

Itseoppineet kirjoittajat, kirjeenvaihdon kulttuuri
ja kirjeet egodokumentteina.
Tutkimus Janssonin laivuriperheen kirjeenvaihdosta
1860- ja 1870-luvulla.

Kirsi Keravuori
Lisensiaatintutkimus
Suomen historia
Turun yliopisto
Helmikuu 2012

Kirsi Keravuori

Itseoppineet kirjoittajat, kirjeenvaihdon kulttuuri ja kirjeet egodokumentteina. Tutkimus Janssonin laivuriperheen kirjeenvaihdosta 1860- ja 1870-luvulla.

Tiivistelmä

Itseoppineiden kirjoittajien tutkimus on 1900-luvun lopulta, Suomessa erityisesti 2000-luvun alusta, luonut uutta näkökulmaa tavallisten, julkisen elämän ulkopuolella toimivien ihmisten arjen, ajatusmaailman ja kirjoittamisen tapojen tutkimukseen. Systemaattinen arkistoaineistojen kartoitus ja keruut ovat osoittaneet, että jo ennen kansakoululaitoksen vakiintumista myös suomalaisella maaseudulla ihmiset saattoivat hankkia itselleen kirjoitustaidon ja käyttää sitä aktiivisesti. Kustavilaisen laivuri Simon Janssonin (1812–1887) ja Wilhelmina Janssonin o.s. Widbomin (1810–1892) koulutielle lähetetyille pojilleen lähettämät kirjeet 1860- ja 1870-luvuilta ovat säilyneet A. W. Janssonin arkistossa SKS:n kirjallisuusarkistossa. Kirjeet ovat suomen- ja ruotsinkielisiä. Kirjeiden kautta on selvitetty, minkälaisia mahdollisuuksia sääty-yhteiskunnan murtuminen avasi säätyläistön ulkopuolella oleville ihmisille ja minkälaisia taloudellisia ja sosiaalisia resursseja käyttäen koulua käymättömät vanhemmat onnistuivat siirtämään poikansa yliopistokoulutuksen kautta säätyläistöön.

Kirjeitä on tarkasteltu egodokumentteina, historian lähteinä, joissa ihmiset kertovat itse omasta elämästään ja ajatuksistaan. Hollantilaisen historioitsija Jacques Presserin luoma ja mm. Rudolf Dekkerin kehittämä egodokumentti-termi käsittää kirjeiden lisäksi omaelämäkerrat, muistelmat ja päiväkirjat. Näkökulma yhdistää historiantutkimukseen mm. kirjallisuustieteen käsitteitä. Yksityisluontoisten tekstien kautta voidaan tutkia sitä, minkälaisia mahdollisuuksia sosiaalinen tila tietynä aikana tarjoaa. Ne tarjoavat tavan tutkia ihmisten arkea, sosiaalisia suhteita ja paikallisyhteisöä, tavoitteita ja keinoja niiden saavuttamiseen sekä ajatusmaailmaa. Yhden perheen kirjeenvaihdon kautta on tarkasteltu niitä mahdollisuuksia ja rajoituksia, joita kirjeenvaihdon käyttämisellä tutkimuksen materiaalina on egodokumenttien kentässä.

Kirjeitä on tutkittu osana kirjeenvaihdon kulttuuria. Siihen kuuluvat itse kirjeiden sisällön lisäksi luku- ja kirjoitustaito, kirjekulttuurin oppiminen ja sen konventiot sekä kirjoittamisen materiaaliset edellytykset. Britt Liljwallin tutkimuksia soveltaen Janssonin perheen kirjeenvaihtoa on tarkasteltu sen rituaalisen, informatiivisen, sosiaalisen ja normeja välittävän funktion kautta.

Kirjeenvaihdossa esille tulevien aihepiirien joukosta on nostettu esiin viisi keskeisintä: arki ja siihen liittyvä perheen sisäinen huolenpito; koulutus ja siihen liittyvät toiveet ja pettymykset; uskonto; sosiaaliset suhteet ja verkostot sekä viimeisenä terveys, sairaus ja kuolema. Kirjeiden kautta on tutkittu yhteistöllistä tiedonvälitystä ja sitä, ketkä henkilöt ja minkälaiset aiheet ovat kirjeiden uutisoinnissa keskeisiä.

Sisällys

Tiivistelmä

I JOHDANTO	5
1. Tutkimuksellinen tausta ja kysymyksenasettelu	5
2. Teoriat, metodit ja aikaisempi tutkimus	10
2.1. Egodokumentin käsite	10
2.2. Jacques Presserin perintö	12
2.3. Egodokumenttien paikka historiantutkimuksessa	13
2.4 Egodokumentti-käsitteen kritiikkiä	17
2.5. Egodokumentit ja ”sosiaalisen minuuden” näkökulma.....	19
3. Itseoppineet ihmiset kirjeiden kirjoittajina.....	22
3.1. Itseoppineiden kirjeet tutkimuksen kohteena.....	22
3.2. Mireille Bossis ja Britt Liljewall.....	28
3.3. Muuta kirjetutkimusta	31
4. Tutkimusaineisto	33
4.1. Kirjearkisto ja näkökulmia sen käyttöön.....	34
4.2. Kirjeaineiston käsittely.....	37
4.3. Tutkimuksen muu lähdeaineisto.....	41
II SIMON JA WILHELMINA JANSSON JA KUSTAVIN TALONPOIKAISPURJEHDUS	44
1. Biografisia tietoja.....	44
2. Kustavin talonpoikaispurjehdus.....	45
3. Simon Jansson laivurina	50
III KIRJEKULTTUURI JA KIRJEENVAIHDON EDELLYTYKSET KUSTAVISSA 1800- LUVUN PUOLIVÄLISSÄ	54
1. Luku- ja kirjoitustaito sekä kirjallistumisen prosessi maaseudulla	54
1.1. Lukutaidon leviäminen 1800-luvulla	54
1.2. Lukutaito Kustavissa vuonna 1856	56
1.3. Kirjoitustaito.....	58
2. Simon ja Wilhelmina Jansson kirjeenkirjoittajina	62

3. Perhekirjeet ja kirjekulttuuri.....	65
3.1. Kirjeet ja perheen yhteisöllisyys	65
3.2. Maaseudun kirjekulttuuri	70
4. Posti kirjeiden välittäjänä	72
 IV KOULUTUS, TULEVAISUUS JA VANHEMPIEN ODOTUKSET.....	75
1. Kustavilaisten varhainen koulunkäynti	75
2. Janssonin perheen poikien koulutie.....	78
2.1. Rahan ansaitseminen opintoihin.....	83
2.2. Poikien opinnot ja vanhempien odotukset	86
2.3. Ensimmäisen polven sivistyneistö yliopistossa.....	93
3. Janssonin perheen rooli Kustavin koulukysymyksessä 1890-luvulla	96
 V KONFLIKTEJA KOULULAISTEN JA VANHEMPIEN VÄLILLÄ	104
1. Waldemar ja vanhempien pettymys	104
2. Evald ”kadotettuna poikana”	106
3. Turun kymnaasi ja ”civiteten”.....	108
 VI ARKIPÄIVÄ JANSSONIN PERHEEN KIRJEENVAIHDOSSA.....	113
1. Koti Kustavissa ja Turussa.....	113
1.1. Kustavin Fredsbo ja sen asukkaat	113
1.2. Asuminen Turussa lukukausien aikana	117
1.3. Kustavilaisia vierailijoita Turussa	118
2. Huolenpitoa, ruokaa, vaatteita.....	120
2.1. Huolenpito kiintymyksen osoituksena	120
2.2. Koulunkäyntiä Musterin valvonnassa	122
2.3. Paitoja, lakanoita, puolukoita	124
2.4. Arjen kuvausten merkitys.....	126
3. Raha-asiat ja toimeentulo	128
3.1. Ylioppilaiden opiskelukustannukset Helsingissä	128
3.2. Perheen käytettävissä olevat tulot	131
3.3. Säästäväisyyden ideaali ja velkaantuminen	134
3.4. Perhekirjeet taloudesta kertovana lähteenä	137

VII USKONTO PERHEKIRJEISSÄ	139
1. Kirkonmenot sosiaalisena tapahtumana	139
2. Uskonnollisuuden ilmaukset kirjeissä	141
3. Lukiolaiset saarnaajina	144
VIII SIMON JA WILHELMINA JANSSONIN SOSIAALISET VERKOSTOT	147
1. Verkoston käsite	148
2. Kummisuhteet	150
3. Verkostot Kustavissa ja Turussa 1860-luvun alussa	152
3.1. Seuraelämää Turussa	152
3.2. Linkkejä säätyläisiin	154
3.3. Verkostoja Kustavissa 1860-luvulla	158
4. Verkostot 1870-luvun Kustavissa	165
4.1. Kaurissalon Istro	169
IX TERVEYS, SAIRAUS JA KUOLEMA	175
1. Kivulloiset ajat	177
2. Terveys kalliina lahjana	179
3. Tietoja sairauksista, niiden syistä ja hoidosta	181
4. Sairaus ja kuolema yhteisöllisinä tapahtumina	188
X JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	192
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	203

I Johdanto

1. Tutkimuksellinen tausta ja kysymyksenasettelu

1800-luvun kouluja käymättömät suomalaiset olivat vielä 1900-luvulla harvoin yksilöinä historiallisen tutkimuksen kohteina. On ajateltu, että maaseudulla elettiin ennen kansakoululaitoksen syntyä enimmäkseen suullisen kulttuurin piirissä ja ettei maaseudun asukkailta sen vuoksi ole jäänyt jälkimaailmalle sellaisia dokumentteja, joiden avulla heidän yksilöllistä elämämpiiriään, arkeaan, sosiaalisia verkostojaan ja ajatusmaailmaansa voisi tutkia. Elämän merkkipaaluista kertovat kirkonkirjat sekä ristiriidoista tai poikkeustilanteista kertovat tuomiokirjat, joista jälkimmäisiä on esimerkiksi paikallishistorioissa käytetty nostamaan esi-merkkisyksilöitä historiallisen tutkimuksen kuvitukseksi, eivät yksin mahdollista kattavan kuvan rakentamista yksittäisen ihmisen elämäkulusta, arjesta tai ajattelun tavoista.

Viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana – Suomessa erityisesti vuosituhannen vaihteesta lähtien – historian ja muiden alojen tutkijat ovat alkaneet systemaattisesti etsiä, kartoittaa ja tutkia sellaisia kirjallisia lähteitä, joita kirjoitustaitoiset, tavalliset, julkisen elämän ulkopuolella toimineet ihmiset ovat itse kirjoittaneet ja joissa he kertovat oman elämänsä tapahtumista. Kirjoitukset voivat olla esimerkiksi säätä ja maatalon töitä kirjaavia muistikirjoja, elämän lopulla kirjoitettuja muistelmia ja omaelämäkertoja tai yksityisiä kirjeitä. Tutkijat ovat monissa Euroopan maissa havainneet, että toisin kuin usein on ajateltu, monet koulua käymättömät tai vain vähäistä muodollista koulutusta saaneet, säätyläistöön kuulumattomat ihmiset ovat osanneet kirjoittaa ja käyttäneet aktiivisesti hyödykseen tätä taitoaan. Tällaisia kirjoituksia on myös säilynyt nykypäivään selvästi oletettua enemmän¹.

Suomalaisessa tutkimuksessa on puhuttu kansankirjoittajista tai itseoppineista kirjoittajista ja tutkittu heidän kirjoittamiaan omaelämäkerrallisia kirjoituksia, muistelmia, päiväkirjoja sekä kaunokirjallisia ja muita tekstejä. Kohdehenkilöidensä kautta tämä Janssonin perheen kirjeen-

---

¹ Amelang 2005, 40; Whyman 2009, 6; Lyons 2007, 13.

vaihtoa käsittelevä tutkimus sijoittuu uuteen suomalaiseen itseoppineiden kirjoittajien tutkimuksen kenttään; tutkimuksen päähenkilöt, laivuri Simon Jansson ja hänen vaimonsa Wilhelmina Jansson, olivat kirjoitustaitoisia mutta vailla muodollista koulutusta olevia maaseudun asukkaita.

Kustavilainen laivuri Simon Jansson (1812–1887) ja hänen puolisonsa Sofia Wilhelmina Jansson os. Widbom (1809–1892) kävivät kirjeenvaihtoa kolmen poikansa, Adolf Waldemar Jahnssonin (1841–1894), Evald Ferdinand Jahnssonin (1844–1895) ja Albert Emil Jahnssonin (1849–1913) kanssa aikana, jolloin pojat olivat ensin koulussa Turussa ja sitten yliopistossa Helsingissä. Pääosa kirjeenvaihdosta on vuosilta 1860–1870, jonkin verran seuraavilta vuosikymmeniltä 1890-luvulle asti. Tämän tutkimuksen fokus on paikallisesti Kustavin kappeliseurakunnassa, osin myös Turussa, jossa perhe asui lukiota käyvien poikiensa opintojen aikana, ja henkilöiden osalta perheen vanhemmissa Simon ja Wilhelmina Janssonissa.

Tutkimus ei ole biografinen: se ei pyri hahmottamaan päähenkilöidensä elämänkaaren kokonaisuutta muutoin kuin taustatekijänä. Keskeinen tutkimuskohde on Simon ja Wilhelmina Janssonin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa säilynyt kirjeenvaihto. Tutkimuksen teoreettinen tausta ja käsitteistö haetaan eurooppalaisesta egodokumenttien tutkimuksesta. Kirjeenvaihdon tutkimus, jolla on pitkät perinteet, on yksi osa egodokumenttien tutkimuksen laajaa kenttää. Kirjeenvaihtoon liittyvät teoriat ovat kuitenkin usein syntyneet laajojen, yhteiskunnallisten tai kulttuuristen vaikuttajien kirjallisesti painottuneiden aineistojen pohjalta ja ovat siksi varsin kankeasti sovitettavissa itseoppineiden maaseudun asukkaiden kirjoittamiseen. Viime vuosikymmeninä egodokumentteja on alettu tutkia yhtenä kokonaisuutena. Tässä kontekstissa tutkijat eri maissa ovat nostaneet esiin sellaisia teoreettisia ja metodisia kysymyksiä, joita voidaan hedelmällisellä tavalla soveltaa käsillä olevan aineiston tutkimiseen.

Erityisesti historiantutkijat ja kirjallisuustieteilijät, mutta myös sosiologit ja antropologit, ovat alkaneet käyttää yhteisnimitystä ”egodokumentti” sellaisista kirjallisista menneisyyden lähteistä, joissa ihmiset kertovat itse omasta elämästään ja ajatuksistaan. Monien Euroopan maiden arkistoissa ja tutkimuslaitoksissa on järjestetty suuria egodokumenttien aineistokeruita, julkaistu dokumenttikokoelmia ja tutkimuksia sekä pidetty konferensseja, joissa on pyritty kohti tällaisten aineistojen tutkimuksen metodologiaa ja teoriaa. Tutkimuksen kohteina voivat tästä näkökulmasta katsoen olla yhtä hyvin korkeakirjalliset aineistot, kuten julkaistut muis-

telmat, kuin koulua käymättömien ihmisten arkiset muistiinpanot; pääpaino on aineistojen yksityisessä luonteessa ja sisällössä. Egodokumentti ei käsitteenä siis rajoitu itseoppineiden kirjoittajien tutkimukseen, mutta sen tutkimuksessa on usein käsitelty niin sanottujen tavallisten ihmisten aikaisemmin historian tutkimuksen ulkopuolelle jääneitä tekstejä.

Kirjeenvaihto on perinteinen ja laajasti käytetty historian tutkimuksen lähdeaineisto, mutta 1800-luvun säätyläistöön kuulumattomien ihmisten, etenkin naisten, säilynyt yksityiskirjeenvaihto on harvinaista. Arkistojen laajoja kirjekokoelmia on käytetty hyvin laajasti ja monimuotoisesti esimerkiksi biografisessa, kirjallisuustieteellisessä tai historiallisessa tutkimuksessa, ja kirjekokoelmia on myös julkaistu paljon. Säilyneet kirjekokoelmat ovat pääosin julkisessa elämässä tai kulttuurin kentällä toimineiden ihmisten ja heidän verkostoihinsa kuuluneiden henkilöiden kirjoittamia, ja kirjeenvaihtotutkimuksen teoria, jota varsinkin kirjallisuustieteilijät ovat kehittäneet, on usein parhaiten sovellettavissa tällaisiin aineistoihin. Viime vuosikymmenten kiinnostus itseoppineiden, kansankirjoittajien tai niin sanottujen tavallisten ihmisten kirjallisiin aineistoihin on kuitenkin tuottanut myös kirjeenvaihdon tutkimusta.²

Tämä tutkimus yhden saaristolaisperheen kirjeenvaihdosta 1800-luvun jälkipuoliskolta nousee siis kahden suomalaisen ja eurooppalaisen tutkimuksellisen suuntauksen, itseoppineiden kirjoittajien ja egodokumenttien tutkimuksen, taustasta.

Teorian ja metodin tasolla tavoitteena on selvittää, kuinka nykypäivään säilyneitä tavallisten, julkisen elämän ulkopuolella toimivien ihmisten arkisia, yksityisiä dokumentteja voidaan käyttää historiallisen tutkimuksen lähteenä. Minkälainen kuva syntyy maaseudun asukkaiden arjesta ja ajattelusta heidän itsensä kirjoittamien dokumenttien kautta? Minkälaisia mahdollisuuksia ja rajoituksia liittyy yksityiseen perhekirjeenvaihtoon tutkimusaineistona? Mitä uutta eurooppalainen egodokumentin käsitteestä lähtevä näkökulma voi antaa historialliselle tutkimukselle?

---

² Pirkko Leino-Kaukiainen (2011): "Nyt Lasken minä pännäni Tämä viherjäisen paperin päälle". Nuoren sotilaan kirjeitä 1800-luvun lopulta; Sonja Hagelstam (2011): Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen sodan poikkeusoloissa; Hilikka Helsti (2008): "Ei äitiin tarte sitä murehtia että miinä hukun ioutun". Kirjeiden kirjoittaminen Savalojan sisarusten perhestrategiana; Hilikka Helsti (2006): "Rakkaat omaiset". Heikkilän sisarusten kirjeet ja perhestrategiat 1901–1919; Britt Liljewall (2007): "Ack om du vore här" : 1800-talets folkliga brevkultur; Mireille Bossis (1998): Ursin et Ernestine. La parole des muets de l'Histoire; Frances, Austin (2000): Letter Writing in a Cornish Community in the 1790's.

Tästä näkökulmasta kirjeet eivät ole ainoastaan historiallisia lähteitä, joista saadaan faktatietoa menneisyyden todellisuudesta. Niitä tarkastellaan myös osana maaseudun kirjallistumisen prosessia, luku- ja kirjoitustaidon leviämistä sekä kirjoitustaidon hankkimista ja sen aktiivista käyttöä. Tarkastelun kohteeksi nousee kirjeenvaihdon kulttuuri, johon kuuluvat kirjeiden sisällön lisäksi kirjeiden kirjoittamisen taidon oppiminen, kirjeenvaihtoon sisältyvien mallien käyttö, kirjeiden ja kirjeenvaihtosuhteen sisäinen merkitys kirjoittajalle ja vastaanottajalle, kirjeiden käyttö verkostojen ylläpitäjänä ja vahvistajana sekä kirjeenvaihdon moninaiset funktiot. Näkökulmaan sisältyvät myös kirjeiden käyttö tiedonvälityksen välineenä, itse kirjeiden materiaallinen ulottuvuus sekä sellaiset infrastruktuuriin kuuluvat asiat kuin postin kulku.

Keskeinen kiinnostuksen kohde on kirjoittamisen ja kirjeenvaihdon kulttuuri. Miten ja miksi kouluja käymättömät maaseudun ihmiset opettelivat kirjoittamaan ja minkälaisiin tarkoituksiin he käyttivät kirjeenvaihtoa? Minkälaiset aiheet olivat heille tärkeitä yhtäältä henkilökohtaisiin ja perheen asioihin liittyen ja toisaalta yhteisöstä kertomisen kannalta? Minkälaisia uutisia he pitivät tärkeinä ja poissaoleville perheenjäsenille välittämisen arvoisina? Keistä kirjoitettiin, miten sosiaaliset suhteet näyttäytyvät kirjeissä? Minkälaisia funktioita kirjeiden kirjoittaminen palveli?

Koska Janssonin perheen kirjeenvaihto on syntynyt aikana, jolloin perhe koulutti lapsiaan, keskeinen taustaoletus on ollut, että kirjeenvaihdon kautta saadaan tietoa siitä prosessista, jossa itse kouluja käymättömät maaseudun asukkaat nostivat lapsensa koulutuksen kautta uuteen oppisivistyneistöön. Mitä kirjeet kertovat perheestä, kasvatuksesta ja lapsiaan kouluttavan perheen sosiaalisen nousun tavoitteista? Kuinka koulutuksen kautta tapahtuva säätykierto käytännössä toteutui 1800-luvun puolivälissä, millaisia taloudellisia ja ennen kaikkea sosiaalisia resursseja käyttäen koulua käymättömät vanhemmat onnistuivat siirtämään lapsensa yliopistokoulutuksen kautta säätyläistöön aikana, jolloin talonpoikaistaustaisten opiskelijoiden määrä oli vielä pieni ja maaseudun muun väestön osuus lähes olematon? Mikä johti siihen, että laivurin perhe päätti kouluttaa lapsensa, ja kuinka opintojen rahoittaminen oli mahdollista? Yhteen perheeseen rajoittuvan mittakaavan kautta etsitään yleisempää tietoa niistä mahdollisuuksista, joita murroskausi avasi säätyläistön ulkopuolella tai rajoilla oleville ihmisille, ja siitä tavasta, joilla näitä mahdollisuuksia oli mahdollista hyödyntää. Tutkimuksen kohteena oleva talonpoikaislaivuri Simon Janssonin perhe kuului paikkakuntansa edelläkävijöihin, kun sääty-yhteiskunnan rajat olivat murenemassa ja koulutuksen kautta tapahtuva säätykierto voimistui.

Kirjeiden sisällön analyysissä tutkittavat teemat nousevat kirjeiden teksteistä. Tekstistä ei ole lähdetty etsimään vastauksia valmiisiin kysymyksiin – koulutusprosessiin liittyviä kysymyksiä lukuun ottamatta – vaan kirjeiden sisältö on itsessään tutkimuksen kohde: minkälaisia asioita kirjeissä haluttiin ja voitiin kertoa, mikä oli niiden kirjoittajille tärkeää ja kertomisen arvoista, minkälaisiin asioihin kirjeiden kirjoittamisen avulla haluttiin vaikuttaa, minkälaisia arkielämän asioita kirjeiden avulla hoidettiin. Esiin nostetut teemat ovat niitä, jotka Janssonin perhekirjeenvaihdossa on eniten ja useimmin käsitelty. Ne on kirjeenvaihdon kokonaisuuden valossa tulkittu kirjeiden kirjoittajille kirjeenvaihtosuhteen kannalta tärkeimmiksi asioiksi, joista perheen jäsenet haluavat kertoa ja välittää tietoa toisilleen, kysyä ja sopia keskenään tai joihin liittyviä tunteita tai ajatuksia he haluavat jakaa toistensa kanssa.

Kirjeet tarjoavat myös hyvän lähteen pienen saaristopitäjän yhteisön ja sen sosiaalisten suhteiden ja verkostojen tarkastelemiseen. Niiden kautta pyritään selvittämään, keiden kanssa säätyjen rajoille sijoittuva perhe oli tekemisissä; minkälaista yhteisöä koskeva tietoa pidettiin tärkeänä ja kuinka siitä kerrottiin; kuinka perhe tukeutui sukulaisiin, naapureihin ja tuttaviiin järjestäessään poikien koulunkäynnin jokapäiväisiä asioita ja minkälaisia asioita he tarjosivat vastapalveluksiksi.

2. Teoriat, metodit ja aikaisempi tutkimus

2.1. Egodokumentin käsite

Suomessa ei juurikaan ole käytetty ”egodokumentin” käsitettä kuvaamaan sellaisia historiallisia lähteitä, joissa yksilö kertoo itse omasta elämästään ja ajatuksistaan – omaelämäkertoista, muistelmista, muistikirjoista ja kirjeenvaihdosta. Varsinkin omaelämäkerrallisia kirjoituksia sekä kerätään että tutkitaan monella tieteenalalla, historian lisäksi muun muassa sosiologiassa ja folkloristiikassa. Eräät eurooppalaiset historiantutkijat ovat alkaneet mieltää tällaiset aineistot on yhdeksi kokonaisuudeksi, egodokumenteiksi, joiden tutkimukseen liittyy sekä teoreettista että metodologista pohdintaa, joka monin osin on kaikille näille yksityisluontoisen kirjoittamisen lajeille yhteistä. Tutkijat tuovat esiin yksityisluonteisten historiallisten aineistojen avaamia uusia näkökulmia ja käyvät keskustelua erityisesti sosiaalishistorian eurooppalaisen perinteen kanssa.

Egodokumentteihin kuuluvat päiväkirjat, muistikirjat, muistelmat, omaelämäkerrat, yksityinen kirjeenvaihto (perheenjäsenten tai ystävien välillä) sekä matkakertomukset. Ryhmään saatetaan laajimmillaan lukea kuuluviksi myös perheiden tilikirjat, *oral history* -aineistot tai jopa sellaiset viranomaisarkistot, joihin on kirjattu ihmisten omia kertomuksia; tätä laajennettua käsitettä on myös kritisoitu. Käsitettä rajataan toisinaan kirjoittajan mukaan, jolloin ulkopuolelle jäävät esimerkiksi luonteeltaan korkeakirjalliset omaelämäkerrat ja muistelmat. Vaikka egodokumentti-termi ei lähtökohtaisesti sulje ulkopuolelleen eliitin tai perinteisten suurmiesten henkilökohtaisia kirjallisia aineistoja – joita on aina käytetty historiantutkimuksen lähteenä – siihen liittyy voimakkaasti ajatus sellaisen uuden lähdeaineiston käyttämisestä, jonka avulla voidaan tutkia aikaisemmin historiantutkimuksen ulkopuolelle jääneiden ryhmien yksityistä elämänpiiriä ja ajattelutapoja.

Ajatus uusien lähdeaineistojen kautta tulevista uudenlaisista tulkinnoista on egodokumenttien tutkimuksessa keskeistä. Egodokumentteja tutkivat historioitsijat ovat usein etsineet kirjallisuustieteen puolelta metodisia apuvälineitä tekstien tutkimiseen. Läheinen yhteys historioitsijoiden ja kirjallisuustieteilijöiden välillä on tuonut egodokumenttien tutkimukseen kiinnostavia jännitteitä. Kirjallisuustieteessä yhden ihmisen tekstien tutkiminen on luonnollinen lähtö-

kohta; historiatieteessä se on tuottanut vastakkainasettelua teoreettisiin malleihin ja rakenteisiin nojautuneen tutkimustradition kanssa.

Egodokumentin käsite tulee lähelle lukuisia historiantutkimuksen ja kirjallisuustieteen käsitteitä, kuten englannin *autobiography, personal narratives, self-narratives, life writings, self-writings, first person writings, ordinary writings*, tai ranskan *écritures ordinaires, l'écrits du moi* tai saksan *Selbstzeugnisse*, joita kaikkia käytetään yksityisten ihmisten yksityisluontoisista kirjoituksista puhuttaessa. Kaikkiin termeihin liittyy oma tutkimuksellisen käytön perinteensä, ja ne painottuvat toisistaan hiukan poikkeavilla tavoilla. Englannin termiä *first person writings* esimerkiksi voidaan käyttää samassa merkityksessä kuin egodokumenttia, mutta sen käyttäminen suomenkielisessä tekstissä olisi varsin hankalaa. Suomessa on joskus käytetty termiä ”henkilökohtaiset kirjoitukset”, mutta kirjeet ovat usein olleet kollektiivisia, joten termi sopii tähän huonosti; Liz Stanley käyttää kirjeistä puhuessaan ”henkilökohtaisten kirjoitusten” (*personal writings*) rinnalla termiä ”henkilöidenväliset kirjoitukset” (*interpersonal writings*). *Ordinary writings/écritures ordinaires* -termi on myös tavallisten ihmisten arkipäiväistä kirjoittamista kuvaavana terminä lähellä egodokumentin käsitettä, mutta maaseudun asukkaiden kirjoittamista 1800-luvun puolivälin Suomessa ei ole luontevaa kutsua ”tavalliseksi”. ”Kertomus”-päätteiset käsitteet puolestaan viittaavat muualle kuin kirjeenvaihtoon, samoin ”omaelämäkerralliset kirjoitukset”

Erilaiset painotukset ja tarkkojen määritelmien tarve on luonut suuren joukon erilaisia termejä, minkä vuoksi tässä tutkimuksessa ei ole haluttu kehittää niitä lisää, vaan on päädytty käyttämään jo laajasti käytössä olevaa, kansainvälistä ja lyhyttä egodokumentti-termiä (termiä koskevasta kritiikistä jäljempänä). Tässä latinan kielen sana *ego* tarkoittaa yksinkertaisesti *minä*, eikä siis viittaa freudilaiseen egon käsitteeseen. Egodokumentti-sana on sellaisenaan käytössä monessa kielessä (engl. *egodocuments*, ruots. *egodokument*, saks. *Ego-Dokumente*, esp. *egodocumentos*). Termin kiistaton etu on se, että se on kaikilla kielillä määritelty kutakuinkin samalla tavalla ja säilyttää näin yhteytensä kansainväliseen keskusteluun. Vain ranskalaiset käyttävät myös kansainvälisissä yhteyksissä omaa termiään *les écrits du for privée*, mutta sen merkityssisältö on sama kuin ”egodokumentin”

2000-luvulla egodokumentteja inventoidaan ja luetteloidaan monessa maassa, ja aineistoja on myös julkaistu sekä verkossa että kirjoina. Ranskassa perustettiin 2003 kansallisarkiston alainen tutkimushanke *Les écrits du for privé en France de la fin du Moyen Age à 1914*, joka etsii

ja luetteloi tietoja arkistoissa olevista egodokumenteista.³ Hollannissa on luetteloitu Rudolf Dekkerin johdolla egodokumentteja ajalta 1500–1918, sekä painettuja että käsinkirjoitettuja. Euroopan tiedesäätiön hankkeessa kartoitetaan egodokumentteja Tšekin tasavallassa, Ranskassa, Saksassa, Iso-Britanniassa, Italiassa, Liettuassa, Hollannissa, Puolassa, Venäjällä, Espanjassa ja Sveitsissä⁴. 1900-luvun loppuvuosikymmenillä on perustettu useita egodokumenttien keräämiseen ja tutkimukseen hieman erilaisin painotuksin keskittyviä arkistoja, kuten Ranskan *L'association pour l'autobiographie et le patrimoine autobiographique*, Hollannin *Onderzoeksinstituut Egodocument en Geschiedenis*, Saksan *Deutsche Tagebucharchiv*, Itävallan *Dokumentation lebensgeschichtlicher Aufzeichnungen*, Italian *Fondazione Archivio Diaristico Nazionale* sekä Espanjan (Katalonian) *Arxiu de la Memoria Popular La Roca del Valles*.

2.2. Jacques Presserin perintö

Egodokumentin käsite on peräisin hollanninjuutalaiselta kirjailijalta ja historian professorilta Jakob (Jacques) Presseriltä (1899–1970), joka sai toisen maailmansodan jälkeen tehtäväkseen kirjoittaa Hollannin juutalaisten historian miehityksen ajalta. Presser käytti tutkimuksessaan tavanomaisen asiakirja-aineiston lisäksi runsaasti kirjeitä, päiväkirjoja ja muita juutalaisten itsensä kirjoittamia henkilökohtaisia aineistoja. Joitakin näistä oli julkaistu sodan jälkeen, tunnetuimpana Anne Frankin päiväkirja. Lisäksi Presser keräsi muistitietoa tekemällä satoja haastatteluja. Tutkimuksistaan Presser julkaisi 1965 teoksen *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom 1940–1945* (julkaistu englanniksi nimellä *Ashes in the wind. The destruction of dutch jewry*).

Presser loi egodokumentin käsitteen sateenvarjotermiksi niille aineistoille, joista hän oli kiinnostunut ja joita hän käytti tutkimuksissaan: omaelämäkertoille, päiväkirjoille, muistelmille ja kirjeille. Presser itse määritteli egodokumenteiksi ”historialliset dokumentit joissa tutkija kohtaa ’minän’ (...) kirjoittavana ja kuvailevana subjektina, joka on tekstissä koko ajan läsnä”. Myöhemmin hän puhui hieman kryptisemmin dokumenteista, ”joissa minä (*ego*) tahallaan tai tahtomattaan paljastaa tai kätkee itsensä”. Egodokumentin käsitteen käyttö ei juuri levinnyt historiantutkimukseen Presserin elinaikana. Monet historioitsijat erityisesti nousevan talous-

---

³ Tietokanta on jo julkaistu internetissä osoitteessa www.ecritsduforprive.fr.

⁴ Hankkeesta kts. <http://www.firstpersonwritings.eu/index.htm>.

ja sosiaalishistorian alalla suhtautuivat niiden käyttöön varauksella tai pitivät niitä tyystin tarpeettomina historiantutkimuksessa.⁵

Hollannissa egodokumenttitutkimusta on jatkanut Rotterdamin Erasmus-yliopistossa Rudolf Dekker, joka on kirjoittanut egodokumenttien ja omaelämäkertojen käytöstä historiantutkimuksessa sekä tutkinut mm. lapsuuden ja huumorin historiaa. Dekker työtovereineen on nähty mannereurooppalaisen egodokumenttitutkimuksen edelläkävijänä: hän julkaisi aiheesta jo 1980-luvulla ja johti 1990-luvun alkupuolella laaja hollantilaisten egodokumenttien inventointihanketta⁶. Dekker on käyttänyt egodokumenteista hyvin yksinkertaista määritelmää: ne ovat ”tekstejä, joissa kirjoittaja kertoo omista teoistaan, ajatuksistaan ja tunteistaan”⁷. Tässä tutkimuksessa egodokumentin käsitettä käytetään nimenomaan tässä Dekkerin määrittelemässä merkityksessä.

2.3. Egodokumenttien paikka historiantutkimuksessa

Rudolf Dekker on Jakob Presserin perintöä koskevassa artikkelissaan hahmottanut egodokumenttien suhdetta historiatieteen paradigmojen muutoksiin. Vielä 1700-luvulla historian keskeisten toimijoiden itse kirjoittamia tekstejä – egodokumenteja – pidettiin keskeisinä lähteinä; niitä pidettiin luotettavina juuri siksi, että kirjoittaja oli itse ollut mukana tapahtumissa. Läheisyyttä pidettiin etuna myös elämäkerrallisessa tutkimuksessa. 1800-luvulla Leopold von Ranke toi historiankirjoitukseen ajatuksen muistelmien ja muiden itse kirjoitettujen lähteiden epäluotettavuudesta: aikalaiskirjoittajalla saattoi olla syytä vääristellä todellisuutta. Rankelainen lähdekritiikki johti siihen – Dekker kärjistää – että 1900-luvun puoliväliin tultaessa poliittisen historian tutkijat pitivät egodokumenteja täysin epäluotettavina ja sosiaali- ja taloushistorioitsijat täysin tarpeettomina. Sosiaalishistoria suuntautui sosiaalitieteisiin eikä egodokumenteilla juuri ollut käyttöä – yksittäinen, henkilökohtainen dokumentti ei mitenkään voinut olla edustava. Aatehistorian tutkimuksessa egodokumenttien tutkimuksella säilyi jonkinlainen asema.⁸

---

⁵ Dekker 2002, 15–19.

⁶ von Greyerz 2010, 273.

⁷ Dekker 2002, 15.

⁸ Dekker 2002, 19–21.

Egodokumenttien uudelleenarviointi historiantutkimuksen lähteinä alkoi 1970-luvulla menta-
liteettien tutkimuksen myötä ja jatkui seuraavalla vuosikymmenellä, kun historioitsijat alkoi-
vat tarkastella lähteiden tekstejä kertomuksina. 1980-luvulta alkaen mikrohistorioitsijat kuten
Carlo Ginzburg ja Natalie Zemon Davies käyttivät uudella tavalla viranomaisasiakirjoja, esi-
merkiksi oikeusistuinten kuulustelupöytäkirjoja, etsien niistä menneisyyden ihmisten omia
kertomuksia.⁹

Myöhemmin on suuntauduttu tutkimaan tekstien toimintaa sosiaalisessa kontekstissaan. Tekst-
tejä ei siis käytetä perinteiseen tapaan ainoastaan historiallisina lähteinä, joista haetaan infor-
maatiota menneisyydestä, vaan egodokumenteista on myös tullut tutkimuskohde itsessään:
tutkitaan kirjoittamisen prosessia, tekstien yksityistä ja julkista luonnetta, tekstiä kommuni-
kaationa, ”minän” esittämistä teksteissä jne. Samalla kysymys egodokumenttien edustavuus-
desta on siirtynyt taka-alalle.

Egodokumenttien tutkimus liittyy kirjallistumisen sekä suullisen ja kirjallisen kulttuurin
vuorovaikutuksen historialliseen tutkimukseen. Egodokumenttien tuottaminen edellyttää kir-
joitustaitoa, mikä vuoksi niiden kautta saadaan tietoa vain pienestä vähemmistöstä; mitä kau-
emmas ajassa taaksepäin mennään, sitä pienempi vähemmistö kirjoitustaitoiset ja kirjoittami-
sen kulttuuriin tottuneet ihmiset ovat.¹⁰ Keskieurooppalaista egodokumenttitutkimusta on
ollut mahdollista tehdä jo varhaismodernilta ajalta, myös niin sanottuja tavallisia ihmisiä kä-
sittelevää tutkimusta. Kyseessä ovat usein olleet kaupunkien käsityöläisten ja kauppiaiden
tekstit, siis ryhmien, joille kirjoitustaito oli ammatin vuoksi välttämätön. Suomessa varhaisten
”kansankirjoittajien” tekstit ajoittuvat vasta 1800-luvulle, usein sen jälkimmäiselle puoliskol-
le.

Ranskassa tutkijat kiinnostuivat egodokumenttien tutkimuksesta 1900-luvun loppupuolella.
Ranskassa oli jo pitkään tutkittu sekä ”perhekirjoja”, *livres de famille*, että muistikirjoja, *liv-
res de raison*, joihin perheen pää on kirjannut taloutta koskevia tietoja, tietoja perheenjäsenien
syntymistä, kuolemista ja avioliitoista, tietoja paikallisyhteisöstä, matkoista, säästä, tervey-
dentilasta ja valtakunnallisistakin tapahtumista. Nämä muistikirjat ovat usein siirtyneet isältä
pojalle ja niitä on siis pidetty useiden sukupolvien ajan. Paikalliset oppineet keräsivät ja jul-

---

⁹ Dekker 2002, 25–26. Lukemisen ja kirjoittamisen historiaa tutkinut Martyn Lyons (2010) on kirjoittanut
Ginzburgin *Juusto ja madot* -teoksesta nimenomaan lukemisen mikrohistoriana.

¹⁰ Tästä mm. Masuch, Michael 2005, 102

kaisivat muistikirjoja laajasti jo 1800-luvulla. 1970-luvulla niitä alkoivat tutkia myös sosiaalhistoriasta ja alemmista sosiaaliryhmistä kiinnostuneet yliopistotutkijat, joiden tutkimuksen yhteinen piirre oli keskittyminen yhteen päähenkilöön, joka nähtiin oman aikansa edustajana ja jonka kautta pyrittiin pääsemään käsiksi ajan kollektiiviseen psykologiaan ja yleisiin käytäytymistapoihin – vaikka samanaikaisesti heidän tiedostettiin olevan poikkeuksellisia juuri jälkeensä jättämän lähdeaineiston vuoksi. Yksi tämän alan pioneereista oli Alain Lottierin kirja Pierre Ignac Chavattesta, 1700-luvulla eläneestä tekstiilityöläisestä (1979).

Sosiaalhistoriassa kiinnostuttiin tavoista tavoittaa yksilöiden moniulotteisuus, jonka nähtiin jääneen jalkoihin, kun tutkimus keskittyi luokittelemaan menneisyyden ihmisiä sosiaaliryhmiin ja luokkiin. Menneisyyden yksilöitä alettiin tutkia oman elämänsä tapahtumien kautta, joista tutkija yrittää hahmottaa yksilön identiteettiä, hänen mahdollisuuksiaan toimia ympäristössään ja sitä kuinka hän mahdollisesti poikkesi muista ihmisistä.¹¹ Ranskassa egodokumenttien tutkimus kohdistuu yhtä lailla eliittien kuin kansankin kirjoituksiin. Egodokumentteja on tutkittu useiden tekstien sarjoina, korpuksina, tietyn teeman kautta. Vanha sidos sosiaalhistoriaan on rikkoutunut, ja egodokumenttien kautta tutkitaan nyt esimerkiksi kulttuurisia tai poliittisia kokemuksia, identiteetin rakentumista, feminiinisyyttä, ruumiillisuutta ja seksuaalisuuden tai aistien historiaa. Ranskalainen historioitsija François-Joseph Ruggiu, keskeinen egodokumenttien tutkija, tiivistää kompromissia etsien ”vanhan” ja ”uuden” sosiaalhistorian suhtautumisen yksilöiden tutkimiseen sanoen, että kyse ei ole vastakkainasettelusta vaan tilanteesta, jossa 1960-luvun sosiaalhistorian suuret teesit ovat tuottaneet sen yleisen tiedon kehikon, jonka ansiosta on tullut mahdolliseksi siirtyä yksilö- ja perhetasolle ja tutkia yksilöiden elämänvaiheita ja niiden suhdetta yleisiin normeihin. Enää ei pyritä selvittämään yksittäisistä lähteistä saatujen tietojen perusteella yleisiä normeja, vaan päinvastoin etsitään menneisyydestä erilaisuutta ja monimuotoisuutta.¹²

Tekstejä, egodokumentteja, ei arvioida siltä kannalta, miten hyvin niiden kirjoittajat edustavat omaa aikaansa. Sen sijaan yksilöitä käsitellään havaintopisteinä, joiden kautta tutkitaan sitä, minkälaisia mahdollisuuksia sosiaalinen tila tietynä aikana tarjoaa yksilölle.¹³ Tämä ilmaisu

---

¹¹ Zemon Davis, Natalie 1996, 9-17.

¹² Ruggiu, François-Joseph 2005, 12.

¹³ Ruggiu, François-Joseph 2005, 8-12.

on hyvin lähellä Natalie Zemon Davisin ajatusta, että pienen mittakaavan kautta voidaan tutkia sitä, kuinka mahdollinen toteutuu sosiaalisissa prosesseissa¹⁴.

Mikä sitten on egodokumenttien ja niiden tutkimuksen suhde mikrohistoriaan? Yhteistä niille on pieni mittakaava ja rajattu tutkimuskohde, lähteiden lähiluku ja tarkka analysointi sekä pyrkimys päästä käsiksi menneisyyden ihmisen ajatus- ja kokemusmaailmaan. Mittakaavansa puolesta tämä tutkimus voidaan lukea mikrohistoriaan kuuluvaksi. Muiden muassa Rudolf Dekker on todennut mikrohistorian ja mentaliteettien tutkimuksen avanneen tietä egodokumenttien tutkimukselle.¹⁵ Mikrohistoriallisen tutkimuksen traditioon nähden siinä on kuitenkin kaksi selvästi poikkeavaa piirrettä. Monet mikrohistorioitsijat, kuten Natalie Zemon Davies ja Carlo Ginzburg, ovat tutkineet historian tutkimuksessa aikaisemmin pimentoon jäänyttä tavallisten ihmisten ajatusmaailmaa käyttämällä esimerkiksi oikeudenkäyntien pöytäkirjoja, jotka ovat viranomaisten kirjoittamia ja heidän toimintansa päämäärien mukaan valikoituneita. Egodokumentti-näkökulmassa keskeistä on nimenomaan se, että tutkittavat aineistot ovat tutkimuksen kohteena olevan ihmisen itsensä kirjoittamia, minkä vuoksi niiden kautta on mahdollista tutkia kirjoittamisen kulttuuria ja sitä, miten ihminen itse on halunnut kertoa omasta elämästään. Egodokumentti jo käsitteenä edellyttää tutkimuskohteeltaan kirjoitustaitoa, mikä rajoittaa huomattavasti tutkimuksen piiriin tulevien menneisyyden ihmisten joukkoa ja suuntaa huomion kirjallistumisen ja kirjoittamisen prosesseihin. Mikrohistoriassa on usein keskitytty yksittäisiin, epätavallisiin tapahtumiin, ”tyypillisiin poikkeuksiin”. Tämän tutkimuksen kohdalla kyse on tavallisesta arjesta ja vuosikymmeniä jatkuneesta kirjeenvaihdosta. Egodokumentteja on usein tutkittu laajoina, lukuisien ihmisten kirjoittamien dokumenttien korpuksina, mikä myös poikkeaa mikrohistoriallisesta traditiosta.

Egodokumenttien tutkimus hyötyi selkeästi historian tutkijoiden suunnatessa huomiotaan perinteisestä sosiaalihistoriasta kohti kulttuurihistoriaa. Diskurssianalyysi ja sukupuolen tutkimus toivat työvälineitä, jotka rikkoivat sen ”naivismin” tai ”viattomuuden”, joista historioitsijoita on syytetty yksityisluontoisten historiallisten lähteiden käytössä. Muun muassa Michel Foucault’n ja lingvistien vaikutuksesta lähteet alettiin nähdä konstruktioina, joissa yksilöllinen ilmaisu on valettu tiettyyn kielen ja terminologian muottiin – joka puolestaan on kollektiivinen. Äärimmillään tähän sisältyy ajatus, ettei kirjallisella fiktiolla ja historiallisella narra-

---

¹⁴ Zemon Davis, Natalie 1996, 13.

¹⁵ Tästä mm. Dekker 2002, 25–30 ja 196 Suomenjoki 2010, 15–16.

tiivilla ole juurikaan laadullista eroa. Vaikka diskurssianalyysin kukoistuskausi historiatieteessä on ohi, sen perintönä jäi terävöitynyt tietoisuus lähdeaineistojen luonteesta.¹⁶

François-Joseph Ruggiun mukaan uutta eurooppalaista egodokumenttien tutkimusta määrittää kolme asiaa: Egodokumenttien tutkimus on monitieteistä. Sekä tukijoiden että metodien tausta on historian lisäksi sosiologiassa ja erityisesti kirjallisuustieteessä. Yksi alan keskeisistä teoksista on kirjallisuustieteilijä Philippe Lejeunen *Le pacte autobiographique*¹⁷ (1975). Toiseksi tutkimuksessa analyysi kohdistuu samaan aikaan kahteen eri suuntaan: ensinnä kirjoittajaan, jota ei enää ajatella kollektiivisen psykologian välittäjänä vaan tietoisena yksilönä, jota tarkastellaan oman itsensä vuoksi, ja toiseksi itse dokumenttiin, jota tutkitaan sekä materiaalisena objektina (ulkoiset piirteet, merkinnät jne.) että tekstinä, joka on muutakin kuin historian lähde. Kolmanneksi tutkimus on Ruggiun mukaan yleiseurooppalaista.¹⁸

Egodokumentin käsite on tässä tutkimuksessa keskeinen työväline. Se antaa puitteet tarkastella samanaikaisesti monenlaisia lähteitä, joissa itseoppineet kirjoittajat kertovat omasta elämästään, ja vertailla niihin kohdistuneen tutkimuksen tuloksia Janssonin perheen kirjeenvaihtoon. Itseoppineiden maaseudun asukkaiden kirjeenvaihtoa on tutkittu varsin vähän, ja Suomea koskevaa tutkimusta 1800-luvun puolivälistä ei juuri ole. Käyttämällä vertailukohtina kirjeiden lisäksi laajempaa kirjoa tutkimuksen lähdeaineistoa ja niihin liittyvää teoreettista ja metodista pohdintaa on mahdollista etsiä perhekirjeenvaihdon erityispiirteitä historiallisena lähdeaineistona ja verrata sitä muunlaisiin egodokumentteihin, joista mm. Ruotsissa on tehty tutkimusta.

2.4 Egodokumentti-käsitteen kritiikkiä

”Egodokumentti” nimityksenä – ei siis tutkimuksen kohteena tai näkökulmana – on saanut osakseen kritiikkiä erityisesti Saksassa, ja useat tutkijat ovat siirtyneet käyttämään henkilö-

---

¹⁶ von Greyerz 2010, 275 ja Denis, Delphine 2005, 63.

¹⁷ Teoksessaan Lejeune määrittelee omaelämäkerran kirjallisena genrenä: se on ”retrospektiivinen proosamuotoinen kertomus, jonka todellinen henkilö on kirjoittanut omasta elämästään ja jossa painottuu hänen yksilöllinen elämänsä, erityisesti hänen persoonallisuutensa tarina”. Omaelämäkerrallinen sopimus solmitaan sanattomasti kirjoittajan ja lukijan välillä. Omaelämäkerran kirjoittaja lupaa lukijalleen, että hänen kertomuksensa on totta tai että se ainakin on kirjoittajansa vilpitön näkemys totuudesta. Lejeune, Philippe 1975, 14 ja 36. Kirjeenvaihdon koodeja ja rituaaleja tutkinut Cecile Dauphin on teoksessaan *Ces bonnes lettres* (1995) ottanut Lejeunea soveltaen käyttöön ”kirjeenvaihdon sopimuksen” käsitteen (*le pacte épistolaire*).

¹⁸ Ruggiu, François-Joseph 2005, 11–12.

kohtaiseen elämänpiiriin kuuluvista yksityisluonteisista kirjoituksista muita nimityksiä, kuten *Selbstbezeugnisse*. Kritiikki kytkeytyy nimen mukana tulevaan ajatukseen siitä, että tällaisten dokumenttien avulla olisi mahdollista saada tietoa menneisyydessä eläneen ihmisen minuudesta ja sisäisestä maailmasta. Saksalaisessa keskustelussa keskeiseksi kysymykseksi on noussut ”egodokumentin” yhteys freudilaisen teorian ”egon” käsitteeseen, viettipohjan (*id*) ja yliminän (*superego*) välissä olevaan minään (*ego*). Kaspar von Greyerzin mukaan termin käyttö luo virheellisen kuvan siitä, että lähteet voisivat tarjota tutkijalle suoran pääsyn historiallisen henkilön *egoon*. Greyerz pitää ”egodokumentti”-termiä erityisen epäonnistuneena silloin, kun tutkitaan esimerkiksi varhaismodernin ajan lähteitä: silloin puuttuvat lähes aina ne muut yksittäistä henkilöä koskevat lähteet, joiden avulla hänen kirjoittamansa tekstit voitaisiin riittävän tukevasti ankkuroida kontekstiinsa. Henkilökohtaisten tekstien avulla voidaan tutkia historiallisten henkilöiden elämänpiiriä, maailmankuvaa, eri ryhmille tyypillistä habitusta, uskonnollisuutta, uskomuksia ja joskus yksityiselämääkin – mutta ei hänen minuuttaan. Uudempien aikojen – kuten Presserin tutkiman toisen maailmansodan – ajalta tällaista muuta, rinnakkaista lähdeaineistoa saattaa hyvinkin löytyä, ja sellaisissa tapauksissa Greyerzkin on valmis osin hyväksymään ”egodokumentti”-termin käytön. Henkilökohtaisia, yksityisiä tekstejä tutkittaessa tutkimuksen kohteena ei ole minä, *ego*, vaan yksilöitä tarkastellaan tietyssä kulttuurillisessa, kielellisessä, materiaalisessa ja sosiaalisessa ympäristössään. Tällaiset tekstit kertovat enemmän yhteisöstä kuin yksilöstä¹⁹.

James S. Amelang, varhaismodernin ajan omaelämäkertojen tutkija, varoittaa egodokumentin käsitteessä piilevistä vaaroista toisesta näkökulmasta. ”Egodokumentista” on häneen mukansa tulossa kaikenkattava yleiskäsite, jonka alle ahdetaan hyvin erilaisia lähdeaineistoja. Omaelämäkerralliset kirjoitukset, kertomukset, muistelmat, päiväkirjat, kirjeet ja muut tekstit on käsitteinä pidettävä selvästi toisistaan erillään, jottei jouduta metodologisiin ongelmiin. Erityisesti niiden ominaispiirteet on huomioitava silloin, kun pohditaan tekstien tekijyyttä. Amelang pitää kuitenkin termin etuna sitä, että se on laajempi kuin esimerkiksi ”omaelämäkerralliset tekstit” (*autobiography*) – tähän ryhmään ei esimerkiksi kirjeenvaihtoa voi liittää – ja että se ei terminä viittaa kirjallisuustieteilijöiden kanonisoimiin teksteihin.²⁰ Termin liian laajan soveltamisen kritiikki kohdistuu ennen muuta emeritusprofessori Winfried Schultzeen. Schulze on määritellyt egodokumentin hyvin laveasti: hänen mukaansa sen ei tarvitse rajoit-

---

¹⁹ von Greyerz 2010, 280–281.

²⁰ von Greyerz 2010, 279.

tua omaelämäkerrallisiin aineistoihin, vaan siihen voidaan sisällyttää kaikki lähteet, joissa yksittäinen ihminen kertoo itsestään, riippumatta siitä tekeekö hän sen omasta aloitteestaan – kuten kirjoittamalla päiväkirjaa tai kirjeen – vai muista syistä. Näitä muista syistä syntyneitä lähteitä ovat esimerkiksi kuulustelu- ja oikeuspöytäkirjat ja lukuisat hallinnolliset tai taloudelliset viranomaisasiakirjat²¹. Tällä lavealla tulkinnallaan Schulze luo selkeän linkin egodokumenttien tutkimuksesta mikrohistoriaan, jossa merkittävää tutkimusta on tehty juuri tällaisilla viranomaisaineistoilla.

Egodokumenttitutkimukseen kohdistettu kritiikki on tässä tutkimuksessa otettu huomioon useammalla tavalla. Egodokumentti-termiä ei missään tapauksessa käsitetä freudilaisessa mielessä; tutkimuksen kohteena ei ole kirjeiden kirjoittajien ”todellinen” minuus ja sen etsiminen kirjeiden tekstin takaa eikä heidän psykologinen olemuksensa tai luonteensa. Sen sijaan tutkimuksen kohteena on se, kuinka he kirjoittavat omasta elämästään ja yhteisöstään, mitä he pitävät tärkeänä ja miten kirjeenvaihdon kahdensuuntainen kommunikaatio, dialogi kirjoittajan ja vastaanottajan välillä, näkyy kirjetekstissä. Kirjeiden teksti pyritään sijoittamaan tukevasti kontekstiinsa mm. paikallishistoriallisen tutkimuksen ja biografisen aineiston, kuten kirkonkirjojen avulla. Kirjeenvaihtoa tarkastellaan yhtenä osana egodokumenttien laajaa kenttää, ja sen erityispiirteitä mm. muistelmiin ja omaelämäkertoihin pyritään tutkimuksen kuluessa kartoittamaan.

2.5. Egodokumentit ja ”sosiaalisen minuuden” näkökulma

Mary Fulbrook ja Ulinka Rublack julkaisivat vuonna 2010 artikkelin, joka tarkastelee egodokumenttien käyttöä historian tutkimuksessa ja siihen liittyviä metodologisia kysymyksiä. Egodokumentit ovat osaltaan vastanneet historioitsijoiden tarpeeseen tutkia sekä ihmisten subjektiivisia kokemuksia historian keskeisissä tapahtumissa että toimijuutta ja sen historiallista rakentumista. Keskustelua on osin käyty minuuden käsitteen ja sen mahdollisen historiallisen muuttumisen ympärillä – egodokumenttien uniikki piirre muihin lähteisiin verrattuna on juuri ajatus mahdollisuudesta tavoittaa autenttinen, sisäinen minuus menneisyydestä. Fulbrook ja Rublack kysyvät, onko tämä lainkaan mahdollista – onko minuus muuttumatonta vai muut-

---

²¹ Schulze 2001, 112.

tuuko käsitys siitä ajan, paikan ja olosuhteiden mukaan, ja mikä on muuttuvan minäkäsityksen suhde minästä kertomisen tapoihin.²²

Erityisesti saksalaista keskustelua monimutkaistaneen minuuskysymyksen yli voidaan Fulbrookin ja Rublackin mukaan päästä, kun keskustelu käännetään pois siitä, mitä *ei ole* mahdollista tutkia ja tarkastellaan, mitä egodokumentit *voivat* kertoa tutkijalle. Selvää on, että erilaiset henkilökohtaiset dokumentit ovat keskeisen tärkeitä biografioiden rakennusaineita: niiden kautta voidaan tutkia asioita, jotka muista lähteistä eivät ilmene, kuten motiiveja, ennakkoluuloja, kunnianhimoa jne. Niitä on, kuten kaikkia lähteitä, osattava käyttää oikein; silloin ne kertovat subjektiivisen kokemuksen luonteesta. Presseriä lainaten he toteavat myös, että egodokumentit voivat antaa äänen ihmisille, joiden ääni ei historiassa muuten kuuluisi. Ne voivat tuoda tärkeän uuden ulottuvuuden historiaan, kun tutkitaan useiden ihmisten subjektiivisia kokemuksia historiallisissa tapahtumissa. Egodokumenttien kautta voidaan tutkia kokemusten emotionaalisia ulottuvuuksia ja tunteiden sisäistä käsittelyä. On siis mahdollista saada tietoa menneisyyden subjektiivisista kokemuksista ilman, että yritetään nimenomaisesti tavoittaa yksilöllistä ”minuutta”.²³

Fulbrook ja Rublack käyttävät ”sosiaalisen minän” (*the social self*) käsitettä problematisoidessaan ”minuuden” tutkimista egodokumenttien avulla. Tutkijan on aina – riippumatta suhtautumisestaan postmodernismiin – otettava huomioon, että kaikki kertomukset omasta itsestä rakentuvat sosiaalisessa diskurssissa. Ihmisten käyttämät käsitteet, ne tavat, joilla he rakentavat kertomuksen omasta menneisyydestään, heidän norminsa, arvonsa ja tapansa luoda merkityksiä ja selityksiä ovat kaikki olennaisella tavalla heidän oman aikansa tuotoksia. Tämä koskee yhtä lailla tiukan puristiseen määritelmään kuuluvia egodokumentteja – kirjeitä, päiväkirjoja, muistelmia jne. – kuin laajemman käsityksen mukaan lukemia *oral history* -aineistoja tai viranomaisaineistoja. Egodokumentit ovat tietyn ajan ja paikan tuotoksia, ja niillä on tietty päämäärä ja tietty yleisö; kaikki nämä tekijät muokkaavat niitä lähteinä. Samoin kuin puhtaasti kirjalliset tekstit, ne ovat avoimia monenlaiselle luennalle ja ristiriitaisille tulkinnoille. Ihmisten kertomuksiin omasta elämästään heijastuu aina myös se, kuinka toiset kertovat samankaltaisista tapahtumista, samoin kuin se, kuinka ajan kulumisen ja mahdollinen uusi tieto muuttavat kuvaa menneisyyden tapahtumista. Omaelämäkerrallisiin teksteihin ra-

---

²² Fullbrook ja Rublack 2010, 264–265.

²³ Fullbrook ja Rublack 2010, 264–265.

kentuu siis myös sellaisia merkityskerroksia, jotka eivät liity kertojan omaan elämäntilanteeseen. Jos hylätään kokonaan ajatus ”yksilön” etsimistä lähteistä, se ei silti tarkoita, että tarvitsisi tyytyä pelkkään diskurssianalyysiin. Egodokumenttien avulla voidaan tutkia kuinka ihmisten väliset, muuttuvat sosiaaliset verkostot muokkaavat yksilön identiteettiä; ”minä” nähdään silloin eri roolien ja odotusten risteyskohtana. Egodokumentit siis auttavat ymmärtämään muuttuvia historiallisia minuuden käsityksiä ja eri aikojen itsestä kertomisen diskursseja sekä tutkimaan sosiaalisia verkostoja ja niitä merkityksiä, joiden avulla niin kutsuttu ”sosiaalinen minä” muodostuu.²⁴

Voidaan siis väittää, että yksilöllisyys nousee enemmänkin yhteydestä kuin erillisyydestä. Se perustuu sosiaalisiin suhteisiin, koska sen on pohjimmiltaan yksilön vastaus toisten ihmisten esittämään kysymykseen siitä, kuka hän todella on. Ihminen kertoo itsestään aina jossakin roolissa, johon liittyy normeja ja odotuksia; siksi on loogista, ettei ihmisellä ole vain yhtä, yhtenäistä ja muuttumatonta tarinaa omasta itsestään. Ihmiset muokkaavat identiteettiään dialogissa eri ryhmien kanssa ja erilaisissa tilanteissa. Fulbrook ja Rublack hylkäävät kysymyksen siitä, kuvaavatko egodokumentit enemmän ihmistä yksilönä vai sitä yhteisöä, jossa hän elää: ne kertovat relationaalisesta henkilöydestä, jossa yksilöllinen ja kollektiivinen elävät rinnakkain. Egodokumenttien tutkimisen tarkoitus ei näin ajatellen ole etsiä lähteistä yksilön autenttista, diskurssin ulkopuolella olevaa ääntä, vaan analysoida, kuinka ihmiset toimivat normien ja sosiaalisten suhteiden, ristiriitaisten vaatimusten, ambivalenttien pelkojen ja muiden tunteiden kokonaisuudessa sekä kuinka he antavat asioille merkityksiä ja minkälaisia narratiivisia muotoja he itsestään kertoessaan valitsevat.²⁵

Janssonin perheen kirjeenvaihdossa heidän yhteisönsä nousee hyvin keskeiselle sijalle. Kirjeet ovat yhtä lailla tapa kertoa oman perheen tapahtumista kuin uutisoida perheen verkostoihin kuuluvien ihmisten elämästä. Ajoittain yhteisöä koskevat uutiset ovat kirjeenvaihdon tärkein sisältö. Perheen asuminen kahdella paikkakunnalla sekä perheen isän ammatti laivurina korostavat yhteisöä koskevan uutisoinnin merkitystä perheen kirjeissä. Yhteisöä koskeva uutisointi – kenestä kirjoitettiin, minkälaiset tapahtumat olivat tärkeitä ja uutisoinnin arvoisia – nostetaan yhdeksi tutkimuskysymykseksi, ja samalla pyritään hahmottamaan kirjeiden kirjoittajien paikkaa heidän omassa yhteisössään tai yhteisöissään.

---

²⁴ Fulbrook ja Rublack 2010, 267–269.

²⁵ Fulbrook ja Rublack 2010, 269–271.

3. Itseoppineet ihmiset kirjeiden kirjoittajina

3.1. Itseoppineiden kirjeet tutkimuksen kohteena

1900-luvun viime vuosikymmeniltä lähtien on monissa Euroopan maissa ja vuosituhannen vaihteesta myös Suomessa alettu systemaattisesti etsiä ja kartoittaa tavallisten, koulua käymättömien ihmisten päiväkirjoja, muistikirjoja, omaelämäkertoja, kirjeenvaihtoa sekä kaunokirjallisia tekstejä. Heistä on Suomessa käytetty nimityksiä itseoppineet kirjoittajat tai kansankirjoittajat. Suomessa kuten muuallakin on havaittu, että tällaisia tekstejä on säilynyt huomattavasti enemmän kuin aikaisemmin oli luultu²⁶, mutta nämä kirjoitukset ovat usein olleet tutkijoiden kannalta vaikeasti tavoitettavissa, joko yksityisomistuksessa tai puutteellisesti luetteloituina muiden arkistoaineistojen lomassa.

Itseoppineilla tarkoitetaan ihmisiä, jotka ovat joko jääneet kokonaan muodollisen koulutuksen ulkopuolelle tai saaneet vain vähän koulutusta; termi ei siis edellytä, että he olisivat sananmukaisesti oppineet itse lukemaan ja kirjoittamaan. Monia opetettiin kotona, mutta on myös tavallista, ettei itseoppineiden kirjoittajien kirjoitustaidon oppimisen vaiheista ole säilynyt tarkkaa tietoa. Rinnakkaisena terminä on käytetty ”kansanihmistä”, millä on viitattu maaseudulla asuneisiin, vähän tai ei lankaan kouluja käyneisiin ihmisiin, miehiin tai naisiin, jotka tekivät ruumiillista työtä tai toimivat kirkon tai kunnallishallinnon alimpina virkailijoina, kuten lukkareina, suntioina, kiertokoulunopettajina tai silta- ja jahtivouteina²⁷.

Suomessa itseoppineiden kirjoittajien tai kansankirjoittajien tekstien kartoittamisen, keräämisen ja tutkimisen keskeinen paikka on ollut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kirjallisuusarkisto. Kirjallisuusarkistossa on vuodesta 2001 toiminut dosentti Anna Kuisminin koordinoima monitieteinen *Kansanihmiset ja kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* - tutkimusverkosto, jonka piirissä on käynnistetty ja julkaistu useita tutkimuksia, mm. Anna Makkonen (Kuismin): *Kadonnut kangas. Retkiä Ida Digertin päiväkirjaan*. 2005; Anna Makkonen (toim.) *Karheitte kertomuksia. Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta*.

---

²⁶ Kuismin 2010, 21.

²⁷ Kuismin 2010, 24.

2002; Kaisa Kauranen (toim.): *Työtä ja rakkautta. Kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937* (2009). Vuonna 2005 valmistui Kaisa Kaurasen *Luettelo kansankirjoittajista, heidän aineistoistaan ja käymästään kirjeenvaihdosta*, johon on koottu SKS:n kirjallisuusarkistossa ja kansanrunousarkistossa säilytettäviä aineistoja. Luettelossa on mukana yli kahdensadan Suomessa ja Inkerissä eläneen suomenkielisen henkilön tekstejä, joiden kirjoittajat ovat käyneet vähän tai ei lainkaan kouluja ja pääosin elättäneet itsensä ruumiillisella työllä. Luetteloon sisältyvät kirjeet ovat pääosin SKS:lle kirjoitettuja, ja luetteloon on kartoitettu ainoastaan sellaisten henkilöiden kirjeistä, jotka ovat myös lähettäneet SKS:aan käsikirjoituksia. Simon ja Wilhelm Janssonin kirjeet eivät sisälly luetteloon.

Kirjallisuusarkistossa on paljon SKS:n piirissä toimineiden fennomaanien aineistoja, ja silloin kuin arkistonmuodostajien vanhemmat olivat säätyläistön ulkopuolelta, useisiin arkistoihin sisältyy vaihtelevia määriä itseoppineiden kirjoittajien kirjeitä. Tällaisia aineistoja on mm. Paavo Tikkasen, Antero Wareliuksen, August Ahlqvistin sekä Vilkuna-suvun arkistoissa. Näistä talonpoikaisen pohjalaisen Vilkuna-suvun laaja aineisto, johon kuuluu sekä kirjeenvaihtoa että päiväkirjoja vuosilta 1883–1931, on ilmestynyt toimitettuna teoksena alkuvuodesta 2012²⁸.

Jo vuosikymmen ennen Kirjallisuusarkiston piirissä alkanutta kansanihmisten kirjoitusten tutkimusta on ilmestynyt tämän tutkimuksen kannalta tärkeä teos, kasvatustieteilijä Taimo Iisalonen *Merimies piirsi nimensä. Havaintoja Uudenkaupungin seudun merimiesväestön kirjoitustaidosta 1800-luvulla* (1992). Iisalonen on siinä tutkinut merimiesten ja heidän perheittensä kirjoitustaitoa laivojen miehistörullien, perukirjojen sekä merimiehille annettujen lupatodistusten valossa. Vaikka aineisto on suppea ja koskee kaupungin merimiehiä, tutkimus valaisee myös ympäröivän maaseudun kuten Kustavin kirjoitustaidon oppimisen tapoja. Paikallisen aineiston avulla Iisalonen yleisemmin pyrkinyt tutkimaan kansanihmisten kirjoitustaitoa ja sen oppimista ennen kansakoululaitoksen vakiintumista.

On pidetty todennäköisenä, että valtaosa itseoppineiden tai kansanihmisten kirjeenvaihdosta 1800-luvulta on tuhoutunut.²⁹ Suomessa itseoppineiden naisten kirjoituksia on säilynyt pää-

---

²⁸ Vilkuna, Olli 2012 (toim.): *Toivorikkaalla mielellä. Wilkunan suvun kirjeenvaihtoa 1883–1931*.

²⁹ Kauranen 2009, 7.

osin yksittäisinä teksteinä, jotka nekin ajoittuvat useimmiten 1800-luvun lopulle.³⁰ Anna Kuismen on kartoittanut noin kolmensadan kansankirjoittajan joukon, joilta on säilynyt omaelämäkerrallisia kirjoituksia, ja tutkinut heidän taustojaan; joukossa on naisia vain 8 %.³¹ Näiden tietojen valossa erityisesti Wilhelmina Janssonin kirjoittamat kirjeet ovat varsin poikkeuksellista aineistoa.

Useat itseoppineiden ihmisten kirjeisiin perehtyneet tutkijat ovat pohtineet, ovatko kirjeitä kirjoittaneet – tai yleensä kirjoitustaitoiset – kansanhimiset olleet yhteisössään poikkeuksellisia, vai onko säilyneiden kirjekokoelmien vähäisyyteen vaikuttanut myös se, ettei kansanhimisten keskuudessa ole ollut samanlaista kirjeiden arkistoinen ja säilyttämisen kulttuuria kuin porvariston, papiston ja aateliston piirissä.³² Näyttää myös siltä, että kirjeenvaihtojen säilyminen on kytköksissä perheiden nuorempien sukupolvien sosiaaliseen nousuun: ennen viimevuosikymmenten uutta kiinnostusta itseoppineisiin kirjoittajiin arkistoihin on päätyneet lähinnä kulttuurisilla ja yhteiskunnallisilla aloilla merkittäviin asemiin päätyneiden ihmisten ja heidän perheenjäsentensä kirjekokoelmia.³³ Ruotsissa – jossa itseoppineiden kirjoittajien perhekirjeenvaihtoa on säilynyt olennaisesti Suomea enemmän ja jossa sitä on ollut mahdollista laajemmin tutkia – on todettu, että kirjeitä kirjoittavalla tavallisella kansalla oli 1800-luvun alkupuolelle usein yhteyksiä kaupunkeihin ja säätyläistöön, ja vielä vuosisadan puoliväliin tultaessa kirjeiden kirjoittajien joukossa oli paljon koulutielle lähteneitä talollisten ja torppareiden poikia perheineen. Kun tutkimuksen käytettävissä on ainoastaan nykypäiviin asti säilynyt aineisto, on mahdotonta sanoa, olivatko tällaiset oppisäätyyn siirtyneet miehet perheineen todellisuudessa maaseutuväestön kirjekulttuurin pioneereita vai onko niin, että heidän siirtymisensä säätyläistöön on edesauttanut kirjeiden säilyttämistä ja lopulta niiden päättymistä arkiston suojaan ja tutkijoiden käsiin.³⁴

Viime vuosikymmenten tutkimus on ollut kiinnostunut kansan luku- ja kirjoitustaidosta sekä kirjoittamisesta itseilmaisun välineenä. Kiinnostuksen kohteina ovat olleet paitsi säilyneet kirjalliset aineistot – päiväkirjat ja omaelämäkerrat, kirjeet, kalenterit, tilikirjat, sääkirjat ja

---

³⁰ Nordlund 2005, 51.

³¹ Kuismen 2010, 24–25.

³² Bossis 1998, 19–20.

³³ Sosiaalisen nousun yhteydestä kirjeenvaihdon säilymiseen on maininnut mm. Frances Austin (2000), joka on tutkinut monella tavalla Jansson-perheen kirjeenvaihtoa muistuttavaa cornwallilaisen Cliflin perheen kirjeenvaihtoa.

³⁴ Liljewall 2007, 182.

perhekronikat – itsessään, myös maaseudun kirjallistuminen ja kirjoittamisen kulttuuri. Kirjoittaminen ja kirjoitustaidon hankkiminen on tulkittu paitsi tavaksi vastata käytännön elämän vaatimuksiin myös itseilmaisun ja huvinkin välineeksi ja tavaksi vahvistaa omaa ja perheen identiteettiä kirjaamalla ylös historiaa seuraavia sukupolvia varten.³⁵ Työläistaustaiset kirjoittajat ovat laatineet omaelämäkertoja täyttääkseen omia henkisiä tarpeitaan, kartuttaakseen paikallishistoriaa, varoittaakseen toisia elämän vaaroista ja kiusauksista tai muista hengellisistä tai maallisista syistä; kirjoittaminen oli osoitus itsenäisyydestä ja ylpeyttä omasta kulttuurista.³⁶ Itseoppineiden tutkimus on osa laajempaa kiinnostusta lukemisen ja kirjoittamisen historiaan, kulttuurin kirjallistumiseen ja kirjallisten käytäntöjen leviämiseen yhteiskunnan eri kerroksissa. Kuten Martyn Lyons huomauttaa, kulttuurihistorioitsijat ovat kehittäneet lukemisen historian tutkimusta, mutta kirjoittamisen käytäntöjen tutkimus on alkanut vasta viime aikoina.³⁷

Tässä tutkimuksessa on kahdesta yleisesti käytetystä termistä – ”itseoppinut kirjoittaja” ja ”kansankirjoittaja” – otettu käyttöön edellinen. Kun itseoppinut-termillä viitataan henkilöön, joka ei lainkaan ole käynyt koulua tai on saanut vain vähän muodollista koulutusta, Simon ja Wilhelmina Jansson voidaan molemmat lukea itseoppineisiin kirjoittajiin. Molemmat olivat saaneet oppinsa ilmeisesti kotona eivätkä he olleet käyneet koulua. Lisäksi se elämänpiiri, johon he kuuluvat ja josta he kirjoittavat, on pääosin koulua käymätöntä maaseutuväestöä.

Itseoppineen tai kansankirjoittajan käsite on kuitenkin ongelmallinen erityisesti Wilhelmina Janssonin kohdalla. Läheisyys säätyläistöön on selvästi vaikuttanut hänen kirjoitustaitoonsa – mikä on yleisemminkin havaittu tyypilliseksi monille itseoppineille kirjoittajille. Kun itseoppineiden ihmisten tekstit ovat useimmiten olleet miesten kirjoittamia, ei juurikaan ole kiinnitetty huomiota termin ongelmallisuuteen sukupuolen kannalta. Miesten kohdalla ”itseoppinut” kuvaa kirjoittajaa, joka on jäänyt, useimmiten säätynsä ja äidinkiellensä vuoksi, muodollisen koulutuksen ulkopuolelle, toisin kuin säätyläistöön kuuluneet ruotsinkieliset tai ruotsintaitoiset miehet. Naisten ”itseoppineisuus” koski kuitenkin kansakoululaitoksen syntyyn asti lähes kaikkia kirjoitustaitoisia naisia, koska heille ei muutamia säätyläistön tytöille tarkoitettuja oppilaitoksia lukuun ottamatta ollut tarjolla muodollista koulutusta kodin ulkopuolella. Myös säätyläistöön kuuluvien naisten ja tyttöjen kirjoitustaito oli kotiopetuksen varassa ja saattoi

---

³⁵ Lorenzen-Schmidt 2002, 10–14.

³⁶ Lyons 2010, 85–87.

³⁷ Lyons 2010, 2.

jäädä varsin puutteelliseksi³⁸. Säätyläisnaisten ja itseoppineiden kansankirjoittajien välillä oli kuitenkin suuria eroja: säätyläisnaisten odotettiin olevan kirjoitustaitoisia, kun taas kirjoittavat kansannaiset olivat yhteisöissään poikkeuksellisia. Lisäksi taidon hankkiminen ja kehittäminen oli kaikille itseoppineille kansankirjoittajille sukupuolesta riippumatta selvästi vaikeampaa, koska heidän vanhempansa eivät useinkaan olleet kirjoitustaitoisia.

Kun kansankirjoittaja-termiä on Suomessa käytetty nimenomaan suomenkielisistä kirjoittajista, ei ruotsiksi kirjoittaneen Wilhelmina Janssonin kirjeenvaihto ole sovitettavissa tähän termiin. Esimerkiksi Anna Kuismin tarkoittaa kansankirjoittajalla suomenkieliseen, ruotsinkielisen säätyläistön ulkopuolella olevaan väestöön kuuluvia ihmisiä, ja hän on englanniksi käyttänyt termiä *vernacular writing*, kansankielinen kirjoittaminen. Vaikka kaikki ruotsinkieliset eivät luonnollisestikaan kuuluneet säätyläistöön, äidinkielellä oli myös itseoppineiden keskuudessa merkitystä. Suomen kirjakieli ja suomenkielinen kirjallinen ilmaisu oli kehittymättömämpää, kirjallisia malleja oli vähemmän ja erityisesti maaseudulla ne olivat vaikeammin saatavilla.

”Kansanihminen”-termi, joka läheisesti liittyy vanhaan ”rahvas”-sanaan, on hyvin laaja, ja sen alle on laskettu hyvin erilaisia maaseudun asukkaita tilattomasta väestöstä varakkaisiin talonpoikiin³⁹. Kaiken kaikkiaan ”kansaan” tai ”rahvaaseen” kuuluminen on hankalasti määriteltävä asia murtumassa olevassa sääty-yhteiskunnassa. Kustavin kaltaisessa saaristopitäjässä säätyläistöä ei papiston alimmalle portaalle kuuluvaa kappalaisen perhettä ja muutamia säätyläisiä tilanomistajia lukuun ottamatta juuri ollut. Papisto sijoittui sääty-yhteiskunnassa asemansa ja koulutuksensa puolesta rahvaan yläpuolelle, mutta pienen kappeliseurakunnan kappalaiset sijoituivat siihen joukkoon, jota Heikki Waris on kutsunut ”pappisköyhälistöksi”⁴⁰. Esimerkiksi Kustavissa 1870-luvulla toiminut kirkkoherra Wehmanen oli paimenen poika⁴¹. Pitäjän keskeiset henkilöt olivat rusthollareita ja muiden suurten tilojen omistajia, joista monet omistivat myös valtamerilaivojen laivaosuuksia. Volter Kilpi on esimerkiksi Abrahamsson-suvun talollisista puhuessaan käyttänyt termiä ”talonpoikaisruhtinas”. Koska he olivat suomenkielisiä ja talonpoikaistaustaisia eivätkä useinkaan olleet saaneet muodollista koulutusta, myös nämä pitäjän mahtavat laskettaisiin yleensä kansaan tai rahvaaseen kuuluvaksi.

---

³⁸ Vainio-Korhonen 2012, 158.

³⁹ Kuismin 2010, 24.

⁴⁰ Waris 1940, 23. Myös Wirilander on todennut, että erityisesti rahvastaustaiset papit saivat 1800-luvulla kokea säätyläisten pilkkaa vaatimattoman asunsa ja tottumattomien seurapiiritapojensa vuoksi. Wirilander 1974, 48.

⁴¹ Kilpi 2001, 18. Ylioppilasmatrikkelin 1853–1899 mukaan Johan Henrik Wehmasen isä oli torppari.

Wilhelmina Janssonin sosiaaliseen asemaan vaikutti nuoruusvuosien läheinen yhteys kasvat-
tiäidin kautta papistoon. Vaikka hänen ei itsensä voi katsoa kuuluneen säätyläistöön, ei hän
ollut aivan tavallinen kansanihminenäkään – toisin kuin hänen puolisonsa Simon Jansson. Tä-
mä vuoksi tässä tutkimuksessa on päädytty käyttämään terminä ”itseoppineet kirjoittajat”,
joka korostaa nimenomaan kirjallisia taitoja ja muodollisen koulutuksen puutetta sääty-
yhteiskunnan rakennetta korostavan ”kansankirjoittaja”-termin sijaan.

Suomessa on viime vuosina ilmestynyt jonkin verran tutkimuksia itseoppineiden kirjoittajien
kirjeistä. Taru Nordlund on tutkinut suomenkielisten talonpoikien liikekirjeitä oululaisen
Bergbomin kauppahuoneen arkistosta 1800–1820; artikkeli keskittyy kirjeiden kieleen⁴².
Pirkko Leino-Kaukiaisen artikkeli ”*Nyt Lasken minä pännäni Tämä viherjäisen paperin pääl-
le*”. *Nuoren sotilaan kirjeitä 1800-luvun lopulta* käsittelee Suomen kaartin sotamiehen, sit-
temmin vääpelin ja Seurasaaren kansanpuiston ylivahtimestari Sten Anders Wallinin kirjeen-
vaihtoa tulevan vaimonsa kanssa vuosina 1876–1885. Tältä ajalta on säilynyt kirjeitä kaikki-
aan kuusi, mutta Wallinin kirjearkisto myöhemmältä ajalta on huomattavan laaja, noin 150
kirjettä. Wallin ei ollut käynyt koulua, mutta hän oppi kirjoittamaan kotonaan ja sai myö-
hemmin lisäoppia aliupseerikoulutuksessa Suomen kaartissa.⁴³ Itseoppineisiin kirjoittajiin
kuuluu myös Sami Suodenjoen tutkima suutari Vihtori Lindholm, jonka kirjoittama pitkä
omaelämäkerrallinen kirje on Suodenjoen väitöskirjan *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat*
keskeinen lähdeaineisto. Lindholm kuvasi itseään itseoppineeksi kirjoittajaksi, joka ei ollut
saanut lainkaan kouluopetusta. Hän oli ilmeisesti oppinut kirjoittamaan omatoimisesti, ehkä
jonkun kirjoitustaitoisen tuttavien avustamana.⁴⁴ Hilikka Helsti on kirjoittanut artikkelin 1840-
luvulla syntyneiden Anna, Katriina ja Augusta Savalojan perhekirjeenvaihdosta 1800-luvun
lopulla ja 1900-luvun alussa sekä Heikkilän sisarusten kirjeenvaihdosta 1900-luvun alussa.
Savalojan sisarukset olivat oppineet kirjoittamaan joko kotonaan tai ollessaan 1860-luvulla
palveluksessa Oulussa. Helsti soveltaa perhekirjeenvaihtoon Giovanni Levin perhestrategian
käsitettä; perhestrategioiden, monimutkaisten tuen verkostojen, avulla huolehditaan arjesta,
hallitaan ympäristöä ja pyritään luomaan turvallisuutta taloudellisten ja sosiaalisten uhkien
edessä.⁴⁵

---

⁴² Nordlund 2005.

⁴³ Leino-Kaukiainen 2012.

⁴⁴ Suodenjoki 2010, 77

⁴⁵ Helsti 2008 ja Helsti 2006.

3.2. Mireille Bossis ja Britt Liljewall

Tässä tutkimuksessa ovat keskeisellä sijalla erityisesti Mireille Bossisin ja Britt Liljewallin omissa tutkimuksissaan tekemiä huomioita ja metodiset linjaukset. Molemmat ovat tutkineet sellaisia kirjeenvaihtoaineistoja, joiden kirjoittajat ovat olleet 1800-luvun ”tavallisia”, vain vähän muodollista koulutusta saaneita ja julkisen elämän ulkopuolella toimineita ihmisiä.

Teoksessaan *Ursin et Ernestine. La parole des muets de l’Histoire* (1998) Mireille Bossis on analysoinut normandialaisen puutarhurin Ursin Thomasin ja pitsinnyplääjän Ernestine Lebatardin välistä kirjeenvaihtoa 1860-luvulta ja myös julkaissut kirjeenvaihdon tekstin editoituna. Hän käsittelee teoksessaan sekä tavallisten ihmisten yksityisten dokumenttien tutkimuksen merkitystä historiantutkimuksessa että tällaisten kirjeaineistojen tutkimuksen metodologisia haasteita.

Bossis, joka on aikaisemmin tutkinut mm. kirjailija George Sandin kirjeenvaihtoa, katsoo että kansanhmisten kirjeet ovat niin ”epätyypillistä” kirjeaineistoa, ettei niihin ole mahdollista soveltaa olemassa olevia kirjeenvaihdon tutkimuksen malleja, ja pyrkii itse luomaan metodista mallia tieteenalojen rajoja ylittämällä. Bossis rakentaa työtappaa, joka rakentuu tekstin hitaalle, tarkalle ja toistuvalla lukemisella. Tekstille tehdään kysymyksiä, jotka kiinnittyvät kerta kerralta lähemmin tekstin sisältöön; sisältö näyttää tiedon lisääntyessä lukijalle joka kerran erilaisena. Kirjallisuudentutkijana Bossis korostaa tekstin ensisijaisuutta: myös totuttomien kirjoittajien teksteissä jokaisella sanalla on tarkoituksensa ja merkityksensä, vaikka yksinkertainen ilmaisutapa saattaa hämätä tutkijaa pitämään sanavalintoja sattumanvaraisina. Bossis kiinnittää huomiota siihen, että se, mitä kirjeissä sanotaan, kätkee sisäänsä myös sen mitä *ei sanota*. Se, mikä jätetään sanomatta, kuuluu usein kirjeen kirjoittajan ja vastaanottajan yhteiseen maailmankuvaan; sitä ei jätetä sanomatta salaamisen tarkoituksessa vaan siksi, että saman maailmankuvan jakavat ihmiset pitävät turhana selvien asioiden selittämistä tai kuvaamista toisilleen. Tätä kautta kirjeiden avulla on mahdollista päästä käsiksi yhteisen maailmankuvan elementteihin.⁴⁶ Bossis korostaa myös monen muun tutkijan ohella sitä, että kirje kuuluu sekä yksityiseen että sosiaaliseen rekisteriin ja sijaitsee siten yksilön ja yhteisön risteyskohdassa.

---

⁴⁶ Bossis 1998, 24.

Kirjettä tutkimuksen kohteena jäsentää Bossisin mukaan neljä akselia: Kirje on yhtä aikaa *ele*, joka luo kommunikaation toisen ihmisen kanssa; *diskurssi*, jossa lausutaan kyllä yksilöllisiä ajatuksia, mutta joka kuitenkin on riippuvainen oman aikansa tiedostetuista ja tiedostamattomista esittämisen tavoista ja retoriikasta; *kirjoitus* (un objet d'écriture), luettavaksi tarkoitettu teksti, esitys, jolla on väistämättä myös sepitteellisiä piirteitä; *dokumentti*, todistuskappale menneisyydestä.⁴⁷

Tutkijan suhteen lukemaansa tekstiin, ulkopuolisen vaikeudet tulkita kahden ihmisen intiimiä kirjeenvaihtoa sekä kirjeenvaihdon tutkimuksen eettiset haasteet Bossis tiivistää käyttämällä kirjeenvaihdon tutkijasta nimitystä ”tahditon kolmas lukija”, *un tiers lecteur indiscret*. Tässä asemassa tutkija lukee tekstiä uudelleen ja uudelleen, kirjaa huolellisesti sen herättämät kysymykset ja etsii ulkopuolisista lähteistä selvyyttä niihin kysymyksiin, joihin itse kirjeiden teksti ei anna (ulkopuoliselle) vastausta. Hän vertaa kirjeiden kautta saamaansa tietoa siihen historian tutkimukseen, jota samasta ajasta ja paikasta on saatavilla. Tutkimustieto nostaa esiin uusia kysymyksiä kirjeiden tekstille, joiden selvittäminen edellyttää uutta lukukertaa.⁴⁸ Kirjeet kontekstualisoidaan, asetetaan yhteyteen sen kanssa, mitä aikakaudesta muuta kautta tiedetään. Kirjeissä hajallaan olevat tiedot, toistuvuudet, viittaukset ja vihjeet kootaan nyt uusiksi ryhmiksi, joista Bossis käyttää nimitystä semanttiset kentät korostaakseen asioiden välisten suhteiden merkitystä niiden muodostamisessa – teemoista tai temaattisuudesta puhumisen hän katsoo viittaavan ennalta, kirjeenvaihdon ulkopuolisista lähtökohdista, valitun käsitteistön käyttöön. *Ursin et Ernestine* -kirjassa näitä semanttisia kenttiä ovat mm. sotapalvelus ja armeija, aika ja kalenteri, raha ja tulot, uskonnolliset tavat ja kansankulttuuri.⁴⁹ Bossis korostaa metodologian rakentamisessa pragmaattisuutta ja lähtemistä kulloinkin tutkittavana olevasta tekstistä, johon kysymyksenasettelun on kiinnityttävä, jotta tekstin kautta olisi mahdollista päästä käsiksi yksilön ainutkertaisuuteen ja hänen näkemykseensä siitä yhteisöstä, jossa hän elää.⁵⁰

Ruotsalainen historioitsija Britt Liljewall on keskeinen tutkija siinä joukossa, joka on 1990-luvulta lähtien tutkinut kasankirjoittajien, itseoppineiden tai kirjoittavien talonpoikien tekstejä

---

⁴⁷ Bossis1998, 23 sekä Bossis ja Bergamasco 2007, 75–76.

⁴⁸ Bossis1998, 21–27. Tutkijan suhteesta kirjoittajan sisäiseen, tutkijalle vieraaseen maailmaan myös Leskelä-Kärki et al. 2011, 23.

⁴⁹ Bossis1998, 161–162.

⁵⁰ Bossis 2005, 76–77.

Pohjoismaissa ja muualla pohjoisessa Euroopassa.⁵¹ Liljewall käyttää termiä ”omaelämäkerallinen kirjoittaminen”, *självbibliografiskt skrivande*, 1800-luvun kansankirjoittajien päivä- tai muistikirjoista, omaelämäkerroista ja kirjeistä, joista kaikista hän on julkaissut erilliset tutkimukset ja käsitellyt niissä erityisesti maaseudun modernisaatiota.⁵² Liljewallin tutkimukset antavat hyvän lähtökohdan eri kirjoittamisen lajien ominaispiirteiden vertailuun. Kirjeiden erikoispiirteiksi tutkimuksen lähdeaineistona nousevat kirjoittamisen ajallinen läheisyys kuvailtaviin tapahtumiin; siihen liittyvä ”jälkiviisauden” puuttuminen; suuntautuminen kahtaalle, kirjoittaminen sekä itseä että vastaanottajaa varten; dialogisuus, tilannesidonnaisuus ja sosiaalisuus⁵³. Varsinkin kaksi viimeksi mainittua piirrettä ovat keskeisiä monen kirjeenvaihdon tutkijan teksteissä.

Kirjassaan ”*Ack om du vore här*”. *1800-talets folkliga brevkultur* (2007) Liljewall käyttää ”kansanomaisen kirjekulttuurin” käsitettä. Hän sisällyttää siihen kirjeiden kirjoittamisen ulkoiset mallit (kirjeen muoto ja kirjoittamisen materiaaliset edellytykset), sisäiset mallit (kirjeen sisältö ja kieli) sekä kirjeiden olemuksen ilmauksena maailmankuvasta ja identiteetin rakentamisesta. Erityisen kiinnostava tämän tutkimuksen kannalta on Liljewallin jaottelu kirjeen kirjoittamisen funktioista, jonka hän on rakentanut etsiessään vastausta siihen, minkälaisia merkityksiä yksityisellä, perheenjäsenten tai ystävien välisellä kirjeenvaihdolla on ollut 1800-luvulla; usein yhdellä kirjeellä on useampia funktioita. Kielitieteilijä Kristina Perssonia mukaillen Liljewall erottaa viisi erilaista funktiota. Ensimmäinen on *rituaalinen funktio*: kun muita kommunikaation muotoja ei ollut käytettävissä, kirjeiden avulla saatiin varmuus siitä, että poissa oleva läheinen oli elossa ja halusi säilyttää yhteyden. Toinen on *informatiivinen funktio*: kirjeitä kirjoittamalla saatettiin poissaolevan tietoon sellaiset muutokset, joiden edelleen ajateltiin koskevan tai kiinnostavan häntä hänen aiemmassa lähiyhteisössään. Kirjeiden kolmas, *sosiaalinen funktio*, oli pitää yllä poissaolon vaarantamaa sosiaalista yhteisyyttä. Kirjeiden avulla voitiin pitää yllä vanhoja verkostoja ja luoda uusia. Neljännen, *normeja välittävän funktion* kautta kirjeenvaihto yhdistää sosiaalisen ryhmän jäseniä ja välittää sen arvoja ja normeja. Tämä näkökohta on erityisen tärkeä lasten ja vanhempien välisessä kirjeenvaihdossa. Viides funktio on *identiteetin luominen*; kirjeitä kirjoittaessaan lähiyhteisöstään pois lähtenyt ihminen luo itseään ja uusia roolejaan muutosten keskellä. Kirjeenkirjoittamisen psykolo-

---

⁵¹ Kts. Lorenzen-Schmidt ja Poulsen 2002. Liljewall käyttää termiä *bonde* laajasti; siihen kuuluvat sekä maanomistavat talonpojat että tilaton maalaisväestö samoin kuin eliittien ulkopuolinen kaupunkiväestö.

⁵² Liljewall 2007, Liljewall 1995, Liljewall 2001.

⁵³ Esim. Liljewall 2007, 12.

ginen merkitys on Liljewallin mukaan juuri tässä. Kirjeiden kirjoittaja nimeää tunteita, luo selkeyttä elämäänsä ja rakentaa siltaa sisäisen ja ulkoisen minän välille.⁵⁴

Hieman samaan tapaan kuin Mireille Bossis myös Britt Liljewall katsoo, että kirjeenvaihdon tutkimuksessa kysymyksenasettelun on noustava kunkin tutkittavan kirjeenvaihdon sisällöstä; valmiit teoreettiset mallit voivat saada kirjeet vaikenemaan. Liljewall on tutkinut kansankirjoittajien kirjeenvaihtoja suurina korpuksina eikä keskittynyt yhteen yksittäiseen kirjeenvaihtoon, mikä on luonnollisesti vaikuttanut metodologisiin valintoihin. Hän on etsinyt yksittäisiä kirjekoelmista teemoja, joita niiden avulla parhaiten voidaan valaista, ja liittänyt teemat yleisemmin modernisaatioprosessiin. Keskeisiä aiheita ovat olleet mm. kirjoitustaito, koulutus, ammatillistuminen, siirtolaisuus, sukupuoli ja perhe.

3.3. Muuta kirjetutkimusta

Kirjeiden käyttöä ja merkitystä historian tutkimuksen lähdeaineistoja sekä kirjeiden ”uutta tuleamista” on käsitelty vuonna 2011 (2012) ilmestyneessä artikkelikokoelmassa *Kirjeet ja historiankirjoitus*. Mikrohistoria, uusi henkilöhistoria ja arkipäivän historia ovat lisänneet henkilökohtaisten ja omaelämäkerrallisten lähteiden merkitystä. Niitä ovat käyttäneet itseopineiden tutkimuksen lisäksi erityisesti kirjoittamisen kulttuurihistoriaan liittyvät tutkimukset. Historiantutkijat ovat alkaneet kiinnostua kirjeistä omana, erillisenä lajityyppinä ja kerronnan muotona, ei vain aikaisempaan tapaan historiallisista tapahtumista kertovina lähteinä. Tekstuaalisuus on tullut osaksi kirjeiden tutkimusta myös historiatieteiden puolella: puhutaan tarpeesta avautua kirjeen tekstuaaliselle maailmalle. Dialogisuus ja vastaanottajan merkitys nousee keskeiseksi. Juuri se erottaa kirjeenvaihdon monista muista omaelämäkerrallisen tai henkilökohtaisen kirjoittamisen muodoista. Lisääntyvästä tutkimuksesta ja kiinnostuksesta huolimatta kirjeaineistoihin liittyvä metodologinen ja teoreettinen keskustelu on kuitenkin ollut melko vähäistä.⁵⁵

Merkittävä 2000-luvun suomalainen kirjeenvaihdon ja kirjoittamisen kulttuurin tutkimus on Maarit Leskelä-Kärjen *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä* (2006).

---

⁵⁴ Liljewall 2007, 16–18.

⁵⁵ Lahtinen et al. 2011.

Se kartoittaa 1800-luvulle juurensa juontavaa kirjeiden kirjoittamisen kulttuuria, joka vaikutti pitkälle 1900-luvulle. Leskelä-Kärjen tutkimuskohteena on kirjallisessa maailmassa toimineen sivistyneistön kirjeenvaihto, josta hän nostaa esiin sellaisia piirteitä kuin minän kartoittaminen, sisimpien tuntojen kuvaaminen, oman itsen rakentaminen kirjeiden kautta sekä itsereflektio. Kirjeiden kirjoittamisen sisäisiä merkityksiä sekä kirjeenvaihtotutkimuksen teoriaa luotaava tutkimus luo kiinnostavan vertailukohdan itseoppineiden kirjeenkirjoittajien teksteille.

Maarit Leskelä-Kärki on nostanut esille englantilaisen Liz Stanley'n kirjeisiin ja kirjeenvaihtojen tutkimukseen liittyvää teoriaa. Stanley sivuaa monella tapaa niitä samoja teemoja, joista egodokumentti-käsitettä käyttävät tutkijat ovat kirjoittaneet. Myös hän toteaa, että tutkijat käyttivät pitkään kirjeitä ennen kaikkea niiden sisältämän faktuaalisen tiedon vuoksi, saadakseen tietoa niiden kirjoittajan elämästä ja sen konteksteista. Kahden viime vuosikymmenen aikana on alettu painottaa kirjeiden performatiivisia, tekstuaalisia ja retorisia piirteitä. Kirjeet eivät ainoastaan heijasta ihmistenvälisiä suhteita vaan myös rakentavat niitä, ja niiden suhde ”todellisuuteen” on usein hyvinkin monimutkainen. Stanley pyrkii hahmottamaan kirjeitä kirjallisena genrenä ja niiden paikkaa ”elämän dokumenttien” (*documents of life*) joukossa. Kirjeet ovat ennen kaikkea dialogisia: ne eivät ole vain yhden henkilön kertomusta omasta elämästään, vaan vastavuoroista kommunikaatiota kahden tai useamman henkilön välillä. Stanley, kuten monet muut tutkijat, kiinnittää huomiota siihen, että kirjeet sijaitsevat monen käsitteen rajalla: puheen ja kirjoittamisen, yksityisen ja julkisen, menneen ja nykyisen, läsnäolon ja poissaolon. Kirje-editioiden toimittajana Stanley on myös tärkeällä tavalla analysoinut kirjekokoelmien muodostumista ja säilymistä arkistoissa (tästä lisää s. 36).⁵⁶

Säätyläistön ulkopuolelle sijoittuvien englantilaisten kirjeiden kirjoittamista 1600- ja 1700-luvuilla tutkinut Susan E. Whyman käsitellyt luku- ja kirjoitustaitoon ja sen puutteisiin liittyviä kysymyksiä ja käyttänyt tässä yhteydessä ”kirjeenvaihtotaidon” käsitettä (*epistolary literacy*). Kirjeenvaihtotaitoon kuuluu kyky kirjoittaa kokonaisia lauseita, jotka lukija pystyy ymmärtämään. Kirjoittajan on tunnettava jonkin verran kirjeiden kirjoittamisen konventioita, kieltä ja lauserakenteita sekä kirjoitusvälineitä. Sen sijaan hänen ei ole välttämättä osattava

---

⁵⁶ Stanley 2004.

kirjoittaa sanoja oikein tullakseen ymmärretyksi. Kirjeenvaihtotaidon opetteleminen antoi mahdollisuuden rakentaa ja pitää yllä henkilökohtaisia suhteita ja hoitaa liikeasioita; se tarjosi myös kerronnallisen mallin, jonka kautta saattoi luoda järjestystä elämän tapahtumiin.⁵⁷

Whyman on – kuten Britt Liljewall - tutkinut sitä, minkälaisia käytännöllisiä, psykologisia, sosiaalisia ja kulttuurisia tarpeita kirjeenvaihto palveli. Kirjeet helpottivat poissaolon yksinäisyyttä, tukivat kotiseudultaan pois muuttaneita, vahvistivat perhesiteitä ja sosiaalisia verkostoja, ilmaisivat kiintymystä ja välittivät tietoja. Whyman korostaa, ettei kirjeenvaihdon funktionaalisia ja kulttuurisia piirteitä koskaan pidä tutkia erillisinä.⁵⁸ Myös Frances Austin, joka on tutkinut cornwallilaisen Cliflin perheen kirjeenvaihtoa 1700- ja 1800 -lukujen vaihteessa, on kiinnittänyt huomiota luku- ja kirjoitustaitoon ja erityisesti funktionaalisen luku- ja kirjoitustaidon käsitteen soveltamiseen itseoppineiden kirjeiden kirjoittajien teksteihin.⁵⁹ Vaikka nämä tutkimukset käsittelevät aikaisempaa aikaa, niiden luku- ja kirjoitustaitoa koskevat huomiot ovat osin sovellettavissa suomalaisten 1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien kirjeteksteihin.

4. Tutkimusaineisto

Tämän tutkimuksen lähdeaineistona on kustavilaisen laivuri Simon Janssonin ja hänen puolisonsa Sofia Wilhelmina Janssonin kirjeenvaihto ajalta, jolloin heidän kolme poikaansa kävivät koulua Turussa ja yliopistoa Helsingissä. Ensimmäinen kirje on vuodelta 1858, ja kirjeitä on tutkittu 1870-luvulle asti. Tarkka päättymisvuosi ei ole tiedossa, sillä 1870-luvun kirjeet ovat päiväämättömiä, ja ne on tässä tutkimuksessa ajoitettu sisällön perusteella.

Simon ja Wilhelmina Jansson kuuluivat ensimmäisiin säätyläistön ulkopuolella oleviin kustavilaisiin, jotka lähettivät poikansa opintielle. Kumpikaan heistä ei ollut itse saanut muodollista koulutusta, mutta molemmat osasivat lukemisen lisäksi kirjoittaa. He olivat talollisuvuista, mutta eivät itse omistaneet taloa vaan perheen isä toimi laivurina. Perhe onnistui siirtämään kaikki kolme poikaansa yliopistokoulutuksen kautta säätyläistöön. Adolf Waldemar Janssonista tuli filosofian tohtori, Turussa vaikuttanut lyseon opettaja ja aktiivinen fennomaani. Evald Ferdinand Jahnsson toimi opettajana ja muutaman vuoden pappinakin eri puolella

---

⁵⁷ Whyman 2009, 9–10.

⁵⁸ Whyman 2009, 108.

⁵⁹ Austin 2000, 44–45.

Suomea, mutta hänet tunnetaan parhaiten kirjailijana. Nuorimmainen Albert Emil Jahnsson toimi lääkärinä Kittilässä, Heinolassa ja Helsingissä.⁶⁰

Käytyään ensin kotikoulua Kustavissa Janssonin perheen kolme poikaa kävivät 1850-luvulta alkaen koulua Turussa ja siirtyivät sitten ikäjärjestyksessä Helsinkiin yliopistoon.

Turussa asuvat perheenjäsenet kävivät kirjeenvaihtoa Helsingissä opiskelevien ylioppilaiden kanssa, ja perheen isä kirjoitti perheelleen Kustavista ja matkoiltaan Tukholmasta.

Janssonin perhe oli kaksikielinen: perheen äiti kirjoitti kirjeensä ainoastaan ruotsiksi, perheen isä suomeksi ja pojat koulua käydessään ruotsiksi.

4.1. Kirjearkisto ja näkökulmia sen käyttöön

Tutkittavana oleva kirjeenvaihto kuuluu pääosin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistoon vuonna 2003 luovutettuun Adolf Waldemar Jahnssonin arkistoon, mutta muutamia kirjeitä on myös Evald Ferdinand Jahnssonin arkistossa sekä Jahnssonin perhearkistossa, joita säilytetään samassa paikassa. Sellaisia kirjeitä, joissa kirjoittajina on ollut joko Simon tai Wilhelmina Jansson tai molemmat, on säilynyt 36. Monet kirjeet ovat pitkiä, kahden tai kolmen perheenjäsenen kirjoittamia perhekirjeitä, joilla voi olla useampi vastaanottaja. Ne sisältävät sekä uutisia perheen sukulaisista ja tuttavista että käytännön elämän järjestelyistä sopimista. Paikkakuntina ovat Kustavi, poikien opiskelukaupungit Turku ja Helsinki sekä Tukholma, jossa Simon Jansson kävi myymässä kalaa ja halkoja. Perheen poikien vanhemmilleen tai toisilleen kirjoittamia kirjeitä on säilynyt yli viisikymmentä.⁶¹

Kirjeenvaihdon kiinnostavin osa ovat Simon ja Wilhelmina Janssonin pojilleen joko yksin tai yhdessä kirjoittamat kirjeet, joihin tämä tutkimus keskittyy. Perheen poikien kirjeet täydentävät ja auttavat tulkitsemaan tätä kirjeenvaihtoa, mutta ne eivät ole samalla tavalla harvinaista aineistoa; ylioppilaiden, ensimmäisen polven sivistyneistön, kirjoittamia kirjeitä tältä ajalta on

---

⁶⁰ Jansson (Johansson) on alkuaan ollut Simon Janssonin patronyymi, jota hän alkoi käyttää sukunimenä. Kaikki kolme poikaa alkoivat koulussa kirjoittaa sukunimensä muodossa Jahnsson. Wilhelmina Jansson on toisinaan merkitty kirkonkirjoihin omalla sukunimellään Widbom.

⁶¹ A. W. Jahnssonin arkistossa on 11 Simon Janssonin pojalleen yksinään lähettämää kirjettä ja 14 Wilhelmina Janssonin lähettämää kirjettä sekä kymmenen useamman kirjoittajan perhekirjettä. Lisäksi arkistoon kuuluu 33 Evald Jahnssonin veljelleen lähettämää kirjettä ja 9 Emil Jahnssonilta tullutta kirjettä. A. W. Jahnssonin äidilleen kirjoittamia kirjeitä on säilynyt 14. Näiden lisäksi E. F. Jahnssonin pienehkössä arkistossa on säilynyt yksi Wilhelmina Janssonin kirje. Kaikkiaan siis tutkittavana olevia Simon ja Wilhelmina Janssonin yhdessä tai erikseen kirjoittamia kirjeitä on 36.

eri arkistoissa säilynyt huomattavasti enemmän kuin heidän kouluja käymättömien vanhempiensa kirjeitä. Perheen kolmen pojan kirjeet kuuluvat jo aivan toisenlaiseen elämänpiiriin ja kirjoittamisen kulttuuriin kun Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeet.

Adolf Waldemar Jahnssonin, aktiivisen fennomaanin ja SKS:n jäsenen, arkistoon sisältyvät Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeet sekä muu perhekirjeenvaihto, toisin kuin monet muut itseoppineiden kirjoittajien kirjeet Kirjallisuusarkistossa, muodostavat laajan kokonaisuuden. Aineiston tekee poikkeukselliseksi itseoppineiden kirjoittajien aineistojen joukossa se, että siihen sisältyy myös suuri joukko naisen, Wilhelmina Janssonin, kirjoittamia kirjeitä 1800-luvun puolivälistä. Tämä aineiston valitsemiseen tutkimuskohteeksi vaikutti näiden ominaisuuksien lisäksi henkilökohtainen kiinnostus Kustavin historiaan ja talonpoikaispurjehdukseen. Egodokumenttien tutkijat ovat olleet yksimielisiä siitä, että tutkimuksen yksi suurimpia haasteita on henkilöiden, heidän elämänpiirinsä ja sen tapahtumien, sijoittaminen paikalliseen ja historialliseen kontekstiinsa. Tämän vuoksi monet tutkijat ovat valinneet tutkimuksensa kohteeksi joko omaan sukuunsa tai valmiiksi tuntemaansa ajalliseen tai paikalliseen kontekstiin liittyviä kirjeitä; sellaiset seikat kuin paikallistuntemus, biografiset tiedot, murteen tuntemus ja erityisesti hyvä paikallishistoriallinen kirjallisuus helpottavat olennaisesti itseoppineiden kirjoittajien usein vaikeaselkoisen, epäselvästi kirjoitetun ja taustoja selittelemättömän aineiston tutkimusta. Simon ja Wilhelmina Jansson ovat tämän tutkimuksen tekijän sukulaisia kuuden sukupolven takaa, minkä voi yhtä hyvin nähdä tutkimuksen haittana kuin etunakin. Suullista perimätietoa ei enää ole ollut käytettävissä – joitakin aikaisemmin julkaistuihin kirjoituksiin kirjattuja tietoja lukuun ottamatta – mutta melko kattava sukututkimusaineisto on tehnyt henkilöiden identifioimisen helpommaksi. Sukuun kuuluminen asettaa tutkijan hieman helpompaan asemaan kaikkeen kirjeenvaihtotutkimukseen väistämättä liittyvien eettisten kysymysten suhteen, koska tutkija on silloin itse yksi niistä, jotka periaatteessa voisivat antaa luvan aineistosta esiin tulevien tietojen julkistamiseen⁶².

Liz Stanley on korostanut yksittäisen kirjeen tarkastelua sen suuremman kirjeenvaihdon osana, johon sen kuuluu ja joka tekee sen ymmärrettäväksi. Pitkän kirjeenvaihtosuhteen aikana muodostuu sisäisiä kirjoittamisen konventioita, jotka määrittelevät, mitä ja miten kirjeissä voidaan kirjoittaa ilman että kirjeenvaihtosuhteen jatkuvuus vaarantuu. Stanley erottaa toisis-

---

⁶² Tässä tarkoitetaan "lupaa" eettisessä mielessä; näin vanha aineisto ei enää juridisesti kuulu yksityisyyden suojan piiriin, ja arkisto on Kirjallisuusarkistossa vapaasti käytettävissä.

taan kirjeen, kirjeenvaihdon ja kirjeenvaihdon kokonaisuuden, kirjekokoelman (*epistolarium*). Kirjekoelma, *epistolarium*, voi olla joko yhden ihmisen koko jäljellä oleva kirjemateriaali tai yhden ihmisen tuottama kirjemateriaali, kaikki kirjalliset viestit, sekä jäljellä olevat että kadonneet. Kirjekoelma voi myös sisältää kirjoitettujen kirjeiden lisäksi kaikki vastauskirjeet. Laajimmillaan kirjekoelmaan voidaan laskea kuuluvaksi myös kirjeenvaihdon oheen syntynyt aineisto, kuten julkaistut kirjekoelmat ja niiden editoreiden tekemät mahdollisimman tarkat transkriptiot. Janssonin perheen kirjeenvaihto on, kuten kirjekoelmat historian-tutkijan näkökulmasta useimmiten ovat, kovin epätäydellinen: siihen kuuluu osia kahden perheenjäsenen kirjoittamista ja vastaanottamista kirjeistä. Stanley'n tarkoittamassa mielessä se ei siis ole varsinainen kirjekoelma, *epistolarium*. Mutta, kuten Stanley huomauttaa, nämä käsitteet ovat tutkijan työkaluja: kirjeen vastaanottaja lukee vain yksittäisiä kirjeitä eikä koskaan pääse tutustumaan kirjoittajan kirjeenvaihdon kokonaisuuteen.⁶³

Tutkijan käsiin päätyvä kirjeenvaihto on kaksi- tai useampisuuntaisen suhteen jäännös, joka ei läheskään aina ole symmetrinen. Toinen osapuoli saattaa säilyttää ja toinen tuhota oman osansa kirjeenvaihdosta. Tahallisen hävittämisen lisäksi suuri osa kirjeenvaihdosta häviää erilaisista arkisista syistä vuosikymmenten saatossa. Kirjoittajien lisäksi jokaisella jälkeen tulevalle sukupolvella on osuutensa kirjeenvaihdon säilymiseen. Kirjeenvaihto säilyy harvoin kokonaisuutena; vielä harvinaisempaa on kokonaisen kirjeenvaihdon – kaikkien lähetettyjen ja vastaanotettujen kirjeiden – päätyminen tutkijoiden käyttöön arkistoon. Fragmentaarisuus, osien puuttuminen, on kirjeenvaihdon luonteeseen kuuluva ominaisuus ja kirjeenvaihdon tutkimuksen pysyvä haaste.

Jansson-perheen arkistoon päätyneet kirjeet ovat selvästi vain osa laajempaa kirjeenvaihtoa. Perheen vanhin poika Adolf Waldemar Jahnsson on ilmeisesti säilyttänyt vanhemmiltaan saamansa kirjeet sekä vanhempiansa jäämistöstä löytyneet omat kirjeensä. Evald Ferdinand Jahnssonin säilynyt arkisto on hyvin pieni, mutta hänen kirjoittamiaan kirjeitä sisältyy A. W. Jahnssonin arkistoon. Nuorimmaisen Emil Jahnssonin arkisto ei ole lainkaan päätynyt Kirjallisuusarkistoon. A. W. Jahnssonin lapset ja lapsenlapset ovat säilyttäneet arkistoa huolellisesti sadan vuoden ajan, ja yksi hänen lapsenlapsistaan on luovuttanut sen arkistoon 2003.

---

⁶³ Lahtinen et al. 2011, 20 sekä Stanley 2004.

Kun aineisto on fragmentaarinen, tutkijan on kysyttävä, ovatko säilyneet kirjeet valikoituneet sattumanvaraisesti vai onko joku – kirjoittajat tai vastaanottajat itse tai heidän jälkipolvensa – hävittäneet osan kirjeistä. Laajojen arkistojen säilyttäminen ja luovuttaminen Kirjallisuusarkistoon todistaa siitä, että kirjeitä on jälkeläisten keskuudessa pidetty tärkeinä. Sitä, onko kirjeitä jossakin vaiheessa hävitetty niiden tietosisällön vuoksi, voidaan arvioida ainoastaan tarkastelemalla jäljelle jääneitä kirjeitä. Kirjeenvaihdon perusteellisen tutkimisen jälkeen näyttää vahvasti siltä, että kirjeet sisältävät niin arkaluontoista tietoa sekä perheen jäsenistä että joistakin ulkopuolisista, että ne olisi suurella todennäköisyydellä hävitetty, jos aineistoon olisi kohdistettu tietoista sensuuria. Kirjeitä on saattanut "suojella" se, että ne ovat vaikealukuisia ja kokonaiskuvan muodostaminen niissä kerrotuista asioista vaatii paljon työtä. Jansson-perheen kirjeenvaihdon säilymisen hajanaisuus vaikuttaa enemmänkin johtuvan siitä, että vain yhden perhekirjeenvaihdon osapuolen arkisto on säilynyt arkistossa nykypäivään asti.

4.2. Kirjeaineiston käsittely

Tutkimustyötä varten kirjeiden teksti on saatava tulkittua alkuperäisistä kirjeistä ja kirjoitettua mahdollisimman tarkkaan alkuperäistä asuaan vastaavaan muotoon. Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeiden kohdalla tämä on ollut pitkä työvaihe, joka on edellyttänyt useita luku- ja kirjoituskertoja. Kun kirjoittajat eivät ole oppineet kirjoittamaan koulussa vaan ovat opetelleet taidon itse, sekä käsiala, oikeinkirjoitus että kirjeen rakenne tekevät tekstistä ajoittain hyvin vaikeaselkoista. Janssonien kohdalla lisähaastetta tuottaa kirjeiden kaksikielisyys. Tekstin tulkintatyö on tutkimuksessa aivan keskeinen vaihe: mahdollisuudet vääriin tulkintoihin ovat suuret ja ne saattavat vaikuttaa ratkaisevasti aineistosta vedettäviin johtopäätöksiin.

Kirjeet on ensimmäisessä vaiheessa kopioitu Kirjallisuusarkistossa mikrofilmeiltä paperille ja niiden teksti on kirjoitettu tiedostoksi. Transkriptioon on merkitty erikoismerkeillä sellaiset kohdat, jotka ovat epävarmoja tai joihin sisältyy tutkijan tulkintaa. Ensimmäisessä vaiheessa melkoinen osa tekstistä jäi merkitykseltään tai vähintään lauseen vaihtumisen osalta epäselväksi. Kirjoittajien käsiala, oikeinkirjoitus, lauseiden muodostaminen ja tapa ilmaista asioita – samoin kuin kirjeissä käsiteltävät henkilöt ja tapahtumat – tulivat tutkimusprosessin myötä tutummiksi ja helpommiksi tulkita. Kahdella seuraavalla lukukerralla teksti käytiin uudelleen

läpi sana sanalta kahden 1800-luvun sanakirjan kanssa⁶⁴. Sanakirjaa käytettiin ruotsinkielisen tekstin lisäksi suomenkielisten kirjeiden ruotsin sanojen pohjalta muodostettujen ilmaisujen selvittämiseen. Tässä vaiheessa valtaosa kirjeiden tekstistä saatiin jo kirjoitettua. Viimeisellä lukukerralla epäselvät kohdat tarkistettiin kirjeiden originaaleista; teksteihin jäi tämänkin jälkeen joitakin kohtia, joita ei voi varmuudella tulkita.

Työvaiheessa, jossa kirjeiden tekstit kirjoitetaan transkriptioksi – kun teksti on vaikealukuista tai tulkinnanvaraista, kuten Janssonien kirjeissä – on keskeisen tärkeää pitää erillään toisaalta se teksti, jonka kohtuullisella varmuudella voi katsoa olevan alkuperäinen ja toisaalta tutkijan tulkinnat epäselvistä kohdista. Epäselville tai tulkinnanvaraisille kohdille saattaa työn edistyessä löytyä merkitys, jota tutkija ei työn alkuvaiheessa vielä voi tietää. Kirjeiden rivitys on säilytetty sekä transkriptiossa että tutkimuksessa käytetyissä lainauksissa, sillä se saattaa sisältää viitteitä lauseiden alkamisesta ja loppumisesta. Välimerkkejä on lainauksiin merkitty lukemisen helpottamiseksi, mutta ne ovat useimmiten tutkijan tulkintoja, jolloin ne on merkitty hakasulkuihin.

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjoittamista kirjeistä vain runsaat puolet sisältää selvän kirjoittamispäivämäärän ja vuoden. Sen lisäksi useissa kirjeissä on postinkulun seuraamiseksi merkitty päivä ja kuukausi ilman vuotta. A. W. Jahnssonin arkistossa on erillisenä ryhmänä joukko kirjekuoria, joissa useissa on postileimassa näkyvä lähetyspäivä. Näitä tietoja ei kuitenkaan ole ollut mahdollista, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, käyttää kirjeiden ajoittamiseen, sillä jossakin vaiheessa ennen arkiston luovuttamista Kirjallisuusarkistoon kirjeet ja niiden kuoret on erotettu toisistaan. Vailla päiväystä olevat kirjeet on kuitenkin ollut mahdollista ajoittaa muutaman vuoden tarkkuudella niiden tietosisällön avulla, esimerkiksi kirjeenvaihdon aikana syntyneitä tai kuolleita henkilöitä koskevien mainintojen kautta, 1860-luvulle ajoittuvan ruplan markkaan vaihtumisen tai perheen olosuhteita kuvaavien tietojen avulla.

Nimien käytössä pääsääntönä on, että henkilöstä käytetään sitä nimimuotoa, jota hän itse on käyttänyt, mikäli se on tiedossa. Näin ollen Janssonin perheen vanhemmista Simonista ja Wilhelminasta käytetään sukunimeä Jansson ja heidän pojistaan sukunimeä Jahnsson, jonka he ottivat käyttöön kouluaikanaan. Vaikka Simon Jansson on nuoruudessaan merkitty Kustavin kirkonkirjoihin patronyymillä Johansson, hänen nimensä patronyymistä muokatussa Jans-

---

⁶⁴ Svenskt-finskt lexikon 1865 sekä Europaeuksen Svenskt-finskt handlexikon 1853.

son-muodossa on tulkittu sukunimeksi (sukunimen määritelmänä on käytetty sitä, että nimi on ollut kolmella sukupolvella peräkkäin). Ne suhteellisen harvalukuiset naiset, joilla on ollut sukunimi, on Kustavin kirkonkirjoihin useimmiten merkitty omalla sukunimellään myös avioliiton aikana: Wilhelmina Jansson on kirkonkirjossa kuolemaansa saakka Sofia Wilhelmina Widbom. Myös hänen poikansa ovat käyttäneet hänestä tätä sukunimeä ja se on mm. merkitty hänen hautakiveensä. Tässä on kuitenkin tulkittu, että hän itse käytti sukunimeä Jansson. Hän allekirjoitti kirjeensä pojilleen aina pelkällä etunimellä Wilhelmina, mutta joissakin kirjeissä on allekirjoituksena Simon ja Wilhelmina Jansson. Lisäksi hän on allekirjoittanut lehdessä julkaisemansa Simon Janssonin kuolinilmoituksen Jansson-nimellä. Jäljempänä koko perheestä puhuttaessa käytetään nimimuotoa Jansson.

Etunimistä on käytetty sitä muotoa, jota perhe itse on kirjeissään käyttänyt. Näin ollen Sofia Wilhelmina Jansson on Wilhelmina, Adolf Waldemar Jahnsson on Waldemar, Evald Ferdinand Jahnsson on Evald ja Emil Albert Jahnsson on Emil. Viitteissä kirjeen kirjoittajat on merkitty siinä järjestyksessä kun he ovat kirjettä kirjoittaneet. Kun kirjeiden vastaanottajia ei ole kirjekuorien puuttumisen vuoksi tarkkaan mahdollista selvittää – kirjeet oli usein tarkoitettu useammalle vastaanottajalle – on vastaanottajaksi merkitty se, jota kirjeen alussa on puhuttu. Monissa 1860-luvun loppupuolen ja 1870-luvun kirjeistä on alussa puhuttu ”*älskade gossar*”. Tämä on tulkittu niin, että vastaanottajaksi on merkitty Waldemar ja Emil Jahnsson, jotka asuivat yhdessä Helsingissä. On kuitenkin mahdollista, että ajoittain myös Evald Jahnsson on saattanut asua heidän kanssaan ja ollut yksi kirjeen vastaanottajista.

Jonkin verran ongelmalliseksi osoittautui perheen lähipiirissä olleiden ihmisten käyttämien nimien selvittäminen. Kustavi oli jo 1800-luvulla pääosin suomenkielistä aluetta, ja säätyläis-
tön ulkopuolelle sijoittuvista ihmisistä on yleensä käytetty suomenkielistä muotoa, vaikka heidän nimensä Wilhelmina Janssonin ruotsinkielisissä kirjeissä saattavat esiintyä ruotsinkielisessä muodossa. Esimerkiksi kirkonkirjoihin nimellä Johan Johansson merkitty kustavilainen talollinen on tulkittu Juho Juhonpojaksi. Erityisesti turkulaisista tuttavista puhuttaessa heidän äidinkieltensä ei useinkaan ole pääteltävissä, ja silloin nimet on jätetty siihen muotoon, jossa ne kirjeissä esiintyvät.

Samaan aikaan sijoittuvaa ranskalaista itseoppineiden ihmisten kirjeenvaihtoa tutkinut Mireille Bossis on huomauttanut, että yksityisen kirjeenvaihdon tutkija joutuu myöntymään siihen, että melkoinen osa kirjeissä mainituista ihmisistä – ystävästä, sukulaisista, tuttavista, paikka-

kuntalaisista – jää identifioimatta, koska tietoja ei yksinkertaisesti ole mahdollista saada. Suomalaisella maaseudulla kirjoitetut kirjeet ovat olennaisesti helpompia käsitellä, koska Janssonin perheen kirjeissä on systemaattisesti noudatettu sitä tapaa, että ihmiset identifioidaan sen talon perusteella, johon he kuuluvat joko omistajina tai palkollisina. Talojen isännistä ja emännistä, vaikka he kuuluisivat perheen lähimpiinkin, ei juurikaan käytetä etunimeä – eikä sukunimeäkään, vaikka sellainen olisi – vaan heitä kutsutaan esimerkiksi nimellä Istron isäntä tai Friisilän emäntä. Torpparit ja palkolliset nimetään myös talon mukaan: Millanaisten piika. Vain lapsista ja nuorista käytetään ajoittain pelkkää etunimeä, mutta heidänkin kohdallaan useimmiten löytyy mainintoja talosta. Näin ollen valtaosa kirjeissä mainituista kustavilaisista on mahdollista identifioida taloittain pidettyjen rippikirjojen perusteella. Perheen turkulaisen tuttavapiirin identifioiminen on vaikeampaa, ellei heistä löydy tietoja esimerkiksi Suomen Sukututkimusseuran Historiakirjojen hakuohjelmasta HisKistä. Kirjeissä esiintyy varsin paljon pappeja ja heidän perheenjäseniään, jotka on selvitetty Helsingin yliopiston ylioppilasmatrikkeleista.

Kirjeenvaihdon tutkimuksessa – ja yleisemmin historian tutkimuksessa – on puhuttu ”eettisestä käänteestä”: kun uudenlaiset tutkimusaiheet ja näkökulmat ovat lisänneet kiinnostusta omaelämäkerrallisiin, henkilökohtaisiin historian lähdeaineistoihin, ovat tutkimuseettiset kysymykset nousseet entistä keskeisimmiksi. Historiantutkija joutuu ottamaan kantaa sellaisiin yksityisyyden suojan kysymyksiin, jotka aikaisemmin ovat olleet ajankohtaisia esimerkiksi omaelämäkerrallisia aineistoja käyttävien folkloristiikan ja sosiaalitieteiden tutkijoiden työssä.⁶⁵

Kirjeenvaihto tutkimusaineistona nostaa väistämättä esiin erilaisia eettisiä kysymyksiä kuin esimerkiksi omasta elämästä kertovat muistelmatekstit tai omaelämäkerrat, koska se on lähtökohtaisesti luonteeltaan intiimiä, joko vain perhepiirille tai yksittäiselle vastaanottajalle tarkoitettua. Näin on erityisesti silloin, kun tutkitaan niin sanottuja tavallisia ihmisiä ja pyritään saamaan tietoa heidän arjestaan, toiminnastaan ja ajattelustaan. Kun henkilö ei toimi julkisessa tehtävässä eikä hänen toiminnallaan ole yhteiskunnallista tai merkittävää kulttuurista merkitystä, voidaan ajatella sovellettavan samaa sääntöä kuin nykyajan ihmisistä kirjoitettaessa: julkisista valtaa käyttävien tai muuten julkisuudessa toimivien ihmisten yksityisyyden suoja on matalampi kuin julkisuuteen kuulumattomien ihmisten, jos heitä koskevilla tiedoilla voi-

---

⁶⁵ Lahtinen et al. 2011, 24.

daan ajatella olevan yhteiskunnallista merkitystä. Tämä johtaisi äärimmilleen vietyä siihen, että elämään kuuluvat ja siihen voimakkaasti vaikuttavat negatiiviset asiat – kuten vaikkapa alkoholismi tai mielenterveyden ongelmat – voitaisiin tulkita yksityisyyden suojan piirin kuu- luvaksi myös menneisyyden ihmisten kohdalla, ja ne olisi siksi jätettävä pois tekstistä. Tämä vääristäisi kuitenkin olennaisesti sitä kokonaista kuvaa elämästä ja yhteisöstä, johon tutki- muksella pyritään.

Tässä tutkimuksessa ongelmaa on pyritty ratkaisemaan sillä tavalla, että tutkimuksen sivu- henkilöiden kohdalla on jätetty pois joitakin sellaisia tietoja – esimerkiksi paikkakuntia, talo- jen nimiä ja myöhemmin käytössä olleita sukunimiä – joiden perusteella heidät on nykypäi- vänä helpompi yhdistää edelleen elossa oleviin sukulaisiinsa. Täydellistä anonymisointia ei ole mahdollista tehdä: jos ihmisiä tarkastellaan yhteisönsä jäseninä, esimerkiksi heidän suku- laisuusuhteillaan on merkitystä. Vaikka eräitä tietoja on jätetty pois itse tekstistä, lähdeappa- raatin kautta tiedot ovat selvitettävissä, kuten tieteelliseltä historiantutkimukselta normaalisti edellytetään – pääosa tässä tutkimuksessa käytetyistä lähteistä on arkistoissa julkisesti käytet- tävissä⁶⁶. On myös tärkeää huomata, että tekstissä mainitut arkaluontoiset asiat ovat omana aikanaan olleet laajasti paikallisyhteisön tiedossa.

4.3. Tutkimuksen muu lähdeaineisto

Kun tutkitaan menneisyyden ihmisten yksityisiä, henkilökohtaisia kirjoituksia, ja tavoitteena on tuottaa uutta tietoa menneisyydestä (siis kun tutkimus ei kohdistu esimerkiksi kielen kehi- tykseen) on kirjoittajien, heidän elämänsä tapahtumien ja yhteisönsä kontekstualisointi aivan keskeinen osa tutkimusta. Menneisyyden yksilöitä tarkastellaan siinä kulttuurillisessa, sosiaalisessa, kielellisessä ja materiaalisessa ympäristössään, jossa he ovat eläneet ja kirjoitta- neet. Kirjoittaminen, erityisesti kirjeiden kirjoittaminen, on sosiaalista toimintaa, ja kirjeet kertovat samanaikaisesti sekä yksilöstä että hänen ympäristöstään. Kontekstualisointi tapah- tuu aikaisemman tutkimuksen ja kirjeenvaihdon ulkopuolisen arkistoaineiston avulla; tässä tutkimuksessa tilanne on molempien osalta suhteellisen hyvä.

---

⁶⁶ Poikkeuksena ovat Itätalon talonpoikaiskartanon arkistoon sisältyvät oikeudenkäyntiasiakirjojen kopiot. Alku- peräiset asiakirjat eivät enää ole julkisessa arkistossa saatavilla, sillä Vehmaan kihlakunnanoikeuden arkisto paloi vuonna 1928.

Janssonin perheen elämänpiiri, Kustavin saaristopitäjä sekä Kustavin talonpoikaispurjehduksen historia on aikaisemmassa tutkimuksessa hyvin kartoitettua. *Kustavin historia* (1983) taustoittaa huolellisesti talonpoikaispurjehduksen vaiheita ja merkitystä pitäjässä 1800-luvun jälkipuoliskolla. Tämän työn kannalta valitettavasti se käsittelee lähinnä 1860-luvun jälkeistä aikaa. Tätä aikaisemmilta vuosilta, joihin tämä tutkimus osin sijoittuu, tietoja on huomattavasti heikommin saatavilla, sillä Kustavin entisestä emäpitäjästä Taivassalosta ei ole kirjoitettu pitäjänhistoriaa. Talonpoikaispurjehdusta koko Suomessa on tutkinut Yrjö Kaukiainen ja Kustavin osalta Ulla Kallberg sekä Taavi Kilpi.

Volter Kilven Seuran aktiivisen julkaisutoiminnan ansiosta Kustavia käsittelevää paikallishistoriallista kirjallisuutta on saatavilla suhteellisen paljon. Taavi Kilven lisäksi keskeinen kirjoittaja on Päiviö Tommila, joka on kirjoittanut mm. artikkelin ensimmäisten kustavilaisten koulunkäynnistä 1800-luvulla. Taimo Iisalo on tutkinut lähimmän kaupungin, Uudenkaupungin, merimiesten ja heidän perheittensä kirjoitustaitoa 1800-luvulla, oppimisen tapoja ja taidon leviämistä. Paikallishistoriallista tutkimusta täydentää Beatrice Moringin tutkimus lähialueen ruotsinkielisen saariston väestöstä ja sosiaalisesta rakenteesta (1994).

Kustavin ja sen talonpoikaispurjehduksen keskeinen kaunokirjallinen kuvaaja on Volter Kilpi, jonka teokset ovat voimakkaasti vaikuttaneet paikalliseen historiakulttuuriin. Kilven *Alastalon salin* henkilöiden esikuvat limittyvät myös tämän tutkimuksen päähenkilöiden elämään. Kilven 1920-luvulla julkaistut Kustavin historiaa koskevat tekstit sekä Vilho Suomen 1952 kirjoittama Kilpi-elämäkerta, joka perustuu osin Kilven haastattelujen kautta tämän keräämään runsaaseen muistitietoaineistoon, heijastuvat monin tavoin vielä viime vuosikymmeninä kirjoitetuissa kustavilaista paikallishistoriaa käsittelevissä julkaisuissa.

Adolf Waldemar ja Evald Ferdinand Jahnssonilta on säilynyt julkaistuja tekstejä, ja molemmista on myös pienoiselämäkerrat *Kansallisessa elämäkerrastossa*. Seppo Zetterberg käsittelee Yrjö ja Hilma Jahnssonin kaksoiselämäkerrassa Simon Janssonin ja hänen vaimonsa perhettä ja sukutaustaa. Evald Jahnssonista on kirjoittanut kirjalliseen toimintaan painottuvan pienoiselämäkerran Maunu Niinistö⁶⁷, Fred Karlssonin kuvaa kirjassaan E. N. Setälästä⁶⁸ A.

---

⁶⁷ E. F. Jahnsson. Teoksessa Aleksis Kivistä Martti Merenmaahan. Suomalaisten kirjailijain elämäkertoja. 1954.

W. Jahnssonia, ja hän on tutkimuksessaan käyttänyt samaa A. W. Jahnssonin arkistoa kuin tässä tutkimuksessa. Kustavilainen Volter Kilpi on kirjoittanut lyhyen biografisen kuvauksen E. F. Janssonista, jossa hän kertoo myös tämän vanhemmista Simon ja Wilhelmina Janssonista. Wilhelmina Jahnssonin suvusta on julkaistu sukututkimus; Simon Janssonin lapsuudenperheestä on tehty suppea selvitys. Kustavin kirkonkirjat ovat keskeinen apuväline kirjeissä käsitellyn laajan henkilöjoukon tunnistamisessa; niiden tukena on käytetty Suomen Sukututkimusseuran HisKi-tietokantaa.

Vaikka Janssonin perheen käytettävissä olleet taloudelliset resurssit olisivat olleet tärkeää taustatietoa perheen poikien kouluttamiselle, on Kustavin tilanne esimerkiksi perukirjojen ja konkurssseja koskevien asiakirjojen kohdalla hyvin huono. Perukirjat ovat olleet Vehmaan tuomiokunnan arkistossa, joka tuhoutui tulipalossa 1928. Jonkin verran on voitu käyttää Kustavin Itätalon talonpoikauskartanon hallussa olevaa laajaa oikeudenkäyntipöytäkirjojen kopioiden kokoelmaa, joka sivuaa osin Janssonin perhettä.

---

⁶⁸ Karlsson, Fred: E. N. Setälä vaarallisilla vesillä : tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi. 2000.

II Simon ja Wilhelmina Jansson ja Kustavin talonpoikaispurjehdus

1. Biografisia tietoja

Simon Jansson syntyi vuonna 1812 Nissilän talossa Kustavin saaristopitäjässä Lounais-Suomessa. Nissilä oli puolen manttaalin talo Kustavin kirkonkylässä Kivimaalla, yksi kylän neljästä kirkon lähellä vierähtäneestä seisovasta talosta. Hänen isänsä Juho Juhonpoika (1765–1831) oli Nissilän isäntä kolmannessa polvessa, ja myös hänen äitinsä Anna Abrahamintytär (1769–1836) oli vanhaa kustavilaista talonpoikaissukua Anavaisten Isokartanosta. He saivat viisi lasta, joista Simon oli nuorin. Talo siirtyi vanhan isännän kuoleman jälkeen 1831 hänen samannimiselle pojalleen, Simon Janssonin veljelle Juho Juhonpojalle (1797–1859). Simon Jansson asui vuoteen 1841 asti veljensä isännöimässä Nissilässä. Hän ei jatkanut sukunsa talonpoikaisia perinteitä, vaan ansaitsi elantonsa monen muun kustavilaisen tavoin talonpoikaispurjehduksella. Hän toimi 1830-luvulta asti laivurina kuljettaen ensin kaljaasilla ja myöhemmin jahdilla pääasiassa halkoja, kalaa ja perunoita Turkuun ja Tukholmaan. Vuonna 1838 hän solmi avioliiton Wilhelmina Widbomin kanssa, joka asui silloin aivan naapurissa, Kustavin kappalaisen virkatalossa Pietilässä.⁶⁹

Sofia Wilhelmina Widbom ei ollut alun perin kustavilainen, vaan hän oli syntynyt Lempäälässä Suomen sodan aikana 1809. Hänen suvussa oli ollut verokirjureita, henkikirjoittajia, nimismiehiä, kirjanpitäjiä ja muita virkamiehiä, mutta 1800-luvulla sukua luonnehdittiin jo talonpoikaiseksi. Hänen isänsä oli Nils Abraham Widbom (1767–1808), rusthollarin poika, joka oli käynyt koulua Turussa ja ollut kirjoilla yliopistossa. Hän oli vuodesta 1804 kersantti Porin läänin jalkaväkirykmentissä ja myöhemmin kirjanpitäjä. Isä kuitenkin kuoli Kalajoella Suomen sodassa vain muutamaa kuukautta ennen nuorimman tyttärensä Wilhelminan syntymää. Leskeksi jäänyt äiti, talollisen tytär Maria Charlotta Hyllegren (1774–1823), solmi pian uuden avioliiton kirjanpitäjä Johan Åhlgrenin kanssa, joka kuitenkin tuomittiin toistuvasti

---

⁶⁹ Kustavin kappelin rippikirjat 1810–1841, Kustavin seurakunnan arkisto sekä 185 Zetterberg, Seppo 1982, 15–16.

sakkoihin juopottelun takia ja lopulta vankilaan väärennöksestä. Neljätoistavuotiaana Wilhelmina Widbom jäi kokonaan orvoksi.⁷⁰

Kersanttina Nils Abraham Widbom laskettiin viimeisinä elinvuosinaan säätyläistön alimpaan kerrokseen kuuluvaksi.⁷¹ Jälkeläisten piirissä on kuitenkin esitetty arvelu, että kersantti Widbom olisi lähtenyt armeijan mukana sotaan pohjoiseen jo alkuvuodesta 1808, ja näin ollen Wilhelmina Widbomin isä olisi hänen sijastaan ollut joku varakas pitäjäläinen, joka olisi auttanut yksin jäänyttä nuorta äitiä elättämään lapsensa.⁷² Joka tapauksessa Wilhelmina eli lapsuutensa monimutkaisissa ja vaikeissakin olosuhteissa, eikä hänen paikkaansa murtumassa olevassa sääty-yhteiskunnassa ole helppoa hahmottaa. Äidin kuoltua hänet otti huostaansa äidin sisar Anna Sofia Hyllegren (1777–1864), joka toimi taloudenhoitajana Salminiitun rusthollissa Kustavissa. Wilhelmina asui siellä tätinsä kanssa neljän vuoden ajan; molemmat on merkitty Salminiitun palvelusväen joukkoon tittelillä *jungfru*. Vuonna 1827 Wilhelminan tati solmi avioliiton Kustavin kappalaisen Michael Åkerblomin (1755–1834) kanssa, ja Wilhelmina muutti pariskunnan luo kirkonkylän pappilaan kappalaisen kuolemaan asti.⁷³ – Eräässä vanhimman poikansa muistokirjoituksessa Wilhelmina Jansson mainitaan papin tyttärenä; mahdotonta on kuitenkin selvittää, käyttikö hän itse tällaista titteliä vai onko kyseessä kirjoittajan väärinymmärrys.

Volter Kilpi kirjoitti, että Jansson-suvun jäsenet olivat Kustavissa tunnettuja ”joskaan ei juuri erinomaisesta käytännöllisyydestään, niin hilpeän rattoisan luonteensa ja kevyen, juoksevan haastelu- ja kertoilemistaitonsa vuoksi”. Simon Janssonia, ”Nissilän Simua” hän kuvasi hilpeäksi ja mielikuvitusriikkaaksi kertojaksi ja suosituksi seuramieheksi – erityisen taitava merimies hän ei sen sijaan Kilven mukaan ollut. Sofia Wilhelmina Jansson oli Kilven mukaan ketterä, vilkas ja näpsäkielinen ihminen, jonka lausahdukset jäivät elämään kansanhuumorissa.⁷⁴

2. Kustavin talonpoikaispurjehdus

---

⁷⁰ Enckell 1991, 81–101.

⁷¹ Wirilander 1974, 91–96.

⁷² Heikinheimo 2004, 17.

⁷³ Kustavin kappelin rippikirja 1821–1827, Kustavin seurakunnan arkisto.

⁷⁴ Kilpi 1901, 102.

2.1. Perinteinen talonpoikaispurjehdus

Rannikon asukkaiden harjoittamasta talonpoikaispurjehduksesta – maaseudun tuotteiden kuten elintarvikkeiden, kalan ja halkojen kuljettamisesta myytäväksi Tukholmaan ja muihin Itämeren satamiin - on tietoja jo 1300-luvulta alkaen. 1600-luvulta lähtien talonpoikaispurjehduksen harjoittaminen oli tietyille rannikkopitäjille myönnetty erioikeus. Näihin pitäjiin kuului myös Kustavin emäpitäjä Taivassalo.⁷⁵

Kustavin talonpoikaispurjehtijoille Tukholma oli kotimaan kaupunkien lisäksi keskeinen kauppapaikka. Kustavilaisille merenkulkijoille oli tärkeää, että kauppa Ruotsiin sai jatkua ennallaan Haminan rauhan jälkeen. Tullimaksut pysyvät aluksi ennallaan, mutta seuraavien vuosikymmenten aikana niitä korotettiin. Laivurit joutuivat nyt hankkimaan passin ja ilmoittautumaan tullikamarilla. Kauppa oli rajattu niin, että maalaisilla oli oikeus kuljettaa omia ja naapuriensa tuotteita, mutta rahdin kuljetus oli halkoja lukuun ottamatta kielletty.⁷⁶

Ahvenanmaalla, jonka naapurina Kustavi sijaitsee, ja muualla Turun saaristossa talonpoikaispurjehduksen pääpaino pysyi pitkään Tukholmassa, vaikka muualta rannikolta purjehdittiin yhä useammin Tallinnaan ja Pietariin, jossa kauppa oli tullivapaata. Kustavista ja muualta Taivassalosta Tallinnaan purjehti joitakin aluksia 1820-luvulta alkaen. Yrjö Kaukiaisien mukaan sekä perinteen voima että kielitaidon puute rajoittivat kauppaa Venäjän Itämerensatamiin erityisesti Ahvenanmaalta. 1830-luvulta lähtien purjehdus lisääntyi myös kaukaisempiin Itämerensatamiin kuten Tanskaan ja Saksaan. Kotimaan satamista tärkeimpiä olivat Turku ja Helsinki, joihin vietiin varsinkin halkoja ja elintarvikkeita.⁷⁷ Vuosisadan puolivälissä talonpoikaispurjehduksen perinteinen profiili oli muuttunut. Talonpoikaisalukset purjehtivat entistä laajemmalle alueelle: isoimmat Saksaan, pienemmät Tukholmaan, Riikaan, Tallinnaan, Pietariin, Helsinkiin ja Turkuun. Monet kävivät useissa satamissa.⁷⁸ Vuoden 1851 päällikköysetsäätöksessä määrättiin, että maalaisaluksia, jotka purjehtivat Itämerellä, sai kuljettaa kuka

---

⁷⁵ Kaukiainen 1964, 10–12.

⁷⁶ Kaukiainen 1964, 50–54 ja 82.

⁷⁷ Kaukiainen 1964, 76 – 117.

⁷⁸ Kaukiainen 1964, 145.

tahansa hyvämaineinen Suomen kansalainen. Kaupunkien aluksilla piti olla suurilla vesillä purjehtiessaan tutkinnon suorittanut päällikkö.⁷⁹

Tukholmaan, joka oli Simon Janssonin ja monen muun kustavilaisen tärkein ulkomaansatama, vietiin silakkaa erityisen paljon Ahvenanmaalta ja Vakka-Suomen saaristosta kuten Kustavista ja Iniöstä. Kalan lisäksi talonpoikaisveneet ja sumput veivät esimerkiksi 1820-luvulla lihaa, juustoa ja voita, usein myös hylkeenrasvaa ja merilintuja. 1850-luvulla tärkeimmät Tukholmaan viedyt tuotteet olivat suolattu silakka, nautaeläimet, suolattu liha, voi, munat ja halot.⁸⁰ Tukholmassa tuotteet myytiin yleensä vähittäiskauppana suoraan aluksesta.

Suuri osa talonpoikaislaivureista oli päätoimisia maanviljelijöitä, joille omien tuotteiden myyntikauppa oli sivuelinkeino. Simon Jansson ja muut päätoimiset talonpoikaislaivurit puolestaan hankkivat myytävät tuotteet naapureiltaan. Asetukset kielsivät rahdin kuljettamisen ja rajasivat kaupan omiin ja naapureiden tuotteisiin; naapureiksi tulkittiin oman pitäjän asukkaat. Päätoimisten laivureiden työhön kuului myös jatkuvaa tavaran hankintaa. Lastin hankintaa hoidettiin kahdenlaisilla sopimuksilla: aluksen omistaja saattoi ostaa kuljetettavan tavaran itselleen ja myydä eteenpäin määräsatamassa tai ottaa lastin kuljetettavakseen sillä sopimuksella, että hän sai tietyn osuuden lastin myymisen tuotosta. Kustavissa ja muualla Vakka-Suomen rannikolla on viitteitä siitä, että ainakin halkolastit yleensä ostettiin. Talonpoikaislaivureilla ei ollut lupaa tuontikauppaan, vaan takaisin sai tuoda ainoastaan suolaa omiksi tarpeiksi. Useimmat alukset tulivat takaisin kotisatamiinsa tyhjinä tai painolastissa. Paluulastina tuotin kyllä tullin ohi muun muassa tervaa, rautatavaraa ja tupakkaa. Janssonin perheen kuten monen muun talonpoikaislaivurin talouden kannalta onkin olennaista, että paluulastin tuonnin ollessa kielletty talonpoikaispurjehduksen ansiot saatiin rahana. Yrjö Kaukiainen onkin todennut, että tärkein tuontitavara olivat ruotsalaiset setelit.⁸¹

2.2. Talonpoikaislaivurin asema maaseutuyhteisössä

Kustavi oli 1800-luvulla saaristopitäjä, jossa säätykierto oli vielä hyvin vähäistä. Yhteisön huipulla olivat manttaaliin pantujen maiden omistajat – kuten Nissilän talossa – ja heidän ala-

---

⁷⁹ Kaukiainen 1964, 54.

⁸⁰ Kaukiainen 1964, 169–171.

⁸¹ Kaukiainen 1964, 192–200.

puolellaan tilanvuokraajat, torpparit ja mäkitupalaiset. Kuten Beatrice Moring on huomauttanut, talollisten nuorempien lapsien, siis niiden, jotka eivät taloa perineet, säätykierto oli yleensä aleneva, elleivät he avioliton kautta päässeet toiseen taloon isännäksi tai emännäksi. Lounais-Suomessa juuri talojen nuorimmista pojista muodostui sosiaalisesti vakiintunut laivurien ryhmä; 1860-luvulla heitä oli Kustavissa noin kaksikymmentä. Merenkulku tarjosi mahdollisuuden sosiaaliseen kohoamiseen monille muillekin, sillä siitä tuli 1800-luvun loppupuolella eriytynyt elinkeino ja hyvien suhdanteiden ansiosta se toi myös taloudellisia resursseja.⁸²

Vaikka Suomen rannikon talonpoikaispurjehtijoista⁸³ valtaosa oli talonpoikia, ei heidän taustansa suinkaan ollut yhdenmukainen. Lounais-Suomessa talonpoikaisalusten omistajien joukko oli erityisen kirjava: joukossa oli myös joitakin kartanonomistajia, nimismiehiä, pappeja sekä tilatonta väestöä. Rusthollareilla, jotka, kuten Yrjö Kaukiainen toteaa, olivat nousseet ”yhteisen rahvaan” joukosta eräänlaiseksi yläluokaksi, oli merkittävä asema laivanomistajina jo 1800-luvun alusta lähtien. Rusthollarit mukaan lukien talonpoikien osuus talonpoikaispurjehduksen harjoittajista Lounais-Suomessa oli ainakin 80 %. Lisäksi joukossa oli yhä enenevässä määrin myös ammattimaisia merenkulkijoita, Simon Janssonin kaltaisia laivureita (*skeppare*) sekä perämiehiä. Tilattomat, kuten rengit ja torpparit, eivät yleensä omistaneet kokonaisia aluksia vaan ainoastaan pienempiä laivaosuuksia.⁸⁴

Kaukiainen on kiinnittänyt kiinnostavalla tavalla huomiota siihen, että ainakin Ahvenanmaalla viranomaiset merkitsivät usein laivanomistajan säädyksi talonpojan poika tai veli. Tämä viittaa siihen, että kyseessä oli joku perheen nuoremista pojista, joka maaomaisuuden sijaan sai perinnökseen laivaosuuden. Samasta ilmiöstä on saattanut olla kyse silloin, kun torppari oli laivanomistajana: hän oli perinyt joko itse laivaosuuden tai siihen tarvittavat varat.⁸⁵ On todennäköistä, että Simon Jansson oli päätenyt laivuriksi ja laivanomistajaksi juuri tällä tavalla. Valitettavasti tätä ei voi vahvistaa asiakirjoista, koska Kustavin perukirjat tältä ajalta ovat palaneet.

---

⁸² Kallberg 1981, 18-20 ja 80 sekä Moring 1994, 61-62.

⁸³ Useat tutkijat ovat kritisoineet termiä ”talonpoikaispurjehdus” juuri sen vuoksi, että toimintaan osallistui myös muita maaseudun asukkaita. Ruotsissa on käytetty termiä ”allmogeseglation” ja suomeksi on ehdotettu ”maalaispurjehdus”-termiä. Kallberg 1981, 1-2.

⁸⁴ Kaukiainen 1964, 201-208.

⁸⁵ Kaukiainen 1964, 207.

Laivurina Simon Jansson kuului vuosisataisen talonpoikaispurjehduksen ”moderneihin” harjoittajiin, maalaistuotteiden kuljettamiseen erikostuneisiin ammattimaisiin merenkulkijoihin. Kun talonpoikaispurjehtijat olivat aikaisemmin olleet maanviljelijöitä ja kalastajia, jotka myivät omia tuotteitaan, alkoivat viljelijän tai kalastajan ja merenkulkijan roolit 1800-luvun myötä erkaantua toisistaan ja talonpoikaispurjehdus kävi Länsi-Suomessa yhä ammattimaisemmaksi. Vuosisadan puoliväliin mennessä tilattomien, erityisesti laivureiden, osuus laivanomistajista kasvoi. Vehmaan kihlakunnassa, johon Kustavi kuului, oli vuonna 1853 laivanomistajista jo lähes puolet laivuriksi luonnehdittuja, ja miltei kaikkialla Lounais-Suomessa heidän osuutensa ylsi kymmeneen prosenttiin. Merenkulun erikoistuminen, ammatillistuminen ja laivurin ammatti olivat siis tyypillistä Kustavin alueen merenkulussa.⁸⁶ Pisimmälle erikoistuneita olivat juuri Simon Janssonin kaltaiset päätoimiset laivurit, joita Yrjö Kaukiaisen mukaan voi pitää maalla asuvina porvariselinkeinon harjoittajina.⁸⁷ Vaikka Simon ja Wilhelmina Jansson eivät koskaan kirjeissään itse arvioineet sosiaalista asemaansa, tätä luonnehdintaa vahvistaa se, että kaupungissa asuessaan he seurustelivat juuri alemman porvariston, kauppiaiden ja käsityöläisten kanssa.

Krimin sodasta eli Itämaisestä sodasta (1853–1856) tuli käännekohta talonpoikaispurjehduksen historiassa. Kun sota puhkesi, monet suomalaiset alukset olivat Itämeren ulkopuolella ja joutuivat englantilaisten kaappaamiksi tai myytiin pois kaappauksen pelossa. Merikaupunkien laivakanta väheni, ja merenkulkua uhkasi lamaantuminen. Siksi senaatti lisäsi talonpoikaispurjehtijoiden oikeuksia: myös kaupunkien kauppiaat saivat käyttää talonpoikaisaluksia tavaroidensa kuljettamiseen Itämeren piirissä. Sodan päätyttyä merenkulku oli edelleen lamassa ja poikkeusta jatkettiin.⁸⁸

Krimin sodan jälkeen kustavilaiset talolliset alkoivat muodostaa laivanisännistöjä, jotka varustivat suuria laivoja: kuunareita, kuunarilaivoja, prikejä ja parkkeja. Yhteistyö oli paitsi keino kattaa alusten rakentamisen tai hankkimisen ja varustamisen suuret kustannukset myös tapa varmistaa, että onnettomuuden sattuessa riski jakautui usealle omistajalle. Isännistön aktiivisen osan muodostivat suurimmat osakkaat, pääretarit. Tällaista laivanisännistö perus-

---

⁸⁶ Vuonna 1815 koko Suomessa oli yhteensä 70 laivuria ja perämiestä, Taivassalossa ei yhtään; 1850 heitä oli koko maassa 141, Taivassalossa 8 laivuria ja 3 perämiestä. Kaukiainen 1964 214–215.

⁸⁷ Kaukiainen 1964 159–160 ja 207–208. Wirilander puolestaan rinnastaa toisiinsa maaseudun rahvaan ja ”kaupunkilaisrahvaan”, johon säätyläistön ulkopuoliset kaupunkilaiset kuten kauppiaat, käsityöläiset ja työmiehet kuuluivat. Wirilander 1974, 201.

⁸⁸ Kaukiainen 1964, 55.

tamista kuvaa Volter Kilpi *Alastalon salissa* -teoksessa, jossa kustavilaiset isännät kokoontuivat suunnittelemaan *Kaitais*-parkin rakentamista. Koko pitäjän kannalta hyvin merkittävää oli, että suurien laivojen rakentaminen tarjosi taloudellisia mahdollisuuksia monille muillekin kuin retareille: laivojen rakentaminen tarjosi työtä sekä ammattitaitoisille rakentajille että monenlaisissa avustavissa tehtävissä toimineille naisille ja miehille. Kustavin historiakulttuurissa nimenomaan suuret laivat, talonpoikaispurjehduksen 1800-luvun lopulle osunut kultakausi, ovat olleet kiinnostuksen kohteena. Simon Jansson sijoittuu pienten purjelaivojen laivurina perinteisen talonpoikaisen, omien kotitaloustuotteiden kuljettamiseen keskittyneen rannikopurjehduksen ja suurten laivanisännistöjen harjoittaman valtameripurjehduksen väliin, joukkoon, jota Taavi Kilpi on kutsunut ”merenkulun pienyrittäjiksi”.⁸⁹ Pienen aluksen, kuten yksimastoisen jahdin tai kalojen kuljettamisen käytetyn sumpun saattoi rakentaa myös yksin, vaikka omistajina oli usein esimerkiksi isä ja poika yhdessä. Näitä pieniä aluksia Kustavissa oli paljon, ja omistajat ja osakkaat olivat torppareita, itsellisiä tai talonpoikia.⁹⁰ Osa heistä, kuten Simon Jansson, toimi päätoimisena laivurina. Purjehduskausi alkoi Kustavissa tavallisesti huhtikuun lopulla tai toukokuun alussa ja jatkui marraskuun loppuun. Monet kuitenkin pitivät tapanaan palata mereltä kotiin viimeistään Mikkelinpäivänä 29.9.⁹¹ Tukholmaan purjehdittiin läntisestä Suomesta yleensä monta kertaa kesässä; jos tuulet olivat suotuisat, varsinkin halkokaljaasit kulkivat sitä mukaa kun kerkisivät lastata.⁹²

3. Simon Jansson laivurina

Simon Jansson purjehti vuosina 1860–1867 33,10 lästin kaljaasilla, joka on laivaluetteloon merkitty nimellä *Wäjät* tai *Wäljet*. Kun Kustavin murteessa e- ja ä-kirjaimet korvattiin usein toisillaan, nimi on ymmärrettävissä muodossa *Weljet*. Kaljaasi on kaksimastoinen, kahvelipurjein takiloitu alus, jossa keulamasto on mesanimastoa lyhyempi. Kaljaasi oli tarkoitukseenmukainen alus erityisesti halkojen kuljetuksessa Tukholmaan: se oli vakaa, kevyt ja helppo lastata.⁹³ Simon Janssonin 1860 kirjoittamasta kirjeestä käy ilmi, että hän oli sitä ennen kuljetanut yksimastoista jahtia. Vuodesta 1869 kuolemaansa asti vuonna 1887 hän omisti pienemmän laivan, 27,21 lästin *Johannes*-jahdin, joka oli rakennettu Kustavin Villnäsissä samana vuonna kun Simon Jansson sen osti. *Johanneksen* toinen omistaja oli Robert Johansson, Jans-

---

⁸⁹ Kilpi 1987, 164.

⁹⁰ Kallberg 1981, 28–30.

⁹¹ Kallberg 1981, 63.

⁹² Kaukiainen 1964, 147.

⁹³ Kaukiainen 1964, 224.

sonin perheen kirjeenvaihdossa usein mainittu ”Millanaisten Robert”. Simon Jansson on laivaluetteloissa merkitty myös omistajaksi tai pääisännäksi *Bror*-nimiseen kaljaasiin, mutta ainoastaan vuonna 1865.⁹⁴ Puiset purjelaivat eivät olleet kovin pitkäikäisiä. Kanneton honkalaiva kesti arviolta 7–8 vuotta, minkä jälkeen se oli ainakin lankutettava uudelleen. Taivassalossa rakennettiin vuosien 1833–1853 välillä 13 kaljaasia tai pienempää alusta, joista seitsemän tuli pitäjäläisten omaan käyttöön.⁹⁵

Volter Kilpi on kuvannut Simon Janssonia vanhanajan kippariksi, jota ei pidetty erityisen rohkeana merenkulkijana, koska hän varovaisuuden vuoksi säilytti aina rannat näkyvissään eikä uskaltanut aavalle merelle. Kilpi kertoo myös, että Simon Janssonin alusten kaltaisissa pienissä laivoissa käytettiin apuna nuoria, joskus vain kymmenvuotiaita pojannaskaleita, joista moni sai ensimmäisen merimiesopetuksensa näillä aluksilla ja jatkoi myöhemmin ammattia itsenäisinä laivureina.⁹⁶

Simon Janssonin perheelleen kirjoittamista kirjeistä – tai muiden perheenjäsenten häntä koskevista maininnoista – käy ilmi, että hänen laivamatkansa suuntautuivat ainakin Turkuun, Helsinkiin, Viipuriin, Tukholmaan ja Riikaan. Tukholmasta hän kirjoitti vuonna 1860:

Kuin me Läksin se 4. päivä
kotu niin me pääsin Stockhol
min vasta 19 päivänä, me olin
2 kerta koitamas ylimene
mutta oli ainna vasta tuuli että teydy
kääntä takasi [.] me makasi 9.
vuorokautta Rödän haminasa
siinä makais 16 alusta [.] Sjat [siiat]
olit auta vaises hinnas ja halvott mak-
savat 16. ja 17 RB Sylde [.] minä ään

---

⁹⁴ Kallberg 1981, laivaluettelo. Luettelosta ei tarkkaan selviä alusten omistussuhteet tai niiden omistajien määrä, koska niissä ilmoitetaan ainoastaan aluksen ”omistaja tai pääisäntä”. Lästi on vanha aluksen lastauskyvyn mitta, painomäärä, jonka alus pystyi kuljettamaan. Yksi lästi on noin 2 450 kg.

⁹⁵ Kaukiainen 1964, 226–229.

⁹⁶ Kilpi 2001, 22. Volter Kilpi syntyi 1874, ja Simon Jansson kuoli 1887. Kun he ovat tunteneet toisensa, Kilpi on ollut vielä lapsi ja Jansson jo ikääntyvä laivuri. Kilven tietoihin tulee suhtautua varauksella: hänen mukaansa Simon Janssonin ”erikoisalaa olivat Pietarin matkat”, mutta Janssonin perheen kirjeenvaihdossa ei näy tähän mitään viittauksia.

tiedä viellä jos saan jota frahti
en olä kerkinytt viellä kuulustelä-
man [...] on [...] Sikatän ja halkoten [siikojen ja halkojen]
kanssa tekemistä [...] jolä me [jollen minä] saa Lasti
niin tuorstaina toivon ola valmis
seilaman kotia.⁹⁷

Lastina Simon Jansson mainitsee halkojen ja kalan lisäksi usein myös perunat. Vaikka valtaosa ulkomaanmatkoista suuntautui Tukholmaan, mainitsee hän kirjeissään ainakin lasilastin viemisestä Riikaan. Kirjeisiin sisältyy kyselyitä perheen kaupungissa asuville pojille perunoiden ja muiden elintarvikkeiden hinnoista, joista Simon Jansson tiedustelelee päättääkseen, minne hänen seuraavan lastinsa kanssa kannattaa purjehtia. Ainakin kerran hän mainitsee ottaneensa rahdin turkulaisesta laivakonttorista, ja myytäviä tuotteita kuten perunoita hän kävi tiedustelemassa Kustavin ja sen ympäristön suurista taloista. Kirjeistä käy myös ilmi, että Simon Janssonin oli ulkomaanmatkoillaan ja kauppaa tehdessään pystyttävä toimimaan useiden valuuttojen ja niiden kurssien kanssa, ja ulkomaan valuttaa hän sai joskus myös kustavilaisilta merenkulkijoilta. ”*minä sain Lindqvistilte 100. Rubla mutta ne on kulta Raha ja on nimi Enkeskan punta ja kursi pitäis olla 7 Rubla mutta äi Sittä tahdota maksa [...] hennellä äi olut muuta Raha*”, hän kirjoitti pojilleen 1864.⁹⁸

Vaikka Simon Janssonin kirjeissä harvoin kerrottiin muista kustavilaisista aluksista, samalta vuodelta on kirje, jossa hän selosti pojilleen syksyn 1864 merionnettomuuksia, joihin Kustavin ja lähipitäjien alukset olivat syysmyrskyissä joutuneet. Kirjeessä mainitaan kuunariparkki Arpan, kuunari Adrianin, kuunari Ystävän ja parkki Seuran haaksirikoista. Simon Jansson oli itse tullut juuri Tukholmasta, mutta hänen matkansa oli ollut ”*kaikkilla tavoilla onnälän sekä terväydellä että kaunella ilmoila*”.

[...]meidän pitäiäs on
tänä Syksynä kohdeltu kovilta meri vahinkoilta seke Surma
vaiselta kuolemalta. niin kuins jo olet Titnikeise [sanomalehdissä] näh
nytt [...] nuodi [nuori] Lindberg velinänsä ja Roon [Ruonin]

---

⁹⁷ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 23.9.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:1, KIA.

⁹⁸ Simon Jansson Emil ja Waldemar Jahnssonille 11.3.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:50:1, KIA.

poikka joka oli Styrmani ja kokki ja
3 muuta miestä jeit merdän saalik
si [jäivät meren saaliiksi]. skunarti [kuunari] adrian jokka olli tai
vasalosta hukui pohian merän
mutta nytt tulli tieto etät päsetni
gi [miehistö] on periety. Skunarti ystävä
Velkuan kappelista, joka parlastin
kansa tuli Ruotin puolta korpon utön
satui saaman kovan ilman utön
Hamminan ulkopuola ja ankuroiti
siihän [.] menit ketinkit poiki ja alus
Rannala [.] suudala [suurella] vaivala tuli pää
setninki perjetyks, ja alus joutu
merän saaliks. Laiva Seura jota
Fyörä E. Lindqvist on Stokholmis ja sanotan
että meri väi Itä Rannan Efraimin⁹⁹

Volter Kilpi on kuvannut merenkulun vaikutusta 1800-luvun loppupuolen Kustaviin ja sen asukkaiden elämään. Hyvät rahdit toivat rahaa pitäjään, ja nuoret miehet ansaitsivat merimiehinä. Kun suurempien laivojen omistus oli laivayhtiöiden kautta jakaantunut isolle joukolle osakkaita, myös vauraus jakaantui pitäjässä laajalle. ”Rakennettiin avaroita, komeita asunorakennuksia, seinille ilmestyi leveäkehyksisiä tanskalaisia peilejä, astiakaappeja koristivat englantilaiset porsliiniastiat, tuskimpa oli sitä parempaa talonpoikaistaloa, jossa vierasta ei olisi kestetty Espanjan ja Ranskan viineillä, pieninkin merimiehen mökki siveltiin öljymaalilla ja sai akkunankehyksensä ja nurkkalautansa valkoisiksi”, kuvaa Kilpi.¹⁰⁰

---

⁹⁹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 29.11.1864, A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:10, KIA.

¹⁰⁰ Kilpi 2001b, 25.

III Kirjekulttuuri ja kirjeenvaihdon edellytykset Kustavissa 1800-luvun puolivälissä

1. Luku- ja kirjoitustaito sekä kirjallistumisen prosessi maaseudulla

1.1. Lukutaidon leviäminen 1800-luvulla

Maaseudulla asuvat suomalaiset siirtyivät suullisesta kulttuurista kirjallisen kulttuurin piiriin pitkässä ja monivaiheisessa prosessissa, jossa uusi ja vanha kulkivat kauan rinnakkain. Luterilainen kirkko vaati jokaiselta ainakin auttavaa lukutaitoa, koska kristityn tuli itse pystyä lukemaan Raamattua. Kirjoitustaidolla ei ollut samanlaista uskonnollista sisältöä, eikä sitä siksi kirkollisessa kansanopetuksessa pidetty tärkeänä. Kirjallinen kulttuuri oli läsnä myös jumalanpalveluksissa, joihin osallistuminen oli pakollista¹⁰¹. Lukutaito tarkoitti usein kykyä lukea tuttuja, uskonnollisia painettuja tekstejä, eikä kansa välttämättä osannut lukea käsin kirjoitettuja tekstejä tai esimerkiksi sanomalehtiä.¹⁰²

Luku- ja kirjoitustaito yleistyivät Suomessa ja Ruotsissa hyvin erilaisen prosessiin tuloksena kuin monissa muissa maissa, joissa lukeminen ja kirjoittaminen opittiin samanaikaisesti ja niiden yleistymisen oli sidoksissa muodollisen koulutuksen kehittymiseen. Suomessa samoin kuin Ruotsissa lukutaito yleistyi vähintään sata vuotta aikaisemmin kuin kirjoitustaito. Luku- ja kirjoitustaidon tutkijat ovat käyttäneet termiä "ruotsalainen anomalia" kuvaamaan niitä kah-
ta tapaa, jolla luku- ja kirjoitustaidon yleistymisen poikkesivat muualla tavanomaisesta kehityksestä: toisaalta lukutaito levisi selvästi ennen modernisaatioprosessin alkamista – teollistumista, kaupungistumista, demokratisoitumista ja yleisen koulutuksen organisointia – ja toi-

---

¹⁰¹ Laine ja Laine 2010, 258 ja 296. Myös mm. Martyn Lyons on korostanut, ettei suullista ja kirjallista kulttuuria voi kokonaan erottaa toisistaan. Luku- ja kirjoitustaidottomatkin ihmiset osallistuvat kirjalliseen kulttuuriin, esimerkiksi kuuntelemalla Raamatun tekstejä jumalanpalveluksissa.

¹⁰² Nordlund 2005, 56.

saalta luku- ja kirjoitustaito levisivät eriaikaisesti.¹⁰³ Itseoppineita kirjoittajia 1800-luvun Ruotsissa tutkinut Britt Liljewall on tutkiemiensa kirjeiden, omaelämäkertojen ja päiväkirjojen perusteella asettanut ”ruotsalaisen anomalian” käsitteen kyseenalaiseksi; hänen aineistonsa osoittaa kirjoitustaidon levinneen maaseudulle luultua aikaisemmin. Yksittäisten tapausten, itseoppineiden kirjoittajien tekstien tutkiminen tuo esiin historiallisen muutosprosessin monimuotoisuuden ja kompleksisuuden.¹⁰⁴ Lukemisen ja kirjoittamisen taitoja ei vielä 1800-luvulla mielletty yhdeksi taidoksi, josta käytetään yhteisnimitystä *literacy*, suomeksi joskus ”lukitaito”.¹⁰⁵

Varhain ja laajalle levinnyt lukutaito perustui vuoden 1686 kirkkolakiin, joka edellytti jokaisen seurakuntalaisen osaavan lukea ja siten pystyvän itse perehtymään kristinoppiin. Lukemisen ja kristinopin perusteiden opetus kulkivat käsi kädessä; niiden opettaminen kuului perheen isän tai talon isännän velvollisuuksiin. Ilman lukutaitoa, ainakin auttavaa, ei päässyt riipille eikä voinut mennä naimisiin. Lukutaidosta muodostui näin ollen avain täyteen seurakunnan ja samalla yhteiskunnan jäsenyyteen sekä edellytys perheen perustamiselle.

Kirkollisen opetusjärjestelmän perustana oli vanhempien velvollisuus opettaa lapsensa lukemaan. Jos vanhemmat eivät itse siihen pystyneet, he saattoivat pyytää apua lukutaitoisilta naapureilta tai muilta yhteisön jäseniltä. Näin maaseudulle syntyi avustavan opetuksen perinne, joukko lukutaitoisten, usein varattomien vanhempien ihmisten ylläpitämiä koulutupia, jossa lapset saattoivat korvausta vastaan oppia lukemaan. Lukemisen opetusta saattoi antaa myös seurakunnan lukkari tai paikoin myös erikseen palkattu koulumestari.¹⁰⁶

Lukutaito levisi Suomessa suhteellisen tasaisesti. Erot maaseudun ja kaupunkien, eri sosiaaliryhmien sekä miesten ja naisten välillä olivat verrattain pieniä. Tiedot lukutaidosta perustuivat papiston antamiin tietoihin, eikä lukutaidon määrittelylle ollut olemassa selviä kriteereitä.¹⁰⁷

---

¹⁰³ Liljewall 2001, 91.

¹⁰⁴ Liljewall 2001, 450.

¹⁰⁵ Useat luku- ja kirjoitustaidon tutkijat ovat todenneet, etteivät eri maiden luku- ja kirjoitustaitotilastot ole vertailukelpoisia. Suomessa ja Ruotsissa lukutaitoa kuulusteltiin kinkereillä; monissa muissa maissa taas luku- ja kirjoitustaidon (*literacy*) kriteerinä on pidetty allekirjoituksen kirjoittamista. Tästä Iisalo 1992, 31–37 ja Lyons 2010, 88–93.

¹⁰⁶ Iisalo 1992, 2.

¹⁰⁷ Leino-Kaukiainen 2007, 420–422.

1.2. Lukutaito Kustavissa vuonna 1856

Helmikuussa 1856 arkkipiispa Edvard Bergenheim toimitti piispantarkastuksen Taivassalon seurakunnassa, johon kuuluivat myös Kustavin ja Iniön kappeliseurakunnat sekä Velkuan saarnahuonekunta. Kuulusteltuaan seurakunnan vanhempaa väestöä ja tutkittuaan sen asukkaiden kristillistä ja siveellistä tilaa hän totesi, että sekä sisä- ja ulkolukutaito että kyky ymmärtää luetun sisältöä olivat seurakuntalaisten keskuudessa yleensä ottaen vain välttävällä tasolla. Jumalan sanan lukemista ei seurakunnassa harrastettu sillä ahkeruudella kuin piispa olisi toivonut; hän kehotti seurakuntalaisia tutkimaan sitä lähemmin ja noudattamaan sen opetuksia omantunnontarkasti, niin että oppi näkyisi kristillisenä siveytenä ja hyvinä tapoina.¹⁰⁸

Taivassalon kirkkoherra Karl Jakob Helander oli koonnut piispantarkastusta varten rippikirjojen pohjalta yhteenvedon ripillä käyneiden seurakuntalaisten lukutaidosta, jossa tiedot kustavilaisista on merkitty erikseen.

Taulukko 1: Lukutaitoisten määrä Taivassalon seurakunnassa 1856.

	Taivassalo				Kustavi				Iniö				Velkua			
	sisäluku	%	ulkoluku	%	sisäluku	%	ulkoluku	%	sisäluku	%	ulkoluku	sisäluku	%	ulkoluku	%	
kiitettävä	200	13,9	320	22,4	400	37,0	472	42,1	74	21,6	-	64	30,8	76	36,5	
tyydyttävä	750	52,2	730	51,2	388	35,9	375	33,4	103	30,1	-	59	28,4	74	35,6	
välttävä	400	27,9	320	22,4	222	20,5	192	17,1	145	42,4	-	71	34,1	46	22,1	
auttava	80	5,6	50	3,5	54	5,0	71	6,3	18	5,3	-	10	4,8	7	3,4	
heikko	6	0,4	6	0,4	18	1,7	12	1,1	2	0,6	-	4	1,9	5	2,4	
yhteensä.	1 436	100	1 426	100	1 082	100	1 122	100	342	100	-	208	100	208	100	

Lähde: Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

Näiden tietojen perusteella lukutaito oli vuonna 1856 Kustavin kappelissa korkeammalla tasolla kuin muissa Taivassalon seurakunnan osissa. Kustavissa 37 % rippikoulun käyneistä oli arvioitu sisälukutaidoiltaan kiitettävällä (*berömlig*) tasolla olevaksi; Taivassalon emäseurakunnassa vastaava luku oli vain 13,9 %. Erot Iniöön ja Velkuaan olivat selvästi pienemmät, mutta samansuuntaiset. Välttävästi, auttavasti tai heikosti (*försvarlig, behjälplig, svag*) sisälukua osaavien osuus kustavilaisista oli yhteensä runsas 27 %. Toisaalta heikosti lukevien määrä Kustavissa oli 18 henkeä, mikä on sekä absoluuttisesti että suhteellisesti naapuriseurakuntia suurempi.¹⁰⁹ Lukutaidottomia tilastossa ei näy, sillä lukutaito oli ripille pääsyn edellytys. –

¹⁰⁸ Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

¹⁰⁹ Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

Piispantarkastuksen tiedot ovat suuntaa antavia; lukutaidon mittaamiseen ei ollut yhtenäisiä kriteereitä, vaan taidon arvioi seurakunnan pappi.

Vuoden 1856 piispantarkastuksen pöytäkirja kertoo myös siitä, kuinka Taivassalossa ja Kustavissa opittiin lukemaan 1800-luvun puolivälissä. Erityistä lastenopettajaa ei ollut, eikä myöskään lukkari opettanut lapsia lukemaan. Ainoastaan joissain yksittäisissä tapauksissa pappi lähetti lukkarin oppiin heikkoja lukijoita. Lukutaidon opettaminen oli vanhempien vastuulla. Silloin kun vanhempien kyvyt eivät riittäneet opettamiseen, he turvautuivat yksittäisten lukutaitoisten ihmisten apuun.¹¹⁰ Tilanne oli Kustavissa kutakuinkin samanlainen kuin muualakin suomalaisella maaseudulla: päävastuu lasten alkuopetuksesta säilyi pitkään vanhempien harteilla ja valtaosa lapsista sai oppinsa kotona. Lukkarinkoulua tai koulumestarin pitämää pitäjänkoulua Kustavissa ei ollut. Kaupungeissa oli jo ennen kansakoulu-uudistusta lastenkouluja, sunnuntaikouluja sekä tehtaiden ylläpitämiä tai muita yksityisiä pientenlastenkouluja. Varakkaiden perheiden lapset saattoivat käydä myös kotikoulua, kuten Kustavissakin myöhemmin tehtiin.¹¹¹

Kun lukutaito oli Taivassalon emäseurakunnassa jäänyt Kustavia ja muita kappeliseurakuntia heikommalle tasolle, arkkipiispa Bergenheim ehdotti harkittavaksi koulun perustamista. Siellä lapsille voitaisiin opettaa lukemisen lisäksi kirjoittamista ja laskentaa sekä muita heidän säädylleen sopivia ja tuleville ammateilleen hyödyllisiä taitoja. Piispa sai todeta, etteivät seurakuntalaiset olleet valmiita ymmärtämään ehdotuksen hyödyllisyyttä ja tärkeyttä, mutta jätti sen heille mietittäväksi vedoten lapsille koulutuksen kautta valmistettavaan valoisampaan tulevaisuuteen.¹¹² Edvard Bergenheim oli nimenomaan kirkollisen kansanopetuksen kannattaja: kansakoulukysymyksen tultua ajankohtaiseksi hän vastusti niiden perustamista, koska uudistus merkitsi koulutuksen erottamista kirkon valvonnasta.¹¹³

Lukutaito oli siis Kustavin kappeliseurakunnassa 1800-luvun puolivälissä verrattain hyvällä ja selvästi emäseurakuntaa Taivassaloo paremmalla tasolla. Huomattavasti vähemmän tietoa on siitä, mihin lukutaitoa käytettiin. Useimmissa kodeissa oli joitakin uskonnollisia kirjoja, Raamattu tai ainakin Uusi testamentti. Arkkipiispa Bergenheimin tehdessä tarkastustaan Taivas-

---

¹¹⁰ Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

¹¹¹ Hyyrö 2011, 327.

¹¹² Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

¹¹³ Jalava 2011, 86.

salossa 1856 heräsi keskustelu myös kirjojen hankkimisesta. Arkkipiispa oli kiinnittänyt huomiota tietoihin, että nuoriso liikkui kylillä sunnuntaisin meluten ja aiheuttaen epäjärjestystä, ja hän ehdotti, että pitäjäläiset hankkisivat yhdessä nuorison käsityskyvylle sopivia kirjoja ja lainaisivat niitä pientä maksua vastaan – toisin sanoen pienen lainakirjaston perustamista. Kirjallisuuden saatavilla oleminen herättäisi nuorison lukuhalun ja samalla ehkäisisi huonompia harrastuksia. Seurakuntalaiset totesivat, että saatavilla oli kyllä kirjoja, joten niiden puute ei ollut nuorison huonotapaisuuden syynä.¹¹⁴

1.3. Kirjoitustaito

Ensimmäiset koko maan kattavat tiedot kirjoitustaidon yleisyydestä keräsi Suomen Talousseuran sihteeri C. Ch. Böcker, joka kokosi 1830-luvun puolivälissä tietoja pitäjittäin koko maan maaseutupitäjien väestöstä ja sen taloudellisista oloista. Böcker pyysi pitäjien papistolta ja hallinto-virkamiehiltä arviota siitä, kuinka moni paikkakunnan sadasta 15 vuotta täyttäneestä miehestä osasi kirjoittaa. Arvioiden perusteella on päätelty, että vain noin 5 % väestöstä oli kirjoitustaitoisia. Alueelliset erot olivat kuitenkin suuria. Rahvaan miesten keskuudessa taito oli selvästi yleisempää Ahvenanmaalla, saaristokunnissa ja Uudellamaalla kuin esimerkiksi Savossa ja Pohjois-Karjalassa. Ahvenanmaalla kirjoitustaitoisten miesten osuus oli suurin, 35 %, ja korkeita lukuja oli myös joissain Turun saariston pitäjissä. Nämä tiedot viittaavat siihen, että kirjoitustaidon omaksumisessa nimenomaan ammatti oli ratkaiseva tekijä – merenkulkua ja kauppaa harjoittavat saaristolaiset tarvitsivat työssään kirjoitustaitoa.¹¹⁵ Kustavi, jossa Wilhelmina ja Simon Jansson asuivat, sijaitsee aivan Ahvenanmaan naapurissa ja kuului siis korkean kirjoitustaidon alueeseen.

Koulutuksen ja kirjallistumisen leviäminen kansan keskuuteen oli hidasta, mutta prosessin vauhti nopeutui 1800-luvun puolivälin jälkeen. Pirkko Leino-Kaukiainen on todennut, että suomenkielisen kulttuurin muuttuminen suullisesta kirjalliseksi – muun muassa lehdistön ja kirjallisuuden myötä – sekä kirjallisten taitojen leviäminen lähtivät liikkeelle jo ennen kuin vuoden 1866 kansakouluasetuksen vaikutus tuntui yhteiskunnassa, mutta koulu kiihdytti muu-

---

¹¹⁴ Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

¹¹⁵ Leino-Kaukiainen 2007, 426 sekä Leino-Kaukiainen 2011b, 192–193.

toksen vauhtia niin, että kirjallisen kulttuurin läpimurtovaihe ajoittuu 1800-luvun kolmelle viimeiselle vuosikymmenelle.¹¹⁶

Vuosisadan puolivälissä neljä viidestä suomalaisesta sai vielä toimeentulonsa maataloudesta; kaupunkilaisia oli vain 6,7 % väestöstä. Lapset kasvatettiin säätynsä mukaisesti, ja kirjalliset taidot kuuluivat ylimpien säätyjen lapsille. Pitäjänkouluja syntyi jo maaseudulle, mutta puolet pitäjistä oli vielä koulua vailla. Kirjallisia taitoja, kirjoitustaitoa ja aktiivista lukutaitoa, alettiin maaseudullakin tarvita jo ennen kansakouluasetusta. Piiat ja rengit, jotka aikaisemmin olivat vaihtaneet palveluspaikkaa oman pitäjän sisällä tai ainakin lähiseudulla, alkoivat 1870-luvulta lähtien hakeutua kauemmas töihin, ja samalla he alkoivat tarvita kirjallisia taitoja voidakseen pitää yhteyttä perheeseensä. Maaseudulla oli myös monia palveluammattien harjoittajia – itsenäisiä käsityöläisiä, mestareita, sotilaita, kauppiaita jne. – joille kirjoitustaidosta oli hyötyä ammatillisessa toiminnassa. Monet heistä opettelivat kirjoittamaan omasta aloitteestaan, ilman muodollista koulutusta.¹¹⁷

Vuonna 1880 yli 10-vuotiaista kaikkien Suomen maalaiskuntien asukkaista osasi lukea 85 %, mutta kirjoitustaitoisia heistä oli vain noin joka kahdeksas (12,6 %). Kaupunkilaisista kirjoitustaitoisia oli hieman yli puolet. Turun ja Porin sekä Uudenmaan läänit olivat luku- ja kirjoitustaidossa muuta maata edellä, ja korkein kirjoitustaitoisten osuus oli edelleen Ahvenanmaalla. Syyksi on arvioitu sekä Ruotsin läheisyyttä että merenkulkuammattien harjoittamista; kouluja Ahvenanmaalla ei vielä ollut.¹¹⁸

Kirkollinen kansanopetus painotti lukutaitoa kirjoitustaidon sijaan, mutta sen rinnalla Suomessa vaikutti toinen kansanopetusideologia, merkantilistisesta talouspolitiikasta juontava pyrkimys opettaa elinkeinoelämässä hyödyllisiä taitoja kaupan ja muun elinkeinotoiminnan parissa työskenteleville. Kaupan alalla tarpeellisiin taitoihin kuuluivat lukemisen lisäksi kirjoittaminen ja laskento. Kaupungeissa, muun muassa Turussa, oli porvariston keräämin varoin perustettu jo 1800-luvun alussa lastenkoulu, jossa köyhiä porvaris-, käsityöläis- ja merimiesperheiden lapsia opetettiin lukemaan, kirjoittamaan ja laskemaan. Vuosina 1842 ja 1847 annetuilla asetuksilla sunnuntai-koulut määrättiin pakollisiksi kaupungeissa. Niiden päätehtävä oli antaa yleissivistävää koulutusta – kuten kirjoituksen opetusta – käsityöläisten oppipojille.

---

¹¹⁶Leino-Kaukiainen 2007, 431–436.

¹¹⁷Leino-Kaukiainen 2007, 420–427.

¹¹⁸Leino-Kaukiainen 2007, 431–434.

Muun muassa torikauppaa ja talonpoikaiskauppaa käyviltä alettiin vaatia luku- ja kirjoitustaitoa porvarisoikeuksien ehtona.¹¹⁹ Vaikka vaatimus ei koskenut maaseudulla kaupan parissa toimivia, sen antaminen kuvaa 1800-luvun puolivälin tilannetta: sen lisäksi, että kirjoitustaito oli eliitin, papiston, virkamiesten ja muiden oppia saaneiden taito, se oli myös kaupan alalla yleinen ja tarpeellinen taito.

Taimo Iisalo on selvittänyt, kuinka Uudenkaupungin merimiesväestö oli hankkinut kirjoitustaitonsa 1800-luvulla. Osa oli käynyt joko sunnuntaikoulua tai ala-alkeiskoulua. Sunnuntai-koulussa kirjoituksen opetus alkoi vuosisadan puolivälissä kaunokirjoituksesta, eteni oikeinkirjoitukseen ja päättyi asiakirjojen laadintaan. Monen koulun käyneen kirjoitustaito kuitenkin jäi vaatimattomalle tasolle.¹²⁰ Maaseudulla taito opittiin ilman muodollista koulunkäyntiä. Iisalo on verrannut kirjoittamista taitona vakkasuomalaisen talonpojan puuastioiden teon taitoon. Se oli käsityötaito, joka opittiin omalta isältä tai joltain naapuruston mieheltä. Taito oli pääomaa, joka helpotti elämää, toi ehkä pieniä sivuansioita ja kohotti taitajansa sosiaalista arvostusta. Tässäkkin taidossa maaseutuyhteisöissä oli taitavia mestareita, vaatimattomia aloittelijoita ja sellaisia, jotka eivät taitoa lainkaan hallinneet.¹²¹ Iisalo on todennut, ettei kirjoitustaito ollut merimiehille erityisen tarpeellinen taito; heidän kohdallaan kyse on enemmän säätyläistön tavan leviämisestä kansanihmisten keskuuteen.¹²² Sen sijaan laivojen päällystö joutui tekemään kirjoitustaitoa vaativia tehtäviä kuten tulliselvityksiä, miehistöluetteloita ja laivan tilejä. Osa näistä tehtävistä oli sellaisia, joista myös talonpoikaislaivurit joutuivat suoriutumaan.

Tutkiessaan Uuttakaupunkia ympäröivältä maaseudulta merimieheksi rekrytoituneita kirjoitustaitoisia miehiä Iisalo on todennut, että he olivat yleensä oppineet kirjoittamaan kotiopetuksessa, naapureilta tai joltakin kirjoitustaitoiselta yhteisön jäseneltä. Hän mainitsee joitakin talonpoikaislaivureita, joiden tiedetään olleen kirjoitustaitoisia ja opettaneen sekä omat lapsensa että naapuruston lapsia kirjoittamaan. Vaikka kirjoitustaidon oppimisesta on niukasti tietoja, niistä voidaan kuitenkin päätellä, että Uuttakaupunkia ympäröivissä pitäjissä kuten

---

¹¹⁹ Iisalo 1992, 4–9.

¹²⁰ Iisalo 1992, 33–34.

¹²¹ Iisalo 1992, 27–28.

¹²² Iisalo 1992, 160.

Kustavissa aktiivinen, kirjoitustaitoon pyrkivä ihminen kykeni hankkimaan itselleen tämän taidon ilman että hänellä oli mahdollisuus osallistua muodolliseen opetukseen.¹²³

Laivuri Simon Janssonin kirjoitustaito voidaan suhteuttaa näihin tietoihin: koko maan mitta-kaavassa kirjoitustaidon hankkiminen oli hänen nuoruudessaan 1820- ja 1830-luvulla harvinaista, mutta hänen ammatissaan ja kotiseuduillaan ei lainkaan poikkeuksellista, vaikka kirjoitustaitoiset miehet olivatkin selvä vähemmistö. Wilhelmina Janssonin kirjoitustaito puolestaan selittyy hänen yhteyksillään säätyläistöön ja pappilassa vietetyn nuoruuden kautta. Tiedossa ei ole, millä kaikilla tavoin Janssonin pariskunta suhteellisen harvinaista kirjoitustaitoaan hyödynsi – nykypäivään on säilynyt ainoastaan osa heidän kirjeenvaihtoaan kolmen poikansa kanssa. Kirjeenvaihdoissa ei ole tietoja siitä, että he olisivat käyneet kirjeenvaihtoa perheen ulkopuolisten kanssa. Se kuitenkin tiedetään, että Simon Jansson tarvitsi kirjoitustaitoaan muun muassa selvittäessään kuljettamiensa alusten rahteja satamissa ja että hän auttoi ajoittain sukulaisiaan kirjallisia taitoja vaativissa toimissa. Wilhelmina ja Simon Janssonin säilyneet kirjeet kertovat siitä, että kirjoitustaito mahdollisti yhteyden säilyttämisen, ajatusten vaihdon, käytännön huolenpidon ja uutisten välittämisen koulutielle lähteneiden ja myöhemmin oppisivistyneistöön siirtyneiden poikien kanssa.

Suomalaisten laskutaidosta 1800-luvulla ennen kansakoululaitoksen syntyä on vielä vähemmän tarkkoja tietoja kuin kirjoitustaidosta. Myös maaseudun arkipäivässä tarvittiin yksinkertaisia laskutoimituksia sekä ymmärrystä rahan arvosta, ja ihmisten oli pystyttävä hahmottamaan monenlaisia lukumääriin, pinta-aloihin sekä tilavuus- ja painomittoihin liittyviä lukuja. Rahan käytön lisääntyminen 1800-luvun jälkipuoliskolla teki laskutaidosta entistä tärkeämmin.¹²⁴ Simon Jansson ei talonpoikaispurjehtijana joutunut perehtymään merenkulussa ja navigoinnissa tarvittavaan monimutkaiseen matematiikkaan kuten suurten alusten kapteenit – hän suunnisti merellä monen muun talonpoikaislaivurin tavoin pääasiassa saarten ja rannikon muotojen mukaan. Kaupankäynti edellytti kuitenkin sujuvaa laskemista. Simon Janssonin kirjeissä on viitteitä siitä, että hän joutui ajoittain selvittämään hyvinkin monimutkaisia ulkomaisten valuuttojen vaihtosuhteisiin liittyviä laskutehtäviä.

---

¹²³ Iisalo 1992, 12–13 ja 150.

¹²⁴ Leino-Kaukiainen 2011c, 349–350.

2. Simon ja Wilhelmina Jansson kirjeenkirjoittajina

Janssonin perheen koulua käymättömien vanhempien kirjeet ovat kieleltään ja käsialaltaan – kynästä ja kirjoittamisen kiireestä riippuen – osin hyvinkin vaikealukuisia. Molemmilla oli oma, vaihteleva tapansa sanojen oikeinkirjoituksessa. Janssonin perheen vanhemmista Simon Jansson kuului vaimoan selvemmin niin sanottujen kansankirjoittajien joukkoon. Wilhelmina Janssonin yhteydet säätyläistön kirjalliseen kulttuuriin vaikuttivat siihen, että hänen kielen­sä on kehittyneempää ja vivahteikkaampaa¹²⁵. Heidän kielellisiä taitojaan ei kuitenkaan ole järkevää verrata toisiinsa, koska murretta puhuvilla suomenkielisillä – kuten Simon Janssonil­la – oli huomattavasti vähemmän kirjallisia malleja käytettävissään, kun suomen kirjakieli oli vasta kehittymässä.

Kansankirjoittajien teksteille on tyypillistä horjuva oikeinkirjoitus ja murteellisten sanojen käyttö. Täysimittaista murretta he harvoin kirjoittivat, vaan teksteissä näkyy enemmänkin pyrkimys sellaisen oman ajan kirjoitetun kielen tyyliin, johon kirjoittajat olivat tottuneet luki­essaan sanomalehtiä ja muita tekstejä.. Erityisesti tottumattomille kirjoittajille aiheuttivat vai­keuksia pienten ja isojen kirjaimien sekä välimerkkien käyttö; nämä molemmat ovat asioita, joita ei ole mahdollista oppia korvakuulolta. Toiset käyttivät välimerkkejä ja isoja kirjaimia hyvin runsaasti, toiset – kuten Simon ja Wilhelmina Jansson – eivät käyttäneet välimerkkejä juuri ollenkaan. Kappalejakoa käytettiin yleensä vähän, koska kallis paperi haluttiin käyttää tarkkaan hyväksi.¹²⁶

Kirjeiden tutkijalle erityinen haaste on juuri välimerkkien puuttuminen ja asiasta toiseen hyp­pelehtivän, tajunnanvirtaa muistuttavan tekstin hahmottaminen lauseiksi ja asiakokonaisuuk­siksi. Tästä on esimerkkinä Simon Janssonin kirjeestä teksti, johon ei ole lisätty tutkijan tul­kintoja välimerkeistä (kuten muissa sitaateissa on tehty): ”*pakar Grön Roos on kovastin kipiä että Doctor Ek on sanon ettei hään parane minä meinan toisella viiko mennä katsoman koti me kuulin että Sofia on vähä kipie nytt ovatt niin kovat pakais että ettäi ollä koko talvännä viellä ollu täällä äi ollä mittän äri neistä ilmoita. minä än oll viel saan tieto jos olet saan seän viis toista Rubla minun on hampan olut pahat että ovatt yötistä aika serkenet mutoin minä*

---

¹²⁵ Myös useilla kansankirjoittajilla on ollut yhteyksiä säätyläistöön, mikä on vaikuttanut heidän kirjallisiin tai­toihinsa.

¹²⁶ Kauranen 2009, 17.

ollän hyvin Friski kirjoita mitä perunna Siellä maksavatt voi Hyvin Rakas valdemar Sitä toivota Rakas pappas Simon Jansson”.¹²⁷

Janssonin perheen kirjeet olivat kaksikielisiä: Simon Jansson kirjoitti pojilleen aina suomeksi ja Wilhelmina Jansson puolestaan ainoastaan ruotsiksi. Perheen kolmen pojan vanhemmilleen lähettämät, säilyneet kirjeet ovat kaikki ruotsinkielisiä.

Simon Janssonin suomenkielessä on selviä murteellisia viittauksia, mutta siinä voi myös nähdä pyrkimyksen yleiskielisyyteen. Selvin murteellinen piirre on e- ja ä-kirjainten vaihtelu (emäntä=*ämändä*, hän=*hen*, mäen päällä=*meen peel*), joka oli tyypillinen piirre vanhojen kustavilaisten puheessa vielä 1900-luvulla. Ruotsinkieleen viittaavia piirteitä on sekä kustavilaisessa sanastossa että lauserakenteissa¹²⁸. Kustavin murteen on sanottu olevan "huonosti puhuttua ruotsia", ja ruotsin vaikutus näkyy erityisesti merenkulkuun liittyvässä sanastossa ("*minä otan Galeasin Fyöreteksen*" = otan kaljaasin kuljettaakseni). Oikeinkirjoitus näyttää Simon Janssonin kirjeissä kehittyneen vuosien myötä: välimerkkejä, isoja kirjaimia lauseiden alussa sekä tavutusta ilmestyy kirjeisiin 1860-luvun edetessä. Näin kirjeenvaihto koulua käyvien lasten kanssa näyttää parantaneen myös vanhempien kirjoittamisen taitoa. Isoa alkukirjainta Simon Jansson käytti kirjeissä läpi vuosien silloin, kun hän halusi korostaa jonkin asian tärkeyttä. Näitä tärkeitä asioita ovat kaupankäyntiin, rahaan ja merenkulkuun liittyvät asiat (*Rubla, Lasti, Reisu, Räkningi*), perhesuhteita ja kiintymystä ilmaisevat sanat ("*voi Hyvin Rakas valdemar Sitä toivota Rakas pappas*") sekä uskontoon liittyvät sanat (*Tempeli, Pastor*). Vertailukohtia Simon Janssonin kirjoittamiselle on vaikea löytää, mutta esim. Tauno Iisaloon kuuluva taivassalolaiselta merimieheltä Fredrik Blomlöfiltä säilynyt lyhyt teksti, hänen pojalleen kirjoittamansa lupatodistus, muistuttaa Janssonin tekstiä sekä murteellisten ilmaisujen että isojen kirjainten käytön osalta. Sen sijaan saman aineiston uusikaupunkilaisten tekstit poikkeavat murteensa puolesta Janssonin tekstistä varsin paljon.¹²⁹

Wilhelmina Jansson kirjoitti ruotsia lähes kokonaan ilman välimerkkejä ja käytti isoja kirjaimia hyvin harvoin, ainoastaan joskus ihmisten tai paikkojen nimissä. Ihmisten sukunimien oikeinkirjoitus näyttää olevan erityisen vaihtelevaa (*adrian Rusenbärg, mamsel salonjos*).

---

¹²⁷ Evald Jahnsson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8 ja 9.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:1, KIA.

¹²⁸ Kilpi 2001, 45.

¹²⁹ Iisalo 1992, 100–120.

Kirjeissä on vain muutaman kerran käytetty paria sanaa suomea (”su puhu sydämen kylvästä”), ja näissä tapauksissa kyse on suomenkielisen sananlaskun siteeraamisesta.

Kiinnostavaa on, ettei tämä kaksikielinen perhe koskaan mainitse kirjeissään sanaakaan kielestä. On ilmeistä, että kaikki perheenjäsenet ovat osanneet molempia kieliä: Simon Jansson tarvitsi laivamatkoillaan ruotsia, eikä Wilhelmina Jansson olisi selvinnyt pääosin suomenkielisten kustavilaisten kanssa puhumatta suomea. Pojilta taas on säilynyt tekstejä molemmilla kielillä. Kouluajalta säilyneet tekstit ovat ruotsinkielisiä, mutta ainakin kaksi vanhinta poikaa olivat myöhemmin fennomaaneja ja julkaisivat tekstejään suomeksi – Waldemar Jansson julkaisi myös väitöskirjan suomen kieliopista.

Ahvenanmaan naapurina sijaitseva Kustavi oli vuosisatoja ollut kaksikielinen, mutta 1600-luvulta alkaen se oli voimakkaasti suomenkielistynyt.¹³⁰ Ahvenanmaan ja Kustavin välinen merenselkä, Kihti, on muodostunut jyrkäksi kielirajaksi vasta suhteellisen myöhään. Vielä 1800-luvulla monet kustavilaiset osasivat ruotsia ja kanssakäyminen kielirajan yli oli vilkasta. Kustavilaiset nuottakunnat kalastivat Ahvenanmaan vesillä, jahdit ja muut alukset kulkivat Ahvenanmaan läpi matkoillaan Tukholmaan ja, kuten Volter Kilpi on kuvannut, saattoivat Tukholman satamassa olla viikkokausia laitanaapureina ahvenanmaalaisten jahtien kanssa. Ahvenanmaalaiset ja kustavilaiset solmivat keskenään avioliittoja, ja monet kustavilaiset nuoret lähetettiin joksikin aikaa Ahvenanmaalle oppimaan ruotsia. Ahvenanmaalaisten kulkuyhteys mannermaalle kulki osan vuotta Kustavin läpi, ja myös vanha postitie ja pitkät postinkuljetusmatkat loivat yhteyksiä. Volter Kilpi totesi 1920-luvulla julkaistussa kirjoituksessaan, että kieliraja ei ennen 1920-lukua millään lailla estänyt keskinäistä kanssakäymistä.¹³¹

Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeiden kirjoittamisen taitoa voidaan tarkastella osana luku- ja kirjoitustaidon jatkumoa, jonka toisessa päässä on pelkkä oman nimen kirjoittamisen taito ja toisessa klassisen koulutuksen saaneiden miesten latinankielinen kirjoittaminen. Susan E. Whyman on käyttänyt kirjeenvaihtotaidon käsitettä, *epistolary literacy*, tutkiessaan luku- ja kirjoitustaitoa sen käyttötarkoitusten kautta. Kirjeenvaihtotaitoon kuuluu taito kirjoittaa kokonaislauseita, jotka lukija kykenee ymmärtämään. Kirjoittajan on tunnettava jonkin verran kirjeiden kirjoittamisen konventioita, kieltä ja lauserakenteita sekä kirjoitusvälineitä. Sen si-

---

¹³⁰ Tommila 2004, 17.

¹³¹ Kilpi 2001, 49.

jaan hänen ei ole välttämättä osattava kirjoittaa sanoja oikein tullakseen ymmärretyksi. Kirjeenvaihtotaidon opetteleminen antoi mahdollisuuden rakentaa ja pitää yllä henkilökohtaisia suhteita ja hoitaa liikeasioita; se tarjosi myös kerronnallisen mallin, jonka kautta saattoi luoda järjestystä elämän tapahtumiin.¹³²

3. Perhekirjeet ja kirjekulttuuri

3.1. Kirjeet ja perheen yhteisöllisyys

Kun laivuri Simon Jansson ja hänen vaimonsa Wilhelmina Jansson 1850-luvun lopulla lähettivät poikansa Kustavin saarelta Turkuun kouluun, alkoi vuosikymmeniä kestänyt perhekirjeenvaihto. Kirjeissä saaristolaisperheen vanhemmat kertovat itse arkisesta elämästään ja kuvaavat laivurin kalan- ja perunanmyyntimatkoja, perheen sosiaalisia verkostoja sekä niitä palveluksia ja vastapalveluksia, joiden avulla saaristolaiset selvisivät arjestaan. Kirjeet kertovat vanhempien koulutielle lähteneisiin poikiinsa asettamista suurista toiveista, taloudellisista ponnisteluista ja poissaolon huolesta, ilosta poikien menestyksestä mutta myös kulkutaudeista, kuolemasta ja elämän vastoinkäymisistä.

Janssonin perheen kirjeet ovat usein pitkiä, monen perheenjäsenen kirjoittamia perhekirjeitä, jotka oli tarkoitettu joko ääneen luettaviksi tai useamman perheenjäsenen kesken kierrätettäväksi. Valtaosa kirjeistä ei siis ollut nykyaikaisessa mielessä henkilökohtaisia: kirjoittajina oli useimmiten perheen isä, äiti ja yksi tai kaksi vielä kotona asuvaa poikaa. Säilyneiden kirjeiden vastaanottajina oli joko perheen esikoinen Waldemar Jahnsson yksinään – silloin kun hän perheestä ainoana asui Helsingissä – tai Waldemar ja hänen veljensä Emil yhdessä. Kirjeissä kirjoitettiin paljon perheen arjen käytännöllisistä asioista: paidoista, lakanoista ja haloista, laivamatkoista Tukholmaan ja perunan hinnasta, kyydeistä Kustavin ja Turun välillä sekä raha-asioista. Käytännöllisten, kaikkien perheenjäsenten luettavaksi tarkoitettujen kirjeiden rinnalla on myös äidin ja aikuistuvan esikoispojan välistä yksityisempää ja syvällisempää kirjeenvaihtoa, jossa näkyvät myös ne pettymykset ja vastoinkäymiset, joita perhe lapsiaan kouluttaessaan kohtasi. Lisäksi on säilynyt nuorten, jo kaupunkilaiseen oppisivistyneistöön siirty-

---

¹³² Whyman 2009, 9–10 sekä Austin 2000, 44–45. Austin on cornwallilaisen Cliflin perheen kirjeenvaihtoa tutkiessaan käyttänyt käsitettä funktionaalinen luku- ja kirjoitustaito.

neiden Waldemar ja Evald Jahnssonin keskinäistä kirjeenvaihtoa, joka poikkeaa sekä tyyllitään että sisällöltään olennaisesti tutkimuksen kohteena olevasta perhekirjeenvaihdosta.

Huhtikuun alussa vuonna 1860 Simon Jansson aloitti Turussa perheen yhteisen kirjeen esikoiselleen Waldemarille Helsinkiin ja kertoi seuraavana päivänä lähtevänsä kustavilaisen Adrian Rosenbergin kanssa Kustaviin:

[...] minne meinna huomana Lehtä kotio adrian Roosen
berg on kaupungisa ja minä menän hännän
kansas kotia [.] hään jetä Rekes ja minä ostin Kesi
Heikin nuoril vää [kiesit Heikintalon nuorelle väelle] ja me mennan nijden
kansa [.] minä olin olu jo kauvan koton olis
ennän pitän Lehtä kuin on paljon työtä alu-
ksesa, minä meinna perunain kansa kevellä
tulla H.forsin jos siellä äi maksa nin
Sittä jongus Wiborgin, Frisilä ämende
on kuolu se 7. tetä kuuta ja ensimeis sun-
nuntai ovat maahan paniaise [...]¹³³

Wilhelmina Jansson jatkoi miehensä kirjettä, joka jäi kesken Rosenbergin tullessa:

[...] Moster kommer intte till rätta
här mera så mycke mer som vi har frem
mande meniskor [.] men i dett stället är dett
trefligt at den tiden lider så vi får börja
ventta på dig [.] det blir nug redan snart
om gud låtter os lefva och vara friska [.]
jag har på nogra dagar intte måt als bra men
jag hoppas at det går öfver jag har än då
intte liga jag trur at dett är gikten som
plågar mig [.] istro värdinnan har också
blivi så mycke bättre at hun är hela dagarna oppe [.]

---

¹³³ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 11.4.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:2, KIA.

måtte dett bara fort fara [.] hun är bra treflig
och beskelig meniska jag har af henne sturt
selskap [.] Millanais piga har ock blivi bättre det
vure riktigt ruligt om di skule fara friska
häriifrån [...] ¹³⁴

Äidin jälkeen kirjettä jatkoi 15-vuotias Evald, perheen keskimmäinen.

Tack därför att du skref åt Forsman ty nu är det bra
att jag får gå dit sen som jag behöfver någon hjälp.
[...] Frisilä värdinnan är äfven död, men
inte tycktes Kasper vara alls sorgsen,
äfven har Grönroos redan blifvit nästan all-
deles åter stäld till helsan. pappa skall i dag
fara hem, äfven är Pastor Lagersteds gamla
moster död. Stansholms storgårds värdinnan dog
äfven uti barnsängen och Israeli Pavali
är afven död och några andra, de sistnämnda
dogo alla på en vecka. Ingenting annat hvarken
hinner eller har jag att berätta. helsa om der fins
någon bekant, men var self mest helsad af din broder
Evald. ¹³⁵

Kirjeiden merkitys perheyhteisyyttä ylläpitävänä kommunikaatiovälineenä näkyy erityisesti kirjeiden lopetuksista, jotka toistuvat vuodesta toiseen lähes samanlaisina. Yleensä kaikkien

---

¹³⁴ ”Musteri [Anna Sofia Åberg] ei tahdo tulla toimeen, kun meillä on niin paljon vieraita ihmisiä mutta sen sijaan on mukavaa kun aika kuluu nopeasti ja pian voimme jo alkaa odottaa sinua [Waldemaria], ihan pian jo jos Jumala antaa meidän elää ja pysyä terveinä. En ole voinut viime päivinä hyvin mutta toivottavasti se menee pian ohi. En ole kuitenkaan jäänyt sänkyyn. Luulen että minua vaivaa kihti. Istron emäntä [Kustavista] voi myös jo paljon paremmin ja on ollut kokonaisia päiviä jalkeilla. Toivottavasti se jatkuu. Hän on mukava ja sävyisä ihminen ja minulla on ollut hänestä paljon seuraa. Millanaisten piika [Kustavista] on myös paranemaan päin. Olisi hauskaa jos molemmat lähtisivät täältä [kotiin] terveinä.”

¹³⁵ ”Kiitos kun kirjoitit Forsmanille, nyt on hyvä kun voin mennä sinne jos tarvitsen apua. Myös Friisilän emäntä [Kustavista] on kuollut, mutta Kasper ei vaikuta lainkaan surulliselta, Grönroos on jo melkein terve. Isä matkustaa tänään kotiin, myös Pastori Lagerstedtin vanha tati on kuollut. Stansholman emäntä kuoli lapsivuoteeseen ja Israel Pavali on kuollut ja joitakin muita, viimeksi mainitut kuolivat kaikki yhden viikon sisällä. Mitään muuta kerrottavaa ei ole enkä enempää ehtisikään. Kerro terveisiä tutuille, mutta kaikkein eniten tervehdyksiä sinulle itsellesi veljeltäsi Evaldilta.”

paikalla olevien perheenjäsenten ja tuttavien terveiset kirjattiin kirjeen loppuun. Myös perheen arkipäivän uskonnollisuus tulee esiin usein juuri kirjeiden lopetuksissa vanhempien toivottaessa pojilleen hyvää vointia: ”*må väl älskade gossar gude fred vare med eder önskar Eder ömma moder Wilhelmina.*” Poikien lopputervehdyksissä korostuu kuuliaisuus: ”*Mätte Mamma hålla frisk, det önskar Mammans lydige son Valdemar.*”¹³⁶

Kirjepaperit kirjoitettiin yleensä täyteen tai tyhjäksi jääneet paperin osat leikattiin talteen myöhemmin käytettäväksi. Paperia tai postimerkkejä ei Kustavista voinut ostaa, ja niitä pyydettiin kirjeissä ajoittain lähettämään. Jos kirje lähetettiin jonkun tuttavan mukana, kirjekuorta ei aina käytetty, vaan vastaanottajan nimi kirjoitettiin taitetun paperin päälle. Wilhelmina Jansson pahoitteli välillä kirjeissä huonoa käsialaansa tai ”harakanvarpaitaan” ja syytti huonoa kynäänsä: ”*jag hade en så eländig penna*”. Evald Jahnssonin 1860-luvun alussa kirjoittamasta kirjeestä selviää, että käytössä olivat sekä sulkakynät että teräksiset mustekynät. Evald kertoi, ettei huonon kynänsä vuoksi saanut kirjoitettua lukukelpoista tekstiä. Hanhen-sulkakynä (*gås pennan*) tuli teroittamisesta kerta kerralta huonommaksi, niin että hän oli joutunut turvautumaan kurjaan teräskynäänsä (*denna ruttna stålpenna*).¹³⁷ Tehdasvalmisteisia mustekynän teriä oli alettu valmistaa Englannissa jo 1831, ja esimerkiksi Ranskaan niitä alettiin tuoda noin 1850.¹³⁸

Kirjeen alussa oleva puhuttelu sekä sen päättävät terveiset ja allekirjoitukset ovat keskeinen osa niitä kulttuurisia ja sosiaalisia konventioita, jotka kirjeen kirjoittamista kunakin aikana ohjaavat – juuri niiden perustella teksti tunnustetaan kirjeeksi. Janssonin perheen kirjeiden muodosta voi päätellä, että perheen vanhemmat suhtautuivat kirjeiden kirjoittamiseen eri tavoin. Simon Jansson päiväsi kirjeet huolellisesti, muuta tekstiä usein selvemmillä käsialalla ja erityisesti kirjeenvaihdon alkuaikoina useimmiten ruotsiksi. Hän myös allekirjoitti kirjeet koko nimellään. Tämä näyttäisi viittaavan siihen, että hän on ammatissaan laivurina oppinut tietynlaisen virallisen asiakirjan kaavan, jota hän sovelsi myös perhekirjeenvaihtoon. Kirjeiden alussa ja lopussa esiintyy myös muuta tekstiä selvästi kaavamaisempia ilmaisuja.

---

¹³⁶ ”Voikaa hyvin rakkaat pojat jumalan rauha olkoon kanssanne toivoo Teidän hellä äitinne Wilhelmina”; ”Pysyköön Äiti terveenä, sitä toivoo Äidin kuuliasainen poika Valdemar”.

¹³⁷ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 15.4.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:9, KIA.

¹³⁸ Bossis 1998, 28.

Wilhelmina Janssonille kirjeet sen sijaan olivat enemmänkin arkipäiväistä puhetta pojille. Kirjeet menivät usein suoraan asiaan: ”*Älskade gossar här med följer era kalsånger 4 par åt hvar dera.*”¹³⁹ Teksti on puheenomaista, ja kirjeissä käytetään harvoin muodollisia ilmaisuja, lopun tervehdyksiä lukuun ottamatta. Selvimmin tämä epämuodollisuus näkyy siinä, että Wilhelmina Jansson allekirjoitti kirjeensä vain etunimellään eikä käyttänyt kirjeissä lainkaan päivyksiä – joskus kirjeisiin on ilmeisesti postin kulun seuraamiseksi merkitty päivä ja kuukausi, mutta ei vuotta. Useat kirjeenvaihdon tutkijat ovat esittäneet, että naisten kirjeet ovat tyyppillisesti vapaampia, arkisempia ja epämuodollisempia kuin miesten kirjoittamat kirjeet.¹⁴⁰ Yhteydenpito perheen ja suvun kesken on paljolti ollut naisten tehtävä, ja heidän merkityksensä kirjeiden kirjoittajina korostui 1700-luvulta lähtien. 1800-luvulla, jolloin postilaitos ja parantuneet yhteydet helpottivat kirjeenvaihtoa, kirjeiden kirjoittamisesta tuli keskeinen, usein paljon aikaa vievä tehtävä sivistyneistön naisten elämässä.¹⁴¹

Perheen pojat opetettiin koululaisina kirjeenkirjoittamisen kulttuuriin. Heidän edellytettiin kirjoittavan oman osuutensa äidin ja isän aloittaman kirjeen perään, pelkkä terveisten lähettäminen vanhempien kautta ei riittänyt. Perheen kirjeenvaihtoon sisältyy päiväämätön kirje, jossa nuorimmainen Emil on kirjoittanut oman kirjelappusensa perhekirjeen mukaan. Lyijykynällä viivoitetulle paperille lapsen tottumattomalla käsialalla kirjoitettu teksti on selvästi kirjeen kirjoittamisen harjoitus: se ei sisällä viestiä eikä asiaa vaan ainoastaan kirjeeseen kuuluvia fraaseja:

älskade bror jag Mår väl och
änskr dig det samma jag hinnr
inte [kaksi sotkettua sanaa] skrifva mera må
väl anskr din Bror Albert Emil¹⁴²

---

¹³⁹ "Rakkaat pojat tässä tulevat teidän kalsonkinne 4 paria jokaiselle". Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä), A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:10, KIA.

¹⁴⁰ Liljewall 2007, 18. Aateliston kohdalla kirjeenkirjoituksen kaavoista irrottautuvan, puheenomaisen tyylin käyttö oli tapa erottautua oppineistosta. Vainio-Korhonen 2011, 154.

¹⁴¹ Tästä mm. Lahtinen et al. 2011, 15 ja 18.

¹⁴² "Rakas veli minä voin hyvin ja toivon sinulle samaa minä en ehdi kirjoittaa enemmän voi hyvin toivoo veljesi Albert Emil". Emil Jahnsson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014 43:1, KIA.

Kirjeenvaihdossa on useita kirjeitä nuoremmilta veljiltä Emililtä ja Evaldilta isoveljelle Waldemarille Helsinkiin. Koululaiset kirjoittivat koulunkäynnistään ja arkisista asioistaan. He valittivat usein, että kirjoitettavaa oli vaikea keksiä ja sanoivat välillä suoraan kirjoittavansa äitinsä vaatimuksesta. Vanhempien kirjeissä oli usein toistuvia, kitkeriäkin huomautuksia siitä, että kirjeen lähettäminen oli viivästynyt, kun perheen pojat eivät olleet saaneet kirjoitettua omaa osuuttaan. Erityisen kirjoitushaluttomana näyttäytyi perheen keskimäinen poika Evald, tuleva kirjailija: ”*Evald on aina Luvan kirjoita mutta äi Siitä iken mitän tulle sään tehden on niin kauvan viipyny preivin tulo.*”¹⁴³

Poikien haluttomuus osallistua perhekirjeiden kirjoittamiseen tuo kiinnostavan näkökulman siihen tapaan, jolla toisaalta maaseudulta kotoisin olleet, koulua käymättömät vanhemmat ja toisaalta koululaisina jo säätyläistöön ja kaupunkiin siirtymässä olleet pojat suhtautuivat yksityisyyteen perheen kirjeenvaihdossa. Tässä kohtaa törmäsivät toisiinsa kollektiivinen ja individualistinen käsitys kirjeenvaihdosta. Samalta ajalta on säilynyt poikien keskinäistä kirjeenvaihtoa. Evald Jahnsson kirjoitti isoveljelleen pitkiä, innostuneita kirjeitä, joissa hän elävästi kuvasi koululaisten ja opiskelijoiden maailmaa, jonka ulkopuolella vanhemmat olivat. Sen sijaan hän koki ilmeisen vaikeaksi keksiä veljelleen sellaista kirjoitettavaa, joka sopisi liitettäväksi vanhempien kirjeisiin.

3.2. Maaseudun kirjekulttuuri

1800-luvun aikana kirjoitustaito murtautui yli säätyläisten ja rahvaan välisen raja-aidan, ja kirjoittamisesta tuli osa lukuisten suomalaisten kansanhimisten elämää. Välttämätöntä kirjoitustaito ei ollut, koska kirjoitustaitoiset ottivat omissa yhteisöissään hoitaakseen kirjoitustaitoa vaativia tehtäviä. He kirjoittivat muiden puolesta perukirjoja ja kontrahteja, rakkauskirjeitä ja pilkkalauluja sekä hoitivat kunnallisia luottamustoimia.¹⁴⁴

Monet 1800-luvun yhteiskunnallisen kehityksen ilmiöt vaikuttivat siihen, että säätyläistön lisäksi myös kansa alkoi kirjoittaa kirjeitä. Keskeisin näistä oli – kirjoitustaidon lisäksi – ihmisten lisääntynyt liikkuvuus; paikallaan pysyvien ja lähekkäin asuvien ihmisten keskenhän riittivät henkilökohtaiset tapaamiset ja keskustelut. Maaseudulta lähdettiin kaupunkiin töihin

---

¹⁴³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 13.2.1863. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:3, KIA.

¹⁴⁴ Kauranen 2009, 7.

tai koulutusta hankkimaan tai siirtolaiseksi valtameren taakse. Kirjeenvaihto liittyy lähes poikkeuksetta sellaiseen tilanteeseen, jossa ihmiset joutuvat syystä tai toisesta pysyvästi tai tilapäisesti eroon toisistaan, ja erossa ollessaan haluavat välittää tietoja tai ylläpitää yhteensuuluvaisuuden tunnetta. Liikkuvuus lisäsi kirjeenvaihtoa, ja postin kulku organisoitiin vastaamaan kasvaneeseen kommunikaation tarpeeseen.

Janssonin perheen kolme pojan koulunkäynti ensin Turussa ja sitten Helsingissä loi tilanteen, jossa maantieteellinen etäisyys teki kirjallisen kommunikaation perheenjäsenten välillä tarpeelliseksi. Jo sitä ennen Janssonin perheessä kuten hyvin monissa muissakin kustavilaisissa perheissä merenkulku vei perheen pään pitkiksi ajoiksi pois omaistensa luota. Koska perheen kirjeenvaihdosta on säilynyt ainoastaan Waldemar Jahnssonin arkistoon päätynyt osa, minäkäänlaista tietoa ei ole siitä, onko Simon Jansson lähettänyt matkoiltaan kirjeitä perheelleen tai vastaanottanut niitä ennen poikien koulunkäynnin alkua. Vaikka Simon Janssonin merimatkat eivät suuntautuneet Itämeren pitemmälle, perheen 1860-luvun kirjeenvaihdosta käy ilmi, että hän lähetti matkoiltaan ajoittain kirjeitä ainakin Tukholmasta. Kustavia käsittelevässä paikallishistoriallisessa kirjallisuudessa ei ole tietoja siitä, että talonpoikaislaivurit olisivat olleet perheittensä kanssa kirjeenvaihdossa. Sen sijaan kustavilaisiin, talonpoikaisretareiden omistamiin valtamerilaivoihin liittyvää, erityisesti kapteenien ja laivojen pääomistajien välistä kirjeenvaihtoa vuosisadan loppupuolelta on säilynyt.

Janssonin perheen kirjeenvaihto ei kerro siitä, kuinka tavallista kirjeiden kirjoittaminen Kustavissa oli. Kirjeenvaihdossa mainitaan harvoin kustavilaisten kanssa käytyä kirjeenvaihtoa, ja silloin kun siitä mainitaan, on kyse pappien tai muun perheen tuttavapiiriin kuuluvan säätyläistön kirjeistä. Kustavilaisille talonpojille lähetetyistä tai heiltä vastaanotetuista kirjeistä ei ole mainintoja. Ainoa poikkeus on perheen keskimmäisen pojan Evald Jahnssonin kustavilainen vaimo, rusthollarin tytär, jonka tiedetään käyneen miehensä kanssa kirjeenvaihtoa, vaikka näitä kirjeitä ei ole säilynyt.

Ruotsissa – jossa kansanihmisten perhekirjeenvaihtoa on säilynyt olennaisesti Suomea enemmän ja jossa sitä on ollut mahdollista laajemmin tutkia – tavallisen kansan kirjoittamat kirjeet olivat 1800-luvun alkuvuosikymmenillä usein vielä välttämättömään tiedonkulkuun liittyviä: perheenjäsenet kirjoittivat toisilleen oman perheen ja suvun tärkeistä tapahtumista kuten syntymästä ja kuolemasta. Suurimmalla osalla kirjoittajista oli yhteyksiä kaupunkeihin ja säätyläistöön, eikä varsinaisesta kansanomaisesta kirjekulttuurista, Britt Liljewallin ter-

mein, voida vielä puhua.¹⁴⁵ Yksityiskirjeiden määrä kasvoi vuosisadan puoliväliin tullessa. Ruotsissa kirjeiden kirjoittamisen tapa ei ainakaan säilyneiden kirjeiden perusteella levinnyt kansan keskuuteen tasaisesti, vaan kirjeiden kirjoittajien joukossa on paljon talojen ja torppien poikia, jotka olivat lähteneet kouluun ja kävivät sen vuoksi kirjeenvaihtoa perheittensä kanssa.¹⁴⁶ Tässä vaiheessa kirjeiden kirjoittaminen oli pääasiassa miesten toiminnan kenttää, kuten muukin yhteydenpito paikallisyhteisön ulkopuolelle. Vuosisadan lopulle tultaessa kirjeiden kirjoittamisen sosiaaliset erot pienenivät ja yksityiskirjeiden kirjoittaminen oli tavallista myös kansan keskuudessa, kun kaupungistuminen ja siirtolaisuus olivat tehneet kirjallisen kommunikation tarpeelliseksi. Naisten osuus kirjeiden kirjoittajista kasvoi, ja naisille siirtyi usein päävastuu perheen kirjeenvaihdosta.¹⁴⁷ Kirjeiden kirjoittamista rajoittivat kirjoitusvälineiden ja postimaksujen suhteellisen korkeana pysynyt hinta; vielä vuonna 1885 vastasi Ruotsissa tavallisen kirjeen postimaksu noin puolen tunnin palkkaa tehdastyössä.¹⁴⁸ – Tietoja kansan kirjekulttuurista Ruotsissa ei voi suoraan soveltaa Suomeen. Ruotsissa esimerkiksi oppivelvollisuus toteutettiin huomattavasti Suomea aikaisemmin, joten prosessi on ollut Suomea nopeampi.

4. Posti kirjeiden välittäjänä

Vaikka postinkulku oli vielä 1860-luvun suomalaisella maaseudulla hidasta, kustavilaiset olivat sen suhteen poikkeuksellisen hyvässä asemassa, sillä vanha postitie Turusta Ahvenanmaan kautta Tukholmaan kulki Kustavin kirkonkylän läpi, aivan Janssonien kotitalon Fredsbon vierestä. Taivassalon, Eckerön ja Ruotsin Grisslehamnin välistä reittiä kutsuttiin Euroopan vaarallisimmaksi postitiekse: postin kuljetus meritse vaati kokeneita merenkulkijoita, jotka tunsivat sokkeloisen saariston. Postinkuljetuksesta vastasivat tällä reitillä edelleen postitien varrella asuvat talonpojat, vaikka muualla maassa postitalojärjestelmä oli jo 1846 korvattu kestiekvarikydyillä kulkevilla postinkuljettajilla.¹⁴⁹

---

¹⁴⁵ Liljewall 2007, 181.

¹⁴⁶ Sosiaalisen nousun yhteydestä kirjeenvaihdon säilymiseen on maininnut mm. Frances Austin (2000), joka on tutkinut monella tavalla Jansson-perheen kirjeenvaihtoa muistuttavaa cornwallilaisen Clifin perheen kirjeenvaihtoa.

¹⁴⁷ Liljewall 2007, 181–186.

¹⁴⁸ Liljewall 2007, 20.

¹⁴⁹ Pietiäinen 1988, 424–425.

Kirjeiden lähettäminen oli Suomessa muihin maihin verrattuna kallista: kirjemaksut olivat 5 ja 10 kopeekkaa. Vuosisadan puolivälissä vaadittiin aika ajoin postimaksujen alentamista. Sanomalehdistö näki korkeiden hintojen hidastavan sivistyksen leviämistä maaseudulle, kun kirjojen ja lehtien lähetysten hinnat olivat tavallisten ihmisten ulottumattomissa. Valtionposti hoiti kaupunkien postinkuljetuksen, mutta maaseudulla toimi kihlakunnanposti, joka oli valtiopostia hitaampaa, kalliimpaa ja joskus myös epävarmempaa. Sanomalehdistössä valitettiin 1860-luvulla maaseutukirjeiden saapuvan toimitukseen kaksi–kolme viikkoa vanhoina. Maaseudulla asuvien oli itse käytävä noutamassa kirjeensä postikonttorista, usein pitkien matkojen takaa, tai valtuutettava joku muu noutamaan ne. Postiteiden varsilla tilanne oli kuitenkin parempi, koska kirjeet saattoi jättää kestikievariin, josta postiljooni otti ne postilaukkunsa.¹⁵⁰ Postikonttoreita oli harvassa: vuonna 1852 niitä oli koko maassa vain 37. Kustavia lähimmät konttorit olivat Turussa, Naantalissa ja Uudessakaupungissa, joten lähimpään konttoriin oli maitse 50 kilometriä. Janssonin perheen kirjeessä pyydetäänkin ajoittain lähettämään postimerkkejä Turusta.

Kirjeiden kirjoittajina Janssonin perhe oli keskivertosuomalaiseen verrattuna hyvin aktiivinen. Kirjeiden kirjoittaminen oli vielä vähäistä, ja erityisen vähäistä se oli maaseudulla. Kirjeitä lähetettiin vuonna 1865 yli 725 000 kappaletta, mikä tarkoitti vain 0,39 kirjettä asukasta kohti. Luku oli kansainvälisesti katsoen hyvin alhainen.¹⁵¹

Postin kulusta on Janssonin perheen kirjeissä runsaasti kommentteja. Kun posti oli hidasta ja epävarmaa, kirjoittajan oli tarpeellista saada tieto siitä, mitkä hänen lähettämistään kirjeistä vastaanottaja oli jo saanut ja lukenut. Näitä postin kulkua koskevien huomautuksia ja kirjeiden päiväyksiä yhdistämällä on joskus mahdollista nähdä, kuinka kauan kirje kulki Helsingistä Turkuun: esimerkiksi 12.3.1860 Helsingissä kirjoitettu kirje saapui Turkuun vasta 26.3. Erityisen tärkeää kirjeistä oli pitää lukua silloin, kun kirjeen mukana lähetettiin rahaa. Kirjeessä lähetettävä rahamäärä kirjoitettiin kirjekuoreen: "*Brefvet innehåller 15 Rub silfver*". Kuoreen tehty merkintä liittyi määräykseen, että kaikki rahalähetykset laskettiin sekä lähetetäessä että noudettaessa postikonttorissa. Rahan lähettäminen postitse oli kallista pakollisen vakuutusmaksun vuoksi.¹⁵²

---

¹⁵⁰ Pietiäinen 1988, 262 ja 362–363.

¹⁵¹ Pietiäinen 1988, 294.

¹⁵² Pietiäinen 1988, 297 ja 338.

Kirjeissä on usein mainintoja siitä, että kirje lähetettiin postin sijaan jonkun tuttavan mukana, ja samaa todistavat monet postileimattomat kirjekuoret. Kirjeiden ja postin kulun kommentointi monin tavoin on monissa muissakin yhteyksissä todettu olennaiseksi osaksi kirjeenvaihdon kulttuuria.¹⁵³

Lukuisat tutkijat ovat kirjoittaneet kirjeenvaihdosta yksilöllisen ja yhteisöllisen välimaastossa olevana kommunikaationa. Vaikka kirjeet olivat sisällöltään perheen sisäistä kommunikaatiota, niiden kirjekuoret ajateltiin julkisuudessa näkyviksi esineiksi ja kirjoitettiin sitä silmällä pitäen. Kuoriin kirjoitettiin huolellisesti ja tarkasti, yleensä ruotsiksi, vastaanottajan tittelit, nimikirjaimet, sukunimi ja kaupunki – katuosoite puuttui usein kokonaan. Jo lukiolaisina perheen poikia tituleerattiin kirjekuoressa ”hyvinoppineiksi” (”Gymnasisten vällärde Herr A. W. Jahnsson, Wambula”), myöhemmin ”korkeastioppineiksi” (”Normalskolläraren Höglärde Herr Magisterr A. W. Jahnsson, Helsingfors”; ”korkiasti Oppinut Herra Magisteri A. W. Jahnsson Turussa”).

Titteli, nimi ja kaupunki täyttivät kirjekuoresta sen tilan, joka nykyisin varataan osoitteelle. Varsinainen osoite, jos sitä käytettiin, kirjoitettiin erikseen kirjekuoren vasempaan alalaitaan, ja se oli enemmän kuvaileva kuin tarkka katuosoite: ”Andelstenska stenshuset vid Alexanders gatan”; ”Herr. Kom Rådets Bergströms gård vid Marie gatan 3 trappor upp”; ”Bernstedhin talossa uuden torin räunalla vastapäätä Ryssän kirkoa” (osoitteen perään on lisätty ”vältemetöine”).

---

¹⁵³ Tästä esim. Whyman 2009, 17–18.

IV Koulutus, tulevaisuus ja vanhempien odotukset

Janssonin perheen kolmen pojan koulu-aika Turussa 1850-luvun loppupuolelta alkaen ja opiskelu Helsingin yliopistossa 1860-luvulla sekä näihin liittyvät järjestelyt, jotka pitkälle määrittivät koko perheen elämää, nousivat perheen kirjeenvaihdossa keskeiselle sijalle. Valtaosa säilyneestä kirjeenvaihdosta on näiltä vuosilta, ja juuri opintojen vaatima perheenjäsenen poissaolo loi sen kirjallisen kommunikaation tarpeen, josta koko kirjeenvaihto on syntynyt. Kaikkien lasten kouluttaminen yliopistossa oli myös se piirre, jolla Janssonin perhe selvimmän erottautui muista kustavilaisista perheistä. Perheen koulutusmyönteisyydellä oli Kustavin kannalta merkitystä myös myöhemmin, kun 1800-luvun lopulla kansanopetus nousi pitäjässä keskustelun ja kiistojenkin aiheeksi.

1. Kustavilaisten varhainen koulunkäynti

Kustavilaiset olivat pelkän kotiopetuksen varassa 1870-luvulle asti. Kustavin kirkonkokous päätti vasta vuonna 1873 perustaa seurakuntaan vakituisen kiertokoulun, joka opettaisi lapsille sisä- ja ulkolukua, laskentaa ja kirjoitusta. Opettajan saaminen oli kuitenkin aluksi vaikeaa, ja vasta 1876 koulu alkoi toimia vakituisen opettajan johdolla.¹⁵⁴ Jo sitä ennen oli 1860-luvulla järjestetty yksityisiä kotikouluja, joiden oppilaista osa lähti jatkamaan opintojaan Turkuun. Lukion käyminen edellytti ruotsin kielen taitoa. Jyväskylään vuonna 1858 perustetusta yläalkeiskoulusta muodostui ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu. Turkuun perustettiin suomenkielinen oppikoulu vasta 1879. Janssonin perheen pojat olivat ensimmäisten joukossa, kun kustavilaisten koulunkäynti alkoi lisääntyä 1800-luvun puolivälin jälkeen. Jo aikaisemmin oli joitakin kustavilaisia opiskellut yliopistossa, ensimmäiset jo 1600-luvulta alkaen. Ennen 1800-lukua valtaosa heistä oli kuitenkin papiston poikia.

Ensimmäinen Turun akatemiaan kirjoittautunut kustavilainen oli kuitenkin talonpoikaistaustainen. Henrik Ankerus (Henricus Bartholdi, Töfsalensis) kirjoittautui akatemiaan 1644/45. Hänen isänsä oli talollinen Bertil Blasiusson ja äitinsä Margeta; Ankerus-sukunimensä hän

---

¹⁵⁴ Heervä ja Joutsamo 1983, 285–286.

lienee saanut Kustavin Anavaisten kylän mukaan. Hän toimi Taivassalon kirkkoherran apulaisena ja Kustavin kappalaisena.

Muut 1700-luvulla Turun akatemiassa opiskelleet kustavilaiset olivat Kustavin kappalaisten poikia. Heistä ensimmäinen oli Emanuel Brunlöf (1686–1758). Tobias Tocklenius (1699–1739) jatkoi isänsä työtä Kustavin kappalaisena. Kustavin kappalaisena toimi isänsä lailla myös Esaias Hildén (1740–1789), ja myös hänen neljä poikaansa opiskelivat akatemiassa. Heistä Esaias Hildén (1771–1807) toimi pataljoonansaarnaajana. Jeremias Hildén (1776–1815) opiskeli Turun lisäksi Greifswaldissa, ja hänestä tuli Uudenkaupungin pedagogi. Ezekiel Hildén (1778–1832) oli Kemiön ja Halikon kappalainen ja Espoon kirkkoherra. Pojista nuorin, Daniel Hildén (1782–1815) oli Kristiinankaupungin pedagogi.¹⁵⁵

1700-luvun lopulla lähti Turun akatemiaan toinen kustavilainen, jolla ei ollut pappistaustaa. Kristian Sandbäck (1770–1818) oli Kustavin Lypyrin (Lypertön) kylän Gluskärin torppari Abraham Markussonin ja Lena Sandbäckin poika. Hän toimi muun muassa saarnaajana Velkualla sekä kappalaisena Vehmaalla ja Kauhajoella.

Ennen 1800-lukua Kustavista akatemiaan opiskelemaan lähteneet valmistuivat siis kaikki papiksi, ja he olivat Henrik Ankerusta ja Kristian Sandbäckiä lukuun ottamatta Kustavin kappalaisten poikia. 1800-luvun puolivälissä tilanne alkoi muuttua: Kustavista lähdettiin opiskelemaan myös muille aloille kuin papiksi, ja Turusta Helsinkiin muuttaneen yliopiston lisäksi opiskelemaan lähdettiin myös Turun merikouluun.

Fabian Ludvig Martinsson (1821–1896), Kustavin Friisilän rusthollin poika, lähti Turun triviaalikouluun vuonna 1834 ja kävi sen jälkeen Turun kymnaasia – hänen koulutiensä oli siis samanlainen kuin Jahnssonin veljesten kaksi vuosikymmentä myöhemmin. Hän valmistui Helsingin yliopistosta filosofian maisteriksi 1850 ja opiskeli sitä ennen myös venäjää Moskovassa. Martinsson opetti venäjää ensin eri kouluissa ja 1870-luvuilla Aleksanterin yliopistossa. ”Friisilän lehtorina” Kustavissa tunnetusta Martinssonista tuli myöhemmin Waldemar Jahnssonin kiistakumppani pitäjän koulukysymyksessä.

---

¹⁵⁵ Kotivuori 2005.

Seuraavat Kustavista yliopistoon lähteneet nuoret miehet kuuluivat jo Janssonin perheen tuttavapiiriin, ja heidät mainitaan perheen kirjeenvaihdossa usein. Gustaf Wilhelm Methers (1832–1906) opiskeli maanmittariksi, toimi Kuopion läänin lääninmaamittarina ja sai hovineuvoksen arvonimen. Hänen nuorempi veljensä Karl Johan Methers (1835–1910) oli juridii-kan ylioppilas, myöhemmin tilanomistaja Finstörmissä ja Vehmaalla. Veljesten isä oli tilanomistaja Karl Joakim Methers Kustavin Siusuodosta.¹⁵⁶

Kun Simon ja Wilhelmina Jansson lähettivät poikansa lukioon ja yliopistoon 1850-luvun loppupuolella, oli heitä ennen 13 kustavilaista nuorta miestä opiskellut yliopistossa. Kun osa heistä oli veljeksiä, oli pitäjässä tätä ennen ollut vain kahdeksan perhettä, jotka olivat koulutaneet lapsensa.¹⁵⁷

Janssonin perheen poikien jälkeen Kustavista lähti opintielle 1860-luvulla useita muitakin. Janssonin veljeksiä vähän nuorempi Konstantin Jansson Lypyrin Alastalosta (1851–1915) kävi ainakin Turun ala-alkeiskoulua ja opiskeli myöhemmin yliopistossa. Hän toimi laivaveistämön päällikkönä ja opettajana New Yorkissa ja Suomeen palattuaan ammattientarkastajana Helsingissä.¹⁵⁸

Laupuksen mahtava isäntä Abraham Abrahamsson (1822–1876) kuului niihin kustavilaisiin, jotka puolustivat myös talonpoikaisten lasten oikeutta koulutukseen. Hän hankki 1860-luvulla kotiopettajan, jonka pitämässä kotikoulussa opetusta saivat myös muiden perheiden lapset, poikien lisäksi myös tytöt. Yksi näistä tytöistä oli iniöläisen merikapteeni J. F. Sjöbergin tytär, joka kävi Turun ruotsalaista tyttökoulua ja lienee ollut ensimmäinen koulutielle lähtenyt tyttö Taivassalon emäpitäjän saaristosta. 1800-luvun loppupuolella monet lukioon, yliopistoon, merikouluun tai Mustialan maatalousoppilaitokseen lähteneet kustavilaiset kuuluivatkin Abrahamssonin sukupiiriin. Volter Kilpi – joka niin ikään kuului tähän sukuun – kirjoitti myöhemmin, että heistä muodostui Helsinkiin oma kustavilainen siirtokuntansa.¹⁵⁹

Varhaiset lukioon tai yliopistoon lähteneet kustavilaiset kävivät koulunsa ruotsiksi. Kun heistä suurin osa oli papiston lapsia, he lienevät olleet lähtöisin ruotsinkielisistä kodeista. Myös

---

¹⁵⁶ Kotivuori 2005.

¹⁵⁷ Kotivuori 2005.

¹⁵⁸ Kotivuori 2005.

¹⁵⁹ Tommila 2004, 78–79.

säätyläistön ulkopuolelta tulleet opiskelijat ovat kaikella todennäköisyydellä olleet ruotsinkielisen taitoisia jo ennen kouluun menoaan. Suomenkielisen lukion perustaminen Turkuun sekä suomenkielisen merikoulun perustaminen Raumalle helpottivat opintielle lähtöä 1870-luvun lopulta alkaen.

Turun suomalainen lyseo perustettiin 1879. Sen opettajina toimivat sekä Waldemar että Evald Jahnsson, joista edellinen opetti kreikkaa ja latinaa ja jälkimmäinen ruotsia ja kaunokirjoitusta. He saivat oppilaikseen useita kustavilaisia. Heidän joukossaan oli Kevon talon poika Anton Aimonen (1857–1927), teologi, Pöytyän ja Toholammin kirkkoherra ja hengellinen kirjailija.

Muutamit kustavilaiset lähtivät myös merikouluun, joka oli ruotsinkielinen ja perustettu Turkuun 1813. Ensimmäinen muodollista koulutusta saanut merenkulkija oli Alastalon David Ericsson (1843–1919), joka kirjoittautui kevääksi 1862 Turun merikouluun perämiehenoppisiin. Hänen lisäksi vain yksi toinen kustavilainen, Abraham Österberg, kävi merikoulun Turussa. Kun Raumalle perustettiin suomenkielinen merikoulu 1880, se saavutti suosiota myös Kustavissa. Ennen toista maailmansotaa Rauman merikoulun kävi 22 kustavilaista, jotka hankkivat joko kapteenin tai perämiehen tutkinnon.¹⁶⁰

2. Janssonin perheen poikien koulutie

Aivan tarkkoja tietoja Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonin opintojen alkuvuosista ei ole. He ovat ilmeisesti oppineet lukemaan ja kirjoittamaan kotonaan vanhempiensa ohjauksessa. Heillä oli ainakin vuoden 1852 kesällä – jolloin Waldemar oli yhdentoista, Evald kahdeksan ja Emil vasta kolmevuotias –kotiopettaja valmistamassa perheen vanhimpia poikia koulutielle. Opettajaksi oli palkattu Uudenkaupungin ala-alkeiskoulun opettaja Gustaf Wilhelm Bergroth (1831–1868). Hän oli Sahalahden kirkkoherran poika, joka oli itse käynyt Turun kymnaasin, Janssonin poikien tulevan koulun, vuosina 1846–1849 ja opiskellut sen jälkeen yliopistossa. Bergroth perheineen kuului myöhemminkin Janssonin perheen tuttavapiiriin, sillä Kustavissa ollessaan hän tutustui Janssonien luona asuneeseen Eva Elise Lindholmiin ja meni tämän

---

¹⁶⁰ Tommila 2004, 78.

kanssa naimisiin.¹⁶¹ Waldemar, Evald ja Emil Jahnsson aloittivat kotiopetuksen jälkeen muodollisen koulunkäyntinsä Turun yläalkeiskoulussa (Åbo högre elementarskola). Yläalkeiskoulut oli muodostettu 1840-luvulla jatkamaan triviaalikoulujen työtä. Ne antoivat tieteellistä yleissivistystä ja valmensivat oppilaitaan lukio-opintoihin. Yläalkeiskoulut keräsivät usein poikia laajalta alueelta koulukaupunkien ympäristöstä ja ne olivat yksi sosiaalisen kohoamisen väylä.¹⁶² Yksityiskohtaisia tietoja poikien koulunkäynnistä Turussa ei Janssonin perheen kirjeenvaihdossa ole. Perhe oli koolla Turussa, joten koulunkäynnin seuraamiseen ei tarvittu kirjeitä. Ainoastaan Waldemarille, ensimmäiselle Helsinkiin yliopistoon lähteneelle, kerrottiin ajoittain kirjeissä nuorempien veljien koulun sujumisesta, mutta vanhempien kommentit jäivät hyvin yleiselle tasolle.

Niistä kirjeistä, joita Evald ja Emil kirjoittivat koululaisina Waldemarille, koulunkäynnistä on kuitenkin jonkin verran tietoja. Pojat ovat ilmeisesti kokeneet hankalaksi sen, ettei heillä ollut lähipiirissään sellaisia ihmisiä, joilta olisi koulunkäyntiin liittyvissä ongelmissa voinut pyytää apua. Waldemarin lähdettyä Helsinkiin Evald kävi vielä Turun yläalkeiskoulua. Hän kirjoitti veljelleen, että koulutehtävät alkoivat olla ”hirmuisen vaikeita” ja pyysi, että isovelji käyttäisi suhteitaan ja etsisi jonkun sellaisen lukiolaisen, joka voisi auttaa tehtävissä, tarkistaa ja korjata virheet. 15-vuotias Evald oli kuitenkin varsin vaateliias ”tukiopettajansa” suhteen: hän nimesi useampia isoveljensä ystäviä, joita hän ei kelpuuttanut auttamaan, ehdotti sitten Forsmania ja pyysi Waldemaria järjestämään asian: ”*men nu tycker jag att Forsman skulle göra om du skulle bara begära genom bref*”. Evald sanoi kirjeessään vetoavasti, että ”kaikilla muilla” oli joku, jolta saattoi pyytää koulutyöhön apua – paitsi hänellä.¹⁶³ Waldemar sopikin asiasta Forsmanin kanssa, mutta kuukautta myöhemmin Evald kertoi, ettei vielä ollut käynyt tämän luona, koska ”ei ole tarvinnut apua”. Vaikka Evald oli hoitanut asiaa itse Waldemarin kanssa kirjeitse, vanhemmat ovat selvästi seuranneet tilannetta, ja Simon Jansson näytti paheksuvan sitä, ettei Evald ollut käyttänyt veljensä järjestämää apua hyväkseen. ”*Evald äi kerinyttä kirjoittaman [...] hänen meni koulun äi hänen ollä viellä kertakan olu forsmani tyken*”¹⁶⁴. Evald Jahnssonin koulussa kokemiin vaikeuksiin saattoi vaikuttaa myös se, että hänen näkönsä heikkeni nopeasti hänen aloitettuaan lukion; hän kirjoitti veljelleen, ettei enää nähnyt edes

---

¹⁶¹ Zetterberg 1982, 18.

¹⁶² Strömberg 2011, 120.

¹⁶³ Evald Jahnsson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:1, KIA.

¹⁶⁴ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52: 3, KIA.

virsiensä taululle ripustettuja numeroita kirkossa¹⁶⁵. Ainakaan nuorena otetussa valokuvassa hänellä ei kuitenkaan ollut silmälaseja.¹⁶⁶

Jo Turun alkeiskoulun aikaisista kirjeistä saattaa nähdä väläyksen siitä ajattelutapojen erosta, joka on syntymässä koulupoikien ja heidän vanhempiensa välille. Simon Jansson oli varovaisen ylpeä nuorimmaisensa Emilin menestyksestä: ”*Emil Olli pantu äilän [eilen] koulus sensoriks ja toinen poies [.] Emilil oli kans iken kui pieni ylönys*”.¹⁶⁷ Emil itse oli asiasta vähemmän innostunut: ”*Men jag fick den tråkiga tjensten att blifva censure*.”¹⁶⁸

Waldemar Jahnsson siirtyi Turun yläalkeiskoulusta Turun kymnaasiin vuonna 1856 ja valmistui sieltä 1860; Evald aloitti koulun vuonna 1861 ja valmistui 1864. Molemmat koulut olivat ruotsinkielisiä.

Turun kymnaasi, *Åbo Gymnasium*, toimi vuosina 1828–1872. Yliopistoon johtavat lukiot ja kymnaasit antoivat sekä yleissivistävää että virkamieskoulutukseen tähtäävää opetusta, ja sääty-yhteiskunnassa ne oli tarkoitettu lähinnä pappi- ja siviilivirkamiessädyn tulevien jäsenten kouluttamiseen¹⁶⁹. Koulu oli perustettu kaupungin palon jälkeen, jolloin kymnaasi ja yläalkeiskoulu yhdessä jatkoivat vanhan katedraalikoulun toimintaa. Kymnaasi nähtiin eräänlaisena hyvityksenä, kun akatemia oli siirretty Helsinkiin, ja sillä oli kiinteä suhde tuomiokapituliin. Koulun opetuksessa painotettiin tietojen syventämistä tietyissä aineryhmissä oppilaiden valmistamiseksi yliopisto-opintoja varten. Oppilaat jaettiin yläluokilla kolmeen ”tiedekuntaan” (*fakulteten*), teologeihin, juristeihin ja matemaatikoihin.¹⁷⁰ Teologit, joihin Janssonin perheen pojatkin lukeutuivat, lukivat teologian lisäksi latinaa ja raamatun alkukieliä.

Koulun kuri oli ankaraa, mutta toisaalta oppilaat eivät arkailleet rikkoa sääntöjä ja asettua opettajia vastaan. Tällaisia kahnauksia oppilaat kutsuivat nimellä *krakel*.¹⁷¹ Rikkomukset ja rangaistukset näyttävät kiinnostaneen ensimmäistä vuottaan koulussa opiskelevaa Evaldia,

---

¹⁶⁵ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 15.4.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:9, KIA.

¹⁶⁶ Zetterberg 1982, 21.

¹⁶⁷ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 13.2.1863. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:3, KIA.

¹⁶⁸ Emil Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:10, KIA.

¹⁶⁹ Strömberg 2011, 120.

¹⁷⁰ Tigerstedt 1919, 61.

¹⁷¹ Tigerstedt 1919, 228.

joka raportoi isoveljelleen Helsinkiin: ”På Gymnasium har det varit tyst och stilla intet krakel har varit i fråga ej heller har någon varit på carcer”.¹⁷²

Kun Waldemar Jahnsson aloitti Turun kymnaasissa 1856, kouluun otettiin 27 uutta oppilasta, joista kaikki olivat käyneet sitä ennen yläalkeiskoulua tai vastaavaa muuta koulua; muina vuosina tulijoiden joukossa oli ajoittain muutama ainoastaan yksityisopetusta saanut privatisti. Runsas puolet oppilaista tuli Turun kouluista. Koulun aloitusikä vaihteli huomattavasti. Nuorin koulun aloittavista oli 15-vuotias, vanhin oli jo täyttänyt 23 vuotta. Suurin osa tulokkaista, 16 kaikkiaan 27:stä, oli kuitenkin iältään 16 ja 18 vuoden väliltä.¹⁷³ Waldemar Jahnsson kuului luokan nuorimpiin, hän oli koulun aloittaessaan vasta 15-vuotias, vuotta nuorempi kuin veljensä Evald.

Robert Tigerstedt (1853–1923), myöhempi fysiologian professori ja valtiopäiväedustaja, joka itse kirjoitti Turun kymnaasista ylioppilaaksi vain 16-vuotiaana 1869, on kirjoittanut koulun historiikin. Siinä hän on tarkastellut tilastollisesti koulun oppilaiden sosiaalista taustaa isän ammatin mukaan. Koulun kaikista oppilaista kuului Waldemarin kouluaihana säätyläistöön 67,1 %; tähän ryhmään Tigerstedt on laskenut myös kauppiaitten pojat. Evaldin aloittaessa koulunsa 1861 säätyläistaustaisten oppilaiden määrä oli kasvanut: heitä oli jo 77.6 %.¹⁷⁴

Waldemarin luokkatovereista suurin säätyläistaustaisten oppilaiden ryhmä olivat pappien pojat, joihin kuului kolmannes luokan oppilaista: viiden pojan isä oli kirkkoherra ja neljän kap-palainen. Kahden pojan isä oli lääkäri, ja muihin isien säätyläisammatteihin kuuluivat ruukin-patruuna, komissiomaanmittari, tilanomistaja, majuri, laamanni ja kruununnimismies. Kaup-piasperheistä on matrikkeliin merkitty kolme poikaa, joista yhden isä oli kauppias ja raati-mies, toisen kauppias ja tehtaan isännöitsijä ja kolmannen kauppias ja laivuri.¹⁷⁵

Ne oppilaiden isät, jotka eivät kuuluneet säätyläisiin tai kauppiaisiin, Robert Tigerstedt on tilastossaan nimennyt kuuluviksi ”työläisluokkaan” (*arbetsklassen*). Tähän ryhmään kuuluivat

---

¹⁷² Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44.10, KIA.

¹⁷³ Tigerstedt 1919, 192.

¹⁷⁴ Tigerstedt 1919, 200.

¹⁷⁵ Åbo Gymnasii Matrikel. Kauppiaiden kohdalla on huomattava, kuten Kaarlo Wirilander toteaa, että säätyläis-tön rajan vetäminen oli kaikkein hankalinta juuri porvariston ja elinkeinojen piirissä. Yhtä hankalaa se hänen mukaansa oli ’kippareiden’ ja muiden merenkulkijoiden kohdalla, joista valtaosa kuului säätyläistön ulkopuolel-le. Wirilander 1974, 101–104.

muiden muassa käsityöläiset, porvarit, talonpojat, lukkarit, merenkulkijat (*sjöfarande*) ja vah-timestarit. Tämän ryhmän osuus oppilaista oli vuosina 1855–1859 32,9 %, mutta seuraavalla viisivuotiskaudella 1840–1864 osuus oli laskenut 22,4 %:iin.¹⁷⁶ Talonpoikaislaivurin poikina Waldemar ja Evald Jahnsson kuuluivat tähän ryhmään.

Waldemar Jahnssonin kanssa koulunsa vuonna 1856 aloittaneiden joukossa on kuusi poikaa, jotka tulivat säätyläistön ulkopuolelta. Heidän isänsä olivat puutarhamestari, rokottaja, lukka-ri, torppari, satulaseppä ja puuseppä.¹⁷⁷

Waldemar ja Evald Jahnssonin sosiaalinen asema Turun kymnaasin oppilaiden joukossa voi-daan siis tiivistää niin, että he kuuluivat vähemmistöön mutta eivät olleet taustaltaan mitenkään poikkeuksellisia. Waldemarin kouluaihana säätyläistön ulkopuolelta tuli noin kolmannes oppilaista, mutta Evaldin kouluaihana vain vajaa neljännes. ”Merenkulkijoita” koulun oppi-laiden isissä oli kuitenkin vain vähän, 3,7 % (1860–1864).

Kaiken kaikkiaan kymnaasin tai lukion käyminen oli kuitenkin erityisesti maaseudulta lähtöi-sin oleville pojille vielä hyvin harvinaista. Vielä vuonna 1880, jolloin oppikoulun käyminen suomenkielellä oli jo mahdollista, vain 2,47 % kaikista 11 vuotta täyttäneistä aloitti oppikou-lun¹⁷⁸

Turun kymnaasi valmisti oppilaitaan yliopisto-opintoihin, ja suurin osa valmistuneista lähtikin Helsinkiin Aleksanterin yliopistoon. Waldemar Jahnssonin kanssa 1860 yhtä aikaa valmistu-neista 26 pojasta 21 jatkoi yliopistoon; Evald Jahnssonin kanssa valmistuneista 38 pojasta yliopistoon lähti hieman harvempi, 26.¹⁷⁹

Tigerstedt mainitsee, että koulun oppilailla, myös varakkaista perheistä tulevilla, oli yleensä vain vähän taskurahaa käytettävissään, ja monet koulun oppilaista – kuten myös Jahnssonin veljekset – ansaitsivat jo kouluaihanaan osittain itse elantonsa joko toimimalla lomien aikana kotiopettajina tai auttamalla nuorempia koululaisia läksyissä ja opinnoissa. Ne oppilaat, joi-

---

¹⁷⁶ Tigerstedt 1919, 200.

¹⁷⁷ Åbo Gymnasii Matrikel.

¹⁷⁸ Kaarninen 2011, 409.

¹⁷⁹ Tigerstedt 1919, 203.

den vanhemmat asuivat maaseudulla, maksoivat usein turkulaisille isäntäperheilleen ruoasta ja asunnosta tällaisella opetustyöllä.¹⁸⁰

Koulun yhteishengestä ja toisaalta sosiaalisista eroista kertoo myös eräs Tigerstedtin mainitsema yksityiskohta. Koululaisten oli hankittava univormu, tummansinisestä kankaasta valmistettu *redingote*-takki, jossa oli musta samettikaulus ja lyyrien koristamat kullatut napit sekä sininen, mustalla nahkapäärmeellä ja samettireunuksella varustettu lakki. Kaikilla oppilailla ei ollut varaa univormun hankkimiseen. Oppilaat pitivät univormua kuitenkin niin tärkeänä asiana, että he saattoivat kerätä keskuudestaan rahaa, jolla köyhimmillekin oppilastovereille saatettiin hankkia univormu.¹⁸¹

Sosiaaliin eroihin oppilaiden keskuudessa viitanee myös Evald Jahnssonin tilitys veljelleen Waldemarille kirjeessä. Hän kuvasi turkulaista taloa, josta hänen perheensä oli vuokrannut asunnon, ja siellä asuvia naapureita. Evaldin kuvauksessa naapurit olivat toinen toistaan kurrempia ja koomisempia hahmoja, ja hän sanoi, ettei naapurien vuoksi voinut kutsua koulutovereitaan kylään: ”(...) *så man kan säga att vi bor som Grefvar. (...) Ingen kamrat har ej på en längre tid vågat besöka oss.*”¹⁸²

Janssonin perheen kolmesta pojasta nuorin, Emil, oli ainoa, joka ei käynyt Turun kymnaasia. Kun hän aloitti lukion, molemmat vanhemmat veljet olivat jo Helsingissä opiskelemassa. Emil muutti Helsinkiin veljiensä luo, ja kävi lukion Helsingin ruotsinkielisessä normaalilyseossa, josta hän kirjoitti ylioppilaaksi 1869. Waldemar Jahnsson oli tähän aikaan, 1860-luvun loppupuoliskolla, jo valmistunut maisteriksi ja toimi normaalilyseossa suomen ja latinan opettajana. Perheellä oli tähän asti ollut Turusta asunto vuokrattuna lukukausien ajaksi, mutta Emilin lähtiessä Helsinkiin elämä kahdella paikkakunnalla loppui.

2.1. Rahan ansaitseminen opintoihin

Simon ja Wilhelmina Jansson pystyivät kustantamaan kolmen poikansa opinnot vain osittain. Pojat ansaitsisivat lukioiästä alkaen itse osan omista opintokustannuksistaan erilaisilla opetus-

---

¹⁸⁰ Tigerstedt 1919, 235.

¹⁸¹ Tigerstedt 1919, 234–235.

¹⁸² Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 2.4.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:7, KIA.

töillä. Lisäksi ainakin vanhin veljeksistä osallistui nuorempien opintojen taloudelliseen tukemiseen.

Waldemar Jahnsson käytti opintoihinsa Turun kymnaasissa vuoden enemmän kun veljensä Evald, ja ilmeisesti hän toimi osan ajasta kotiopettajana; tähän viittaa hänen oleskelunsa kirkkoherra Saloniuksen perheessä Vampulassa talvella 1858–1859. Saloniuksen perheen vanhimmat pojat olivat hänen luokkatovereitaan, mutta perheessä oli myös kolme nuorempaa poikaa sekä neljä tytärtä¹⁸³.

Yliopistossa maisterintutkintoa suorittaessaan Waldemar Jahnsson toimi lähes koko ajan myös opettajana eri kouluissa, ensin heti ylioppilaaksi kirjoitettuaan yhden lukukauden Turun ala-alkeiskoulun rehtorin sijaisena¹⁸⁴ ja sen jälkeen suomen opettajana Helsingin ruotsalaisessa tyttökoulussa sekä latinan ja suomen opettajana Helsingin ruotsinkielisessä normaali-lyseossa¹⁸⁵. Filosofian kandidaatin tutkinnon suorittaminen opetustyön rinnalla kesti häneltä neljä ja puoli vuotta, ja opetustyötä hän jatkoi sen jälkeen koko ikänsä, myös väitelttyään tohtoriksi 1873.

Evald Jahnsson antoi opetusta jo samana vuonna kun hän aloitti opintonsa Turun kymnaasissa. Hän ei kerro kirjeessään, missä hän oli opettanut, mutta raportoi opetustyöstä hyvin tarkasti veljelleen Waldemarille, jonka hän toivoi pian tulevan takaisin Turkuun. Raportoinnin tarkkuudesta voi päätellä, että hän oli toiminut isoveljensä sijaisena tämän ollessa poissa Turusta. Mahdollisesti kyse oli opettamisesta Turun ala-alkeiskoulussa, mutta kirjeiden ajoitus jättää tämän seikan epäselväksi: Waldemar Jahnsson oli ala-alkeiskoulun rehtorin sijainen syyslukukauden 1860, mutta Evaldin opetuksesta kertovat kirjeet ovat seuraavalta keväältä. Joka tapauksessa koulupoikien opettaminen näyttää turhauttaneen nuorta Evaldia. Hän valitti, että pojat olivat tyhmiä eivätkä oppineet mitään ja uhkasi, että Waldemar saisi itse tulla heitä opettamaan. Evald Jahnsson mainitsi kirjeessään myös, että hän oli aikeissa etsiä seuraavaksi keksäksi paikkaa kotiopettajana: ”*Jag skall höra efter någon condition, om det bara finns*”¹⁸⁶.

---

¹⁸³ Genealogia Sursilliana 2000.

¹⁸⁴ Puuska 1896.

¹⁸⁵ Puuska 1896.

¹⁸⁶ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 13.4.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:8, KIA.

Myös seuraavina vuosinaan Turun kymnaasissa Evald Jahnsson pyrki löytämään itselleen opettajan työtä Turusta, ja hän jatkoi hakemista vielä kirjoittauduttuaan Helsingin yliopistoon. Ainakin kahdesti Turun ala-alkeiskoulussa auki oleva opettajanpaikka jäi häneltä saamatta. On vaikea sanoa, onko hänen sävynsä katkera vai leikkisä, kun hän kertoo kirjeessään, että oli jälleen hakenut paikkaa Turun ala-alkeiskoulun ”herrojen peruukkien” eli opettajien joukossa, mutta ”Kunnianarvoisa Turun Tuomiokapituli” ei ollut ottanut huomioon hänen ”armollisia ja alamaisia” hakemuksiaan.¹⁸⁷

Toisin kuin isoveljensä Waldemar, Evald Jahnsson ei opettanut kouluissa yliopistossa opiskellessaan 1864–1869, mistä voi päätellä, että vanhemmat kustansivat edelleen hänen opiskelunsa ja elämisensä. Evald Jahnssonin kirjailijanura alkoi jo hänen opiskeluaikanaan, ja muutamia hänen tekstejään julkaistiin ja esitettiin näyttämöllä, mutta ainakaan kirjeissä ei ole mitään tietoa siitä, että hän olisi kirjailijantyöllään ansainnut rahaa. On mahdollista, että vanhempien kirjeistä kuultava kaikinpuolinen pettymys Evaldiin liittyi juuri siihen, että hän ei pystynyt elättämään itseään omalla työllään yliopistossa opiskellessaan.

Perheen nuorimmainen Emil Jahnsson opiskeli Helsingin yliopistossa lääkäriksi 1869–1882. Opinnot vuorottelivat työn kanssa. Hän opetti yhden vuoden voimistelua Helsingin suomalaisessa alkeisopistossa ja toimi sen jälkeen ensin amanuenssina Helsingin yleisellä sairashuoneella ja sitten lääkärin sijaisena Kittilässä, jonne hän palasi lääketieteen lisensiaatiksi valmistumisensa jälkeen.

Kun Simon ja Wilhelmina Jansson lähettivät kaikki kolme poikaansa Kustavista koulutielle, he eivät ajatelleet, että koulunkäynti järjestyisi yksinomaan laivurin tuloilla. Vanhemmat odottivat alusta saakka, että kukin perheenjäsen osallistuisi perheen yhteisen koulutusprojektin taloudellisen taakan kantamiseen kykyjensä mukaan. Ainakin kaksi vanhinta poikaa ansaitsivat lisätuloja opettamalla jo kouluaikanaan – mikä Turun kymnaasissa oli tavallista. Taloudellisesti raskain taakka oli perheen esikoisella, joka työskenteli yliopistossa opiskellessaan lähes koko ajan opettajana ja kirjeistä päätelleen tuki taloudellisesti sekä nuorempia veljiään että vanhempiaan.

---

¹⁸⁷ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 3.11.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:20, KIA.

Wilhelmina Jansson otti tarvittaessa osaa myös poikiensa työnhakuun. Hän oli ilmeisen sosiaalinen ihminen, jolla oli paljon suhteita säätyläistöön, joten työpaikkojen etsiminen oli hänelle hyvinkin mahdollista. Wilhelmina Janssonin aktiivisuus kuitenkin viittaa myös siihen, että hän odotti poikiensa tekevän työtä silloin kuin se oli mahdollista ja toisaalta otti myös tällä tavoin vastuuta perheen koulutusprojektin taloudellisesta mahdollistamisesta. Päiväämättömässä kirjeessä 1860-luvun alkupuolelta hän kertoi puhuneensa pastori Lagerstedtin tyttären Idan kanssa – molemmat olivat vanhoja perhetuttuja. He sopivat keskenään, että Ida pyytäisi pastori Lagerstedtiä kutsumaankin Evaldin avukseen papin moninaisten tehtävien hoitamisessa. Wilhelmina Janssonin tarkoitus näyttää olleen saada tällä tavalla Evald suostumaan tehtävään; ilmeisesti hänen aikaisemmat yrityksensä olivat epäonnistuneet.¹⁸⁸

Myös Waldemar sai neuvoja työnhakuun. Heti hänen aloitettuaan yliopisto-opinnot Helsingissä kirjeissä kotiin neuvoteltiin mahdollisuuksista saada opettajantyötä Turussa. Wilhelmina Jansson kehotti häntä kirjoittamaan Laurenille – ilmeisesti hän tarkoitti Johan Gustaf Frithiof Laurenia, joka opetti Turun yläalkeiskoulussa – jotta tämä järjestäisi asiat niin, että Waldemar Jahnsson saisi opettajanpaikan (*”så borde du skriva åt lauren at han skule bestyra at du skule få bli skol lärare”*) – Wilhelmina Jansson tiesi myös, että paikkaa tavoitteli joku ”maisterikandidaatti” (*”en majster kandidat”*).¹⁸⁹ Seuraavana vuonna Wilhelmina Jansson olisi toivonut, että Waldemar olisi ollut yliopistossa kirjoilla vain joka toisen lukukauden ja ”lukenut” väliaikoina Turussa. Hän vetosi toiseen ylioppilaaseen, Karsteniin, joka ei ollut koko ajan läsnä yliopistossa mutta oli kuitenkin päässyt opinnoissaan eteenpäin. Tätä neuvoa äiti kuitenkin lievensi myöntämällä, että Waldemar itse tietää asiasta parhaiten: *”jag talar nu som jag förstår [...] sielf vet du det best”*.¹⁹⁰ Simon Janssonin kirjeissä ei ole mitään mainintoja siitä, että hän olisi neuvoin tai muulla tavalla ottanut osaa poikiensa työnhakuun.

2.2. Poikien opinnot ja vanhempien odotukset

Jonkinlainen kahden maailman raja näyttää kulkeneen Wilhelmina ja Simon Janssonin ja heidän poikiensa välillä, kun kyse oli poikien opinnoista. Vanhemmat eivät missään vaiheessa

---

¹⁸⁸ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto1014:52:14, KIA.

¹⁸⁹ Evald Jahnsson sekä Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 8 ja 9.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:1, KIA.

¹⁹⁰ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 14.3.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:3, KIA.

ottaneet kirjeissään kantaa tai edes maininneet poikiensa opintojen sisältöä. Kirjeissä ei lainkaan käsitellä sitä, minkä alan pojat yliopistossa valitsivat, mitä aineita he opiskelivat tai minkälaiselle uralle he opinnoillaan tähtäsivät. Se yksityiskohtaisuus, jolla vanhemmat kirjoittivat lähipiirin tapahtumista, omista ja tuttaviansa sairauksista, koulunkäynnin järjestelyihin kuuluvista ruoka-, vaate- ja asuntoasioista ja niin edelleen, ei ulottunut opintoihin. Perheen pojat eivät myöskään kirjeissään kertoneet opintojensa sisällöstä vanhemmilleen. Vanhempien ja heidän poikiensa välillä näyttää vallinneen hiljainen yhteisymmärrys siitä, että yliopisto-opinnot olivat vanhempien maailman ulkopuolella.

Vanhemmat olivat kuitenkin selvästi kiinnostuneita poikiensa opintojen edistymisestä ja iloitsivat heidän menestyksestään – ja toisaalta paheksuivat varsin suorasanaisesti, jos opinnot eivät edenneet toiveiden mukaan. Tässäkin kohtaa vanhemmuuden päävastuu oli Wilhelmina Janssonilla, joka erityisesti kirjeissään esikoiselleen Waldemarille arvioi myös nuorempien veljien opintomenestystä, usein melko toivottomaan sävyyn. Waldemarin aloitettua opintonsa Helsingin yliopistossa hän pyysi tätä kuvailemaan kirjeissään tarkemmin elämäänsä Helsingissä: ”*ja g måste påminna dig at du skule skrifva litte lengre bref och beskrifva litte tydligare om altting hvad där passerar [.] det vore så ruligt at vetta [.]*”¹⁹¹. Monessa kirjeessä äiti iloitsi poikiensa koulunkäynnin edistymisestä ja hyvin sujuneista tutkinnoista: ”*dett är bra ruligt at dina eksamina har got så bra [.] gud lotte de öfriga ännu lyckas*”¹⁹².

Vaikka kirjeenvaihdossa keskustelu opinnoista ja niiden tavoitteista oli niukkaa eikä puuttunut opintojen sisältöön, vanhempien kirjeistä on kuitenkin löydettävissä kaksi ydinlausetta, joiden kautta avautuu kuva vanhempien suhteesta poikiensa opintoihin.

Simon Jansson oli nähtävästi toivonut perheen esikoisen Waldemarin valmistuvan yliopistosta lyhyessä ajassa, ja mahdollisesti myös Waldemar Jahnsson itse oli toivonut opintojen sujuvan nopeasti. Loppuvuodesta 1862 – Waldemar oli kirjoittautunut yliopistoon 1860 – hän oli kirjoittanut vanhemmilleen ja kertonut, ettei valmistuminen vielä ollut odotettavissa. Tämä kirje ei ole säilynyt, mutta Simon Janssonin vastaus on. Monien muiden asioiden lomassa hän kirjoitti lyhyesti: ”*Sinä kirjoitit ettäi tulle maister promisuni [.] se on ikeve asia [.] ollis tainutt tulla vähämen maksaman ja pikemin viran toivo*”. Asian käsittely rajoittui tähän toteamuk-

¹⁹¹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:3, KIA.

¹⁹² Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:11, KIA.

seen, eikä isä lainkaan tiedustellut promootion viivästyksen syitä tai pyrkinyt vaikuttamaan poikansa päätökseen. Isän tavoitteet ovat lyhyessä toteamuksessa kuitenkin selvästi nähtävissä: yliopisto-opintojen tarkoituksena oli tutkinnon suorittaminen, mikä sitten tekisi pojille mahdolliseksi hankkia itselleen kunnollinen virka ja sellaiset tulot, jolla he pystyisivät itsensä elättämään. Toivottavaa oli, että opinnot saataisiin suoritettua nopeasti ja mahdollisimman vähin kustannuksin, jottei kolmea poikaa kouluttavan perheen talous joutuisi liian tiukoille tai pojat itse joutuisi ottamaan kohtuuttomasti velkaa opintojensa kustantamiseksi.

Toinen vanhempien tavoitteita koskevista ydinlauseista on Wilhelmina Janssonin varhaisessa kirjeessä Waldemarille vuodelta 1858. Saatuaan huonoja uutisia poikansa koulunkäynnistä hän kirjoitti tälle, ettei uskaltanut kertoa poikansa ongelmista miehelleen vaan kantoi mieluummin huolet yksin, koska juuri hänen vastuullaan oli, että pojille on päätetty kustantaa koulutus: ”*för dett har varit jag som har varit ophuvet [upphovet] at ni skule kostas på*”. – Tässä yhteydessä ilmaisua *att kosta på* on vaikea ymmärtää muuten kuin nimenomaan koulutuksen kustantamisena.

Tässä – ja vain tässä – kohtaa Janssonin perheen kirjeenvaihdossa viitataan suoraan siihen, että perheen kaikkien poikien kouluttaminen yliopistossa oli ollut nimenomaan Wilhelmina Janssonin toive. Ajatus sopii hyvin siihen, mitä perheestä ja sen taustasta muuta kautta tiedetään.

Kustavilaiset laivurit tai talolliset eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta vielä 1800-luvun puolivälissä kouluttaneet poikiaan. Ne kustavilaiset, jotka lähettivät lapsensa kouluun, olivat pitäjän harvalukuista säätyläistöä tai suurten talojen omistajia, monet myös laivaretareita. Lasten lähettäminen Turkuun kymnaasiin on myös selvä merkki siitä, että lasten kouluttamisen päämääränä oli nimenomaan tarjota heille väylä sosiaaliseen kohoamiseen. Jos kyseessä olisi ollut ainoastaan halu tarjota pojille mahdollisuus sellaisten perustaitojen oppimiseen, joiden avulla he olisivat voineet jatkaa isänsä ammattia tai edetä samalla alalla eteenpäin, luonteva koulutuspaikka olisi ollut Uudenkaupungin ala-alkeiskoulu, josta myöhemmin tuli reaalikoulu.

Janssonin perheen koulutusprojektin syitä onkin luontevaa lähteä etsimään Wilhelmina Janssonin taustasta. Hän oli naimisiinmenoonsa asti kasvanut säätyläistön rajalla. Hänen isänsä oli rusthollarin poika, joka kersantiksi sotilasuralla edettyään ylitti säätyrajan ja sijoittui sääty-

läistäön alarajalle¹⁹³. Isä kuitenkin kuoli ennen Wilhelminan syntymää, ja hänet kasvatti talonpoikaistaustainen äiti. Kokonaan orvoksi jäätyään hän asui toisen talonpoikaistaustaisen naisen, äitinsä siskon, kasvattityttärenä Kustavissa 14–18 ikävuotensa välillä, jolloin hän taloudenhoitajana toimivan tätinsä kautta sijoittui palvelusväen ”ylimpään” ryhmään. Hän eli kuitenkin säätyläisten kodissa, laamanni Isak Sundvallin perheen taloudessa, jossa hän tutustui säätyläistäön elämäntapaan ja ajatteluun. Vuosina 1827–1834, jo aikuisena, hän oli kasvattityttärenä säätyläisperheen jäsen, kun hänen tätinsä oli naimisissa Kustavin kappalaisen kanssa. Tädin säätyläisasema säilyi hänen elässään elämänsä viimeiset 30 vuotta leskenä. Kun naisen säätyasema määrittyi ensisijaisesti hänen miehensä mukaan, Wilhelmina Jansson siirtyi uudelleen selvästi säätyläistäön ulkopuolelle solmittuaan avioliiton talollisen pojan ja laivurin kanssa. Hänen tuttavapiiriinsä kuului kuitenkin edelleen papistoa. Vaikka hänen kirjeistään voi päätellä, että hänen suhteissaan säätyläisiin säilyi monessa tapauksessa kunnioitettava välimatka, on ajatus omien poikien siirtymisestä säätyläistäön koulutuksen kautta ollut hänelle paljon luontevampi kuin muille kustavilaisnaisille, joille raja säätyläistäön ja rahvaan välillä oli jyrkempi.

Taustastaan huolimatta Wilhelmina Jansson ei kuitenkaan samastunut säätyläistäön sillä tavalla, että hän olisi pitänyt poikiensa koulutusta selvänä asiana. Koulunkäyntiin liittyvät taloudelliset huolet tulevat kirjeissä usein esille. Hänen kirjeissään toistuvat myös kielikuvat, jotka viittaavat sekä perheen määrätietoiseen yhteiseen ponnisteluun poikien kouluttamiseksi että pelkoon siitä, ettei tavoiteltua päämäärää saavuteta, vaan vanhempien uhraukset menevät hukkaan. Kun poikien opintiellä tuli vastoinkäymisiä, hän käytti usein kirjeissään ”menettämiseen” tai ”kadottamiseen” liittyviä ilmauksia.

[...] dett är nu ändå bra glädiande at
du [Waldemar] har kommi så långt at du har det så bra
och är så nöid [.] vi har åt minstone det med
vettande at intte alt vort sträfvande har got
i vädre [.] så har vi ännu hop om Emil annars
skule man och för gås om intte det vure nogon
ting som skule under holla [.] dett än nog hort
at mosta se et sådant ännu gå för lorat

---

¹⁹³ Wirilander 1974, 92–96.

som Evald och vetta hvad man har
jurt för honom [.] ¹⁹⁴

Tässä katkelmassa näkyvät selvästi ne roolit, joissa Wilhelmina Jansson kunkin pojistaan näki. Nämä roolit toistuivat suunnilleen samanlaisina kirjeestä ja vuodesta toiseen, ja ne näyttävät perustuneen sille, kuinka hyvin kukin täytti vanhempiansa odotukset ja eteni vanhempien toivomaan suuntaan, johon kuuluivat opintojen tunnollinen ja nopea suorittaminen, osallistuminen työtä tekemällä omien opintojensa kustantamiseen sekä pyrkimys hakeutua hyvän virkaan. Tärkeää oli myös kunniallinen käytös, joka ei ollut taakaksi perheen sosiaalisille suhteille. Tässä katsannossa hyvän pojan rooli kuului esikoiselle Waldemarille ja mustan lampaan rooli keskimmaiselle Evaldille. Nuorimmaisen, Emilin, rooli oli perheen kirjeissä lähes näkymätön. Tämä johtunee siitä, että valtaosa kirjeistä ajoittuu 1860-luvulle, jolloin Emil oli vielä kovin nuori.

Äidin toivo kohdistui nimenomaan perheen esikoiseen Waldemariin, joka kirjeiden kirjoittamisen aikaan jo opiskeli yliopistossa, opetti välillä kouluissa ja valmistui maisteriksi. Hän oli siis elämässään jo siinä vaiheessa, että vanhempien toiveet olivat hänen kohdallaan toteutuksessa. Evaldin tulevaisuus näytti äidistä välillä aivan toivottomalta, ja ilmeisesti myös Emilin koulunkäynnin alkuvuosina oli vaikeuksia.

Jag väntar efter första post med
otalighet för at få höra huru det
har got med Evalds eksamen [.]
dett vure just [?] at få höra nogå
framåt skridande då han så
många år har stått på samma
ponkt at man nästan har för lo
ra alt hop [.] den glädigen [glädjen] kan intte
ens beskrifvas om dett skule ta

---

¹⁹⁴ „... On kuitenkin hyvin ilahduttavaa että sinä [Waldemar] olet päässyt niin pitkälle että asiasi ovat hyvin ja olet tyytyväinen. Ainakin tiedämme, etteivät kaikki ponnistelumme ole menneet hukkaan. Emilinkin suhteen on vielä toivoa, muutenhan sitä menehtyisi ellei joku toisi iloa. On niin raskasta kun täytyy katsoa kuinka Evald joutuu hukkaan, kun tietää kuinka paljon olemme hänen hyväkseen tehneet.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9. (ei vuotta). A. W. Jahnssonin arkisto 014:52:14, KIA.

en annan väning [vändning] så får jag
ierteligen tacka för era kära kom
na bref [.] di har alltid vari så gläd
ande då alt har got så bra och
ni har vari friska [.] dett är iust
intte litte fröidande at höra om
dett är iust Emils framgong i skoln då
man så litte i början kunde hoppas [.]¹⁹⁵

Wilhelmina Jansson oli kahden nuorimman poikansa kohdalla ajoittain huolissaan siitä, että näiden opinnot eivät edistyneet toivotulla tavalla. Ainoastaan Waldemarin osalta hän ilmaisi kirjeissään huolensa siitä, että tämä teki liian paljon töitä ja vaaransi siten terveytensä. Hän varoitti tästä heti Waldemarin aloitettua yliopisto-opintonsa: liiallinen lukeminen voisi tehdä pojan sairaalloiseksi, ja silloin ”kaikki olisi ohi”.

[...] nu skule det
vara bra roligt om vi skule få dig hit
i höst med os men [lisätty: läs] än då intte så at
du blir siuklig [.] då vure alt förbi [.]¹⁹⁶

Janssonin perheen kirjeissä lukiota ja yliopistoa käyvien poikien menestyksestä iloitseminen ja toisaalta pettymyksien purkaminen ja huolen ilmaukset tulevaisuudesta tuovat esille erään olennaisen piirteen kirjeenvaihdon käytöstä tutkimuksen lähteenä ja sen ominaispiirteistä egodokumenttien kentässä. Toisin kuin omaelämäkerrallisessa tai muistelmakerronnassa kirjeteksti liikkuu nykyhetkessä: tulevaisuuden tapahtumat eivät vaikuta siihen, kuinka asioista kirjoitetaan. Kirjoittaja ei tiedä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan, mitkä nykyhetken mahdollisuuksista toteutuvat ja mitkä epäonnistuvat. Nykyhetkeen sijoittuva epävarmuuden kokemus

---

¹⁹⁵ ”Odotan kärsimättömästi seuraavaa postia saadakseni kuulla kuinka Evaldin tutkinto on mennyt. Olisi niin [?] kuulla asioiden edistymisestä, kun hän on niin monta vuotta ollut samassa pisteessä että kaikki toivo alkoi olla mennyttä. Sitä iloa ei voi kuvailla jos asiat lähtisivät parempaan suuntaan. Saan vielä sydämellisesti kiittää rakkaasta kirjeestäne. Ne ovat aina niin ilahduttavia kun kaikki menee hyvin ja olette olleet terveinä. Varsinkin Emilin edistyksessä koulussa on hauska kuulla, kun siitä ei alussa voinut paljoa odottaa.” Wilhelmina Jansson pojilleen 1.4. (ei vuotta). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:13, KIA.

¹⁹⁶ ”Olisi kyllä hauskaa jos saisimme sinut tänne meidän luoksemme syksyllä, mutta älä nyt kuitenkaan lue niin kovasti että sairastut”. Evald Jahnsson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.–9.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:1, KIA.

siis tulee kirjeissä selvästi ilmi. Opintoajan ongelmista ei tällaisessa tekstissä voi kertoa esimerkiksi vaikeuksien voittamisena. Myös epäonnistumisen mahdollisuus on koko ajan läsnä. Kun Wilhelmina Jansson puhui kirjeissään ”kaiken menettämisestä”, hän näki edessään myös sen vaihtoehdon, joka ei toteutunut: poikien opintie olisi voinut päättyä sairastumiseen tai taloudellisiin vaikeuksiin, erityisesti Evaldin kohdalla velkaantumiseen.

Ajatus, että vanhemmat poikiensa kouluttamisella tähtäsivät nimenomaan siihen, että pojat saisivat hyvän ja turvatuksen viran, näkyy myös siinä, mitä kirjeissä *ei* sanota. Evaldistä puhuttaessa kirjeissä korostuvat ongelmat opinnoissa, taloudessa ja myöhemmin viran saannissa ja avioliitossa. Kiinnostavaa on, että Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeitä lukemalla ei saa minkäänlaista viitettä siitä osasta Evald Jahnssonin elämää, josta hänet omana elinaikanaan tunnettiin ja josta hänet kuolemansa jälkeen muistettiin¹⁹⁷. Hän ei ollut vain virasta toiseen siirtyvä opettaja vaan myös kirjailija, jonka tekstejä julkaistiin ja jonka näytelmiä esitettiin jo 1860-luvun lopulla ja 1870-luvulla, johon perheen säilynyt kirjeenvaihto ajoittui. *Korpens berättelser* ilmestyi jatkokertomuksena *Hufvudstadsbladetissa* 1866, ja hänen ensimmäinen näytelmänsä esitettiin Helsingissä 1867. Ennen vuotta 1880 häneltä ilmestyi yhteensä kuusi näytelmä, novellia ja kertomusta, joiden joukossa oli kolmiosainen historiallis-romanttinen näytelmä *Bartholdis Simonis*.¹⁹⁸

Se, etteivät vanhemmat millään tavalla mainitse Evald Jahnssonin kirjailijanuraa tai sen menestyksiä – kuten teosten julkaisemista tai näytelmien esittämistä – tukee osaltaan käsitystä, ettei heidän tavoitteenaan ollut tukea poikiensa itsensä kehittämistä tai oman kutsumuksensa toteuttamista, vaan koulutuksen tavoitteena oli nimenomaan taloudellisesti turvatuksen elämän saavuttaminen. Vaikka on selvää, että kaikki perheen kirjeet eivät ole säilyneet, on tämän kirjallisen toiminnan jättäminen kokonaan huomiotta selvä viite siihen suuntaan, etteivät vanhemmat arvostaneet kirjailijantyötä. Näin voi päätellä erityisesti sen vuoksi, että perheen kirjeissä puhutaan muuten niin usein Evaldistä ja hänen elämänsä järjestymisestä, viran hankkimisesta ja niin edelleen.

Evald Jahnssonin opiskeluaikaisesta ystäväpiiristä löytyy hyvin toisenlainen esimerkki aloittelevan kirjailijan ja hänen vanhempiansa suhteesta. Hannes Sihvo kertoo Aleksis Kivi -

---

¹⁹⁷ Niinistö 1954.

¹⁹⁸ Hirvonen 1993 sekä Aura 10.9.1895.

elämäkerrassaan, että Kivelle oli ollut suuri hetki ilmoittaa isälleen ensimmäisestä saavutuksesta kirjailijana, *Kullervon* valmistumisesta 1864. ”*Eilän nimittäin, päätettiin kirjallisuuden seurassa akatemiassa, että seura ottaa minun kirjani painettavaksi ja maksaa minulle palkinnoksi yksi sata kakasikymmentä ja viisi ruplaa eli 500 markkaa. Näin paljon en enään uskaltanut toivoa, mutta kävipä paremmin kuin luulinkaan.*” Sihvon mukaan tämä oli ”pojan näyttö isälleen: olen kirjailija.”¹⁹⁹ Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeenvaihdossa Evaldin kirjailijaura on aivan näkymätön.

2.3. Ensimmäisen polven sivistyneistö yliopistossa

Jos lähdetään siitä, että Simon ja Wilhelmina Janssonin tavoitteena oli tarjota lapsilleen mahdollisuus yliopistokoulutuksen kautta päästä vakituiseen virkaan ja ansaita elantonsa säätyläisammattissa, kaikki kolme poikaa jatkoivat opintojaan selvästi pidemmälle kuin tämän tavoitteen saavuttamiseksi olisi ollut välttämätöntä. Kaikkien veljesten opintoura oli poikkeuksellisen pitkä. Waldemar Jahnsson oli yliopistossa vuodesta 1860 vuoteen 1873. Hän väitteli 1871 suomen kielen lauseopista (*Försök till framställning af den finska syntaxen*) ja vain vuotta myöhemmin – Rooman kirjallisuuden professuuriin pätevöityäkseen – aiheesta *De verbis Latinorum deponentibus*. Yliopistovirkaa hän ei kuitenkaan saanut vaan toimi koko uransa ajan opettajana²⁰⁰. Evald Jahnsson puolestaan palasi 1883, yli kymmenen vuotta filosofian maisterina opettajan työtä tehtyään, yliopistoon suorittamaan jumaluusopillista erotutkintoa ja vaihtoi uraa papiksi. Emil Jahnsson valitsi lääkärin uran, ja hänen opintonsa kestivät kolmetoista vuotta, loppuvaiheessa käytännöllisen lääkärintyön kanssa vuorotellen.²⁰¹

Opintoalojensa ja opintojensa laajuuden suhteen Simon ja Wilhelmina Janssonin poikien opinnot poikkesivat siitä urapolusta, jonka useimmat talonpoikaistaustaiset ja muut ensimmäisen polven sivistyneistöön kuuluvat opiskelijat valitsivat. Yliopisto oli perinteisesti ollut suomalaisen yhteiskunnan keskeinen sosiaalisen kohoamisen väylä, selvästi merkittävämpi kuin kohoaminen liike-elämän tai muun taloudellisen toiminnan kautta, joka oli lainsäädännöllä rajoitettua. Talonpoikaisista kodeista tai muuten säätyläistön ulkopuolelta yliopistoon tulevien nuorten miesten tavallisin valinta oli pappisura, mutta osa opiskeli myös esimerkiksi maanmittareiksi.

---

¹⁹⁹ Sihvo 2002, 203. Sihvo mainitsee (s. 148), että Evald Jahnsson ja Aleksis Stenvall olivat ystäviä (s. 148). Janssonin perheen kirjeenvaihdossa Stenvallia ei mainita.

²⁰⁰ Karlsson 2000, 16–18.

²⁰¹ Puuska 1896.

Keisarillisessa Aleksanteri yliopistossa Helsingissä opiskelleista ylioppilaista kaudella 1859–1871, jolle Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonin opinnot pääosin ajoittuivat, oli säätyläistaustaisten ylioppilaiden osuus 68 % eli noin kaksi kolmasosaa. Teologisessa tiedekunnassa näiden ensimmäisen polven sivistyneistöön kuuluvien ylioppilaiden osuus oli muita tiedekuntia suurempi: säätyläistaustaisia oli alle 60 %. Teologinen tiedekunta muodostui Helsingin yliopistossa merkittävimmäksi sosiaalisen nousun väyläksi. Suuri muutos ylioppilaiden sosiaalisessa taustassa alkoi suomenkielisten lukioiden perustamisen myötä. 1870-luvulla ja erityisesti 1880-luvulla säätyläistön ulkopuolelta tulevien, koulunsa kokonaan suomeksi käyneiden ylioppilaiden määrä kasvoi selvästi. 1880-luvulla talonpoikaistaustaiset ylioppilaat olivat jo suurin papiksi opiskelevien ryhmä.²⁰²

Simon ja Wilhelmina Janssonin poikien yliopisto-opinnot ajoittuvat vielä aikaan ennen suomenkielisten oppikoulujen tuomaa sosiaalista muutosta ylioppilaiden taustassa. Heikki Waris on tutkimuksessaan yliopistosta sosiaalisen kohoamisen väylänä kiinnittänyt huomiota siihen, että säätyläistön ja rahvaan väliin sijoittuvista ryhmistä ei yliopistoon juurikaan tullut ylioppilaita; tässä Waris tarkoittaa esimerkiksi kauppiaita, käsityöläismestareita tai alempia virkamiehiä. Tämä ilmiö vaikutti selvästi säätykiertoon: sosiaalisen kohoamisen väliporras puuttui.²⁰³

Etelä- ja Länsisuomen rannikolta tulevien ylioppilaiden tausta kuitenkin poikkesi Sisä-Suomesta tulevista ylioppilaista. Länsisuomalaisissa ylioppilaissa säätyläistaustaisia oli huomattavasti vähemmän, vain noin puolet. Säätyläistön ulkopuolelta tulevien joukossa porvaris-syntyiset ylioppilaat olivat suurin ryhmä – joukossa oli mm. paljon Turun porvareita. Länsirannikolla alkoi jo kasvaa yliopistokoulutettujen porvareiden ryhmä, joka koulutti lapsiaan.²⁰⁴

Koulutuksen lisäksi säätytausta vaikutti merkittävällä tavalla siihen, miten yliopiston käyneet miehet yhteiskunnalliselta asemaltaan sijoittuivat. Talonpoikaisylioppilaat eivät juuri kohonneet virkamiehistöön, vaan heistä tuli useimmiten pappeja. Papiston osana he jäivät usein asemaan, jota Heikki Waris kuvaa ”pappisköyhälistöksi”. He eivät kohonneet papiston ylimpiin kerroksiin, ja monet jäivät vaille vakituista virkaa. Koulutielle lähteneet rahvaan pojat

²⁰² Luukkanen 2005, 128–129, 179 ja 237.

²⁰³ Waris 1940, 227–233.

²⁰⁴ Waris 1940, 217 – 225.

jäivät siis yliopisto-opinnoista huolimatta yleensä säätyläistön alempiin kerroksiin vaikka – kuten Waris huomauttaa – he olivat lähtöisin maan vauraimpien seutujen vauraimmista taloista.

Länsirannikon ylemmän porvariston yliopistokoulutettujen poikien säätykierto oli sen sijaan tehokkaampaa; monet heistä päätyivät ylemmiksi virkamiehiksi. Vähemmän tehokasta se oli alemman porvariston lapsien kohdalla, jotka kouluttautuivat usein papiksi, kuten talonpoikien lapset.²⁰⁵

Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonin yliopisto-opinnot näyttävät osaltaan liittyvän Wariksen kuvaamaan ilmiöön, jossa läntisen Suomen vauraiden seutujen kaupankäynnillä elävät perheet lähettivät poikansa yliopistoon. Kustavin ja Simon Janssonin kohdalla tämän teki taloudellisesti mahdolliseksi merenkulun suotuista tilanne Krimin sodan jälkeen, josta hyötyivät myös talonpoikaislaivurit. Vaikka Jahnssonin veljekset säätyläistön ulkopuolelta tulevana kuuluivat yliopistossa vähemmistöön – erityisesti siksi etteivät he opiskelleet teologisessa tiedekunnassa – niin länsisuomalaisten ylioppilaiden joukossa heidän taustansa oli tavallisempi.

Jahnssonin veljesten kohdalla voidaan todeta, että heidän taustansa huomioon ottaen todennäköisin urasuunta olisi ollut pappiskoulutus ja sen jälkeen ura alemmassa papistossa. Perheen sääty määrittyi isän mukaan, ja Simon Janssonin tausta oli läpensä talonpoikainen, vaikka hän ansaitsi elantonsa talonpoikaislaivurina. Vaikka laivuri-nimitystä käytettiin hyvin monenlaisista merenkulun toimijoista talonpoikaislaivureista varakkaisiin kauppiaisiin, talonpoikaislaivurin voi ajatella vertautuvan niihin kaupunkien laivureihin, jotka Waris laskee alempaan porvaristoon kuuluviksi, ja myös tällä ryhmällä oli länsirannikolla taipumus kouluttaa pojistaan pappeja, jos heidät lähetettiin yliopistoon. Pappisuran valintaan olisi saattanut vaikuttaa myös Wilhelmina Janssonin vuodet pappilan kasvattityttärenä. Kuitenkin kaikki perheen pojat toimivat näitä odotuksia vastaan ja valitsivat toisen opintotuosunnan. Vain Evald Jahnsson vihittiin papiksi, ja hänkin oli sitä ennen ehtinyt valmistua filosofian maisteriksi ja toimia yli vuosikymmenen opettajana. Pappina hän ehti ennen varhaista kuolemaansa toimia vain muutamana vuodena.

---

²⁰⁵ Waris 1940, 23 ja 220- 227.

3. Janssonin perheen rooli Kustavin koulukysymyksessä 1890-luvulla

Janssonin perheen koulutusprojektiin liittyy tärkeä jälkinäytös 1890-luvulla, jolloin erityisesti Waldemar Jahnsson oli aktiivinen Kustavissa käydyssä kansakoulun perustamista koskevassa kiistassa. Tämä episodi kuvaa kiinnostavalla tavalla sitä selkeää yhteyttä, joka Kustavissa oli merenkulun ja koulutuspyrkimysten välillä sekä Waldemar Jahnssonin käsityksiä koulutuksen merkityksestä. Toisaalta sen kautta näkyy, kuinka yliopistokoulutuksen saaneet pojat halusivat nostaa juuri koulutusmyönteisyyden keskeiseksi piirteeksi vaaliessaan Simon ja Wilhelmina Janssonin jälkimainetta heidän kuolemansa jälkeen.

Fennomaanit nostivat suomenkielisen sivistyksen, kansanvalistuksen ja koulukysymyksen edistämisen keskeiseksi tehtäväkseen. Yrjö Koskinen esitti vaatimuksen isänmaallisen sivistyksen levittämisestä kaikkiin kansankerrokseen. Ylioppilaiden ja yliopistosta valmistuneiden tehtävänä oli välittää sivistystä tavallisen kansan pariin kotiseuduillaan osallistumalla kansanvalistustyöhön ja levittämällä kansantajuista kirjallisuutta. Taustalla vaikutti ajatus, että yliopistokoulutetuilla oli moraalinen velvollisuus palvella valistustyöllään suomalaista kansaa, joka viime kädessä oli tuon etuoikeuden heille kustantanut. Kansakoululla nähtiin keskeinen rooli hengellisenä herättäjänä ja nuorison kasvattajana kansalaisiksi.²⁰⁶

Waldemar Jahnsson oli yksi niistä kustavilaisista, jotka opintielle lähdettyään toimivat aktiivisesti vanhan kotipitäjänsä hyväksi ja vaikuttivat sen kehitykseen.²⁰⁷ Hän oli opettaja ja aktiivinen fennomaani, joka oli väitellyt tohtoriksi suomen kielestä, joten suomenkielisen opetuksen edistäminen oli hänelle keskeinen elämäntehtävä. Kiinnostavia ovat muutamat hänen arkistostaan löytyneet puheiden konseptit, joissa hän koulutusta käsitellessään puhuu myös ”kansasta”. Turun sivistysseuran ensimmäisessä kokouksessa 1861 hän puhui suomenkielisen kansan heikoista koulutusmahdollisuuksista ja totesi, ”*että rahvas tällä matalalla sivistyksen kannalla voidaan verrata lapseen [...]*”. Hän ilmaisi myös ilonsa siitä, että valtiopäiviä valmistelevaan kokoontunut talonpoikaissäätö oli osoittanut ”yllättävää” taitoa: ”[...] *Se erinomattainkin suuresti ilahuttaa, että talonpojat, joille tähän saakka on ollut hyvin vähän tilaisuutta oppia hankkimaan, osoittavat ymmärryksen ja taidon, jota emme kyllin voi ihmeksiä*

---

²⁰⁶ Ikonen 2011, 221–225.

²⁰⁷ Kilpi 1987, 85.

[...] *Jos menet heidän istuntoihinsa ja kuulet, millä erinomaisella selkeydellä ja lämpimyydellä he puhuvat ja kuinka puhe ikään kuin virtaa huuliltaan, rupee varmaan rintas nopeammin Tykkimään, ajatellas, että tämä on kansa, johonka sinä kuulut.*”²⁰⁸ Tässä vähän yli kaksikymmentävuotiaana ylioppilaana pitämässään puheessa Waldemar Jahnsson, jonka kaikki isovanhemmat olivat kuuluneet tukevasti talonpoikaistoon, sijoittaa itsensä kiinnostavalla tavalla talonpoikaiston tai rahvaan ulkopuolelle ja ihastelee heidän taitojaan, mutta samalla puhuu romanttisessa hengessä ”kansaan” kuulumisesta.

Waldemar Jahnsson ajoi voimakkaasti naisten kouluttamista, ja tässä pyrkimyksessä voidaan ajatella heijastuvan hänen käsityksensä Wilhelmina Janssonin merkityksestä perheen koulutusprojektissa. Hän opetti Helsingin ruotsinkielisessä tyttökoulussa, mutta piti myös Turussa vuosina 1873–1875 ”Oppialissa naisille” luentoja suomen kielestä ja kirjallisuudesta²⁰⁹. Hän kuului Turun suomenkielisen tyttökoulun perustajiin ja piti sen avajaisissa 1882 puheen, jossa hän käsitteli suomenkielisen väestön kouluttamista ja erityisesti naisten kouluttamisen merkitystä. Itse kaksikielisestä kodista ja suomenkielisestä lapsuudenympäristöstä tulevana hän katsoi tässä puheessaan jälleen suomenkielistä kansaa ulkopuolisen silmin ja vakuutti kuulijoilleen suomenkielisten kykyä oppimiseen: ”*Jo oma silmämme meitä vakuuttavat siitä, että suomea puhuvan ja suomea harrastavan kansankin keskuudessa kyllä on opin halua, kun vaan tilaisuutta tämän saamiseen on olemassa.*” Hän toivoi koulun perustamisen todistavan, ”*että Suomen kielellä käy yhtä hyvin opin jakaminen kuin ruotsiksi, ja ennen kaikkia, että suomalaisistakin kodista lähteneissä saattaa kasvaa sama siveellinen kainous ja puhdas luonne, jonka moni tähän saakka on pitänyt miltei yksinomaisesti ruotsia puhuvien kotien synnyttämäksi.* [...]”²¹⁰

Äitien merkitystä hän kuvasi ”*kodin mahtavaksi voimaksi*”. Naisten kouluttaminen ei – ainakaan tässä puheen luonnoksessa – ollut itseisarvo, vaan sen tarkoitus oli tukea heidän tehtävänsä lastensa kasvattajana. Tuleviin äiteihin oli ”*toimitettava se taidon määrä, että saattoivat ylhäisten aatteiden henkeä älytä ja tätä lapsiinkin istuttaa.* [...]”. Tässä asiassa Waldemar Jahnsson oli omaksunut snellmannilaisen käsityksen, jonka mukaan nainen löysi onnensa ja

---

²⁰⁸ Ca. A. W. Jahnssonin arkisto, KIA. Teksti on arkistoluettelossa otsikoitu ”Puhe joka on pidetty ensimmäisessä Turun sivistysseuran kokouksessa 1861?”. Itse luonnoksessa ajoitusta ei näy, mutta siitä selviää, että puhetta pidettäessä Yhdysvaltain sisällissota on ollut käynnissä ja Suomessa talonpojat ovat olleet koolla.

²⁰⁹ Puuska 1896.

²¹⁰ Ca. A. W. Jahnssonin arkisto, KIA. Teksti on arkistoluettelossa otsikoitu ”Puhe, joka liittyy Turun tyttökoulun perustamiseen 1882”.

viihtymyksensä perheestä ja äitiydestä eikä ollut luonnoltaan kunnianhimoinen. Nainen oli ensisijainen kasvattaja perheessä ja kodissa, joista sivistystyö alkoi luoda kansakunnan siveellistä ja moraalista ydintä. Vaikka Jahnsson kuului Turun tyttökouluun perustajiin, hänellä ei ollut samanlaisia naisten koulutukseen liittyviä tavoitteita kuin vuosisadan lopulla organisoituneella naisliikkeellä, joka pyrki perustamaan tyttölyseoita taatakseen naisille pääsyn yliopistoon.²¹¹

Evald Jahnsson sen sijaan suhtautui naisten koulutukseen hyvin paljon penseämmin. Hän julkaisi vuonna 1883 turkulaisessa *Aura*-lehdessä ensimmäisenä suomenkielisenä tieteiskertomuksena pidetyn *Muistelmia matkaltani Ruskealan pappilaan uuden vuoden aikoina 1983*, jossa ironisesti kuvataan oppineita naisia ja heidän pyrkimyksiään ottaa valta tulevaisuuden yhteiskunnassa.²¹²

Kansakoulukysymys tuli Kustavissa ajankohtaiseksi 1870-luvulla, ja siitä käytiin keskustelua yli kaksikymmentä vuotta. Kansakouluasetus oli annettu jo vuonna 1886, mutta koulujen perustaminen sujui tahmeasti ja monissa kunnissa koulut saivat osakseen voimakasta vastustusta. Pitkin 1800-lukua käytiin keskustelua siitä, mikä määrä oppia riitti tekemään lapsesta kunnollisen kansalaisen. Monet pelkäsivät, että turha tietojen pänttäminen koulussa vieroittaisi rahvaan työnteosta ja lisäksi pilaisi rahvaanlapsille ominaisen luontaisen moraalitajun ja tekisi lopulta heistä turhanpäiväisiä puolisivistyneitä.²¹³ Keskeinen syy kansakoulun vastustamiseen oli myös sen veroja maksaville talonpojille tuomat suuret kustannukset. Vielä parikymmentä vuotta kansakouluasetuksen jälkeen Suomessa oli sata kuntaa, joissa ei toiminut ainuttakaan kansakoulua. Lähes kahdessa sadassa kunnassa oli yksi kansakoulu, mikä ei useinkaan taannut koulunkäynnin mahdollisuutta syrjäkylien lapsille. Kaupunkilaislasten tilanne oli selvästi parempi: vuonna 1890 kolme neljästä kaupunkilaislapsesta kävi koulua, kun maaseudun lapsista koulua kävi harvempi kuin joka viides.²¹⁴

Waldemar Jahnsson ajoi aktiivisesti kansakoulun perustamista Kustaviin jo 1871 pidetyssä kirkonkokouksessa, jossa hänen tukenaan oli kappalainen K. A. Mittler (1839–1912). Vuosikymmeniä jatkunut kiista kansakoulusta kulminoitui rahoitukseen. Kun Jahnsson katsoi, ettei

---

²¹¹ Koski 2011, 166.

²¹² Keravuori 2011b.

²¹³ Jalava 2011, 75.

²¹⁴ Heikkinen ja Leino-Kaukiainen 2011, 24.

koulu rasittaisi kuntalaisia kohtuuttomasti, jos vain rahoituksen kerääminen toteutettaisiin kunnolla, hänen vastapuolenaan ollut lautamies ja tilallinen David Elmnäinen piti taloudellista rasiudesta kohtuuttomana ja sai kokouksen enemmistön taakseen. Kansakouluajatuksen korvikkeeksi nousi kiertokoulun perustaminen.

Kansakoulukysymyksestä kiisteltiin kuntakokouksissa koko 1880-luku. Samaan aikaan useat lapsiaan kouluttaneet tai itse koulutusta saaneet pitäjäläiset pyrkivät edistämään asiaa lahjoituksin. Laupuksen emäntä Helena Abrahamsson tarjosi 1876 kunnalle 300 markan lahjoitusta kansakoulua varten. Kunta ei ottanut lahjoitusta vastaan, koska pelkäsi, että se velvoittaisi koulun perustamiseen. Vuonna 1884 pastori Anton Aimonen tarjosi koululle stipendilahjoitusta ja 1886 huoneistoa edullisilla ehdoilla – kunta ei ottanut vastaan tätäkään lahjoitusta.

Jotkut pitäjäläiset kouluttivat lapsiaan yksityisesti: esimerkiksi Koilan Nygårdin isäntä, kapteeni G. R. Nyholm hankki kesällä 1884 pojilleen opettajaksi 18-vuotiaan lyseolaisen. Tähän kotikouluun tuli mukaan myös naapuritalon Volter Ericsson, tuleva kirjailija ja Kustavin kuvaaja Volter Kilpi.²¹⁵

Kiertokoulua, jossa 4–14-vuotiaita lapsia opetettaisiin "puhtaasti tavaamaan ymmärryksellä sisäلتä ja kristinopin perusteita ulkoa lukemaan sekä etevimpiä luvun laskua oppimaan", yritettiin perustaa jo 1873, mutta opettaja saatiin hankittua vasta 1876. Tointa hoiti ensin kirkonvartija Robert Dahlström, joka oli naimisissa Janssonien entisen piian kanssa ja kuului perheen tuttavapiiriin. Vakinaiseksi opettajaksi saatiin jo samana vuonna opettajaseminaarin oppilas Gustaf Lindén Taivassalosta. Waldemar Jahnsson, joka tuolloin omisti kirjakaupan Turussa, oli Lindénin kanssa yhteistyössä koulutarvikkeiden hankinnassa.²¹⁶

Kansakoulukiista oli vielä kesken, kun Waldemar, Evald ja Emil Jahnssonin vanhemmat kuolivat, Simon Jansson vuonna 1887 ja Wilhelmina Jansson vuonna 1892. Vain runsas viikko äitinsä kuoleman jälkeen Waldemar Jahnsson luonnosteli lahjakirjan, jolla veljekset lahjoittivat vanhempiensa talon, Kustavin kappalaisenpuustellin maille rakennetun Fredsbon, Kivimaan eli Kustavin seurakunnalle käytettäväksi kansakouluna. Tällä kertaa lahjoitus otettiin vastaan, ja kansakouluasia näytti etenevän nopeasti: rakennuskomitea valittiin kunnostamaan

---

²¹⁵ Heervä ja Joutsamo 1983, 301–303.

²¹⁶ Heervä ja Joutsamo 1983, 285–286 sekä A. W. Jahnssonin arkistossa olevat kuitit, KIA.

Janssonin taloa kouluksi ja kirkkoherra Olsson lupasi taivutella seurakuntaa lahjoittamaan koululle sen maan, jolla Janssonien talo sijaitsi.

Simon ja Wilhelmina Janssonin perillisten yritys vauhdittaa kansakoulun perustamista Kustaviin kaatui lopulta taloudellisiin kysymyksiin, kuten aikaisemmatkin yritykset. Keskeistä oli se, etteivät Janssonin olleet omistaneet tonttia, jolla heidän talonsa sijaitsi. Seurakunta ei suostunut lahjoittamaan tonttia kansakoululle ilmaiseksi, mutta kuntakokous päätti pakkolunastaa tontin. Kansakoulun vastustajat F. L. Martinssonin johdolla vetosivat siihen, että rakennukset olivat luultua huonommassa kunnossa, ja saivat lopulta kannattajien rivit hajotettua nostamalla esiin kiistanalaisen kysymyksen kansakoulun sijaintipaikasta. Vaikka kirkko sijaitsi Kivi- maalla, se ei ollut itsestään selvä koulun paikka, vaan koulua vaadittiin perustettavaksi myös Isoluotoon. Kun asiaa ei saatu ratkaistua, kuntakokous päätti luovuttaa Janssonin veljeksille takaisin näiden vanhempien kotitalon. Lopulta kansakoulu perustettiin – kun kuvernööriltä oli tullut päätös, jossa kuntaa uhattiin jo sakolla – vuonna 1893 kirkonkylän Nissilään, Simon Janssonin vanhaan kotitaloon, joka oli silloin jo toisen suvun hallussa. Kustavilaiset olivat kansakoulukysymyksessä poikkeuksellisen hitaita. Varsinais-Suomessa kansakoulut perustettiin yleensäkin muuta maata myöhemmin; syynä olivat sekä kuntien pieni koko, joka lisäsi koulujen taloudellista raskautta, että yleinen tyytymättömyys kiertokoulujen toimintaan. Varsinais-Suomen mittakaavassakin Kustavi oli kansakoulukysymyksessä myöhäisimpien kuntien joukossa.²¹⁷

Kansakoulukiistassa näkyi selvä jako kustavilaisten suhtautumisessa koulutukseen. Kustavissa, kuten monessa muussakin kunnassa talolliset vastustivat koulutusta juuri sen kustannusten vuoksi ja usein pitivät myös lasten kouluttamista turhana; epäiltiin, että koulutus tekee talonpoikien lapsista vain joutilaita puoliherroja. Vuosikymmeniä jatkuneessa kiistassa toisella puolella olivat kustavilaiset merenkulkijat, laivurit, merikapteenit ja retarit eli laivaosuuksien omistajat, jotka usein olivat myös talollisia. He olivat matkustaneet merillä ja nähneet sen hyödyn, joka koulutuksesta oli saatavissa. Talonpoikaispurjehdus eli kukoistuskauttaan samaan aikaan, kun lasten kouluttaminen laajemmin alkoi, ja se loi paitsi avarakatseisuutta ja koulutusmyönteisiä asenteita myös taloudellisia edellytyksiä lasten kouluttamiseen jo ennen kansakoulujen perustamista. Retarit paitsi kouluttivat omia lapsiaan myös antoivat sukulais-

---

²¹⁷ Heervä ja Joutsamo 1983, 307–310.

pojilleen lainoja tai takasivat näille opintoja varten otettuja pankkilainoja. Merenkulkijoiden rinnalla koulutusta puolustamassa olivat myös pitäjän papit.²¹⁸

Suomen talonpoikaispurjehdusta tutkinut Yrjö Kaukiainen on todennut, että 1800-luvun Suomen rannikkoalueilla talonpoikaispurjehdus toi taloudellisen hyvinvoinnin lisäksi myös vaikutteita, tietoja ja kokemuksia. Vieraisissa satamissa käyvät talonpoikaislaivurit ja merimiehet välittivät kotiyhteisöön avarampaa maailmankäsitystä, millä oli suuri merkitys erityisesti ennen kansakoululaitoksen tuloa maaseudulla, jossa kirjatietoa oli vähän saatavilla. Talonpoikaispurjehtijat, joiden elintaso oli usein keskimääräistä korkeampi, omaksuivat ensimmäisiä monia uutuuksia. Uutuudet näkyivät esineellisen kulttuurin rikastumisena, rakennuksissa ja kotien sisustuksissa sekä vaatetuksessa, ja luonnollisesti myös laivanrakennuksen teknisenä kehityksenä. Kaukiaisien mukaan tärkeintä oli kuitenkin talonpoikaispurjehduksen kulttuuri-merkitys, ulkomaihin tutustumisen vaikutus henkiseen ilmapiiriin ja kehitysmuotoisyyteen. Varsinais-Suomessa laivurit – joista Kaukiainen käyttää nimitystä laivuriluokka – saivat merenkulun kautta myös sosiaalisen kohoamisen väylän.²¹⁹

Lapsiansa kouluttaneet perheet sekä nuoremman polven kouluja käyneet kustavilaiset – kuten Waldemar Jahnsson – olivat koulukysymyksessä aktiivisia. Merkittävä poikkeus tästä oli ”Friisilän lehtorina” tunnettu F. L. Martinsson, joka 1870–1890-luvulla johti sitkeästi kansakoulun vastustajien leiriä, siitä huolimatta että oli itse käynyt yliopiston ja opetti siellä venäjää. F. L. Martinsson ja Waldemar Jahnsson, kaksi kustavilaista oppinutta, olivat pitäjän koulukysymyksessä taistelupari, ja Martinsson oli aktiivinen myös siinä vaiheessa, kun Jahnssonin veljesten lahjoitus kunnalle jouduttiin hylkäämään. Martinsson oli rusthollarin poika, joka omistautui kaikkien uudistusten vastustamiseen kotipitäjässään: lasten kouluttamisen lisäksi hän vastusti kuntakokouksessa mm. verotuksen muutoksia, säästöpankin perustamista ja lääkärin palkkaamista pitäjään.²²⁰

Toinen koulukysymyksessä vastustavalla kannalle asettautunut merkkimies kuului myöhemmin Waldemar Jahnssonin lähipiiriin. Taivassalon kirkkoherra K. J. Helander katsoi, että erityisesti oppikoulu oli syytä varata vain säätyläistön lapsille eikä kansanlapsia pidä liiallisesti

---

²¹⁸ Tommila 2004, 21 ja 77–80.

²¹⁹ Kaukiainen 1964I, 243–246.

²²⁰ Tommila 2004, 77–78.

kouluttaa.²²¹ Kirkkoherra Helanderin tytär solmi myöhemmin avioliiton Waldemar Jahnssonin kanssa.

Waldemar Jahnssonin Kustavin kunnalle vuonna 1892 luonnosteleva lahjakirja kuvastaa hyvin hänen käsityksiään omien vanhempiansa, Wilhelmina ja Simon Janssonin suhtautumisesta koulutukseen ja erityisesti sitä, kuinka hän halusi heidän tulevan muistetuksi kuolemansa jälkeen. Lahjakirjassa, jonka Waldemar Jahnsson oli tehnyt myös kahden veljensä nimissä, hän korosti sitä, että kolmen pojan kouluttaminen oli ollut Janssonin pariskunnalle sekä tärkeä päämäärä elämässä että suuri taloudellinen ponnistus:

Kun vanhempiemme hartain pyrintö oli valmistaa lapsillensa tilaisuutta opin ja valistuksen hankkimiseen, ja he siihen käyttivät kaikki suurimmalla ahkeruudella ja säästäväisyydellä kokoomat pienet varansa, luulemme tällä lahjoituksella toteuttavamme heidän sydämensä ajatukset ja parahiten osoittavamme kiitollisuuttamme ja kunnioitustamme heidän muistollensa. Suokoon Jumala, että vanha kotimme näin vastaisuudessa tulisi olemaan rauhallisena asuntona, joissa opin ja taidon siemenet menestyksellä kylvetään ja itävät ja joissa siveellisyys ja hyvät tavat versovat ja varttuvat nuorisossa nousevassa.

Vastikkeeksi lahjoituksesta Waldemar Jahnsson toivoi vanhemmilleen pysyvää hautapaikkaa Kustavin kirkkomaalta:

Tämän ohessa lausumme sen toivomuksen, että Kivimaan seurakunta määräisi sen pienen tilkan hautausmaasta, jossa vanhempiemme maalliset jäännökset lepäävät, rauhoitetuksi, niin että haudankaivajan kuokka ja lapio ei vastaisinakaan aikoina saisi häiritä sen haudan rauhaa, joka on syliinsä sulkenut näiden kahden Herrassa nukkuneiden ruumiit.

Lahjoittamalla Fredsbon talon kansakouluksi Waldemar Jahnsson halusi myös varmistaa, että hänen vanhempiansa muisto säilyisi pitäjässä ja että tulevat sukupolvet yhdistäisivät heidän muistonsa nimenomaan koulutukseen:

---

²²¹ Tommila 2004, 78.

Ulkonaisiksi muistoiksi vanhemmistamme aiomme, jos seurakunta sen sallii, maalauttaa sekä isämme että äitimme kuvan koulusalin seinälle ripustettavaksi vastaisille koululapsille esimerkiksi ja muistutukseksi, että jumalanpelko ja rehellinen työ ovat ihmisen paras tavara ja tavallisesti jo tässä maailmassa kantavat siunatuita hedelmiä.²²²

---

²²² Simon ja Sofia Wilhelmina Janssonin perillisten lahjoitusasiakirja Kivimaan seurakunnalle 30.3.1892. Käsinkirjoitettu konsepti. A Biographica, talousasiakirjat, A. W. Jahnssonin arkisto. KIA.

V Konflikteja koululaisten ja vanhempien välillä

Edellä on käsitelty vanhempien odotuksia perheen yhteisessä suuressa projektissa, joka tähtäsi poikien kouluttamiseen ja sitä kautta heidän siirtymiseensä osaksi uutta suomalaista oppisivistyneistöä. Poikien kohdalla pyrittiin siis muutokseen, mutta tämä muutos sai myös muotoja, joita perheen vanhemmat eivät olleet osanneet ennakoida ja joita he eivät voineet hyväksyä. Pojat siirtyivät Kustavin saaristosta Turkuun ja liittyivät siellä osaksi uutta yhteisöä, Turun kymnaasin aktiivista oppilaskuntaa. Sen tapojen ja arvojen omaksuminen oli tärkeä osa uudelle tielle lähtemistä, mutta se johti toisinaan myös konfliktiin vanhempien kanssa. Tällaiset konfliktit näkyvät Janssonin perheen kirjeenvaihdossa selvimmin siinä vaiheessa, jolloin pojat vielä asuivat lukukausien ajan perheen yhteisessä kodissa Turussa, ja heidän jokapäiväinen arkensa tapahtui äidin valvovien silmien alla.

1. Waldemar ja vanhempien pettymys

Yksi Janssonin perheen ensimmäisistä säilyneistä kirjeistä on vuodelta 1858, ja se poikkeaa sekä laajuudeltaan että sävyiltään muiden kirjeiden käytännönläheisestä, lämminhenkisestä kirjoittamisesta. Kirje on päivätty Turussa 2.12.1858, sen lähettäjä on Wilhelmina Jansson ja vastaanottaja Waldemar Jahnsson, joka tähän aikaan oli 17-vuotias lukiolainen. Kirjeestä ei suoraan käy ilmi, missä Waldemar oli, mutta todennäköisesti hän oleskeli näihin aikoihin Vampulassa, missä hänen luokkatoverinsa Henrik ja Paul Salenius asuivat ja missä heidän isänsä toimi kappalaisena. Säilyneistä kirjekuorista näkyy, että Waldemar oli seuraavan vuoden helmikuussa oleskellut Vampulassa, ja Vampulaan viittaa myös Evaldin kirjeen loppuun kirjoittamat terveiset (*”Helsa paul, Hendrik ock andra”*). Waldemar on mahdollisesti toiminut jonkin aikaa Saloniusten perheessä kotiopettajana.

Kirjeen sisältö alkaa aueta vasta monen lukukerran jälkeen. Tekstiä tulkitessaan tutkija on, kuten Mireille Bossis on osuvasti ilmaissut, kirjeen ”tahditon kolmas lukija”, ulkopuolinen, joka sananvalintoja, tiedonmurusia ja muualta saatavia tietoja yhdistelemällä yrittää saada selville asioita, joita kirjoittaja ei ole halunnut suoraan ilmaista. Kirjeen kirjoittaja ja vastaanottaja tietävät molemmat, mitä on tapahtunut, ja heille kirjeen merkitys on tunteiden ilmaisua tapahtuneen johdosta. ”Kolmas lukija” joutuu ensin etsimään faktoja muodostaakseen kuvan tapahtuneesta, ennen kuin hän voi ymmärtää tai tulkita siihen liitettyjä tunteiden ilmauksia.

Kokonaisuuden hahmottamista vaikeuttaa olennaisesti Wilhelmina Janssonin tapa kirjoittaa ilman välimerkkejä tai kappalejakoja.

Kirje alkaa sillä, että Wilhelmina Jansson kieltäytyy noudattamasta Waldemarin pyyntöä olla kertomatta isälle siitä, mitä on tapahtunut: ”*du neckar mig at säga åt pappa nogånting om riktiga för hållande men det låtter intte göra sig*”. Tapahtunutta ei voi enää pitää salassa, koska siitä tietää jo ”koko maailma”. Tässä kohtaa Wilhelmina Jansson kuvaa kiinnostavasti juorujen leviämistä: tästä vielä nimeämättömästä tapahtumasta on kuullut jo ”Herrashöfninskan”, perheen naapureihin Turussa kuuluva kihlakunnantuomarin rouva, joka oli ollut vierailulla Mynämäellä pastori Blomin luona. Siellä oli aiemmin käynyt turkulainen koululainen, joka oli kertonut ”kaiken”. Wilhelmina Jansson pelkäsi, että asia olisi kohta Lagerstedtien, Kustavin kappalaisen perheen, tiedossa. Hän ennusti, että Waldemarin maine olisi iäksi mennyttä. Monet muut erehdykset olisi voitu pian unohtaa, mutta nyt oli tapahtunut jotakin niin vakavaa, että Waldemarin maine oli saanut häpeätahran, josta hän ei koskaan pääsisi eroon. Wilhelmina Janssonin teksti kovenee: maineen menetyskään ei ole yhtä paha asia kuin se, että Waldemar oli teollaan osoittanut, että hänen sydämensä oli ”pohjiaan myöten turmeltunut”. Waldemar oli unohtanut jumalan ja vanhempiensa varoitukset, hän oli rakastanut enemmän tovereitaan ja seurannut näiden neuvoja. Wilhelmina Jansson oli kyllä ollut huolissaan siitä, että toverit veisivät Waldemarin huonoille teille, mutta oli kuitenkin uskonut, että tällä olisi vahvempi luonne.²²³

Tässä kohtaa kirjettä alkaa selvitä, mistä oli kyse: Waldemar oli ollut ”alhaisessa paikassa, jonka ajattelemistakin kunniallinen ihminen kavahtaa”. Myöhemmin kirjeessä Wilhelmina Jansson kysyy pilkallisesti, miten kauniilta kuulostaa tulla erotetuksi koulusta sen vuoksi, että on käynyt ilotalossa (”...*at du är religerad för at du har vari på horhus [.] tycker du at dett låtter vackert [.]*”) Kirjettä tarkemmin lukemalla päätyy kuitenkin käsitykseen, ettei Waldemarin synti ollut aivan niin raskas kuin miltä se ensin kuulostaa. Wilhelmina Jansson muistuttaa Waldemaria siitä, että jumalan rakkaus on kutsunut hänet takaisin ennen kuin hän ehti muiden tavoin vajota turmion hornankuiluun (”..*der ser du ännu guds kärlek som ville åter kalla dig för anda fick siunka aldeles i för därvets af grund*”). Myöhemmin kirjeessä hän sanoo, ettei kukaan halua olla tekemisissä ihmisen kanssa, joka on niin rietas, että pelaa korttia

---

²²³ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1858. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:1, KIA.

ilotalossa. Kyse lienee siis nimenomaan kortinpeluusta ja huonomaineisessa paikassa käymisestä.

Wilhelmina Janssonin kirjeessä pettymys purkautuu monin tavoin. Waldemar oli ollut hänen silmissään iästään huolimatta vielä ”viaton lapsi”. Waldemar oli ollut äidilleen myös ihailun ja tulevaisuuden toivon kohde, ja äiti oli pitänyt häntä esimerkkinä muillekin. Erityisen vaikeaa äidille oli sosiaalinen häpeä. Hänen mukaansa muut ihmiset olivat pitäneet Waldemaria ”pyhimyksenä” ja hän oli ollut kovin pidetty – ja nyt kaikki saivat nähdä olleensa väärässä. Wilhelmina Jansson pelkäsi paluuta kotiin Kustaviin, jossa kaikki kauhistelisivat tapahtunutta. Erityisesti hän pelkäsi rouva Lagerstedtin, naapurin ja kappalaisen vaimon, pilkkaa.

Vaikka Wilhelmina Jansson soimasi poikaansa ankarasti, hän ei kuitenkaan asettunut kannattamaan tämän saamaa ankaraa rangaistusta, tilapäistä erottamista koulusta. Päinvastoin, hän syytti Waldemaria ja tämän tovereita ”hulluiksi”, kun nämä olivat tunnustaneet rikkeensä rehtorille. Hänestä olisi riittänyt, että pahantekijät olisivat tunnustaneet syntinsä jumalalle, anoneet anteeksiantoa ja tehneet parannuksen.

Wilhelmina Janssonin oma rangaistus Waldemarille oli syyllistäminen: hän sanoi suoraan, että suru ja järkytys lyhentävät äidin ja isän elämää. Waldemarista, johon kohdistettiin niin suuria odotuksia, ei enää olisi vanhuuden turvaksi, mutta sellaista ei kenties tarvittaisikaan, koska jumala saattaa kutsua nämä ”täältä murheen laaksosta”.²²⁴

2. Evald ”kadotettuna poikana”

Seuraavaksi huolia aiheutti perheen keskimäinen, Evald. Päiväämättömässä kirjeessä, joka on sisällön perusteella ajoitettavissa vuoteen 1859, Wilhelmina Jansson oli saanut esikoiseltaan Waldemarilta tiedon, että Evald oli alkanut polttaa tupakkaa. Evald oli tässä vaiheessa noin 15-vuotias ja kävi vielä Turun yläalkeiskoulua. Äiti piti tietoa uskottavana, vaikka Evald itse kiisti asian ja väitti jonkun kannelleen hänestä ilman syytä. Wilhelmina Jansson pyysi isoveljeä varoittamaan Evaldia tupakanpoltosta; hänen omat varoituksensa, joita hän päivästä

---

²²⁴ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1858. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:1, KIA.

toiseen toisti, eivät enää tuntuneet tehoavan. Evald hoiti läksynsä mitenkuten ja juoksi mieluiten ympäriinsä lintuja jahtaamassa – vaikka ei edes saanut niitä kiinni, kuten äiti lisäsi.²²⁵

Seuraavan kerran perheen kirjeissä palattiin Evaldin käytökseen, kun tämä oli jo siirtynyt Turun kymnaasiin. Tällä kertaa tapahtumien kulku kerrottiin selvästi, koska kirjettä ei ollut osoitettu Evaldille itselleen vaan hänen isoveljelleen, jolle Wilhelmina Jansson ensin raportoi tapahtuneesta ja sen jälkeen tilitti tuntojaan. Evaldin käytös oli jo avoimesti vanhempien auktoriteettia uhmaavaa, ja äidin reaktio oli sen mukainen. Wilhelmina Jansson kertoi, että Evald, joka ilmeisesti oli ollut tovereidensa kanssa kaupungilla, oli tullut perheensä Turun-kotiin kello kolme aamuyöstä. Mukana oli ollut yksi hänen tovereistaan, ja molemmat olivat olleet umpijuovuuksissa. Tilannetta ei parantanut se, että mukana tullut toveri ”oksensi kamarin täyteen”. Koko perheen oli määrä lähteä seuraavana aamuna höyrylaivalla Kustaviin, mutta Evald jätettiin toverinsa kanssa kaupunkiin.

Wilhelmina Jansson suhtautui tapahtuneeseen olennaisesti jyrkemmin kuin aikaisemmin esikoisensa harharetkiin. Hän kirjoitti, että Evald oli nyt ”kadotettu poika” (*en förlorad son*). Eriytyisen raskaaksi hän koki keskimmäisen poikansa ”menetyksen” sen vuoksi, että perhe oli tehnyt niin paljon hänen hyväkseen. Tässä yhteydessä hän viittasi nimenomaan taloudellisiin uhrauksiin ja luetteli, kuinka paljon uuden vaatekerran ostaminen Evaldille oli maksanut ja minkä verran isä oli joutunut maksamaan hänen velkojaan. Wilhelmina Jansson toivoi, että pojasta ”päästäisiin eroon”, että hän löytäisi paikan esimerkiksi kotiopettajana ja lähtisi Turusta. Hän kuvasi onnetonta tapahtumaa ”varjona” joka seurasi vanhempia päivin ja öin ja jota nämä eivät saaneet mielestään. Jälleen kerran hän sanoi, että huoli pojista lyhentää vanhempien elinikää: ”... om man somnar eller vaknar så är hjertta alltid siukt [...] nu för korttar han betydligt ens lifs lid [...] huru länge kan man leva med en så rysligt järt sorg [...]”²²⁶.

Wilhelmina Janssonin ajatusta, että aikuistuvat pojat aiheuttivat tottelemattomuudellaan vanhempien sairastumisen tai ennenaikaisen kuoleman, voi tulkita toisaalta voimattomuuden ilmauksena siitä, ettei vanhemmilla enää ollut keinoja vaikuttaa poikien käytökseen uudessa elämänpiirissä. Toisaalta sen voi tulkita suruksi siitä, että pojat eivät näyttäneet arvostavan vanhempiensa tekemiä suuria uhrauksia eivätkä hoitaneet omaa osuuttaan perheen yhteisessä

---

²²⁵ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:4, KIA.

²²⁶ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:14, KIA.

projektissa. Se oli ehkä viimeinen keino, jolla Wilhelmina Jansson toivoi vielä voivansa vaikuttaa poikiinsa. Poikien koulunkäynnin keskeyttämistä hän ei käyttänyt edes vanhempien auktoriteettia vahvistavana uhkauksena näissä vaikeissa tilanteissa. Erityisesti Waldemar Jahnssonin kohdalla on huomattava, että yksi hairahdus, vaikka vakavakin, ei pilannut hänen välejään perheeseensä, vaan kirjeiden perusteella suhde näyttää jatkuneen lämpimänä ja luottamuksellisena. Evald Jahnssonin kirjeenvaihtoa varhempiensa kanssa on säilynyt hyvin vähän, mutta hänen kohdallaan ongelmat ja vanhempien huoli näyttävät jatkuneen läpi koko elämän.

3. Turun kymnaasi ja ”civiteten”

Molemmat yllä esitetyt tapaukset – kortinpeluu kapakassa ja humalaisten ystävien tuominen yöllä vanhempien kotiin – vaikuttavat lukiolaisten tekeminä hyvin uhmakkailta ja epäkunnioittavilta teoilta. Erityisesti Waldemarin kohdalla ne näyttävät olevan vaikeasti sovitettaessa siihen kuvaan, mikä Janssonin perheen sisäisistä suhteista ja normistosta kirjeiden perusteella syntyy. Jos kuitenkin tapahtumia tarkastelee suhteessa siihen, mitä Turun kymnaasin oppilaiden sosiaalisesta elämästä muista lähteistä tiedetään, eivät tapaukset vaikuta niinkään epätavallisilta.

Turun kymnaasin historiikeista muodostuu kuva siitä, että koulun oppilaat katsoivat – ilmeisesti koulun historiasta johtuen – olevansa jonkinlaisessa erityisasemassa. Oppilaat eivät pitäneet itseään niinkään tavallisina koululaisina vaan jo eräänlaisina puoliakateemisina kansalaisina. Myös opettajat kohtelivat oppilaitaan ”melkein kuin ylioppilaina”. Kymnaasin oppilaiden yhteishenkeä on kuvailtu poikkeuksellisen vahvaksi. Heillä oli oma konventti, *civiteten*, jolla oli oma ”lakinsa”, *codex*, ja joka osaltaan vastasi myös jäsentensä kurinpidosta. Itsetietoiset oppilaat nousivat ajoittain vastustamaan koulun rehtoria jopa koululakoilla. Opettajakunnan ja oppilaiden suhteita Janssonin poikien kouluaikana on kuvattu kireiksi, eivätkä konfliktit koulun ankarasta kurista huolimatta olleet harvinaisia. Useimmat oppilaat joutuivat kouluaikanaan istumaan karsseriin, joskus useiksikin päiviksi.²²⁷

---

²²⁷ Schybergson 1944, 2–8 ja Tigerstedt 1919, 228.

Koulun entinen oppilas Robert Tigerstedt kertoo koulun toverikunnan elämästä yksityiskoh-
taisesti ja värikkäästi. Erityisesti kuvaukset toverikunnan järjestämistä juhlista muistuttavat
enemmänkin mielikuvaa ylioppilaselämästä kuin koululaisten seuraelämästä. Runksas alkoholo-
linkäyttö kuului asiaan, ja sitä opeteltiin jo ennen kymnaasiin tuloa. Turun yläalkeiskoulun –
jota Janssonin perheen pojatkin kävivät – oppilaat pitivät tapanaan juhlia neljännelle luokalle
pääsyä järjestämällä kalaasin, jossa pidettiin puheita ja laulettiin. Tarjolla oli punssia, olutta,
kahvia ja tupakkaa. Tapa jatkui, vaikka kalaasin järjestämisestä alettiin 1857 rangaista oppi-
laita.

Joka syksy kymnaasiin tulevien uusien oppilaiden oli järjestettävä vanhemmille oppilaille
kalaasi, jonka tarkoitus oli tarjota tilaisuus tutustumiseen. Myös tämä *inträdeskalas* oli viralli-
sesti kielletty. Tigerstedt kertoo, että tilaisuuden päämäärä oli veljenmaljojen juominen ja ”*ett
tämligen hejdlös fylleri*”. Kalaasi järjestettiin kaupungin ulkopuolella, usein Paaskunta-
nimisessä torpassa Kaarinassa, jossa oli suuri tupa ja kamari. Tuvan pöytä oli täynnä halpoja
ja huonolaatuisia alkoholijuomia, piippuja ja tupakkaa. Kamari oli tarkoitettu uupuvien juhli-
joiden lepopaikaksi, ja sen lattia oli peitetty oljilla ja virvoitteluun varattu kylmää vettä. Juh-
lissa juotiin ainakin punssia, olutta ja akvaviittia. Tigerstedt kirjoittaa, ettei ollut mikään ihme,
että oppilaat olivat juovuksissa, sillä uudet tulokkaat saattoivat joutua juomaan jopa 70 vel-
jenmaljaa, ja ne oli juotava pohjaan saakka – ennen veljenmaljan juomista oppilaat puhutteli-
vat toisiaan muodollisesti. Hän muistuttaa kuitenkin, että ”useimmat” kouluun tulevat oppilaat
olivat jo täyttäneet 16 vuotta. Juhliin osallistui myös sellaisia kymnaasin oppilaita, jotka olivat
jättäneet koulunsa kesken. Heille kalaasi oli tilaisuus juopotella ilmaiseksi.²²⁸

Kymnaasin oppilaat saattoivat osallistua kaupungin seuraelämään, johon kuului mm. seura-
huoneella järjestetyt *assambléet* ja erilaiset porvarien seurustelutilaisuudet. Sen sijaan käynnit
kapakoissa, joita oppilaat myös harrastivat, oli kielletty, ja niistä saattoi ankarimmillaan jou-
tua erotetuksi koulusta puoleksi vuodeksi. Janssonin poikien kouluajalta on tietoja monenlai-
sista sääntöjen rikkomisista: kymnaasin oppilaat olivat luvatta poissa koulusta, pelasivat kort-
tia, kävivät kapakoissa, juopottelivat, rikkoivat opettajiensa ikkunoita ja osallistuivat tappe-
luihin. Kortinpeluusta saattoi joutua erotetuksi koulusta enimmillään puoleksi vuodeksi.²²⁹

---

²²⁸ Tigerstedt 1919, 230–232.

²²⁹ Tigerstedt 1919, 222–224.

Turun kymnaasin oppilaiden tiivis toverihenki, käsitys itsestä jo tavallisia koululaisia aikuisemmassa asemassa olevina sekä aikaisin aloitettu ja osin rituaalinomainen alkoholinkäyttö selittävät osaltaan Waldemar ja Evald Jahnssonin rikkomuksia. He kuuluivat kymnaasiin päästyään kahteen elämänpiiriin, maalaistaustaiseen kotiin ja kaupunkilaiseen kymnaasin toverikuntaan, joiden normit ja vaatimukset olivat jyrkässä ristiriidassa toistensa kanssa. Koska perheen äiti ja ajoittain isäkin asuivat poikiensa kanssa lukukausien aikana koulukaupungissa, nämä kaksi elämänpiiriä olivat poikien elämässä läsnä rinnakkain, ja kotinormien rikkomukset tulivat vanhempien tietoon paljon helpommin kuin sellaisissa perheissä, joissa maalta tulleet lapset asuivat itsekseen koulukortteerissa kaupungissa. Janssonin perheessä kymnaasilaisen tapa osallistua seuraelämään sekä toverikunnassa että yleisemmin kaupungin seurapiireissä johti paitsi erimielisyyksiin poikien käytöksestä myös velkaantumiseen, josta tuli Evald Jahnssonille ongelma jo ennen kuin hän lähti Helsinkiin opiskelemaan.

On selvää, että ristiriidoilla ja erimielisyyksillä on taipumus korostua historiantutkimuksen lähdeaineistoista. Sääntöjen rikkojista kirjautuu lähteisiin enemmän tietoja kuin sopeutuvaisista ja sääntöjä noudattavista. Tämä koskee sekä Turun kymnaasin historiaa että Janssonin perheen kirjeitä. Kymnaasin historiassa on käytetty koulun arkistoja, joihin kuuluvat rangaistuksista kertovat asiakirjat. Ne ovat kymnaasin historiankirjoittajalle kiinnostava lähde, koska niiden kautta saa harvinaista tietoa koululaisten elämästä koulun ulkopuolella. Kiltisti koulutyönsä tehneistä tällaista tietoa ei juuri arkistoihin jää. Myös perhekirjeenvaihdossa konfliktit korostuvat. Kun arki sujuu niin kuin pitääkin, sekä kirjoittaja että kirjeen vastaanottaja tietävät kutakuinkin, millaista päivittäinen elämä on. Vasta konfliktit tuovat esiin sellaisia uutisia ja muutoksia, jotka ovat kertomisen arvoisia. Samoin ne luovat syyn kirjoittaa perheen normeista, odotuksista, pettymyksistä ja niiden herättämistä tunteista – asioista, joista arkeen ja käytännölliseen elämään keskittyvissä kirjeissä ei muuten juuri keskustella. Konfliktit ovat kuitenkin poikkeustapauksia, joilla ei välttämättä ole pitkäaikaista vaikutusta jokapäiväiseen elämään tai tulevaisuuden suuntaan.

Janssonin perheen kohdalla on kuitenkin kiinnostavaa se, että kymnaasin sosiaalinen elämä on todennäköisesti edesauttanut niiden ongelmien syntymistä, joiden kanssa Evald Jahnsson kamppaili lopun elämäänsä. Waldemar Jahnssonin kohdalla yksittäinen rike näyttää jääneen poikkeukseksi. Hän osallistui itse yliopistoaikanaan vuonna 1867 Turun kymnaasin opettajien kokoontumiseen, jossa pitämässään puheessaan hän totesi, että koulun konventti oli vaikutta-

nut erittäin positiivisesti hänen kehitykseensä (*”... på ett otroligt välgörande sätt verkat på hans utveckling”*).²³⁰

Alkoholinkäyttö ja sen seuraamukset perheen sisäisen konfliktin aiheena ovat kiinnostavia myös sen vuoksi, että suhtautumisessa alkoholiin voi nähdä tiivistyvän olennaisia eroja maalaisväestön ja säätyläisten elämäkatsomuksissa ja -tavoissa. Kansanihmisten omaelämäkertoja tutkinut Laura Stark on todennut, että alkoholi nähtiin esteenä paremman elämän saavuttamiselle, joka muutoin alkoi näyttää mahdolliselta modernisaatioprosessin murtaessa säätyyhteiskunnan rajoja. Omaelämäkerroissaan useimmat kansanihmiset suhtautuivat alkoholinkäyttöön hyvin tuomitsevasti ja osin halveksuvasti ja liittivät sen omakohtaisiin tai lähipiirinsä tapauksiin, joissa juomisen seurauksena menetettiin maat ja talot ja koko perhe joutui kurjuuteen tai joissa omalle elämälle asetettu päämäärät jäivät juomisen takia saavuttamatta. Vaikka täysraittiutta vaativa raittiusliike kehittyi vasta 1880-luvulla, kirkko oli aina saarnannut liiallista alkoholinkäyttöä vastaan ja juomisen ongelmia oli käsitelty mm. kaunokirjallisuudessa. 1800-luvun puolivälissä Suomessa oli vielä Euroopan alhaisin alkoholinkulutus, mutta se oli jakaantunut hyvin epätasaisesti sukupuolen, iän ja varallisuuden mukaan; pieni joukko kulutti suurimman osan alkoholista. Kansanihmisten kokemuksissa korostuu kuitenkin se, että pienikin joukko – erityisesti jos he olivat perheenpäitä – saattoi juomisellaan uhata muidenkin hyvinvointia ja rauhaa. Talonpoikaisyhteisön materiaaliset olosuhteet olivat niukat ja toimeentulo epävarmaa, joten heidän keskuudessaan juominen oli suurempi uhka kuin paremmin toimeentulevien säätyläisten keskuudessa. Samaan aikaan maaseudulla alettiin nähdä mahdollisuuksia sosiaaliseen nousuun, ja elämänkulku alkoi riippua syntyperän sijaan siitä, että ihminen osasi tehdä oikeita valintoja. Paremman elämän saavuttaminen edellytti itsekuria sekä kykyä hillitä mielihalujansa ja hallita omaa elämäänsä.²³¹

Samantapainen sivistyneistön elämäntavan ja talonpoikaisen ajattelun, erityisesti talonpoikaisen herätyskristillisyyden, konflikti näkyi suhtautumisessa kortinpeluuseen, josta keskusteltiin esimerkiksi teologian ylioppilaiden keskuudessa 1850-luvulla. Sivistyneistölle ja sivistyneistötaustaisille opiskelijoille kortinpeluu, samoin kuin tanssikin, oli vakiintunut seurustelumuo- to; talonpoikaisista kodeista tai käsityöläisten ja muiden kaupunkityöläisten perheistä tulleet taas yhdistyivät sen huonoon elämään. Tarja-Liisa Luukkanen on huomauttanut, että tässä

---

²³⁰ Tigerstedt 1919, 273.

²³¹ Stark 2006, 87–92.

keskustelussa paheksunta kohdistui nimenomaan sellaisiin huvituksiin, jossa vain oltiin jouten eikä tehty mitään hyödyllistä.²³²

Ylioppilaiden nousevasta säätykierrosta 1800-luvulla puhuessaan Matti Klinge ja Laura Kolbe tuovat Arvid Järnefeltiä siteeraten esiin sen, kuinka herraspojat selvisivät maalaisia kansanlapsia paremmin ylioppilaiden ilonpidosta ja juopottelusta. Maalaispojat olivat ”ensimmäisen sukupolven juomareita”, jotka helposti joutuivat ”deekikselle” siinä missä säätyläispojat ryhdistäytyivät ja järjestivät velkansa sukulaistensa avustuksella.²³³

Wilhelmina Jansson hoiti perheessä lasten kasvattamisen ja moraalisten sääntöjen opettamisen heille. Simon Jansson ei omista kirjeissään, ainakaan säilyneissä, ottanut osaa kasvatuksellisiin keskusteluihin, ja äiti yritti säästää häntä ongelmia koskevilta tiedoilta. Ainakaan kirjeissä mikään ei kuitenkaan viittaa siihen, että vanhempien näkemykset lasten kasvatuksesta eivät olisi samanlaisia. Vaikka Wilhelmina Janssonilla oli sekä sukutaustansa että kasvuolosuhteidensa kautta läheisiä suhteita säätyläistöön, hän oli kasvanut pienessä maalaispitäjässä ja hänen käsityksensä alkoholista vastaavat edellä kuvattuja omaelämäkertojen välittämiä talonpoikaisyhteisön käsityksiä. Alkoholiksi, joka johti käyttäjänsä vääjäämättä turmioon. Mikään hänen kirjeissään ei viittaa siihen ajatukseen, että alkoholi kuuluisi tavalliseen seuraelämään tai että kostea juhliminen olisi hyväksyttävä tai ainakin siedettävä asiaan kuuluvana osana opintiellä olevan nuorison elämää. Humalassa kotiin tullut poika oli hänelle ”menetetty”, ja korttia pelaava esikoinen oli pohjimmiltaan ”turmeltunut”. Äidin kirjeistä heijastuu suuttumuksen sijaan syvä pettymys: alkoholinkäyttö ja muut tavat, joilla kymnaasia käyvät pojat rikkovat perheen vanhempien normeja, olivat hänelle uhka, joka saattoi tehdä tyhjäksi ne tulevaisuuden suunnitelmat, joiden toteuttamiseksi perheen vanhemmat olivat tehneet kovaa työtä.

---

²³² Luukkanen 2005.

²³³ Klinge ja Kolbe 1991, 81.

VI Arkipäivä Janssonin perheen kirjeenvaihdossa

1. Koti Kustavissa ja Turussa

1.1. Kustavin Fredsbo ja sen asukkaat

Simon Jansson ja Sofia Wilhelmina Widbom menivät naimisiin vuonna 1838. Siihen asti Simon Jansson oli asunut kotitalossaan Nissilässä Kustavin kirkonkylässä. Talon isännäksi oli tullut hänen vanhin veljensä Juho Juhonpoika. Veljen perheeseen kuuluivat vaimo Regina ja vuosien 1824–1838 välillä syntyneet neljä poikaa ja kaksi tyttäretä. Talossa asui myös veljesten leskeksi jäänyt äiti sekä joukko piikoja ja renkejä. Wilhelmina Widbom muutti naimisiin mennessään Nissilään, ja siellä syntyi vuonna 1841 Janssonin pariskunnan esikoinen Adolf Waldemar.²³⁴

Avioliittoonsa asti Wilhelmina Widbom oli asunut tätinsä ja kasvatusäitinsä Anna Sofia Hyllegrenin kanssa Kustavin kappalaisen virkatalossa, joka sijaitsi Nissilän lähellä. Anna Sofia Hyllegren oli jäänyt leskeksi jo vuonna 1834, jolloin hänen miehensä, Kustavin kappalainen Mikael Åkerblom kuoli. Molemmat naiset on rippikirjoissa merkitty kappalaisen virkatalon eli Pietilän asukkaiksi myös kappalaisen kuoleman jälkeen. Pietilässä ehti tänä aikana asua useita kappalaisia, joista osa oli perheellisiä. Wilhelmina Widbomin muuttaessa Nissilään hänen tätinsä jäi edelleen asumaan Pietilään. Kappalainen Johan Lagerstedt muutti vastavihityn vaimonsa Johanna Sofia Bergrothin kanssa Pietilään 1841. Lagerstedtin perheestä, joka asui naapurissa ja jonka lapsikatras kasvoi samaan aikaan Janssonin perheen kanssa, tuli merkittäviä vaikuttajia Janssonin perheen sosiaalisessa verkostossa, ja yhteydet säilyivät myös sen jälkeen, kun Lagerstedtin perhe muutti pois Kustavista.

---

²³⁴ Kustavin kappelin rippikirja 1835–1841, pag. 1 ja 5, sekä rippikirja 1842–1848, pag. 1 ja 4. Simon Jansson on Nissilässä asuessaan merkitty rippikirjaan patronymillä Johansson kuten veljensäkin; Fredsbohon muuton jälkeen hänestä käytetään nimeä Simon Jansson.

Esikoisen synnyttyä Janssonin perhe rakensi itselleen kappalaisen virkatalon maille oman talon, joka sai nimen Fredsbo. Talo lienee valmistunut talvella 1841–1842; ensimmäinen rip-pikirjamerkintä on huhtikuulta 1842. Fredsbohon kuului asuinrakennus, jossa oli tupa ja kolme kamaria, sekä aitta, kellari ja tarharivi. Simon Jansson raivasi myöhemmin talon viereen kiviseen mäkeen pienen pellon.²³⁵ Simon ja Wilhelmina Jansson ehtivät asua Fredsbossa puoli vuosisataa.

Simon ja Wilhelmina Janssonin perhe kasvoi vuosien 1841 ja 1853 välillä viisilapsiseksi. Lapset syttyivät tasaiseen tahtiin kahden–kolmen vuoden välein. Vuonna 1841 syntyneen esikoisen Waldemarin jälkeen syntyi 1844 Evald. Perheen ainoa tytär Sofia syntyi 1846 mutta eli vain vähän yli kymmenvuotiaaksi. Emil syntyi 1849, ja hänen jälkeensä perheeseen syntyi 1852 vielä yksi poika, Albin Alfred, joka kuitenkin kuoli jo seuraavana vuonna.

Wilhelmina Janssonin täti Anna Sofia Hyllegren, perheen kirjeissä usein mainittu Musteri, muutti Fredsbohon yhdessä Janssonin perheen kanssa. Perheen ollessa suurimmillaan, ennen kahden lapsen kuolemaa, siihen kuului kahdeksan henkeä.

Oman perheen lisäksi Fredsbossa asui myös piika. Ensimmäinen Janssonien uuteen kotitaloon tullut piika oli Susanna Winqvist. Hän poikkesi monin tavoin useimmista muista Fredsbon tulevien vuosien ja vuosikymmenten piioista. Hän ei ollut kustavilainen vaan tuli Uudesta-kaupungista, ja tullessaan hän oli noin 26-vuotias, joten hänellä oli jo työkokemusta. Hän viipyi Janssonin perheessä kuusi vuotta, ja lähti sen jälkeen palveluksesta solmiakseen avioliiton Kustavin kirkonvartijan Johan Dahlrootin kanssa. Dahlrootin kirkonkylässä asuva perhe kuului seuraavien vuosikymmenten varrella Janssonien verkostoon, ja ”Daalruutin Sanna” mainitaan perheen kirjeissä vielä kaksikymmentä vuotta myöhemmin.²³⁶ Volter Kilpi mainitsee *Kirkolla*-romaanissa ”Taalrootin” opettaneen pitäjän lapsia lukemaan.

Sen jälkeen Fredsbossa oli 1840- ja 1850 -luvulla muutamia poikkeusvuosia lukuun ottamatta jatkuvasti yksi piika. Useimmat heistä olivat kustavilaisten torppariperheiden tyttäriä, taloon tullessaan iältään neljäntoista ja kuudentoista vuoden väliltä, ja Fredsbo oli heille ensimmäi-

---

²³⁵ Fredsbotä koskevat tiedot ovat vuodelta 1892. Simon ja Sofia Wilhelmina Janssonin perillisten lahjoitusasiakirja Kivimaan seurakunnalle 30.3.1892, luonnos. A Biographica, talousasiakirjat. A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

²³⁶ Simon ja Emil Jansson Waldemar Jahnssonille 11.3.1864, A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:3, KIA.

nen palveluspaikka. Piikat viipyivät talossa yleensä vuoden tai kaksi. Muutamat lähtivät palveluspaikasta mennäkseen naimisiin, useimmat siirtyivät palvelukseen toisiin kustavilaisiin taloihin. Susanna Winqvistin lisäksi myös Fredsbon pitkäaikaisiin piikoihin kuulunut Eva-Lisa Gustafintytär, Länsikylän Alastalon rusthollin torpparin tytär. Hän meni myöhemmin naimisiin Janssonin perheen kotiopettajan kanssa ja muutti Uuteenkaupunkiin. Erään tiedon mukaan hän olisi ollut Janssonin perheessä kasvattityttären asemassa.²³⁷

Fredsbon piikat näyttävät toisinaan siirtyneen Janssonin perheen tuttavien tai sukulaisten palvelukseen. Kaksi piikoista siirtyi naapuriin Pietilään kappalaisen perheen palvelukseen; toinen heistä tuli muutaman vuoden jälkeen takaisin Fredsbohon. Niin ikään kaksi Fredsbon piikaa siirtyi Simon Janssonin sisarentyttären palvelukseen.²³⁸

Janssonin perheen kirjeenvaihdossa perheen palveluksessa olevat piikat mainitaan harvoin, ja silloinkin yleensä jonkin käytännöllisen asian yhteydessä. Muutamia mainintoja heistä kuitenkin löytyy, ja ne liittyvät tilanteisiin, joissa perheen piika on vaihtunut. Vuonna 1862 Simon Jansson kirjoitti Kustavista ja oli tyytymätön yhtäläillä perheen vanhaan kuin uuteenkin piikaan: ”(...) meillä on nytt jo uusi piika mutta kyllä se niin neyttä kuin Silme puolän antta niin Sokian saa (...)”²³⁹. Vuosikymmentä myöhemmin Janssonien piika oli lähetetty Heikintaloon ja uusi saatu tilalle Pohjanmaalta. ”tilda har flytta till hejkis [...] och vi har pohjalais folkets flicka aldeles ung på siuttonde åre [...] hon tycks vara myke villig [...] jag är glad at jag har sloppi den elaka envisa tilda [...]”²⁴⁰, kirjoitti Wilhelmina Jansson pojilleen. Piian toivotavina ominaisuuksina mainitaan siis taipuvaisuus, huonoina taas ilkeys ja itsepäisyys. Kirjeestä ei selviä, miksi piika, johon oli oltu tyytymättömiä, kuitenkin lähetettiin sukulaistaloon.

Perheen omiin piikoihin viitataan kirjeissä joko etunimellä tai ”meidän piikana”. Myös muiden perheiden piikoja mainitaan kirjeissä aika ajoin, ja silloin piikat identifioidaan nimenomaan palveluspaikkansa mukaan: ”Millanaisten piika”.

---

²³⁷ Zetterberg 1982, 18 ja Genealogia Sursilliana 2000.

²³⁸ Kustavin kappelin rippikirjat.

²³⁹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä) 1862, A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:6, KIA.

²⁴⁰ Wilhelmina Jansson pojilleen (ei päiväystä), A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:12, KIA.

Kustavin ruotsinkielisten naapurisaarten, Brändön ja Kumlingen perherakennetta vuonna 1859 tutkinut Beatrice Moring on todennut, että niissä hieman alle puolet, 43,2 %, perheistä oli ydinperheitä. Neljännes perheistä, 25,9 %, oli laajennettuja perheitä, joissa asui myös sukulaisia. Palvelusväkeä oli joka kolmannessa kotitaloudessa.²⁴¹

Janssonin pariskunnan, heidän lapsiensa, Musterin ja talon piian lisäksi Fredsbossa asui 1860-luvulla muutakin väkeä. Vuonna 1856, jolloin Janssonin perhe oli jo kasvanut nelilapsiseksi, taloon muutti leskeksi jäänyt Sofia Juhontytär, jonka miesvainaja oli ollut jyvärenki Siusluodon säterin Vuorniemessä. Hän oli Fredsbohon tullessaan jo yli 50-vuotias ja hänet merkittiin rippikirjaan piikana. Rippikirjan mukaan hän oli sairaalloinen (*sjuklig*), ja hän kuoli Fredsbossa 1862. Hänen mukanaan tuli hänen poikansa Axel Israelinpoika, joka oli tullessaan 12-vuotias. Ilmeisesti äiti auttoi ainakin lasten hoidossa ja poika muissa talon töissä. Axel siirtyi myöhemmin naapuriin Pietilään rengiksi, samoin kuin olivat tehneet useat Fredsbon piioista.²⁴²

Janssonin perheen viidestä lapsesta eli aikuiseksi kolme poikaa. Perheen ainoa tytär Ida Sofia kuoli kymmenvuotiaana loppuvuodesta 1857. Jo seuraavana vuonna perheeseen tuli kasvattitytär, joka oli perheen äidin Sofia Wilhelmina Janssonin kaima. Pieni Sofia Wilhelmina oli tullessaan neljävuotias ja menettänyt edellisenä vuonna äitinsä. Virallista isää hänellä ei ollut, vaan hän oli avioton lapsi ja hänestä käytettiin patronyymin sijaan matronyymia Sofiantytär (*Sofiasdotter*). Sofia Wilhelminan äiti oli ollut Laupusten Simolan rusthollin piika. Lapsi ei kuitenkaan jäänyt Fredsbohon kuin kahdeksi vuodeksi. Kuusivuotiaana hän muutti taas uuteen kotiin, Siusluodon säterin Huhtalan torppaan. Myös Huhtalassa oli hiljattain kuollut tytär, tosin jo lähes 20-vuotiaana, ja Sofia Wilhelmina meni sinne kasvatiksi. Muuton syy ei selviä, mutta yhteys Huhtalaan on saattanut syntyä naapuritorpasta tulleen Sofia Juhontyttären kautta.

Kun Janssonin perheen pojat olivat 1860-luvulla siirtyneet Turun koulusta Helsinkiin ja Simon ja Wilhelmina asuivat jälleen Kustavissa ympäri vuoden, oli Fredsbossa enemmän myös palvelusväkeä.

---

²⁴¹ Moring 1994, 60.

²⁴² Kustavin kappelin rippikirjat 1856–1862.

Perheen keskimäinen poika Evald Jahnsson solmi 1869 avioliiton kustavilaisen Kristina Östermanin kanssa, ja heille syntyi seuraavana vuonna tytär Aini. Myös Aini asui 1870-luvulla isovanhempiensa luona Fredsbossa.

1.2. Asuminen Turussa lukukausien aikana

1860-luvulla Janssonin perhe asui Kustavissa vain kesät; talvella lukukausien aikana perhe muutti poikien koulunkäynnin vuoksi Turkuun. Perheen esikoinen Waldemar lähetettiin Turkuun ensin Turun yläalkeiskouluun ja sen jälkeen Turun kymnaasiin. Nuoremmat veljet kävivät niin ikään yläalkeiskoulun Turussa, ja Evald myös kymnaasiin, mutta nuorimmainen Emil siirtyi veljiensä kanssa Helsinkiin ja kävi lukionsa siellä.

Poikien asuminen koulukaupungissa järjestettiin niin, että perheen äiti Wilhelmina Jansson sekä hänen tätinsä, kappalaisen leski Anna Sofia Hyllegren, asuivat poikien kanssa Turussa lukukausien aikana. Aivan alkuvuosina siellä lienee asunut ainoastaan Anna Sofia Hyllegren. Purjehduskauden ulkopuolella myös perheen isä Simon Jansson oli usein Turussa.

Perhe vuokrasi Turun kaupungista muutaman huoneen asunnon lukuvuodeksi kerrallaan. Alkuvuodesta 1860 Wilhelmina Jansson kuvaili kirjeessä vanhimmalle pojalleen Waldemariin perheen asumisolaja ja uuden asunnon etsintää seuraavaa lukukautta varten. Perhe oli harkinut asunnon vuokraamista Turun kehruhuoneen lähistöltä mutta päätyi kuitenkin siihen, että se sijaitisi liian kaukana keskustasta.²⁴³ Sen sijaan he päättivät vuokrata asunnon torin varrelta Bernstedtin kivitalosta. Udestakaupungista muuttanut leipuri Palmroos oli vuokrannut itselleen koko talon, ja Janssonit vuokrasivat edelleen häneltä pihan puolella olevan asunnon, jossa oli sali, kaksi kamaria ja keittiö. Wilhelmina Jahnsson piti asunnosta maksettua 60 ruplan vuokraa kalliina, vaikka Turussa ”kaikki” olivat sitä mieltä, että hinta oli keskustassa sijaitsevasta huoneistosta hyvin edullinen.

Wilhelmina Janssonin kirje antaa varsin tarkan kuvan perheen asuinoloista ja asumisen väljyyteen kohdistuvista odotuksista. Hän piti kolmen huoneen ja keittiön asuntoa liian suurena ja kalliina perheelle, jossa asuivat Wilhelmina Janssonin lisäksi Musteri, pojat Evald ja Emil

---

²⁴³ Turun kehruhuone sijaitsi Linnankadun ja Eskelinkadun kulmassa.

sekä ainakin ajoittain Simon Jansson. Heidän lisäksi taloudessa asui piika. Asuntoa vuokrassa ajatuksena oli, että myös Waldemar tulisi Helsingistä asumaan Turkuun muun perheen kanssa ja toimisi opettajana. Waldemar olisi ainoana perheenjäsenenä saanut oman huoneen, isomman kaksi-ikkunaisen kamarin, jotta hän voisi ottaa vastaan myös yksityisoppilaita. Kokonaan yksin hän ei olisi voinut kamarissaan asua, vaan hänen olisi pitänyt hankkia alivuokralainen kanssaan huonetta ja sen vuokraa jakamaan. Wilhelmina Jansson ehdotti pojalleen, että tämä valitsisi itse huoneeseensa alivuokralaisen, jotta yhdessä asuminen olisi mukavampaa – mahdollisena ei siis pidetty sitäkään, että perhe valitsisi Waldemarille asuintoverin. Jos Waldemar taas hankkisi itselleen asunnon kaupungilta yhdessä jonkun toverinsa kanssa, perhe asuisi itse kaksi-ikkunaisessa kamarissa ja vuokraisi pienemmän kamarin alivuokralaiselle. Salia, yhtä kamaria ja keittiötä pidettiin siis sopivana huonemääränä kolmelle aikuiselle, kahdelle koululaiselle ja piialle.²⁴⁴

Kun perheen aikuisen pojan asumisjärjestelyjä suunniteltiin, yksin asumista tai edes omassa huoneessa asumista ei pidetty mahdollisena vaihtoehtona, vaikka tällä oli odotettavissa säännöllisiä tuloja opettajan sijaisena ja yksityisopettajana. Yksin asuminen ei ollut perheen mielestä ongelma pelkästään taloudellisista syistä, vaan vanhemmat ajattelivat, ettei yksin asuminen ole ihmisen hyvinvoinnille hyväksi. Waldemar Jahnsson asui Helsingissä jaetuissa vuokra-asunnoissa. Keväällä 1864, kun hän oli viimeistelemässä filosofian kandidaatin tutkintoon, hän kuitenkin asui yksin. Vanhemmat huolestuivat tiedosta: ”*Sinun preivis me saime se 4 päivä josa me saime kuula että sinä asut yxi kuin tontu, me tykäme että se on tarpelinen että sinä ottat jonkun toisen kanssa asuman muutoin tulet Siellä yksin hasu päiseks.*”²⁴⁵

1.3. Kustavilaisia vierailijoita Turussa

Janssonin perheen luona Turussa asui usein kustavilaisia tai muita tuttavuuksia, jotka olivat syystä tai toisesta Turussa. Tämä vierailijoiden majoittaminen oli sekä osa perheen sosiaalista elämää että tapa osallistua siihen lähiyhteisön palvelujen vaihtoon, joka oli kahdella paikalla asuvan perheen käytännön arjen järjestämiselle välttämätöntä. Vastapalveluksena saatiin kyy-

---

²⁴⁴ Evald Jahnsson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8. – 9. 3 1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:1, KIA.

²⁴⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:4, KIA.

tejä Kustavin ja Turun välillä sekä tietojen ja kirjeiden välitystä ja vaate-, ruoka- ja tavaralähetysten kuljettamista.

Alkuvuodesta 1860 Janssonin perheen luona Turussa oleskeli muiden muassa kustavilainen Istron rusthollin emäntä, joka oli Wilhelmina Janssonin ystävä. Istron emäntä oli sairaana, ja hänen kanssaan perheessä asui muutaman viikon ajan myös hänen tyttärensä, joka tuli Turkuun äitinsä seuraksi. ”Istron ämende on Nytt ainna tulutt paremaks [...] hännän flikas tuotin hennen huviksens pääsiäisen asti”, kirjoitti Simon Jansson. Samaan aikaan Janssoneilla asui kustavilainen Millanaisten piika Miina, joka niin ikään oli sairaana ja käymässä Turussa lääkärin luona. Tässä vaiheessa asunto koettiin jo ahtaaksi: ”pääsiäisin saaka minä olan meinan olla turusa jos tilla niin kauvan piisa”, jatkoi Simon Jansson. Sairaudestaan toipuvat Millanaisten piika ja Istron emäntä asuivat Janssoneilla ainakin kolmen viikon ajan. Väenpaljous kävi iäkkään Musterin voimille; Wilhelmina Jansson sen sijaan nautti siitä, että hänellä oli Istron emännästä hyvää seuraa. Millanaisten piika taas sai asua Janssonien luona, koska lääkäri oli halunnut hänen jäävän joksikin aikaa Turkuun. ”[A]f henne har man väl ingen nytta men man måste hjälpa då man är i tillfälle [...] det är så guds vilja [...]”, kirjoitti Wilhelmina Jansson.²⁴⁶

Perheen kirjeissä on muutamia mainintoja myös siitä, että kustavilaiset nuoret asuivat Janssoneilla oleskellessaan Turussa opintojensa vuoksi. Simon Janssonin sisaren tyttärenpoikaa Heikin Davidia odotettiin Turkuun syysyksi 1860. Vierailun syy ei kirjeistä selviä, mutta Davidista tuli talollinen, joten opinnoista ei liene ollut kyse. Evaldin käydessä vielä koulua, ennen vuotta 1864, kirjeissä mainitaan Janssoneilla asunut Konstantin, joka oli ilmeisesti Turussa oppimassa ruotsia ja käymässä rippikoulua. Wilhelmina Jansson kertoi kirjeessään, että Konstantinin ruotsinkieli oli jokseenkin kankeaa ja hän teki virheitä kirjaimien kohdalla, mutta hän oli oppinut ymmärtämään ruotsia hyvin. Konstantin osasi jo ulkoa ”alttarin sakramentin”, jonka hän oli aikaisemmin opetellut suomeksi. Arjessa oli vaikeuksiakin: Konstantin oli ollut sairaana ja sitä paitsi hänen kanssaan oli tullut riitaa.²⁴⁷ Vuonna 1865 Turkuun tuli Kons-

---

²⁴⁶ ”Ei hänestä mitään hyötyä ole, mutta pitää auttaa kun siihen on tilaisuus. Sellainen on Jumalan tahto”. Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52: 3, KIA.

²⁴⁷ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:4, KIA.

tantinin sisko Emma käydäkseen ompelukoulua. Janssonin poikien kirjeistä ei käy ilmi, asuiko myös hän Janssonien kotona.²⁴⁸

Evald Jansson kertoo omassa kirjeessään kustavilaisesta ”Pleikilän pikkupojasta”, joka asui Janssonien luona: poika oli ”fiksu lurjus” (”*Det tycks vara en klok kanalje*”), joka puhui ruotsia ”kuin kreivi” ja osasi Abc-kirjansa.²⁴⁹ Ainakin 1866, jolloin pojista sekä Waldemar että Evald olivat jo siirtyneet Helsinkiin opiskelemaan, Janssoneilla asui Gustaf Lundman -niminen poika, joka aikoi käydä rippikoulun Turussa yhdessä perheen nuorimmaisen Emilin kanssa.²⁵⁰ Janssonin perheen pojat olivat selvästi tottuneet näihin kustavilaisiin koulukkaisiin Turun-kodissaan. Kertoessaan Kustavin Lypertön Alastalon vanhimman pojan tulosta Turkuun merikouluun Evald mainitsee hänestä erikseen: ”.. *men [han] kommer troligen icke att bo hos oss*”.²⁵¹

2. Huolenpitoa, ruokaa, vaatteita

2.1. Huolenpito kiintymyksen osoituksena

Kun perhe asui yhdessä Turussa tai Kustavissa, huolenpito oli osa arkea, eikä kirjeenvaihdossa ole siitä juurikaan mainintoja. Se nousi perheen kirjeissä tärkeäksi aiheeksi vasta silloin, kun pojat muuttivat 1860-luvun mittaan yksi toisensa jälkeen Helsinkiin mennäkseen yliopistoon. Sen jälkeen monia arkisia asioita hoidettiin perheessä kirjeiden välityksellä.

Janssonin perhekirjeenvaihdon käytännönläheisin osa kertoo siitä, kuinka vanhemmat, ennen muuta äiti, pitivät Helsinkiin opiskelemaan lähteneistä pojistaan konkreettisesti huolta lähettämällä näille ruokaa ja vaatteita sekä varmistamalla, että poikien taloudenpito oli kunnossa. Kaikessa arkisuudessaan tätä huolenpitoa ja sen kuvauksia kirjeissä voidaan tarkastella tapana osoittaa kiintymystä perheenjäsenten välillä. Kuvaukset arjen järjestelyistä luovat lähikuvaa

---

²⁴⁸ Emil Jahnsson ja Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 18.4.1865. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:43:3, KIA.

²⁴⁹ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:10, KIA.

²⁵⁰ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.3. 866. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:5, KIA.

²⁵¹ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 21.1.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:3, KIA.

maalta opintielle lähteneiden poikien olosuhteista ja elintasosta. Samalla niiden kautta tulee esille joitakin kirjeenvaihdolle tyypillisiä piirteitä egodokumenttien kentässä.

Poikien ruoasta, vaatteista ja hyvinvoinnista huolehtiminen voidaan käsittää vanhempien tapana osoittaa rakkautta pojilleen. Perheenjäsenten toisilleen kirjoittamissa teksteissä perheen keskinäinen kiintymys tulee esiin lähes yksinomaan niissä melko kaavamaisissa aloitus- ja lopetusteksteissä, jotka kirjeissä toistuvat vuodesta toiseen; itse kirjeiden tekstissä ei niistä juuri puhuta. Talonpoikien päiväkirjoja tutkiessaan Kaisa Kauranen on todennut, että talonpoikien kirjoittamiselle on kansainvälisessä ja erityisesti ruotsalaisessa tutkimuksessa pidetty tyypillisenä vähäistä tai olematonta tunneilmaisua ja keskittymistä käytännöllisiin asioihin. Kauranen on kuitenkin todennut, että tällainen luonnehdinta ei sovi suomalaisten talonpoikien päiväkirjoihin, joissa miehet kirjoittivat työn ja sään kuvausten ohella myös toiveistaan ja tunteistaan ja joissa rakkaus, puoliso ja perhe ovat tärkeällä sijalla.²⁵² Yksityiseksi tarkoitettujen päiväkirjat ovat kuitenkin hyvin erilaista aineistoa kuin kirjeet, jotka on tarkoitettu toisen tai toisten luettavaksi ja joissa tunteiden suoran ilmaisun kynnyks voi olla korkeampi. Kiintymyksen ilmaukset kiinnittyvät Janssonin perheen kirjeissä alun puhutteluun ja jokaisen kirjeen lopettavaan fraasiin. Vaikka näiden aloitusten ja lopetusten ajateltaisiin olevan kirjeen kirjoittamisen konventioiden sanelemia tekstejä enemmänkin kuin henkilökohtaisia tunteiden ilmauksia, ei kiintymyksen ja rakkauden ilmaisujen puuttumisesta itse kirjeteksteistä ole syytä tehdä johtopäätöksiä perheen keskinäisestä kiintymyksestä. Voidaan ajatella, että suorien ilmausten lisäksi rakkaus ja kiintymys tulevat esille siinä tavassa, jolla vanhemmat monin tavoin pitävät huolta aikuistuvien poikiensa hyvinvoinnista.

Käytännöllisestä tuesta kiintymyksen osoituksena on kirjoittanut mm. historioitsija Kennet Loisel. Hän on tutkinut miesten välistä ystävyyttä vapaamuurarien kirjeenvaihdon kautta. Loiselille mukaan ystävyyttä ei voi määrittää vain diskurssin, kirjeissä esiintyvien suorien ilmausten kautta, vaan siinä ovat tärkeitä myös osapuolten kokema keskinäinen tuki ja tuen konkreettiset ilmaukset, joita hän kutsuu ystävyuden instrumentaaliseksi ulottuvuudeksi.²⁵³ Janssonin perhekirjeenvaihdon elintarvikkeisiin, vaatteisiin ja muihin arkisiin asioihin liittyviä tekstejä voidaan tarkastella perheen sisäisen kiintymyksen instrumentaalina ulottuvuutena.

---

²⁵² Kauranen 2009, 11–12.

²⁵³ Loisel 2007, 189–202.

2.2. Koulunkäyntiä Musterin valvonnassa

Ensimmäiset Janssonin perheen säilyneet kirjeet ovat vuosilta 1859 ja 1860, jolloin perheen kaikki pojat olivat jo Turussa koulussa. Pojista vanhin, Waldemar, kirjoitti ylioppilaaksi 1860. Näinä kirjeenvaihdon ensimmäisinä vuosina perheen kolme poikaa, Waldemar, Evald ja Emil, asuivat koulukortteerissa Turussa Musterin, Wilhelmina Janssonin tädin ja kasvattiäidin Anna Sofia Hyllegrenin kanssa. Musteri oli jo hyvin iäkäs; hän oli syntynyt 1777 ja tähän aikaan siis yli 80-vuotias. Wilhelmina Jansson asui näinä vuosina ainakin ajoittain vielä kotonaan Kustavissa. Hänelle ei enää ollut kotona omia lapsia, koska perheen nuorimmainen oli kuollut 1853 ja ainoa tytär Ida Sofia vuonna 1857, mutta vuosina 1858–1860 Fredsbossa asui Janssoneiden kasvattitytär Sofia Wilhelmina.

Musteri ei osallistunut kirjeiden kirjoittamiseen, eikä poikien kirjeissä juurikaan viitata hänen muutoin kuin terveisiä lähetettäessä. Hänen roolinsa Turun kodissa jää epäselväksi, mutta korkea ikä lienee rajoittanut hänen osallistumistaan käytännön taloudenhoitoon. Turussa oli perheen mukana myös piika, jolle käytännön työt pääasiassa jäivät. Turun koulukortteerissa näyttää äidin poissa ollessa vastuuta kantaneen esikoinen Waldemar, mutta päävastuu ja päättäjävalta olivat perheen äidillä, joka pysyi kirjeiden välityksellä selvillä Turun-kodin taloudesta ja poikien elämästä.

18-vuotias Waldemar saapui laivalla Turkuun lokakuussa 1859 ja raportoi kirjeessään äidilleen matkan vaiheet ja kustannukset. Hän kertoi lyhyesti omat ja veljiensä tärkeimmät kuulumiset sekä lähetetyn ja saapuneen postin ja hoiti sitten kirjeessään joukon käytännön asioita. Kirje oli lähdössä Kustaviin Latokartanon ajomiehen mukana, joka oli Turun-matkallaan tuonut pojille jauhoja ja muita tarpeita. Ajomiehen mukana Waldemar lähetti Kustaviin kirjeen lisäksi täipulveria sekä Pietilän rouvan eli kappalaisen vaimon tilaamat ostokset. Näihin liittyvät raha-asiat siirtyivät kirjeen välityksellä äidin hoidettaviksi Kustavissa; ajomiehen palkkion maksaminen olisi ollut Musterin tehtävä, mutta maksu oli unohtunut. Lopuksi Waldemar kertoi kaikkien olevan terveitä, mutta valitti nuorimmaisen Emilin kurissa pitämisen vaikeutta.²⁵⁴

---

²⁵⁴ Waldemar Jahnsson Wilhelmina Janssonille 1.10.1859, A. W. Jahnssonin arkisto 1015: 53:1, KIA.

Kaikki nämä asiat raportoitiin nimenomaan perheen äidille; kirjeestä käy ilmi, että Simon Jansson oli laivallaan matkoilla.

Kaksi viikkoa myöhemmin Waldemar kirjoitti äidilleen poikien vaateasioista: äitiä pyydettiin lähettämään kangas Waldemarin koulu-univormua varten, jotta se voitaisiin viedä räätäilille Turussa. Molemmat pikkuveljet olivat ilman saappaita, jotka piti tilata suutarilta.

Kirjeestä käy ilmi, että Turussa käyvät kustavilaiset tapasivat käydä Janssonin poikien luona kaupungissa ollessaan ja että he yleensä kertovat vierailuaikeistaan etukäteen Wilhelmina Janssonille siltä varalta, että tämä halusi lähettää heidän mukanaan uutisia, tavaroita tai kirjeitä. Waldemar kirjoitti: ”*Ääritalo husbonden var i dag om morgonen hos oss, men han hade beslutat resan så fort, att Mamma icke hann få veta, att han kom*”. Waldemar toivoi äitinsä jospian tulevan Turkuun, mutta se oli mahdollista vasta kun perheen isä aluksineen palaisi Helsingin-matkaltaan Kustaviin. Äitiä kaivattiin erityisesti kasvatusavuksi, pitämään aisoissa perheen nuorimmaista Emiliä, joka Waldemarin mukaan juoksenteli kaupungilla ”kuin nis-koitteleva hevonen”. ”*Annars också skulle det vara trefligare*”, lisäsi Waldemar.²⁵⁵

Äitiä kaipasi Turkuun samana syksynä myös 15-vuotias Evald. Hän oli ollut sairaana ja lääkärin hoidossa, mutta sanoi, kuten isoveljensäkin, että äitiä tarvittiin Turkuun ennen kaikkea Emilin vuoksi. Kymmenvuotias nuorimmainen juoksi Evaldin mukaan kaduilla ja laiminlöi koulutehtäviään. Kun Evald tai Musteri patistivat häntä läksyjen ääreen, Emil sanoi ivallisesti, ettei hänen tarvinnut totella heitä. Wilhelmina Jansson näyttäytyy tämän kirjeen valossa perheen auktoriteettina ja kasvattajana, jonka muut perheenjäsenet uskovat pystyvät palauttamaan järjestyksen. Musterilla tällaista roolia ei ollut. Myös hän oli pyytänyt Wilhelminaa tulemaan pikaisesti Turkuun. Hän oli huolissaan siitä, että kauppias, jolta perheen koulukortteri Turussa oli vuokrattu, kyseli usein Wilhelmina Janssonin kaupunkiin tulosta, ilmeisesti periäkseen vuokran.²⁵⁶

---

²⁵⁵ ”Ääritalon isäntä oli meillä tänä aamuna mutta hän oli päättänyt matkastaan niin pikaisesti ettei äiti ehtinyt saada tietoa hänen tulostaan”. ”Muutoinkin se olisi mukavampaa”. Waldemar Jahnsson Wilhelmina Janssonille 15.10.1859, A. W. Jahnssonin arkisto 1015: 53:2, KIA.

²⁵⁶ Evald Jahnsson Wilhelmina Janssonille 29.9.1859, Jahnssonin perhearkisto, Evald Jahnssonin kirjeenvaihto 1015:60:1, KIA.

Näiden muutamien säilyneiden kirjeiden perusteella Janssonin perheen ensimmäinen järjesty, jossa perheellä oli, kuten Evaldin kirjeessä sanotaan, ”Turun-huusholli ja maalaishuusholli”, toimi huonosti. Musterin ja piian hoivissa Turussa asuvat 18- ja 15-vuotiaat pojat joutuivat kantamaan vastuuta 10-vuotiaasta pikkuveljestään ja huomasivat, etteivät siinä onnistuneet. Turussa oleva perhe turvasi monissa asioissa Kustavissa olevaan Wilhelmina Janssoniin, jonka mahdollisuudet hoitaa asioita olivat rajalliset: tavarat ja usein postikin kulkivat vain Turussa käyvien pitäjäläisten mukana. Perheen isä oli purjehduskauden ajan kauppamatkoillaan.

1860-luvun alkupuolella Wilhelmina Jansson muutti useimmiten lukukausien ajaksi nuorimpien poikiensa kanssa Turkuun. Samaan aikaan perhe jakautui uudella tavalla, kun pojat lähtivät yksi toisensa jälkeen Helsinkiin yliopistoon. Käytettävissä olevista kirjeistä ei käy ilmi, onko Janssonien perheessä asuneella pienellä kasvattityttärellä osuutensa siihen, että Wilhelmina Jansson jäi aluksi Kustaviin. Joka tapauksessa tyttö siirtyi 1860 kasvatiksi toiseen kustavilaisperheeseen.

2.3. Paitoja, lakanoita, puolukoita

Kun Janssonin perheen pojat 1860-luvulla siirtyivät Helsinkiin, Wilhelmina ja Simon Jansson huolehtivat edelleen monin tavoin heidän hyvinvoinnistaan, niin ruoasta kuin vaatteista ja muista tarvikkeista.

älskade Waldemar
här skickar jag edra skiurtor [.]
emils fins ofvan på [.] der fins
kragår i mellan dina siurttor
at du intte behöver titta öfver
alla [.] der fins et par
lackan som Emil skal få [.] han fik
bara et par med sig [...]²⁵⁷

---

²⁵⁷ ”Rakas Waldemar. Lähetän tässä teille paitoja. Emilin ovat päällimmäisinä. Sinun paitojesi välissä on kauluksia ettei sinun tarvitse etsiä. Siellä on myös lakanoita Emilille. Hän sai vain parin mukaansa”. Wilhelmina Jansson Waldemar Janssonille (ei päiväystä), A. W. Janssonin arkisto 1014:52:7, KIA.

Äiti lähetti pojilleen sellaisia vaatekappaleita, jotka saattoi ommella kotona. Kun Waldemar Jahnsson lukiolaisena oleskeli Vampulassa, hänelle lähetettiin melko suurelta vaikuttava vaatevarasto: kahdeksan paitaa ja niiden lisäksi simsettejä (*simisätter*) eli irrallisia paidan etumuksia sekä nenäliinoja. Äiti paitsi vastasi vaatekappaleiden hankinnasta myös ohjeisti niiden käyttöä: uusien paitojen kanssa tuli käyttää aluspaitoja (*nat siurttår*), jotta ne säilyisivät kauemmin siisteinä.²⁵⁸ Myöhemmin hän lähetti nuorimmalle pojalleen kolme paitaa ja lupasi lisää keväällä, kun ehtisi kutoa palttinaa – kangas kudottiin kotona. Paitoihin saatettiin ostaa Uudestakaupungista valmiita etumuksia, jolloin ompelemista oli vähemmän. Alusvaatteet valmistettiin myös kotona.²⁵⁹

1860-luvun lopulta alkaen, kun pojat olivat jo Helsingissä ja vanhemmat viettivät koko vuoden Kustavissa, he lähettivät pojilleen myös ruokatarpeita. Ruokalahetykset kulkivat Helsingissä käyvän isän tai jonkun muun paikkakuntalaisen kyydissä; postin välityksellä ruokaa tuskin on korkeiden postimaksujen vuoksi lähetetty. Wilhelmina Jansson lähetti pojilleen leipää ja ajoittain voitakin, mikäli se oli Kustavissa niin paljon halvempaa kuin kaupungissa, että sitä kannatti kuljettaa. Voin hinta maalla ja kaupungissa on ainoita ruokahuoltoon kuuluvia asioita, joihin myös Simon Jansson kirjeissä otti kantaa. Kaupunkiin lähetettiin lisäksi sieniä ja marjoja, ainakin puolukoita.²⁶⁰

Wilhelmina Jansson myös valmisti ja lähetti pojilleen vuodevaatteet ja piti lukua niiden riittävyydestä. Omien poikien varustamisen lisäksi hän näyttää kantaneen vastuun myös heidän kanssaan ajoittain, ilmeisesti alivuokralaisina, asuneiden muiden poikien varusteista. Hän esimerkiksi lähetti Waldemarin luokse asumaan tulevan, kirjeessä nimettömäksi jäävän pojan vuodevaatteiksi lakanoita ja pyyhkeitä, tyynyjä, peitteen virkaa toimittavan vanhan aamutakin (*en gammal slafrok*) sekä päiväpeiton. Waldemarin tehtäväksi hän antoi ensimmäistä luku-kauttaan aloittelevan pojan silmällä pitämisen ja totuttamisen heti alkuun pois huonoilta tavoilta – huonot tavat tarkoittivat tässä tapauksessa liikaa syömistä. Wilhelmina Jansson epäili pojan olevan ahne ja tuhlaavainen ja kertoi varoittavana esimerkkinä Simon Janssonin kanssa purjehtivasta pojasta, joka söi kaiken sokerin, jonka sai, ja joka oli kovasti voin perään:

---

²⁵⁸ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille helmikuussa 1859. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:2, KIA.

²⁵⁹ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä), A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:7, KIA sekä Wilhelmina ja Simon Jansson pojilleen (ei päiväystä), A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:10, KIA.

²⁶⁰ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9. (ei vuotta), A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:14, KIA.

nu skal han vara mera öfver dådig och snål [.]
du moste holla öga öfver honom först i början at han kom
mer at väna sig fron sådana ovanor [.] sockre mos
te du holla bakom lås den också [.] poiken som seg
lar med pappa etter så mycke socker som dett finns
framme bara och efter smör är di fasliga [.] så du nu
vet se efter [.]²⁶¹

Kirjeen yksityiskohtaiset ohjeet kertovat siitä, että Wilhelmina Jansson kantoi kirjeiden välityksellä edelleen eräänlaista perheenmännän vastuuta myös poikiensa kodista, vaikka nämä ovat jo Helsingissä opiskelemassa. Vaikka vanhempien ja poikien välillä oli erimielisyyksiä esimerkiksi elämäntavasta ja rahankäytöstä, huolenpito oli ehdotonta, eikä sen lakkaamisella uhattu tiukoissakaan tilanteissa. Kirjeiden joukossa on muutamia, joissa Wilhelmina Jansson läksytti ankarin sanoin poikiaan ja sanoi olevansa näihin pettynyt, mutta läksytyksen lomassa kertoi lisätietoja lähettämistään vaatteista ja tavaroista.

2.4. Arjen kuvausten merkitys

Hyvinvoinnista huolehtiminen voidaan nähdä osana vanhempien vastuuta perheen yhteisessä sosiaalisen nousun projektissa: ruoasta ja vaatteista huolehtimalla he osaltaan tekivät poikien opinnot mahdollisiksi. Osin kyse oli maalla asuvien vanhempien paremmista mahdollisuuksista saada edullisia elintarvikkeita. On kuitenkin huomattava, ettei Janssoneilla ollut kotieläimiä eikä viljelystä, mutta perheen kauppaa käyvä isä saattoi ostaa elintarvikkeita myös poikien tarpeisiin. Huolenpito liittyy myös sukupuoleen, poikien ei edellytetty itse selviävän ruoka- ja vaatehuollostaan kaupungissa.

Silloin kun kirjeissä puhutaan puolukoista, lakanoista, haloista ja leivästä, kirjeet toimivat perheen sisäisen huolenpidon välineenä, joiden kautta äidin hoiva ulottuu poissa oleviin per-

---

²⁶¹ ”Hän voi olla tuhlaavainen ja kitsas. Sinun pitää aluksi pitää häntä silmällä että hän oppii pois huonoilta tavoilta. Sokeri sinun pitää säilyttää lukkojen takana. Isän kanssa purjehtiva poika syö kaiken sokerin joka vain on esillä ja on kovasti voin perään. Että tiedät pitää silmällä”. Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9. (ei vuotta), A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:14, KIA.

heenjäseniin. Samalla äiti piti itsellään osan poikien kotitalouden vastuusta – ja myös teki sitä koskevia päätöksiä.

Arkinen huolehtiminen pienine yksityiskohtineen tuo myös esiin joitakin kirjeenvaihdon erityispiirteitä, joiden osalta kirjeenvaihto lähdeaineistona poikkeaa muista henkilökohtaisesta elämästä kertovista lähteistä. Erityisesti elämänkaarta ja sen tärkeitä tapahtumia kuvaavat muistelmat tai omaelämäkerrat, mutta myös tärkeitä asioita tai tunteita pohdiskelevat päiväkirjat, jättävät usein ulkopuolelleen sellaiset käytännön asiat, jotka toistuvat jotakuinkin samanlaisina kerrasta toiseen ja jotka eivät ole kirjoittajan näkökulmasta mitenkään kiinnostavia. Tältä osin kirjeenvaihtoa lähimpänä voidaan ajatella olevan maaseudun työhön ja arkeen liittyvien päiväkirjojen, joihin on kirjattu käytännön elämän yksityiskohtia. Janssonin perhekirjeenvaihdossa käsitellään paljon sellaisia arkisia asioita, joiden tallentaminen kirjoittamalla, joko itseä tai jälkipolvia varten, ei ollut tarpeellista. Nämä olivat usein asioita, jotka normaalisti hoidettaisiin suullisesti. Niiden kirjaaminen tuli tarpeelliseksi vasta maantieteellisen etäisyyden myötä; mitään tietoja näistä asioista ei ole säilynyt niiltä ajoilta, jolloin Wilhelmina Jansson asui yhdessä poikiensa kanssa. Usein kyse on sellaisista käytännöllisistä asioista, jotka myöhemmin aikoina olisi hoidettu puhelimella. Tutkimuksen lähdeaineistona yksi kirjeiden vahvuus on se yksityiskohtainen arjen elämään, materiaaliin olosuhteisiin ja järjestykseen liittyvä tieto, joihin on muuta kautta vaikeaa päästä käsiksi. Kun tämä arkinen tieto kiinnittyy henkilökohtaisiin kirjeisiin, sen kautta on mahdollista tarkastella myös henkilöiden välisiä suhteita, jotka saavat ilmauksensa – kielellisten ilmaisujen sijaan tai isäksi – materiaalisella, konkreettisella tasolla.

Arjen kuvauksissa näkyy selvästi myös toinen kirjeenvaihdon erityispiirre historiantutkimuksen lähteenä. Kirjeet ovat kommunikaatiota kahden (tai useamman) ihmisen välillä, ja niissä käsitellään asioita, joista syystä tai toisesta on tärkeää välittää tietoa kirjoittamisen hetkellä. Perhekirjeissä sekä kirjoittaja että vastaanottaja tuntevat toistensa arjen. Siksi kirjetekstien ulkopuolella jää paljon asioita, joista ei ole tarpeen kertoa, koska ne ovat molemmille osapuolille tuttuja. Pojat tunsivat varmasti hyvin kotinsa arjen ja äitinsä työn; poikien arki yliopiston opiskelijoina oli äidille vieraampi. Jansson-perheen kirjeenvaihdossa huomio kiinnittyy siihen, ettei Wilhelmina Jansson pitkissäkään kirjeissään koskaan kuvaa omaa arkista työtään eikä mainitse siitä, minkälaisissa toimissa hänen päivänsä kuluvat. Ainoastaan neuvotellesaan poikiensa kanssa vaatelähetyksistä hän ohimennen mainitsee ompelutyöstään ja kankaan kutomisesta. Kirjeiden sisällön perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että ompelutyötä oli

paljon, koska hän ompeli pukuja lukuun ottamatta suuren osan kolmen poikansa vaatteista. Ruoan hankinnasta ja valmistuksesta, säilömisestä, siivoamisesta ja muista kotitalouden töistä ei mainita edes sivulauseissa. Sen sijaan Wilhelmina Jansson kuvasi niitä tapahtumia jotka *poikkisivat* arjen tasaisesta kulusta, kuten vierailuja ja tapaamisia. Voidaan olettaa hänen päättelleen, etteivät opiskelevat pojat olleet kiinnostunut äidin kotona tekemästä työstä, varsinkin kun siinä ei ollut heille mitään uutta. Äiti katsoi parhaimmaksi keskittyä kirjeissään poikiin liittyviin aiheisiin. Naisten työn kuvausten puuttuminen liittyynee myös siihen, että Janssonin perheessä ei ollut tyttäriä. Kaikessa säilyneessä kirjeenvaihdossa ainakin toinen kirjeenvaihdon osapuolista on mies.

3. Raha-asiat ja toimeentulo

Raha, rahan tarve, rahan käyttö ja käytön sääntely ovat ikiaikaisia aiheita opiskelijoiden ja heidän vanhempiansa välisessä kirjeenvaihdossa. Raha-asioiden merkitys korostui erityisesti sellaisten ylioppilaiden elämässä, joiden vanhemmat olivat perinteisesti lapsiaan yliopistossa kouluttavan säätyläistön ulkopuolelta. Opiskelijat olivat taloudellisesti riippuvaisia vanhemmistaan. Vanhemmille, kuten Janssonin laivuriperheelle, lasten opinnot olivat suuri taloudellinen ponnistus, joka määritteli paljolti koko perheen elämää.

3.1. Ylioppilaiden opiskelukustannukset Helsingissä

1800-luvulla Helsingissä ei vielä ollut varsinaisia ylioppilasasuntoloita, vaan pääkaupungin ulkopuolelta tulevat opiskelijat asuivat usein alivuokralaisena tai vuokralla helsinkiläisissä kodeissa tai sukulaistensa luona. Asumisen taso vaihteli pimeistä ja kosteista ullakko- tai pihahuoneista porvariskotien yhteydessä oleviin hyvinvarustettuihin asuntoihin.²⁶² Opiskelijoille sopivien edullisten asuntojen puute oli – opintojen muiden kustannusten lisäksi – ongelma erityisesti säätyläistön ulkopuolelta tuleville ylioppilaille, joilla ei useinkaan ollut pääkaupungissa sukulaisia tai tuttavuuksia, jotka olisivat voineet tarjota asunnon opintojen ajaksi.²⁶³ Tämä oli tilanne myös Janssonin perheen kolmen pojan kohdalla, jotka joutuivat maksamaan normaalia vuokraa asunnostaan. Waldemar Jansson asui Helsingissä monissa eri osoitteessa, osan ajas-

---

²⁶² Klinge ja Kolbe 1991, 118.

²⁶³ Luukkanen 2005, 96.

ta yhdessä veljiensä kanssa. Säilyneissä kirjeissä ei mainita mitään poikien asunnoista, niiden olosuhteista tai poikien tyytyväisyydestä. Kirjeteksteissä ei mainita myöskään asuntojen osoitteita, mutta kirjeenvaihdon yhteydessä säilyneistä kirjekuorista kuitenkin näkee ainakin osan asuinpaikoista: Andstenin kivitalo Aleksanterinkadulla (1863); Laurellin talo Liisankadun varrella (1864); Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon talo Kasarminkadulla (1866); kauppaneuvos Borgströmin talo Mariankatu 5:ssä (1869).²⁶⁴

Yliopistossa ei ollut lukukausimaksuja, mutta opiskelijoiden oli maksettava muun muassa tenteistä ja opettajien antamasta yksityisestä opetuksesta, joka ainakin vuosisadan puoleenvälisiin oli tärkeä opetuksen muoto, sekä tutkinnoista.²⁶⁵ Asunnon ja ruoan lisäksi vanhempien oli kustannettava opiskelijoiden vaatetus, johon kuului univormu.

Niissä kirjeissä, joissa Simon Jansson lähetti rahaa Waldemar Jahnssonille Helsinkiin vuosina 1860–1864, lähetetty rahamäärä oli 15–20 ruplaa. Koska kirjeenvaihto ei ole säilynyt kokonaisuutena, sen avulla ei voi päätellä, kuinka usein rahaa lähetettiin. Yhden kerran summa oli lähetetty kahtena peräkkäisenä kuukautena, mutta siitä ei vielä voi tehdä johtopäätöksiä. Kirjeiden lisäksi rahaa on voitu lähettää myös Helsinkiin matkustavien tuttavien mukana. Samoilta vuosilta tiedetään, että Janssonin muiden perheenjäsenten koulukortteerin vuokra – sali, kaksi kamaria ja keittiö Turun keskustassa – oli 60 ruplaa kuukaudessa.

Opiskelun kustannuksista ei Janssonin perheen kirjeissä ole muuta kuin hajanaisia tietoja. Suunnilleen samaan aikaan ajoittuvia tietoja on kuitenkin mahdollista saada muiden Helsingissä opiskelleiden toispakkakuntalaisten opiskelijoiden kirjeistä. Ylioppilas Julius Krohnin (1835–1888) kirjeistä – Krohn valmistui maisteriksi 1860 – saa jonkinlaisia vertailutietoja Helsingissä asuvien opiskelijoiden menoista. Kirjeessään kotiin viipurilaisen kauppiaan poika kertoi asuvansa veljensä kanssa ”kahdessa somassa huoneessa”. Pojat olivat asuntoon tyytyväisiä mutta eivät vuokraemännän tarjoamiin aterioihin. Päivällinen maksoi 8 ruplaa kuussa ja ”parista juusto- tai lihavoileivästä aamiaiseksi ja illalliseksi maksetaan 7 ruplaa”. Veljekset alkoivat haetuttaa (palvelijalla) päivällisen ”eräästä ruokapaikasta”. Kotona he saivat aamuihin ja iltaisin maitoa ja ostivat lisäksi korppuja tai muuta syötävää. ”Ruoka ja passaus” mak-

---

²⁶⁴ Kirjeistä erotetut kirjekuoret. A. W. Jahnssonin arkisto 1015:52., KIA.

²⁶⁵ Klinge 1989, 82.

soi veljeksille yhteensä 15 ruplaa kuussa, ja tämän lisäksi maksettiin vuokra.²⁶⁶ Säätyläisperheestä tuleva Krohn pyysi ajoittain isältään rahaa – muutaman kerran pyydetyn ylimääräisen rahan määrä oli 100 ruplaa. Kiittäessään lähetetystä rahasta hän totesi: "Lohdutimme itseämme sillä, että vain ani harvat tulevat lukukaudessa toimeen vähemmällä kuin 200 ruplalla".²⁶⁷

Julius Krohn esitti kirjeessään vuonna 1860 myös arvion siitä, millä summalla opiskelija vähimmillään voisi tulla toimeen. Hän kertoi isälleen ”köyhän oikeuskirjurin pojasta, jolla on suuret runolliset lahjat ja joka asuu kylmässä asunnossa vaikeissa oloissa” ja pyysi, että isä voisi avustaa poikaa 100 ruplalla vuosittain, niin että tämä voisi yliopiston stipendien ja muiden pienten tulojen varassa säästäväisesti eläen tulla toimeen. Krohnin mainitsema köyhä ylioppilas oli Aleksis Stenvall.²⁶⁸ Näitä tietoja yhdistelemällä voidaan karkeasti arvioida, että ylioppilas tarvitsi elääkseen 200–400 ruplaa vuodessa. Summan voi suhteuttaa siihen, että vastavalmistunut seminaarinopettaja olisi saanut palkkseen samaan aikaan noin 150 ruplaa kuukaudessa. Säästäväisestäkin elävän opiskelijan elättämiseen vuoden ajan olisi siis tarvittu enemmän kuin seminaarin opettajan kuukauden palkka.²⁶⁹

Kaupungissa eläminen oli olennaisesta maaseudulla asumista kalliimpaa. Waldemar Jahnsson oleskeli opiskelutovereidensa kanssa vuonna 1861 Ruovedellä ja asui maalaistalon vinttikammarissa. Hän kertoi, että Ruovedellä oli mahdollista elää kolmella ja puolella ruplalla kuukaudessa.²⁷⁰

Opiskelijoiden univormujen hankkiminen aiheutti myös kustannuksia, vaikka ainakin 1850-luvulla monet opiskelijat laiminlöivät univormun ja sen varusteiden hankkimisen. Yliopistolla odotettiin 1854 keisarin visiittiä, ja opiskelijoiden oli ilmoitettava, mitä heidän univormuistaan puuttui. "Lista oli hyvin naurettava. Useimmilta puuttui miekka ja hattu; useilla ei ollut edes frakkia (...)", raportoi Julius Krohn, jonka oma univormu oli kunnossa.²⁷¹ Vaatetuskuustannusten kalleutta valitti Wilhelmina Jansson päiväamättömässä kirjeessä, joka ajoittui vuoden 1864 tienoille, jolloin perheen keskimäinen Evald kirjoitti ylioppilaaksi ja oli siirtymäs-

---

²⁶⁶ Krohn 2004, 62–63.

²⁶⁷ Kirje on vuodelta 1857. Krohn 2004, 80.

²⁶⁸ Krohn 2004, 148.

²⁶⁹ Krohn suunnitteli menevänsä seminaariin opettajaksi vuonna 1860, ja hänelle oli tarjottu palkaksi 36 ruplaa viikossa. Krohn 2004, 165.

²⁷⁰ Waldemar Jahnsson Evald Jahnssonille 23.7.1861. Jahnssonin perhearkisto, Evald Jahnssonin kirjeenvaihto 1015:57:1, KIA.

²⁷¹ Krohn 2004, 54.

sä yliopistoon Helsinkiin. Evaldin vaatettaminen oli tullut maksamaan lähes 40 ruplaa, kaksi kolmasosaa Turun-asunnon kuukauden vuokrasta.²⁷²

3.2. Perheen käytettävissä olevat tulot

Jansson-perheen kirjeistä on mahdollista saada epäsuoria tietoja perheen varakkuustasosta. Vaikka tuloista tai käytettävissä olevista varoista ei kirjeissä ole mainintoja, niissä kerrotaan kuitenkin useassa kohdin siitä, minkälaiset asiat olivat perheen taloudellisessa tilanteessa mahdollisia, ja toisaalta siitä, mihin perheen käytettävissä olevat varat eivät riittäneet.

Konkreettisia lukuja perheen tuloista tai varallisuudesta ei ole saatavilla. Keskeinen lähde olisivat perunkirjat, mutta ne ovat tuhoutuneet Vehmaan tuomiokunnan arkiston palossa 1928. Perheen talous perustui Simon Janssonin laivurina hankkimiin tuloihin, jotka vaihtelivat sekä vuodesta toiseen että vuodenaikojen välillä.

Janssonien perheen taloudelliset mahdollisuudet poikiensa kouluttamiseen olivat huomattavasti paremmat kuin esimerkiksi Simon Janssonin sukulaisten. Simon Janssonin laivurinammatin vuoksi perhe eli suurelta osin rahatalouden piirissä, eikä sen omaisuus ollut sidottuna maahan ja tilaan. Merenkulun ansiosta rahan käyttö oli yleensäkin Kustavissa 1800-luvun puolivälissä runsaampaa kuin sisämaan pitäjissä, joissa usein vaihdettiin tavaraa tavaraan.²⁷³ Samasta syystä perhe kuitenkin joutui ostamaan valtaosan elintarvikkeista ja muista tuotteista. Niiden hankkimiseen edullisesti oli kuitenkin hyvät mahdollisuudet, kun Simon Jansson osti mm. perunoita, lihaa ja kalaa viljelijöiltä ja kalastajilta. Elintarvikkeita oli myös mahdollista saada laajan maataviljelevän sukulaisverkoston kautta. Toisaalta kulut olivat hyvin suuret erityisesti 1860-luvun alkupuoliskolla, kun perheen oli lukukausien aikana vastattava asumiskuluista kolmella paikkakunnalla: Kustavin kodin lisäksi oli vuokra-asunto Turussa lukiota käyville pojille ja alivuokralaisasunto Helsingissä yliopistossa opiskelevalle esikoiselle.

Perheen tuloihin kuuluivat vuoteen 1864 asti myös Musterin, Anna Sofia Hyllegrenin, kappalaisen leskenä saamat leskenjyvät, joiden määrä oli kolme tynnyriä, vuodesta 1862 kolme

---

²⁷² Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9. (ei vuotta). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:14, KIA.

²⁷³ Heervä ja Joutsamo 1983, 281.

tynnäriä ja 28 kappaletta.²⁷⁴ Perheen pojat hankkivat ajoittain lisätuloja toimimalla kotiopettajina tai myöhemmin koulujen opettajina. Ainakin vuodesta 1864, jolloin Waldemar Jahnsson valmistui filosofian maisteriksi, hän kantoi osavastuun perheen taloudesta, vaikka jatkoikin opintojaan.

Vaikka tiedot perheen rahataloudesta ovat hyvin aukkoisia, ja Simon Janssonin laivurina hankkimat tulot vaihtelivat, kirjeiden perusteella on kuitenkin mahdollista hahmottaa, minkälaiseen elämään perhe tuloilla ylsi ja mihin sillä oli varaa.

Rahalähetysten yhteydessä vanhemmat ilmaisevat toisinaan huolensa rahan riittävyydestä. ”minä Lehätän nytt 15 Rubla [...] Kyllä tahtovatt tulla pian valpurin kouku kukkaron [...] se rahan meno on jokapäiväne”, kirjoitti Simon Jansson Waldemarille Helsinkiin maaliskuussa 1860²⁷⁵, lähetettyään saman summan hänelle kuukautta aikaisemmin. Toisissa kirjeissä rahaa lähetettiin taas kokonaan ilman kommentteja.

Pojille annettiin ohjeita siitä, kuinka tavallisista kuluista saattoi yrittää säästää. Monet perheen kulut liittyivät matkustamiseen ja kyyteihin paikasta toiseen. Wilhelmina Jansson neuvoi Waldemaria tinkimään kapteenin kanssa höyrylaivakyydin hinnan yhteen ruplaan, kun tämä oli tulossa Kustaviin häihin: ”du kan brutta med kapten at han för dig för en Rubel fram ock till backas [...] dett gör han nug bara du säger at du skule på et bröllop som hastigast efter det fins nog rom på fartyget”²⁷⁶.

Vuodelta 1864 on kirje, jossa neuvoteltiin siitä, onko perheellä varaa matkustaa viettämään joulua Huittisiin, jonne Kustavin kappalaisen Johan Lagerstedtin perhe oli saman vuonna muuttanut. Janssonin perheellä ei ollut omaa hevosta, joten kyydistä Kustavista Huittisiin olisi pitänyt maksaa, ja Wilhelmina Jansson epäili sen tulevan liian kalliiksi. Simon Jansson puolestaan oli sitä mieltä, että kesän Tukholman-matka oli ollut niin tuottoisa, että matkaan olisi varaa:

---

²⁷⁴ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 18.4.1862. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:5, KIA.

²⁷⁵ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 23.6.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52: 3, KIA.

²⁷⁶ ”Voit tinkiä kapteenin kanssa että hän kuljettaa sinut edestakaisin ruplalla. Hän suostuu kyllä kunhan sanot että olet menossa kiireellä häihin, jos aluksella vain on tilaa”. Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.8.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:1, KIA.

[...] mamma juteli että
Lagerstetin Frouva olli meitä
keskenytt että tulla vietämän
Joulu Huitisin. ja mammala
on hyvin mieltusta että männän
koska heilä on hyvä tahto, mutta
mamma meinais kuinka on
assiat jos taittan otta eten niin
Tyydis [tyyris) Reisu [.] mina vastaisin että
Jos mamman mieluta niin kyllä
mä juuri sään tähän taidame
otta sen Reusun etäme. Sillä Stockholmin
Reisu olli kaikkilla tavoila
Hyvä hinoilla että
Rahan korvolla [.] niin me
päätime että männän Hui
tisin vietämmän Joulu juhla.²⁷⁷

Matkoista ja niiden hinnoista keskusteltiin myös niinä harvoina kertoina, kun Wilhelmina Jansson matkusti Helsinkiin. Vuonna 18464 hän matkusti esikoisensa Waldemarin maisterinpromootioon. Simon Jansson ei ilmeisesti laivamatkojensa vuoksi päässyt osallistumaan tilaisuuteen. Wilhelmina Jansson oli halukas lähtemään, mutta matkan hinta oli muodostumassa ongelmaksi. Hän oli päättänyt ottaa Helsingin-laivasta kansipaikan, koska paikka kajuutassa tulisi ”hirvittävän kalliiksi” (*rysligt dyrt*) ja arveli kyllä kestävänsä päivän kansipaikalla, ”jos ilma on kaunis”. Häntä huolestuttivat kaikki ne muut kulut, jotka promootioon osallistuminen tuotti. ”Hirvittävän kalliiksi” tulisi myös majoittuminen Helsingissä, jos hän ei voisi asua Waldemarin asunnossa. Hän toivoi saavansa seurakseen sukulaisensa Delphina Dahlin, koska juhlalliseen tilaisuuteen osallistuminen yksin tuntuu ikävältä ajatukselta. ”*Moster Dal*” kuitenkin epäili, ettei hänellä olisi varaa matkustaa Helsinkiin, vaikka hän kovasti haluaisi.²⁷⁸ Kirje kuvastaa hyvin niitä vaikeuksia, joita säätyläistön ulkopuolelta tulevien opiskelijoiden vanhemmat kohtasivat: heillä oli ainutkertainen tilaisuus osallistua juhlalliseen tilaisuuteen,

²⁷⁷ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 29.11.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:10, KIA.

²⁷⁸ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä; sisällön perusteella ajoitettavissa vuoteen 1864) A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:11, KIA.

mutta osallistumisen kustannukset olivat käydä yli varojen. Lisäksi Wilhelmina Jansson koki hankalaksi osallistua tilaisuuteen yksin, sillä hänellä ei ollut yhteyksiä muiden opiskelijoiden vanhempiin eikä sukulaisiin Helsingissä.

3.3. Säästäväisyyden ideaali ja velkaantuminen

Kolmen pojan kouluttaminen oli taloudellisesti vaativa projekti, joka vaikutti vuosikymmenen ajan ratkaisevasti Janssonin perheen elämään. Edellä olevasta käy ilmi, että perheen vanhemmilla oli ajoittain vaikeuksia maksaa sellaisia kuluja kuin edestakaista kyytiä Kustavista Huitisiin tai kajuuttapaikkaa höyrylaivassa Helsinkiin. Kun perheellä ei ollut – ennen poikien valmistumista – käytettävissään vakituisia palkkatuloja, vaan sen tulot olivat riippuvaisia laivuri-isän kauppamatkojen tuottoisuudesta, vaihtelut perheen taloudessa ja käytettävissä olevan rahan määrässä lienevät olleet suuret. Kirjeissä on ajoittaisia viittauksia Simon Janssonin ja joidenkin lähiseudun isäntien välisistä velkasuhteista – joko rahasta tai tuotteista kuten jauhoista – mutta kirjeiden perusteella ei ole mahdollista päätellä, liittyivätkö nämä liiketoi- miin vai perheen kotitalouden velkaantumiseen.

Pyrkimys säästäväiseen elämään ja säästäväisyyden avulla luotu mahdollisuus perheen poiki- en sosiaaliseen etenemiseen tulee vanhempien kirjeissä selvästi ilmi. Kun vanhemmat joutuivat säätelemään tiukasti omaa kulutustaan mahdollistaakseen perheen yhteisen projektin to- teutumisen, he katsoivat luonnollisesti, että samaa säästäväisyyttä oli vaadittava myös pojilta. Pojat olivat kuitenkin jo siirtyneet maailmaan, jossa kuluttamisen tavat olivat hyvin erilaiset kuin maaseudulla. Vaikka perhe pystyi kustantamaan poikien opiskelun, eivät poikien käytös- sä olevat varat suinkaan aina riittäneet opiskelijaelämään. Rahankäyttö ja uudenlaiset elämän- tavat johtivat ajoittain konflikteihin vanhempien kanssa. Yksi konfliktien aiheista oli velkaan- tuminen.

Kun Waldemar vuonna 1858 kävi vielä lukiota Turussa, Wilhelmina Janssonin korviin kan- tautui huhu, että Waldemar oli joutunut rehtorin rangaistavaksi pelattuaan korttia. Syvän mo- raalisen pettymyksen lisäksi äiti kiinnitti huomiota tapahtuneen taloudelliseen puoleen. Häntä jäi piinaamaan ajatus siitä, ettei hän enää voinut luottaa siihen, että Waldemar käyttäisi rahan- sa siihen, mihin vanhemmat olivat ne tarkoittaneet. Hän viittasi kirjeessään rahoihin, joiden käyttöä Waldemar ei ollut pystynyt vanhemmilleen selvittämään: ”*hvem vet till hvad du har*

använt alt detta”. Hän tunsi itsensä petetyksi ja oli katkera siitä, että joutui valehtelemaan miehelleen; säästääkseen tätä murheelta hän aikoi kertoa Waldemarin ostaneen tuhlatuilla rahoilla kirjoja. Kun luotettu esikoinen oli näin tuhlannut vanhempiansa hankkimia rahoja huonoon elämään ja menettänyt luottamuksensa, alkoi Wilhelmina Jansson epäillä, että hän on vanhempiansa selän takana saattanut velkaantua ”oikealle ja vasemmalle”. Epäilystä vahvisti tieto, että Waldemar on jäänyt leipurille 75 kopeekkaa velkaa.²⁷⁹

Vanhemmat olivat huolissaan poikiensa velkaantumisesta – ja turhasta velkaantumisesta myös vihaisia – sillä jo esikoisen Waldemar Jahnssonin aloitettua opintonsa yliopistossa tiedettiin, etteivät perheen rahat riittäisi kustantamaan kokoaikaista opiskelua ilman velan ottamista. Wilhelmina Jansson ”pelkäsi julmetusti” (*Jag är grymt räd*) sitä ”hirmuista velkaa” (*den förfärliga skulden*), jonka Waldemar joutuisi ottamaan, koska Simon Jansson ei pystyisi saamaan tarpeeksi rahaa kokoon vaikka kuinka yrittäisi. Hän olisi sen vuoksi halunnut, että Waldemar jo ensimmäisen opintovuoden jälkeen olisi viettänyt joka toisen lukukauden perheensä luona Turussa ”lukemassa” ja vain joka toisen Helsingissä yliopistossa.²⁸⁰ Waldemar jäi kuitenkin Helsinkiin; hänet on merkitty yliopistossa läsnä olleeksi yhtäjaksoisesti kevätlukukaudesta 1860 kevätlukukauteen 1870, ja sen jälkeen vielä muutamia taukoja lukuun ottamatta vuoteen 1873, jolloin hän sai filosofian tohtorin arvon.²⁸¹

Velkaantuminen oli myös keskimmäisen pojan Evald Jahnssonin ongelmana. Hänen tilanteensa oli huono jo vuonna 1864, jolloin hän kirjoitti Turussa ylioppilaaksi. Vanhemmat tunsivat Evaldin monin tavoin pettäneen häneen asetetut odotukset, ja yksi pettymyksen aiheista oli velkaantuminen. Vanhemmat joutuivat maksamaan hänen velkojaan kahdelle eri henkilölle yhteensä 40 ruplaa, sen lisäksi että he kustansivat samalla summalla hänelle uuden vaatekerran, ilmeisesti yliopistoon siirtymistä varten.²⁸² Hän aloitti yliopisto-opintonsa syksyllä 1864.

Jo seuraavana vuonna Evald Jahnsson joutui kirjoittamaan veljelleen Waldemarille, ettei hänen tulonsa Helsinkiin jatkamaan opintoja näyttänyt todennäköiseltä. Syyksi hän arvioi itse sekä huonon maineensa että sen epäluottamuksen, jota Turussa tunnettiin hänen tulevaisuu-

---

²⁷⁹ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1858. A. W. Jahnssonin arkisto 14:52:1, KIA.

²⁸⁰ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 14.3.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:3, KIA.

²⁸¹ Puuska 1896, 8.

²⁸² Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9., ei vuotta. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:14, KIA.

tensa suhteen (*”Orsaken dertill är naturligtvis den stora misskredit i hvilken jag råkat och det stora missroende, man har till min framtid.”*). Lainan saaminen opintoja varten näytti sen vuoksi mahdottomalta. Evald oli jo tiedustellut lainaa muun muassa merimieskassan esimieheltä kapteeni Strömbergiltä ja monesta muustakin kassasta ja päätyi lopuksi ”Rettigin” puheille – kyseessä on todennäköisesti Per Cerelius Rettig (1811–1871), turkulainen tupakkatehtailija ja lahjoittaja. Helmikuussa 1865 kirjoitetussa kirjeessä on karu kuvaus varattoman ja huonomaineisen ylioppilaan yrityksestä lainata rahaa:

Efter att hafva frågat alla kassor, beslöt jag att gå till Rettig. Fem gånger wände jag tillbaka från porten och först med det sjette försöket lyckades det mig, att nedböja mitt högmod. Han [Rettig] ville icke engång höra mig, utan svarade genast, att han hade för princip, att icke hjälpa ”supiga studenter”. Det lät ju ganska vackert ock det hjälpte föga, att knyta näfven i byxfickan (...)²⁸³

Evald Jahnssonille elämä näyttäytyi 21-vuotiaana synkeänä ja toivottomana, ja hän kutsui itseään ”pahanilmanlinnuksi”. Hän ei syyttänyt opintojensa jatkamisen vaikeudesta perheensä taloudellista tilannetta vaan myönsi, että ahdinko oli hänen omaa syytään: hän olisi kyllä voinut olla ottamatta velkaa, jos olisi elänyt hillitymmin. Hän kuitenkin sai opintojensa rahoituksen järjestymään ja palasi yliopistoon, vaikka oli välillä muutaman lukukauden poissa.

Verrattuna esimerkiksi talollisten poikien keskuudessa tavallisiin pappisopintoihin Janssonin perheen poikien opinnot kestivät hyvin kauan. Kirjeiden perusteella ei ole mahdollista päätellä sitä, kuinka pitkään vanhemmat vastasivat heidän kuluistaan. 1860-luvun edetessä perheen pojat alkoivat saada tutkintojaan valmiiksi ja osallistuivat sen jälkeen perheen menoihin. Ainakin veljeksistä vanhin otti maisteriksi valmistuttuaan kantaakseen osan taloudellisesta vastuusta. Muutamista kirjeistä käy ilmi, että Waldemar lähetti rahaa vanhemmilleen ja auttoi myös veljiään. Simon Jansson kirjoitti 1869: *”Kiitoksia nytt Rakas poikaiseni joka hoitat velies ja vanhä maisias [.] herra Sinun ketäs työt Siunatkon.”*²⁸⁴

---

²⁸³ ”Kun olin kysellyt kaikista kassoista, päätin mennä Rettigin puheille. Viisi kertaa käännyin takaisin portilta, ja vasta kuudennella yrittämällä onnistuin niellä ylpeyteni. Hän [Rettig] ei halunnut edes kuulla asiaani vaan vastasi heti, ettei hän periaatteesta avustanut juopottelevia ylioppilaita. Kauniiltahan se kuulosti, eikä paljon auttanut puristaa nyrkkiään housuntaskussa”. Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 6.2.1865. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:14:21, KIA.

²⁸⁴ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.4.1869. A. W. Jahnssonin arkisto 1014: 49:7, KIA.

Vaikka Janssonin perheen kaikki pojat suorittivat ylemmän korkeakoulututkinnon ja jatkoivat opintojaan vielä sen jälkeen, tutkinto ei taannut kellekään heistä taloudellisesti turvattua elämää. Erityisesti Evald Jahnssonin elämää värivät taloudelliset vaikeudet, kun hän kirjailijantyönsä ohella hoiti opettajansijaisuuksia eri kouluissa. Hän teki ensimmäisen konkurssinsa 1883, jolloin hänen avioliittonsa oli päättymässä pesäeroon ja puolisoiden omaisuus jaettiin. Toisen konkurssin hän teki vuonna 1888, ja myös hänen kuolemansa jälkeen velkoja selvitettiin.²⁸⁵ Myös lääkärinä Kittilässä ja Rovaniemellä toiminut Emil Jahnsson teki konkurssin 1888²⁸⁶. Waldemar Jahnsson kuoli veljensä Evaldin tavoin keski-iässä. Hänellä oli suuri perhe, ja pesän velkojille annettiin vuosihaaste – heidän piti siis ilmoittaa saatavaansa tuomioistuimelle.²⁸⁷

3.4. Perhekirjeet taloudesta kertovana lähteenä

Vaikka raha oli Jansson-perheen kirjeissä tärkeä puheenaihe, se ei missään kirjeessä nouse keskeiseksi teemaksi. Kun terveydentilasta ja lähipiirin uutisista kerrotaan käytännöllisesti katsoen jokaisessa kirjeessä, raha-asioista kirjoitetaan harvemmin. Osa maininnoista liittyy enemmänkin Simon Janssonin liiketoimintaan kuin vanhempien tai opiskelijapoikien taloudenpitoon.

Raha-asioista kirjoittivat molemmat vanhemmat, muitta perheessä oli selvä työnjako: perheen äiti saattoi olla huolissaan raha-asioista ja käsitellä niitä kirjeissä isää enemmän, mutta päätösvalta raha-asioissa oli selvästi isällä. Työnjako toimi myös niin, että äiti hoiti raha-asioihin liittyvän kasvatustyön: hän neuvoi säästäväisyyteen ja ajoittain myös moitti poikiensa rahan-käyttöä. Äiti ilmaisi myös isää useammin kirjeissä huolensa opiskelun kalleudesta ja perheen taloudellisesta tilanteesta. Rahan lähettäjänä toimii aina Simon Jansson.

Kokonaisena säilyneestä kirjeenvaihdosta olisi mahdollista tehdä päätelmiä siitä, minkä suuruisia summia poikien kouluttaminen vanhemmilta vaati. Kun Janssonin perhekirjeistä on

---

²⁸⁵ Suomalainen Wirallinen Lehti no 295 19.12.1882; no 61 14.3.1883; no 157 10.7.1883; no 56 7.3.1888; no 63 15.3.1888; no 262 11.11.1896 sekä no 269 19.11.1895.

²⁸⁶ Suomalainen Wirallinen Lehti no 95 25.4.1888.

²⁸⁷ Suomalainen Wirallinen Lehti no 94 25.4.1894.

säilynyt vain osa, jää taloudellisen panostuksen selvittäminen hajanaisten mainintojen ja muualta saatavien tietojen varaan. Sen sijaan kirjeet kertovat siitä, minkälaiseen elintasoon kolmea poikaa kouluttavalla perheellä oli varaa ja minkälaiset asiat olivat perheen tulotasoon nähden kalliita. On syytä olettaa, että asioiden kalleutta kommentoitiin nimenomaan taloudellisesti tiukkoina aikoina. Keskustelu rahasta ja siitä, mihin perheellä oli varaa, kertoo yhtä lailla rahaan ja kuluttamiseen liittyvistä asenteista kuin todellisesta tilanteesta; asenteiden merkitystä korostaa se tosiseikka, että sellaisten asioiden kalleudesta kuin esimerkiksi paikka toiseen matkustaminen puhuu useimmiten perheen äiti. Vaikka kirjeiden tiedot viittaavat usein taloudellisiin vaikeuksiin, on syytä muistaa, että perheellä oli joka tapauksessa varaa kolmen pojan kouluttamiseen yliopistossa.

Rahaa koskevat erimielisyydet kertovat siitä elämäntapojen välisestä kuilusta, joka oli syntyneessä vanhempien ja oppisivistyneistöön siirtyvien poikien välille. Vanhempien suuri taloudellinen panostus oikeutti heidät puuttumaan tiukastikin poikien elämään ja valintoihin erityisesti silloin, kuin kyse oli taloudellisista seikoista – ja monilla poikien elämässään tekemillä valinnoilla oli taloudellisia seurauksia.

VII Uskonto perhekirjeissä

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjoittamissa kirjeissä maailmankuvaa, aatteita tai va-
kaumusta ei juurikaan käsitellä erillisinä aiheina. Uskonnollisuus tulee kirjeissä kuitenkin
selvästi esille, ei erillisenä pohdiskelun kohteena, vaan jokapäiväiseen elämään kietoutuvana
arjen osana. Perheen suhteet kirkkoon ja papistoon olivat jo konkreettisestikin läheiset. Wil-
helmina Jansson oli asunut kymmenen vuotta elämästään Kustavin kappalaisen virkatalossa
Pietilässä kasvattityttärenä. Simon Janssonin kotitalo Nissilä sijaitsi aivan Pietilän naapurissa.
Wilhelmina ja Simon Jansson rakensivat naimisiin mentyään talonsa samaisen virkatalon
maille ja olivat läheisesti tekemisissä kappalaisen ja tämän perheen kanssa. Kustavin kirkko
oli koko heidän elämänsä ajan aivan kodin naapurissa, toisin kuin monilla saariston asukkail-
la, joille kirkkomatka veneellä oli pitkä ja vaivalloinen.

1. Kirkonmenot sosiaalisena tapahtumana

Kirkossa käyminen näyttäytyy perheen kirjeissä ilmeisen tavallisena tapahtumana, johon liit-
tyi tapaamisia, tietojen vaihtoa ja asioiden hoitoa jumalanpalvelukseen saapuneiden sukulais-
ten ja tuttavien kanssa. Uskonnollisen merkityksensä lisäksi jumalanpalvelus oli maaseutuyh-
teisössä tärkeä sosiaalinen tapahtuma. Sillä oli etenkin ennen sanomalehdistön leviämistä
myös tiedonvälityksellinen funktio. Saarnan jälkeen luettavat esivallan kuulutukset välittivät
tietoa maailman tapahtumista ja muokkasivat kuulijoiden maailmankuvaa. Arkkipiispa Ed-
vard Bergenheimin tekemässä piispantarkastuksessa todettiin, että sekä Taivassalossa että
Kustavissa osa pitäjäläisistä tuli kirkkoon vain kuuntelemaan saarnaa eikä osallistunut juma-
lanpalvelukseen. Heti papin astuttua alas saarnatuolista he siirtyivät kirkon pihalle seuruste-
lemaan ja häiritsivät hartautta metelöinnillään. Tieto on vuodelta 1856, jolloin Krimin sota,
teki saarnan tiedonvälitysfunktiosta erityisen merkittävän.²⁸⁸

Kirkonmenoissa nähtiin ja näyttäydyttiin. Kirkossa tavatut tutut lähettivät Simon ja Wilhel-
mina Janssonin kautta terveisiä perheen pojille Turkuun. Turussa vierailut Ääritalon isäntä
kertoi pojille nähneensä Wilhelmina Janssonin edellisenä sunnuntaina Kustavin kirkossa, mis-

---

²⁸⁸ Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856. Taivassalon seurakunnan arkisto.

tä saatettiin päätellä, että tämä oli terveenä²⁸⁹. Kirjeistä näkyy myös, että kun jumalanpalvelus kokosi kirkolle pitäjän asukkaat, oli kätevää samalla hoitaa muitakin asioita. ”*vehäksen kartanon Isändä oli eilän täällä kirkosa poikansa kansa, ja keski sanoa paljon tervä yksää, minä sain 2. Tyn [tynnyriä] Jaho [jauhoja] ja vehä Raha henältä että nä kaikki jahot ja se kuin hään joulun aikana antoi tekevet kaikki yhten 200 marka [.]*”, kirjoitti Simon Jansson maaliskuussa 1869.²⁹⁰

Kirkossakäynti oli periaatteessa pakollista, ja osallistumisen valvomiseksi kirkkoihin oli määrätty penkkijärjestys. Sen lisäksi, että kirkko oli jaettu naisten ja miesten puoleen, kullekin oli määrätty arvonsa mukainen paikka kirkonpenkissä. Kustavin vuonna 1881 vahvistetussa penkkijärjestyksessä miesten puolen ensimmäisessä rivissä istuivat Kunnaraisten, Laupusten ja Latokartanon miehet. Kustavin kirkonkylän neljä taloa, joihin Simon Janssonin kotitalo Nissilä kuului, istuivat kahdeksannella rivillä, keskikäytävän edessä. Vaimoväen puolella ensimmäinen penkkirivi oli varattu kirkkoherran rouvalle; tässä penkissä Wilhelmina Jansson lienee nuorena istunut tätinsä, kappalaisen vaimon kanssa. Ristikäytävän lounaispuolella istuivat ensin viisi nimettyä laivuria: B. Gustafsson, D. Eriksson, J. I Holmroos, G. Nyholm ja F. Gröndal. Toisessa rivissä istuivat kaikki muut laivurit ja heidän takanaan luotsit.²⁹¹ Simon Jansson ei kuulu niihin laivureihin, joille oli erikseen nimetty paikka. Perhe lienee istunut ”muiden laivurien” joukossa sivulaivan toisella rivillä.

Kun perhe asui 1860-luvun alussa lukukausien ajan Turussa, mahdollisuudet kirkossa käyntiin monipuolistuivat olennaisesti ja Simon ja Wilhelmina Jansson kertovat kirjeissään eri pastoreista, jota he Turun kirkoissa olivat käyneet kuulemassa.

[.] vi har ej vari ingen stans
den här veckan bara hos olanders
och i kyrkan [.] här har vari så goda
Prästn 2 söndagar som
Pastoriliserar [.] ena hetter Boren
jos [Borenius] fron haliko [.] den andra
hette Nybärg [.] han var en märkvärdig

²⁸⁹ Waldemar Jahnsson Wilhelmina Janssonille 15.10.1859. A. W. Jahnssonin arkisto 1015: 53:2, KIA.

²⁹⁰ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 22.3.1869. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:6, KIA.

²⁹¹ Ote Kustavin kirkonkokouksen pöytäkirjasta 11.12.1881. Itätalon talonpoikaiskartanon arkisto.

predikant men jag vet ej hvar
ifron han är hemma [.] nu har vi
vari tämmeligen för os sielfva [.] vi
dare än föra söndan var normens
här och i går var falens [.]²⁹²

Yllä olevassa lainauksessa Wilhelmina Jansson kertoo kirkossa käynnistä osana sosiaalista elämäänsä Turussa, vierailuista kertomisen lomassa. Sitaatti kuvaa sitä tapaa, jolla hän usein kirjoitti kirkkoon liittyvistä asioista. Vaikka hän esitti arvionsa papin saarnasta, hän ei kuvannut sen sisältöä tai perustellut, miksi se oli hyvä; kirjeisiin ei lainkaan liity uskonnollista pohdintaa. Sekä Wilhelmina että Simon Jansson kommentoivat kirjeissään enemmänkin pappia henkilönä kuin hänen saarnansa sisältöä.

Simon Jansson kävi Turussa ollessaan kuuntelemassa suomenkielisiä jumalanpalveluksia:

*”Täällä saarnasi vähmasten [Vehmaan] pastori Rusliin [Viktor Mauritz Roslin] palmusunnundai suome ja piti kovasten Tykätävän saarnan Kaikkilta [.] ”*²⁹³ Simon Jansson mainitsi myös käyneensä kuulemassa Kaarinan kirkkoherraa Fredrik Gabriel Hedbergiä (1811–1893), joka oli evankelisen herätysliikkeen johtohahmo. Evankelinen liike vaikutti myös Kustavissa, vaikka erilaisten uskonnollisten liikkeiden vaikutus jäi paikkakunnalla muuten vähäiseksi²⁹⁴. Simon ja Wilhelmina Janssonin uskontoon ja kirkkoon liittyvät maininnat ovat kuitenkin niin lyhyitä ja käytännön asioihin pitäytyviä, että niiden perusteella on mahdotonta päätellä perheen suhdetta herätysliikkeisiin.

2. Uskonnollisuuden ilmaukset kirjeissä

[.] vi äro alla gud vara låfvad friska [.] dett är en bra
stur gåfva och önskar dig det samma [.]
gud väl signe dig min älskade gosse och

---

²⁹² ”Emme ole olleet missään tällä viikolla, vain Olandereilla ja kirkossa. Täällä on ollut kahtena sunnuntaina kovin hyviä pappeja, jotka suorittavat pastoraalitutkintoa. Yksi on Borenius Halikosta. Toinen oli Nyberg. Hän oli ihmeen hyvä saarnaaja mutta en tiedä mistä hän on kotoisin. Nyt olemme olleet enimmäkseen omissa oloissamme, vaikka viime sunnuntaina Normenit olivat täällä ja eilen Falenit.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 11.2 (ei vuotta). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:4, KIA.

²⁹³ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 18.4.1862. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:5, KIA.

²⁹⁴ Heervä ja Joutsamo 1983, 386.

var dig bejelplig i alla dina före tag [...] du skal
aldrig glömma att bedja hielp af honom
som alt för mår [...] Må väl gud vare
med dig och hans heliga englar ledsage
dig i den farliga värld du svävar utti [...]
nu är jag dageligen med mina för
bönen nära dig [...] ²⁹⁵

Simon ja Wilhelmina Jansson käyttivät kirjeissään uskonnollisia ilmauksia yleensä kolmessa eri yhteydessä: puhuessaan terveydestä, käsitellessään ongelmia ja päättäessään kirjeitään pojilleen. Terveysteen ja sairauteen liittyvästä kirjoittamisesta kerrotaan tarkemmin omassa luvussaan.

Syvä uskonnollinen vakaumus näyttäytyy Wilhelmina Janssonin kirjeessä, jonka hän kirjoitti vuonna 1860 esikoiselleen Waldemarille, joka ensimmäisenä lähti kodin suojasta Helsinkiin opiskelemaan. Äidin huoli kohdistui niihin vaaroihin, joihin poika saattoi itsenäistä elämää aloittaessaan joutua. Äiti näki poikansa kulkevan ”vaarallisessa maailmassa”, ja toivoi, että ”jumalan pyhät enkelit” saattaisivat häntä hänen matkallaan. Wilhelmina Janssonille rukous oli tapa olla poissaolevan poikansa lähellä: ”*nu är jag dageligen med mina för bönen nära dig*”.²⁹⁶ Hän korosti, ettei Waldemar saa koskaan unohtaa pyytää jumalan apua kaikkiin toimiinsa; jumalan läsnäolo jokapäiväisessä elämässä varmistaisi sen, että asiat sujuvat niin kuin pitää: ”*gud vare med dig i alla dina före taganden så går alt väl*”. Wilhelmina Jansson näki jumalan avun tuloksena muun muassa sen, että Waldemarin tentit yliopistossa olivat sujuneet hyvin, ja toivoi jumalan suovan, että Waldemar onnistuisi muissakin tenteissään.²⁹⁷ Hän ei tässä kirjeessään puhunut opintomenestyksestä Waldemarin ahkeruuden tai lahjakkuuden tuloksena, vaikka sanoikin olevansa siitä iloinen.

Wilhelmina Jansson käytti uskonnollista kieltä kirjeissään myös silloin, kun hän ei hyväksynyt poikiensa tekoja. Turmiollinen käytös johtui hänen mukaansa siitä, että lapset unohtivat jumalan ja vanhempiensa neuvot ja seurasivat tovereidensa huonoa esimerkkiä. Jumalan rakkaus puolestaan näkyi siitä, että hän saattoi kutsua lankeavan ihmisen takaisin ennen kuin

---

²⁹⁵ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:3, KIA.

²⁹⁶ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:3, KIA.

²⁹⁷ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:11, KIA.

tämä joutui kokonaan ”turmion kuiluun”. Jumalan avulla hän myös toivoi poikansa ottava erehdyksestään opikseen.²⁹⁸

Simon Jansson asetti omassa kirjeessään pojalleen Waldemarille vastakkain kirkossa käynnin ja ajan tuhlaamisen turhuuteen. Hän oli huolissaan Helsingissä olevasta pojastaan, joka joutui viettämään, ehkä ensimmäistä kertaa, pääsiäistä Helsingissä ”yksin” eli ilman perhettään, joka oli kokoontunut Turkuun: ”*Kyllä se sitän kaikkila juhhalista on kuin vaan herran Tempelin menen ettäi aika turhudea kulutetta*”.²⁹⁹

Simon Jansson ei kirjeissään juuri käsitellyt perheen ongelmia, mutta kertoessaan lähipiirissä sattuneesta kuolemantapauksesta, yhdestä monista, hänkin turvautui uskonnon kieleen:

[...]murhä [murhe] tahto kovin
Runnela hänen omases, aut
Jesu ett valmit olesin, ja vah-
vas uskos sun tulemistas odotai-
sin kuins tahdot meit Tyeis
Riitä ja oikia teitä nin ijän kaikki-
sen jlon viede ja amen.³⁰⁰

Sitaatti – ainoa perheen kirjeenvaihdossa esiintyvä kirjallinen lainaus – on vanhan virsikirjan virrestä 411, sen viidennestätoista ja viimeisestä säkeistöstä:

Aut’ Jesu! ett’ valmiit olisim’ ja vahvass’
Uskoss’ sun tulemistas odottaisim’
kuins tahdot,
Meit’ tykös rietä
Jo oikiaa tietä
Niin ijankaikkiseen
iloon viedä ja Amen.

---

²⁹⁸ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1858. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:1, KIA.

²⁹⁹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 1.4.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:4, KIA.

³⁰⁰ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1864 A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:4, KIA.

Vanhan virsikirjan on täytynyt olla Simon ja Wilhelmina Janssonille läpikotaisin tuttu, ja Simon Jansson on mitä ilmeisimmin oppinut virtensä suomeksi. Vuodelta 1701 peräisin ollut virsikirja oli pisimpään Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa käytössä ollut virsikirja, joka korvattiin uudella vasta 1886. Virsikirja oli epäilemättä laajimmalle levinnyt ja luetuin suomenkielinen kirja, ja sitä käytettiin myös lukemisen opetteluun. Tässä kirjeessä Simon Jansson turvautui virsikirjaan kuvatessaan omaistensa menettäneiden ihmisten surua.

Suora uskonnollinen teksti Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä on melko harvinaista ja liittyy poikkeuksellisiin tapahtumiin. Yleisintä uskonnollisen kielen käyttö kirjeissä on kuitenkin lopputervehdysten yhteydessä, samassa kohtaa, jossa perheen jäsenet tuovat esiin keskinäistä kiintymystään ja välittävät lähipiirin terveisiä. Wilhelmina Jansson liitti usein kirjeensä loppuun myös siunauksen toivotuksen: ”*må väl gud vare med dig*”, ”*må väl älskade Waldemar [.] guds fred vara med dig at allt måtte väl gå*” tai ”*må väl älskade gossar gud vare med eder*”.

Kirjetekstien lisäksi Simon Janssonin arkipäivän uskonnollisuudesta on säilynyt Seppo Zetterbergin kirjaamaa muistitietoa. Hänen kerrotaan kerran seilanneen hyvässä tuulessa kohti Tukholmaa, mutta sunnuntaina merimiesten vastustelusta huolimatta määränneen ankkurin laskettavaksi, koska hän ei hyväksynyt työntekoa pyhäpäivinä. Tarinan mukaan maanantaista lähtien oli tyyntä ja Janssonin jahti saapui Tukholmaan päiväkausia suunniteltua myöhemmin. Hän sai kuitenkin tavaroistaan tavallista paremman hinnan, koska heikon tuulen takia satamaan ei ollut saapunut muita laivoja.³⁰¹

3. Lukiolaiset saarnaajina

Janssonin perheen kirjeenvaihdosta löytyy useita mainintoja siitä, että perheen kaksi vanhinta poikaa, Waldemar ja Evald Jahnsson, olivat saarnanneet julkisesti. Erikoiseksi nämä maininnat tekee se, että molemmat pojat olivat saarnatessaan vielä lukiolaisia.

---

³⁰¹ Zetterbeg 1982, 18.

Waldemar Jahnssonin arkistossa on saarnavihko, joka sisältää yhden tekstin. Se on otsikoitu ”Saarna Uuden vuoden päivänä”. Suomenkielisen tekstin perään on merkitty: ”1857 Hållen i Gustafs Kapell af A. W. Jahnsson”.³⁰² Waldemar Jahnsson oli vuoden 1857 ensimmäisenä päivänä ollut vasta 15-vuotias ja käynyt lukion ensimmäistä luokkaa. – Mahdollista tietysti on, että vuoden ensimmäisenä päivänä tehtyyn päiväykseen on, kuten usein sattuu, erehdyksessä merkitty edellinen vuosi. Siinäkin tapauksessa Waldemar olisi saarnatessaan Kustavin kirkossa ollut vasta 16-vuotias.

Vuonna 1859 Wilhelmina Jansson kirjoitti Waldemarille ilahtuneensa siitä, että on kuullut muiden puhuvan pojastaan ylistävään sävyyn. Hän oli tavannut Turussa Saloniuksen perheen piian, joka kehui Waldemarin pitämiä saarnoja. Vampulan kappalaisen Henrik Saloniuksen kaksi poikaa olivat Waldemarin luokkatovereita.

hvad det är roligt at höra alla tala
godt om dig [.]deras [Salonius] piga
var här med [.]hon kom
till mig och berömde dina
Predikningar äro så märkvärdigt [märkvärdigt] omtyckta
och at du är så obeskrifligt
af hollen af alla [.]³⁰³

Tiedot poikien saarnaamisesta tarkentuvat Evald Jahnssonin isoveljelleen vuonna 1861 kirjoittamassa kirjeessä, josta käy ilmi, ettei saarnaaminen ollut vain Waldemarin toimintaa vaan sitä tehtiin yleisemminkin poikien koulutovereiden keskuudessa. 17-vuotias Evald kertoi harkinneensa menevänsä ”saarnaamaan linnaan” (*”gå och predika i slottet”*) – linna tarkoittaa tässä Turun linnassa sijainnutta vankilaa. Tätä varten hän kuitenkin sanoi tarvitsevänsä isoveljensä pitämien saarnojen tekstejä; kirjeestä ei ilmene, aikoiko hän käyttää niitä suoraan vai pyysikö hän niitä vain taustatiedoksi ja esimerkeiksi. Hän joutui odottamaan, kunnes Wilhelmina Jansson pääsisi käymään kotona Kustavissa ja voisi samalla tuoda Waldemarin saarnatekstit mukanaan Turkuun. Evald oli huolissaan siitä, kuinka saarnaaminen häneltä sujuisi,

---

³⁰² ”Saarna Uuden vuoden päivänä”. Sarja L. Muiden aineistot. A. W. Jahnssonin arkisto, KIA.

³⁰³ ”Kuinka hauska on kuulla kaikkien puhuvan sinusta hyvää. Heidän [Saloniusten] piikansa oli täällä. Hän tuli luokseni ja kehui että saarnasi ovat kovin pidettyjä ja että kaikki pitävät sinusta sanomattoman paljon.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille helmikuussa 1859. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:2, KIA.

mutta katsoi, että hänen oli kuitenkin yritettävä. Hän kertoi kirjeessään luokkatovereistaan, joista Blom oli saarnannut eräänä sunnuntaina Kehruuhuoneen kirkossa ja Teulén oli hoitanut alttaripalveluksen – Evaldin mukaan hän ”messusi kuin pappi”. Sinä sunnuntaina, kertoo Evald, ”me” eli lukion oppilaat olivat yhteisesti päättäneet osallistua jumalanpalvelukseen Kehruuhuoneella. ”[D]et var omkring 50 cives”.³⁰⁴

Mistä tässä lukiota käyvien poikien saarnatoiminnassa oli kyse? Waldemar ja Evald Jahnssonin koulu, Turun kymnaasi, jatkoi yhdessä Turun yläalkeiskoulun kanssa vanhan Turun katedraalikoulun toimintaa Turun palon jälkeen vuoteen 1872. Robert Tigerstedt kertoo kymnaasin historiikissa, että koulun oppilailta – joilla usein oli hyvin vähän rahaa käytettävänä – oli ”merkillinen ansaitsemiskeino”: he kävivät saarnaamassa Kehruuhuoneen kirkossa ja Turun linnan kirkossa. Tämä tapa oli alkanut jo 1840-luvulla ja jatkui ainakin 1860-luvulle. Kyse ei ollut ainoastaan siitä, että lukiolaiset tunsivat kutsumusta käydä levittämässä uskon sanomaa ja lohdutusta kehruuhuoneella oleville irtolaisnaisille ja Turun linnan vangeille, vaan Tigerstedtin mukaan kyse oli nimenomaan lisätulojen hankkimisesta koululaisen niukkaan budjettiin. Nuori saarnaaja sai palkkseen jumalanpalveluksessa kerätyn kolehdin, ja Linnan-kirkossa saarnanneet pääsivät myös syömään päivällistä kirkon vakituisen pastorin luo. Tigerstedt kuvailee palkanmaksua varsin karusti: heti kun saarna loppui, lukkari astui esiin ja kirkkoon kerääntyneen yleisön silmäin alla tyhjensi kolehtihaavin sisällön saarnaajan nenäliinaan. Tapana oli, että koulun oppilaskunnassa eli konventissa tiedotettiin etukäteen siitä, kuka lukiolaisista saarnaa, ja tovereita kehoitettiin saapumaan monilukuisina paikalle – kuten Evald Jahnsson kirjeessään kuvailee.³⁰⁵

Turun kymnaasin oppilaat saarnasivat ajoittain myös muualla. Lomien aikana he saattoivat saarnata kotipitäjänsä kirkossa, kuten Waldemar Jahnsson. Jotkut pojista toimivat kesäisin pappien perheissä kotiopettajina, ja saattoivat silloin toimia sijaisina.

---

³⁰⁴ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:10, KIA.

³⁰⁵ Tigerstedt 1919, 236.

VIII Simon ja Wilhelmina Janssonin sosiaaliset verkostot

Janssonin perhekirjeenvaihdon yksi keskeisimmistä piirteistä on kiinnittyminen nykyhetkeen. Kirjeissä ei pohdita suuria kysymyksiä, tulevaisuutta tai identiteettiä, vaan kirjeet keskittyvät kertomaan perheenjäsenten elämän jokapäiväisistä tapahtumista ja välittävät tietoja perheen ja sen lähipiirin tuoreista tekemisistä, tulemisista ja menemisistä, tapaamisista ja kohtaamisista sekä uutisoinnin arvoisina pidetyistä tapahtumista. Tämä painotus nostaa perheen sosiaaliset verkostot yhdeksi niistä teemoista, joista kirjeet antavat eniten tietoa. Sukulaisista, tuttavista, naapureista, pitäjäläisistä sekä hiukan etäisimmistä, perheelle merkittävistä henkilöistä kerrotaan jokaisessa kirjeessä, ja monissa kirjeissä vierailut ja lähipiirin uutiset ovat keskeisin aihe. Kirjeiden avulla voidaan tarkastella verkostoja kolmesta näkökulmasta. Ensinnä perheenjäsenten sosiaalisesta elämästä kertovat tiedot siitä, ketkä ovat perheen kodissa olleet kylässä, kenen luokse perheenjäseniä on kutsuttu ja keitä muita silloin on ollut paikalla. Toiseksi kirjeistä selviää, keiden kanssa on vaihdettu palveluksia tai tehty muilla tavoin yhteistyötä, keille on annettu apua ja keiltä sitä tarvittaessa on saatu. Kolmanneksi kirjeissä esiintyy vielä joukko ihmisiä, joiden kanssa ei välttämättä oltu usein tekemisissä, mutta joita koskevia tietoja on pidetty niin tärkeinä, että niitä on välitetty poissa oleville perheenjäsenille.

1860-luvun nälkävuosien aikana yhteisöä koskeva uutisointi keskittyi paljolti sairauksiin ja kuolemaan. Näitä on käsitelty erikseen seuraavassa luvussa.

Wilhelmina ja Simon Janssonin sosiaaliset verkostot vaihtelivat perheen elämäntilanteen mukaan, mikä liittyi läheisesti perheen poikien kouluttamiseen. Verkostoja on tarkasteltu kolmena eri ajanjaksona: 1840-luvulla perheen lasten kummisuhteiden kautta, 1860-luvun alussa perheen eläessä lukukausien aikana Turussa ja kesäisin Kustavissa sekä 1870-luvulla, jolloin perheen pojat olivat jo siirtyneet Helsinkiin ja muihin kaupunkeihin ja heidän vanhempansa asuivat pysyvästi Kustavissa. Perheen kirjeenvaihto on tiheimmillään 1860-luvun alussa, jolloin Waldemar Jahnsson oli veljeksistä ensimmäisenä lähtenyt Helsinkiin, ja esimerkiksi perheen vierailuja ja vastavierailuja voi tältä ajalta seurata tarkkaan. 1870-luvun kirjeitä on vähemmän, ja ne ovat pääosin päiväämättömiä.

1. Verkoston käsite

Verkosto voidaan nähdä joukkona vapaaehtoisia, horisontaalisia, molemminpuolisia ja epämuodollisia suhteita ihmisten välillä. Näissä suhteissa verkoston jäsenen status muodostuu sosiaalisesta asemasta ja resurssien kontrollista. Suhteiden ylläpito jäsenten välillä ja niiden vahvistaminen on tärkeämpää kuin itse toiminta. Yksilö voi kuulua samanaikaisesti useampaan verkostoon, ja verkostot voivat olla osittain päällekkäisiä. Simon ja Wilhelmina Janssonin kohdalla tällaisia osin päällekkäisiä verkostoja olivat esimerkiksi Wilhelmina Janssonin nuoruudenaikaiset verkostot Kustavissa ja lähipitäjissä, Simon Janssonin verkostot toisaalta Kustavin talonpoikaissukujen ja toisaalta merenkulkijoiden piirissä sekä perheen naapuruston asukkaista muodostunut verkosto Turussa.

Verkoston tärkeimpiin tehtäviin kuuluu – amerikkalaisen sosiologin Walter W. Powellin teoriaan perustuvan ajattelun mukaan – määrittellä, ketkä kuuluvat joukkoon ja ketkä jäävät verkoston ulkopuolelle. Verkosto perustuu luottamukselle, joka auttaa ennakoimaan muiden jäsenten toimintaa. Luottamus liittyy myös Marcel Maussin lahjan käsitteeseen: uskotaan siihen, että toinen saman ryhmän jäsen haluaa ja pystyy korvaamaan saamansa lahjan yhtä arvokkaalla vastalahjalla. Tästä seuraa, että verkostoituminen on helpompaa samaan sosiaaliseen ryhmään kuuluvien kanssa, joilla on samanlaiset arvot, normit ja käytettävissä olevat resurssit. Suhteen ylläpito on tärkeää verkoston jokaiselle jäsenelle, ja verkostosuhteita luodaan ja vahvistetaan sisäisen vaihdon avulla.³⁰⁶

Ruotsalaisessa historiallisessa verkostotutkimuksessa powellilainen analyysi on yhdistetty Pierre Bourdieun teorioihin pääomasta. Verkostojen jäsenet voivat käyttää vaihdon välineinä taloudellista tai symbolista (kulttuurista tai sosiaalista) pääomaa. Janssonin perheen kohdalla keskeisessä asemassa ovat symbolisen pääoman muodot. Wilhelmina Janssonin kautta perheeseen tuli kulttuurista pääomaa kuten säätyläistön tapojen tuntemus ja ennen muuta koulutuksen mahdollistava ruotsin kielen taito. Tämän taustaan liittyvän pääoman perhe onnistui institutionalisoimaan hankkimalla kaikille pojilleen akateemisen loppututkinnon. Perhe käytti tässä projektissaan hyväkseen sosiaalista pääomaa: toisaalta Simon Janssonin laajoja sukulais- ja tuttavuussuhteita Kustavissa ja toisaalta Wilhelmina Janssonin nuoruudesta peräisin olevia

---

³⁰⁶ Hreinsson ja Nilson 2003, 18–21.

suhteita maaseudun säätyläistöön ja lähiseudun papistoon. Perheen laajalle ulottuva sosiaalista verkostoa ylläpidettiin vaihtamalla tietoja ja palveluksia sekä vierailuilla ja vastavierailuilla, joista perheen kirjeenvaihto tarkasti raportoi.³⁰⁷

Powellilista verkostotutkimusta on Ruotsissa kritisoitu eliittikeskeisyydestä muun muassa siksi, että usein vain eliitin jäseniltä jää sellaista aineistoa, kuten kirjeenvaihtoa, jonka avulla historiallisia verkostoja voidaan tutkia. Verkostoja on alettu tutkia myös siltä kannalta, mikä on niiden merkitys sosiaaliselle liikkuvuudelle ja kuinka verkostoja on käytetty sosiaalisen aseman parantamiseen, esimerkiksi olemalla tekemisissä sellaisten verkoston jäsenten kanssa, joilla on korkeampi status ja suuremmat resurssit käytössään.³⁰⁸ Näin ajatellen verkostossa, kuten kaikissa sosiaalisissa suhteissa, voi olla myös hierarkkisuutta. Janssonin perheen yhteyksiä säätyläistöön tarkastellaan seuraavassa tästä näkökulmasta.

Ruotsalaiset Johan A. Lundin ja Thomas Nilson ovat tutkineet uskonnollisten verkostojen merkitystä sosiaaliselle liikkuvuudelle ja pitävät keskeisenä sitä, että yksilöllä on mahdollisuus päästä henkilökohtaisesti tekemisiin sellaisten ihmisten kanssa, jotka ovat sosiaalisen rakenteen eri tasoilla; kontaktit ovat siis keskeisiä sosiaalisen liikkuvuuden selittäjiä. Lundin ja Nilsson ovatkin tutkineet sellaisia toiminnan kenttiä, joilla eri luokkiin kuuluvat ihmiset tapaavat.³⁰⁹ Sosiaalisia kontakteja voidaan tarkastella osana pyramidimaista sosiaalista rakennetta, jonka huipulla on pieni joukko ihmisiä, joilla on runsaasti resursseja käytössään. Pyramidin alaosassa olevat voivat menestyä ja saada resursseja käyttöönsä solmimalla kontakteja ylempänä oleviin. Yleensä eri ryhmien vuorovaikutus on vähäistä ja ryhmien sisällä syntyy vahvoja linkkejä. Eri ryhmien väliset suhteet ovat harvinaisempia ja ne kuuluvat heikkoihin linkkeihin. Heikot linkit ovat keskeisiä, koska vain niiden avulla alempiin ryhmiin kuuluvien on mahdollista luoda suhteita oman ryhmänsä ulkopuolella ja saada käyttöönsä uusia sosiaalisia resursseja ja menestymisen mahdollisuuksia.³¹⁰

Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjoittamissa kirjeissä, joita on säilynyt 36 vuodesta 1859 1870-luvulle, on yhteensä 157 mainintaa perheen sosiaaliseen verkostoon kuuluvista henkilöistä; yhdessä kirjeessä mainitaan siis keskimäärin runsaat neljä henkilöä. Kun kirjeen kir-

---

³⁰⁷ Kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman käsitteistä Bourdieu 1986.

³⁰⁸ Hreinsson ja Nilson, 25.

³⁰⁹ Hreinsson ja Nilson, 136.

³¹⁰ Hreinsson ja Nilson, 139-140.

joittajina on useita perheenjäseniä, samat henkilöt tulevat usein mainituksi useaan kertaan. Maininnat ovat usein kollektiivisia ("Normenit", "Heikin nuori väki"). 1860-luvun jälkeen kirjeet ovat pääasiassa päiväämättömiä, mutta ne ovat ajoitettavissa perheenjäseniä koskevien tietojen perusteella. Valtaosa näistä kirjeistä sijoittuu 1870-luvulle.

2. Kummisuhteet

Lapsen kummiksi pyytäminen ja kummiksi lupautuminen olivat keskeinen tapa rakentaa ja pitää yllä perheen sosiaalisia verkostoja. Janssonin perheen kummisuhteet kertovat perheen verkostoista aikana ennen perheen lasten lähtöä koulutielle ja siitä aiheutuvia muutoksia perheen sosiaalisessa elämässä. Koska perheen kirjeenvaihto alkoi vasta koulutuksen vietyä perheenjäsenet eri paikkakunnille 1850-luvun lopulla, ei 1840-luvulta ole käytettävissä mitään muita perheen verkostoista Kustavissa kertovia lähteitä. Kummisuhteet ovat hyvin keskeisiä, koska ne näkyvät selvästi perheen kustavilaisissa verkostoissa vielä niinä vuosikymmeninä, jota perheen kirjeenvaihto käsittelee. Tämä ei välttämättä johdu kummisuhteista itsestään, vaan ne saattavat yhtä hyvin todistaa jo ennen kummiutta olemassa olleesta vahvasta suhteesta. Niiden avulla on myös mahdollista erottaa toisistaan ne linkit perheen verkostoissa, jotka liittyivät Wilhelmina ja Simon Janssonin sosiaaliseen asemaan Kustavissa niistä kontakteista, jotka olivat muodostuneet lasten kouluttamisen kautta.

Helmikuussa 1841 kastetun perheen esikoisen Adolf Waldemarin kummisuhteet keskittyivät lähellä sijaitsevaan Siusluodon säteriin, joka oli säätyläisomistuksessa. Kummeina olivat tilanomistaja Joachim Mether, hänen vaimonsa Jeanette Christianson ja sisarensa Christina Sophie, Anna Chatarina (nimi tässä muodossa kirkonkirjassa) sekä Wilhelmina Mether. Joachim Metherin pojat kuuluivat ensimmäisiin 1800-luvulla kustavista kouluun ja yliopistoon lähteneisiin kustavilaisiin. Hän oli rouvineen myös Janssonien 1846 syntyneen ja nuorena kuolleen Ida Sofia -tyttären kummi. Seuraavana kummina Metherin perheen jälkeen mainitaan kirkonkirjassa pastori Carl Gustaf Hollmén. Hollmén oli toiminut vuoden Kustavin kapalaisena 1838 mutta siirtynyt sitten Ahvenanmaalle. Toimiessaan Waldemarin kummina Hollmén ei enää ollut pappi, koska hänet oli muutamaa vuotta aikaisemmin erotettu virasta mielisairauden vuoksi.³¹¹ Kaksi viimeisenä mainittua kummiparia ovat talollisia: Lypertön Alastalon isäntä Erik Erikinpoika ja hänen vaimonsa Liisa Juhontytär sekä aivan Simon Jans-

---

³¹¹ Kotivuori 2005.

sonin kotitalon vieressä sijaitsevan Kummalan isännän poika David Erikinpoika ja hänen vaimonsa Kristina Juhontytär.³¹²

Kun Janssonien toinen poika Evald Ferdinand kastettiin syyskuussa 1844, kummeina mainitaan ensin joukko Kustavin kirkonkylän talollisia. Kolme ensimmäistä olivat Nissilästä: Simon Janssonin veli Juho Juhonpoika Nissilä sekä tämän vaimo Regina Juhontytär ja poika Juho Kustaa Juhonpoika. Kaksi seuraavaa kummiä olivat naapurista Kummalasta: talollisen leski Liisa Kummalala ja hänen tyttärensä Maija Liisa Eerikintytär. Kolme säätyläistöön kuuluvaa kummiä olivat niin ikään naisia: Wilhelmina Janssonin täti rouva Åkerblom³¹³, pastori Lagerstedtin rouva sekä tämän sisar C. W. Bergroth.³¹⁴ Evaldin kummit olivat siis hänen setänsä lukuun ottamatta kaikki naisia; tosin on huomattava, ettei rouva Lagerstedtin mies olisi voinutkaan olla kummina eli kasteen todistajana, koska hän itse kastoi lapsen.

Nuorin Janssonien aikuiseksi eläneistä lapsista, Albert Emil, kastettiin 1849. Hän oli ainoa, jonka kummien joukossa oli kustavilaisia laivureita: laivuri Abraham Österberg ja hänen vaimonsa Maria Winqvist sekä laivuri Gustaf Ad. Eriksson ja hänen vaimonsa Sabina Hedvig Martinsson, Friisilän rusthollin tytär. Usea kummi oli yhteinen Evaldin kanssa: Nissilän Juho Juhonpoika, rouva Åkerblom ja rouva Lagerstedt. Kummeja oli jälleen myös Kummalasta, lampuoti Juho Henrikinpoika ja hänen vaimonsa Liisa.³¹⁵

Kummisuhteilla on selvä yhteys Janssonin perheen kirjeenvaihdossa esiin nouseviin verkostoihin. Lagerstedtin perheen tärkeä rooli Janssonin perheen elämässä selittyy osittain myös kummiuden kautta; lapsia kastettaessa perheet eivät vielä olleet ehtineet olla pitkäaikaisia naapureita, koska pastori Lagerstedt sai paikan Kustavista vasta 1840. Bergrothit esiintyvät kirjeenvaihdossa usein, samoin Metherin perheen pojat. Säätyläistaustaisten kummien suhteellisen suuri määrä näyttää viittaavan siihen, että keskeinen linkki Janssonin perheen verkostoissa 1840-luvulla oli Wilhelmina Janssonin täti Anna Sofia Hyllegren eli rouva Åker-

---

³¹² Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1793–1863, Kustavin seurakunnan arkisto. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.

³¹³ Kirkonkirjassa mainittu *fru Åkerblom* oli ilmeisesti Wilhelmina Janssonin täti, vaikka häneen viitataan muualla kirkonkirjoissa nimellä Anna Sofia Hyllegren ja ”rouvan” sijaan käytetään titteliä ”leski”.

³¹⁴ Kirkonkirjassa on tässä kohtaa käytetty talon nimiä sukuniminä. Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1793–1863, Kustavin seurakunnan arkisto. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.

³¹⁵ Syntyneiden ja kastettujen luettelot 1793–1863, Kustavin seurakunnan arkisto. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.

blom, joka oli kappalaisen rouvana ollessaan solminut suhteet pitäjän säätyläistöön ja tuonut niihin mukaan kasvattityttärensä Wilhelminan.

Talollisten joukossa Janssonin perhe näytti kummiuden avulla vaaliseen erityisesti suhdettaan kivenheiton päässä sijaitsevaan Kummalaan. Kummala ei juurikaan näy myöhempinä vuosikymmeninä perheen kirjeenvaihdossa, mikä saattaa johtua siitä että sillä oli useita vuokraajia. Kummeina olevista laivureista erityisesti Gustaf Ad. Eriksson ja Sabina Martinsson olivat kirjeenvaihdon perusteella tiiviisti perheen kanssa tekemissä myöhempinä vuosikymmeninä.

3. Verkostot Kustavissa ja Turussa 1860-luvun alussa

3.1. Seuraelämää Turussa

Wilhelmina Jansson asui poikineen koulukaupungissa Turussa 1850-luvun loppupuolelta lähtien. Perhe vuokrasi ilmeisesti asuntonsa aina lukuvuodeksi kerrallaan, joten naapurit vaihtuivat. Kun perhekirjeenvaihto 1859 alkaa, perheen ja erityisesti Wilhelmina Janssonin sosiaalinen verkosto Turussa oli jo laaja ja seuraelämä ainakin ajoittain vilkasta.

Alkuvuodesta 1859 Wilhelmina Jansson kertoi koko viikon ”huvitelleensa oikein tosissaan”. Hän oli ollut vierailulla Iso-Heikkilässä, jossa hän tunsu itsensä hyvin tervetulleeksi. Hän kertoi myös, että ”meidät” – millä hän viitanee paikalla oleviin perheenjäseniin, Musteriin, Simon Janssoniin mikäli tämä oli Turussa ja myös perheen poikiin – oli kutsuttu kylään Faleneille ja samaa aikaan oli kutsuttuna myös Normenin perhe. Molemmat perheet mainitaan kirjeissä kyläilyjen yhteydessä usein, mutta yhdessäkään kirjeessä heistä ei mainita ammatteja tai etunimiä, vaan heihin viitataan aina kollektiivisesti (”Normene”, ”Falens”). Todennäköistä on, että kyseessä oli naapuriperheitä. Kolmannen tuttavapiiriin kuuluvan perheen, Tenlenien luona oli käyty Mathildan-päivillä, mistä voidaan päätellä, että kyseessä oli kappalaisen tytär Mathilda Engblom, joka oli naimisissa värjäri Karl Wilhelm Tenlenin kanssa³¹⁶. Samalta viikolta mainitaan kutsu Grönforseille, joiden kodissa oli kokoontuneena lähes koko talon väki³¹⁷. Simon Jansson, joka omista kirjeissään mainitsi vaimoaan useammin henkilöiden titte-

---

³¹⁶ Tiedot HisKistä. Tietoa tukee se, että samassa kirjeessä mainitaan paikalla olleen ”mamsel Engblom”.

³¹⁷ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille helmikuussa 1859. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:2, KIA.

lit, mainitsee Grönforsin olleen leipuri³¹⁸. Leipuri oli ammatiltaan myös Turun asunnon Janssoneille vuokrannut Palmroos. Muita Turun tuttavapiirin yhteydessä mainittuja ammatteja olivat kauppias ja satulamaakari.

Vilkas seuraelämä näyttää näinä aikoina olleen tavallista Janssonin perheessä: Wilhelmina Jansson mainitsee perheen olleen ”enimmäkseen omissa oloissaan” sellaisella viikolla, jolloin kylässä ovat käyneet ainoastaan yhtenä päivänä Normenit ja toisena Falenit.³¹⁹ Muutama hiukan naapurivierailua juhlallisempikin tilaisuus mainitaan kirjeissä. Wilhelmina Jansson ja Musteri – mutta eivät perheen lapset – ovat olleet kutsuttuina päivälliselle juhlimaan Mathilda Tenlenin nimipäivää.³²⁰ Kappalaisen tyttären ja värjärin kodissa oli emännän nimipäiviä viettämässä lähinnä säätyläistöä, ilmeisesti Wilhelmina Janssonille vierasta väkeä, ja hän viihtyi huonosti. Paikalla oli emännän sisar, mamseli Engblom, muutamia herroja, joita kirjeessä syystä tai toisesta luonnehditaan ”halpamaisiksi” (*bra fnasiga herrar*), kotiopettajana toimiva kymnaasilainen sekä Hjeltin seurue, josta Wilhelmina ei juurikaan välittänyt. ”[T]räckit var den till ytterlighet”.³²¹

Wilhelmina Jansson näyttää itse aktiivisesti rakentaneen perheen sosiaalisia verkostoja Turussa. Kun perhe oli vuokrannut uuden asunnon Turusta, hän kutsui kylään samalla kertaa useita naapureita: kihlakunnantuomarin rouvan perheineen (”*heradsöfdninskan med sin familg*”), naapurissa asuvan kauppiaan sekä vuokraisännän, leipuri Palmroosin. ”[D]i är mycke hygliga [...] jag trur at vi kommer at få mycke livligt granskap af dem”³²², hän totesi kirjeessään tyytyväisenä. Asunnon koko kuitenkin rajoitti vieraiden määrää, erityisesti silloin, kun Janssonin perheen luona asui Kustavista tulleita tuttavvia.

Simon Jansson näyttää suhtautuneet Turun seuraelämään vaimoan varauksellisemmin; hän vietti laivamatkojensa vuoksi Turussa vähemmän aikaa kuin muu perhe. Hän kertoi itse kirjeessään vierailusta veljentyttärensä, Nissilän Amalian, sulhasen luona Turussa. Sulhanen oli venäläinen aliupseeri Alexander Misewitsch. Simon Jansson ei pitänyt siitä, että Misewitsch

---

³¹⁸ Wilhelmina ja Simon Jansson sekä Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 8.–9.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:1, KIA.

³¹⁹ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:4, KIA.

³²⁰ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 14.3.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:3, KIA.

³²¹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 14.3.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:3, KIA.

³²² ”He ovat hyvin mukavia. Uskon että olemme naapureina paljon tekemisissä heidän kanssaan.” Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 11.4.1860. A. W. Jahnssonin arkisto xxx, KIA.

oli järjestänyt vierailusta liian suurellisen tilaisuuden: ”[V]imes Sunundaina me ollime sielä ja sadenius kans ja hään [Misewitsch] piti jelan Ison kalasin ettäi sinä tahdo usen mennä”.³²³ Wilhelmina Jansson puolestaan kertoi kirjeessään tapauksesta, jossa Simon Jansson oli tullut perheen Turun-kotiin tietämättä, että siellä oli vieraita. Vieraana oli ainakin mamseli Salonius, Vampulan kappalaisen tytär. Simon Jansson, joka ei ollut varautunut vieraisiin ja jolla oli partakin ajamatta, oli kääntynyt ympäri ja lähtenyt naapuriin. Hänen vaimonsa oli huolissaan, että vieras oli ehtinyt huomata tapauksen ja ihmetellä isäntää, joka ei tule tervehtimään. Hän pyysi kirjeessä erikseen vanhinta poikaansa selvittämään tapauksen Saloniuksen perheelle.³²⁴

Ainakin yhdessä Turun ajan tuttavapiiriin kuuluvassa perheessä oli Janssonin poikien luokkatovereita. Vampulan kappalaisen Henrik Saloniuksen kaksi poikaa olivat Waldemar Jahnssonin kanssa samalla luokalla Turun kymnaasissa. Vaikka Henrik Salonius itse kuoli jo 1861, ainakin yksi perheen tyttäristä vieraili perheen luona Turussa ja kaikkien perheenjäsenten kirjeissä on sekä mainintoja Saloniuksista, että perheelle lähetettyjä ja välitettyjä terveisiä. Tähän perheeseen oli yhteys kahden eri verkoston kautta: sen lisäksi että Saloniusten ja Janssonien pojat olivat luokkatovereita, kirkkoherra Saloniuksen tytär Olga oli naimisissa kustavilaisen Gustaf Metherin kanssa. Gustaf Metherin vanhemmat olivat Waldemar Jahnssonin kummeja.

Janssonin perhe ja erityisesti Wilhelmina Jansson verkostoitui Turussa pääasiassa käsityöläisiin kuuluvien turkulaisten kanssa, joista monet olivat myös naapureita. Wilhelmina Janssonin – ja vuoteen 1864 asti myös Musterin, Kustavin kappalaisen lesken – tuttavapiiri oli paljolti yhteinen. Käsityöläisten lisäksi siihen kuului myös alemman papiston tyttäriä. Voidaan siis olettaa, että Musteri oli korkeasta iästään huolimatta vielä tässä vaiheessa merkittävä linkki perheen verkostojen muodostumisessa. Perheen kirjeissä kuvatut vierailut olivat usein kahden perhekunnan välisiä, eikä niiden kohdalla erikseen kerrottu, keitä kummastakin perheestä oli paikalla.

3.2. Linkkejä säätyläisiin

Janssonin perheellä oli 1860-luvun alkupuolella kaksi kirjeissä näkyvää linkkiä säätyläistöön, joista molemmat olivat peräisin ajalta ennen perheen poikien lähettämistä kouluun. Yhteys

---

³²³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:4, KIA.

³²⁴ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille helmikuussa 1859. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:2, KIA.

pastori Lagerstedtin perheeseen jatkui vuosikymmeniä ja sitä pidettiin aktiivisesti yllä. Linkki amiraali Etholénin perheeseen oli peräisin Wilhelmina Janssonin lapsuudesta, ja sitä vaalittiin ainakin kirjeiden teksteissä, vaikka perhettä ei enää henkilökohtaisesti tavattu.

Pastori Johan Lagerstedt oli ollut Kustavin kappalaisena vuodesta 1840 ja asunut vaimonsa Johanna Sofia Bergrothin ja lastensa kanssa kappalaisenpuustellissa Janssonien naapurissa. Johan Lagerstedt valittiin 1862 Huittisten kappalaiseksi ja hän astui virkaan kaksi vuotta myöhemmin. Vuodesta 1865 hän oli Huittisten kirkkoherra. Jo Kustavissa Janssonit viettivät joulua Lagerstedtin perheen kanssa. Joulunvieton tavoista ei kirjeissä kerrota – kaikki perheenjäsenethän tunsivat ne vanhastaan – mutta eräässä kirjeessä vuodelta 1860 on tieto, että perheen lapsille hankittiin joululahjaksi Turusta rintasokeria³²⁵. Vielä Lagerstedtien muutettua Huittisiin Janssonit matkustivat joitakin kertoja heidän luokseen viettämään joulua yhdessä. Koko Janssonin perhe myös kutsuttiin pastori Lagerstedtin virkaanastujaisiin Huittisiin. Eräänlaisena vastapalveluksena tästä juhlallisesta tilaisuudesta Wilhelmina Jansson toivoi, että Lagerstedtin perhe kutsuttaisiin Helsinkiin Waldemar Jahnssonin maisterinpromootioon vuonna 1864.³²⁶

Lagerstedtin perheeseen pitivät yhteyttä kaikki Janssonin perheen jäsenet. Pojilla oli yhteyksiä Lagerstedtin perheen lapsiin, Simon Jansson kertoi usein kirjeissään Kustavin uutisia pastori Lagerstedtiltä tulleita kirjeitä referoiden, Wilhelmina Jansson tapasi pastorin rouvaa Johanna Lagerstedtiä, ja ajoittain mainitaan Turussa vierailleet ”Lagerstedtin tytöt”. Wilhelmina Janssonin ja Johanna Lagerstedtin suhde oli kuitenkin ongelmallinen. He olivat pitkäaikaisia naapureita ja suunnilleen samanikäisiä, mutta Wilhelmina Jansson ei selvästikään pitänyt siitä, että rouva Lagerstedt toimi monessa asiassa kappalaisen rouvan auktoriteetilla; kuvaavaa on, että hän kirjeissä aina esiintyy perheiden läheisistä suhteista huolimatta nimellä ”fru Lagerstedt”. Esimerkiksi kun kustavilainen Istron emäntä asui Janssonien luona ollessaan Turussa lääkärin hoidossa, rouva Lagerstedt halusi päättää siitä, missä Istron emännän tyttären pitäisi oleskella äitinsä ollessa Turussa. ”[D]et skal vara fru lagerstedt bestyr at hon intte får vara här”, kirjoitti Wilhelmina Jansson.³²⁷ Myöhemmissä kirjeissään – ennen Lagerstedtien muuttoa Kustavista Huittisiin – Wilhelmina Jansson pelkäsi usein rouva Lagerstedtin reaktiota silloin, kun jossakin asiassa kohdattiin takaiskuja. Kun perheen esikoinen erotettiin väliai-

³²⁵ Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:2, KIA.

³²⁶ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:11, KIA.

³²⁷ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 11.4.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:2, KIA.

kaisesti kymnaasista huonon käytöksen vuoksi, äiti pelkäsi eniten juuri rouva Lagerstedtin pilkkaa ja paheksuntaa. Samoin kun Turussa selvitettiin erään tärkeän, kadoksiin joutuneen kirjeen vaiheita, Wilhelmina Jansson oli huolissaan rouva Lagerstedtin suhtautumisesta. ” [...] *fru Lagerstedt som alltid är och för blir gemen*”³²⁸, hän kirjoitti.

Lagerstedtin perheeseen pidettiin kuitenkin näistä ongelmista huolimatta yhteyttä vuosikymmeniä, ja rouva Lagerstedt vieraili Janssoneilla Kustavissa vielä 1870-luvulla. Ainakin kerran Wilhelmina Jansson käytti tätä perhesuhdetta hyväkseen, kun hän halusi löytää Evald Jahnssonille työtä – ja samalla lähettää tämän pois Turusta. ”Lagerstedtin tytöt” (*alla tre flickorna Lagerstedt*) olivat Turussa markkinoilla, ja Wilhelmina Jansson pyysi yhtä heitä järjestämään Evaldille työtä pastori Lagerstedtin apulaisena.³²⁹

Janssonin pariskunnan ainoa kirjeissä esiin tuleva linkki aatelistoon oli kontra-amiraali Arvid Adolf Etholénin (1798–1876) puoliso Margaretha Hedvig Johanna Sundvall (1814–1894), jonka Wilhelmina Jansson tunsu lapsuutensa ja nuoruutensa ajalta. Tämä kontakti aktivoitui uudelleen vuonna 1863, kun Waldemar Jahnsson tapasi Helsingissä ”ameralskan” ja tämä lähetti hänen kauttaan valokuvansa Wilhelmina Janssonille. Tämän tapauksen synnyttämä kirjeenvaihto on kiinnostava, koska se on ainoa kohta koko perhekirjeenvaihdossa, jossa kirjoittaja palaa menneisyyteen, lapsuutensa tapahtumiin, ja kirjeteksti saa omaelämäkerrallisen kerronnan piirteitä. Muilta osin kirjeiden aikaperspektiivi liikkuu kokonaan nykyisyydessä ja lähitulevaisuuden suunnitelmissa, eikä kirjeiden perusteella saa mitään tietoa perheen jäsenten menneisyydestä.

Valokuvan saatuaan Wilhelmina Jansson lähetti Waldemarille kirjeen, joka kirjeenvaihdolle tyypillisesti ei lainkaan taustoita aiheitaan – Waldemarhan tiesi jo, kenen kuvaan tekstissä viitataan. Kirje alkaa: ”*tack för det så ousäglichen väl komna bref [.] jag kan intte uttrycka mig huru innerligen trefligt dett var at du så väl blef mottagen och i synnerhet poträttet som jag fick der jag så väl igen kände henne [.]*” Rouva Etholénin nimeä ei kirjeessä lainkaan mainita, vaan kirjeen ”henne” on jäljitettävä kahden muun maininnan kautta: kirjeessä mainitaan ”*ameralskan*” ja ”*lagmanska huse*”.

---

³²⁸ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 1.4.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:4, KIA.

³²⁹ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:14, KIA.

”Lagmanska huse” viittaa Kustavin Saminiittuun, jonka laamanni Isak Sundwall oli ostanut ja jossa hän perheineen asui. Kirjeestä käy ilmi, että Wilhelmina Janssonin täti Anna Sofia Hyllegren oli tullut taloudenhoitajaksi Salminiittuun, kun perheen tytär Margaretha oli ollut vain kuuden viikon ikäinen; vuosi oli siis 1814. Musteri oli Salminiitussa vuoteen 1827 asti, joten hän oli nähnyt perheen tyttären kasvavan aikuiseksi. Wilhelmina Jansson muutti orvoksi jäätyään tätinsä luo Saminiittuun ja eli neljä vuotta samassa taloudessa Margaretha kanssa talon palvelusväkeen kuuluvana.

Rouva Ethólenin lähettämä kuva sai Wilhelmina Janssonin pitkään kuvailemaan tuntojaan. Hän ilahtui suuresti siitä, että Waldemar oli vierailut Etholéneillä ja että hänet ”oli otettu hyvin vastaan” – kielikuva, joka usein esiintyy hänen kirjeissään vierailujen yhteydessä. Erityisesti hän ilahtui valokuvasta: rouva Etholén oli edelleen aivan itsensä näköinen, vaikkakin jo harmaantunut. Hiusten varhaista harmaantumista Wilhelmina Jansson jäi pohtimaan, ja hän huomasi myös, että rouva Etholénin otsassa näkyi kärsimyksen jälkiä (*”så har hon någon ting så tryckade öfver pannan som hon skule ha någo svårt lidande inom sig”*). Ilon aihe oli myös se, että rouva Etholén edelleen muisti Wilhelmina Janssonia ”niin suurella lämmöllä” eikä ollut korkeasta asemastaan huolimatta muuttunut ylpeäksi. Wilhelmina Jansson näki edessään lapsuutensa ajat ”kuin niistä olisi kulunut vain muutama vuosi”. Musterista hän kirjoitti, että ”eukko oli kovin iloinen kuvan nähdessään” ja että kuva oli hänelle kovin rakas.³³⁰ Evald Jahnsson ironisoi kirjeessään veljelleen perheen naisten nostalgiaa valokuvan äärellä:

Poträttet (amiralskans) var utomordentligt wälkommet, så som du ganska riktigt gissade, och [mamma och moster] wille agdrig se sig mätta derpå! Du må tro at ögonen blefvo blötta på dem! Den der anmärkningen bakpå gjorde isynnerheten rasande effekt!³³¹

Tapaus luo näkökulman Janssonin perheen kirjeenvaihdon kulttuuriin ja siihen, keiden kanssa kirjeenvaihtoa pidettiin mahdollisena. Wilhelmina Jansson luetteli joukko asioita, jotka hän

---

³³⁰ ”Kiitos sanomattoman tervetulleesta kirjeestä. En voi sanoin ilmaista kuinka iloinen olen siitä että sinut otettiin niin hyvin vastaan ja erityisesti muutokuvasta jonka sain ja jossa hän on niin tutun näköinen.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 31.3.1863. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:7, KIA.

³³¹ ”(Ameralskan) potretti oli tavattoman tervetullut, kuten ehkä aivan oikein arvasit, ja [äiti ja Musteri] eivät saaneet siitä kyllikseen! Voit uskoa että heidän silmänsä kostuivat! Varsinkin kuvan taakse kirjoitettu teksti teki huiman vaikutuksen!” Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 31,3,1863. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:14:17, KIA.

halusi kertoa rouva Etholénille: ettei hän voi unohtaa tätä koskaan, että hän haluaisi tavata tämän ”vielä kerran elämässään henkilökohtaisesti”, että tämän pitäisi vieraillla Janssoneilla Turussa käydessään ja että hän harkitsi jopa Helsingin-matkaa tämän tavatakseen. Hän pyysi poikaansa Waldemaria kertomaan nämä asiat rouva Etholénille – sen sijaan että olisi kirjoittanut niistä itse. Näyttää siltä, että hän katsoi rouva Etholénin olleen liian korkeassa asemassa ryhtyäkseen tämän kanssa kirjeenvaihtoon. Mahdollista on myös, että hän piti kirjoittamistaan ja kirjeenvaihdon taitojaan liian vaatimattomina muuhun kuin perheenjäsenten väliseen kirjeenvaihtoon; hän viittasi muissa kirjeissään ajoittain ”harakanvarpasiinsa” ja ”yksinkertaisuuteensa”.

Rouva Etholénia voi pitää ”heikkona linkkinä” Janssonin perheen sosiaalisessa verkostossa. Suhde oli hauras ja etäinen, mutta sitä arvostettiin suuresti ja vaalittiin, se oli perheen sosiaalista pääomaa. Waldemaria kehoitettiin käymään Etholéneilla useammin, mutta vain mikäli hän tunsikin olevansa sinne tervetullut.³³² Näitä käyntejä myös seurattiin kotona. Seuraavana vuonna Waldemar sai äidiltään toruja vierailujen laiminlyönnistä: ”*dett för undrar mig var för du intte oftare har vari till Itolens [Etholéns] jag trur du på hela tärmin har vari bara en gong [...] jag tycker at dett är aldeles besynnerligt [...]*”³³³

Vaikka Simon Jansson ei itse ollut aktiivinen perheen säätyläissuhteiden solmimisessa tai ylläpitämisessä, myös hän piti niitä pojilleen tärkeänä ja oli niistä kiinnostunut: ”*kirjoita nytt jelän kuinkas nyttä sielä Rupet voiman ja mitä lai Rysi nä ova kuin asuva 2. vuorinkisa [min-kälaisia ryssiä ne ovat jotka asuvat toisessa kerroksessa]. ja känenkä Herras väkän [kenen herrasväen] kansa Sinun on tekemiste.*”³³⁴

3.3. Verkostoja Kustavissa 1860-luvulla

1860-luvulla Janssonin perheen verkostoissa limittyivät vanhat kustavilaiset ja uudet turkulaiset kontaktit, joskus myös konkreettisesti, kun Kustavista vierailulla olleet tuttavat osallistuvat perheen sosiaaliseen elämään Turussa. Kustavilaisten vierailut liittyivät kaupunkimatkoi-

---

³³² Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 31.3.1863. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:7, KIA

³³³ ”Siksi ihmettelen ettet useammin ole ollut Itolenien luona. Luulen että koko lukukauden aikana olet käynyt vain yhden kerran. Minusta se on kerrassaan merkillistä.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:11, KIA.

³³⁴ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:4, KIA.

hin, joilla hoidettiin asioita ja sen ohella käytiin vierailulla tai saatiin majapaikka Janssonien luota. Turkulaisten tuttavien käynneistä Kustavissa ei kirjeissä ole tietoja.

Turussa ollessaan Janssonin perhe seurasi tiiviisti Kustavin uutisia, joita saatiin pääasiassa vierailijoiden kautta. Näistä on kirjeissä usein mainintoja: ”[...] *ääritalon Gustaf oli eskän [äsken] täällä ja sanoi ettäi Sielä kuulu mitän äri näistä*”³³⁵. Ainakin pastori Lagerstedt välitti uutisia perheelle myös kirjeitse. Kustavin uutiset ovat lähes poikkeuksetta ihmisiin liittyviä; sellaisista tapahtumista, jotka eivät suoraan liity ihmisiin, on kirjeissä mainintoja vain harvoin.

Kustavilaiset mainitaan useammin Simon Janssonin kuin hänen vaimonsa kirjeissä, ja mainintoihin liittyy useammin yhteistyötä, kyytejä, liikeasioita tai muita yhteisiä, käytännöllisiä asioita, ja yhteistyö tapahtuu useimmiten miesten kanssa. – Niiden lisäksi Simon Janssonkin kyllä kirjoittaa pojalleen Waldemarille myös perheen yhteisistä vierailuista.

Huhtikuussa 1860 kustavilainen rusthollari Adrian Rosenberg oli Turussa, ja miehet lähtivät yhdessä Kustaviin. Rosenberg oli tullut reellä, jonka hän jätti kaupunkiin. Matkaan lähdettiin kieseillä, jotka Simon Jansson oli ostanut kaupungista sukulaisperheelleen, ”Heikin nuorelle väelle”. Kustavissa odotti aluksen kunnostaminen.³³⁶ Simon Janssonin kirjeissä mainitaan usein merenkulkijoita. Yksi heistä on Millanaisten Robert, Robert Johansson Millanaisten torpasta. Ainakin vuonna 1860 Millanaisten Robert kuljetti Simon Janssoniin kotitalon Nissilän omistamaa kaljaasia³³⁷. Seuraavana vuonna hän otti Simon Janssonin kanssa samasta turkulaisesta konttorista jyvälästin Tukholmaan³³⁸.

1860-luvun alun Kustavia ja kustavilaisia koskevista maininnoista perheen kirjeenvaihdossa voi päätellä, että Simon Jansson auttoi ainakin sukulaisiaan sellaisissa asioissa, jotka vaativat kirjoitustaitoa ja tottumusta asiakirjojen laatimisessa. Ammatissaan laivurina hän oli tottunut antamaan esimerkiksi tietoja lasteistaan satamaviranomaisille ja tekemään matkojensa tilityk-

---

³³⁵ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 1.4.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:4, KIA.

³³⁶ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 11.4.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:2, KIA.

³³⁷ Kustavin rippikirjat sekä Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 23.6.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:3, KIA.

³³⁸ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 1.4.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:4, KIA.

siä kuljettaessaan toisille kuuluvia aluksia. Maaliskuussa 1860 hän kirjoitti vanhimmalle pojalleen:

Sinun preivis me sain Joka oli kirjoitettu
se 12. päivä. Minä olin kotona [Kustavissa] ja viivän si-
ellä viikon päivät [...] siellä oli Heikin pappa
kirjoitus ja Likviti ja heikin Evastina pyysi mi-
nun olämän Siellä niin kauvan että se toimi-
tus meni ohitsen. Minä ostin 150. tynneri
perunoita 65. kopeka uusi Tynneri ja hä tahdoi [he tahtoivat]
että minä otan Galeasin Fyöre teksen [otan kaljaasin kuljetettavakseni] tai
noi[?] olla parempi että olisin viellä jahtin pitin³³⁹

Simon Jansson oli siis sisarentyttärensä pyynnöstä läsnä tämän apen, kustavilaisen Heikintalon vanhan isännän perukirjoituksessa. Vaikka kirjeen teksti on jonkin verran tulkinnanvaraisista, näyttää siltä, että Heikintalon väki olisi pyytänyt häntä ottamaan talolle kuuluvan kaljaasin kuljetettavakseen, kun hän aikaisemmin oli kuljettanut jahtia. Mahdollisesti hän myös osti myytäväksi tarkoitettuja perunoita Heikintalosta.

Muutamaa vuotta myöhemmin hän kirjoitti marraskuussa tekevänsä tilitystä (*räkningi*) sekä Ruotsin-matkastaan, kesällä tehdystä matkasta että vanhan kotitalonsa Nissilän talon omistaman aluksen matkasta:

me pääsin kotio Stockholmist
Se 29. päivä oktober ilman pie-
nintekin vahinkota, nytt minä
olän kotona niin kauvan että
saan tehdyksi Ruotsin Reisu
Räkningi ja myös Suvise [suvisen?] ja
nissilästä kans jongun Räk-
ningin [...] ³⁴⁰

---

³³⁹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:3, KIA.

³⁴⁰ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 11.11.1862. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:6, KIA.

Muina kustavilaisille tehtyinä palveluksina mainitaan 1860-luvun alun kirjeissä mm. tietojen välittäminen Tukholman matkan jälkeen tärkeästä kysymyksestä, elävien eläinten vientikielosta, sekä kiesien hankkiminen Turusta Heikintalolle.

Kustavilaisten Janssonin perheelle tekemistä palveluksista mainitaan usein kyytejä – Janssonin perheellä ei ilmeisestikään ollut omaa hevosta, joten purjehduskauden ulkopuolella kyytien järjestäminen oli tärkeä osa verkostojen sisällä vaihdettuja palveluksia. Syksyllä 1860 Heikintalon Johannes lupasi maksaa Waldemarin kyytipalkan, kun tämä oli tulossa Kustaviin häihin³⁴¹; kyseessä saattoi hyvin olla vastapalvelus. Maaliskuussa 1861 Simon Jansson kertoo ostaneensa Turussa ”*pagar Nymanild*” 250 tynnyriä perunoita ja menevänsä Rosenlöfin kyydissä Kustaviin ”*kuulemaan alusta*” eli ilmeisestikin sopimaan aluksesta, jonka ottaisi kuljettavakseen.³⁴² Kyytejä tarjosi myös Siusuodon herrasväki, ”*Sjusholma heras vekki*”, ollessaan paluumatkalla Lempäälästä Kustaviin joulun alla 1860.³⁴³

Toinen kirjeissä usein mainittu kustavilaisilta saatu palvelus oli kirjeiden kuljettaminen Kustavin, Turun ja Helsingin välillä. Kirjeen kuljettajaksi mainittiin mm. laivaretari ja Pleikilän isäntä Anton Lindberg, joka tapasi Simon Janssonin Turussa. Hän haki Turusta passia matkallaan Kronstadtiin noutamaan siellä talven ollutta Arpa-laivaa, jossa hän oli kapteenina. Matkallaan hän vei kirjeen Waldemarille Helsinkiin.³⁴⁴ Kolmas monesti kirjeissä esiintyvä kustavilaisten Janssonin perheelle tekemä palvelus oli rahan toimittaminen, josta postin mukana kuljetettuna olisi veloitettu vakuutusmaksu: ”*du får inga penningar härifron uttan nisilä kalle kommer med första öppe vatten ditt [...] med honom lävade pappa bestyra*”³⁴⁵.

Tärkeä osa Janssonin perheen palvelusten ja vastapalvelusten vaihtoa oli myös Turussa vieraillevien kustavilaisten majoittaminen; vierailijoiden mukana kulki ainakin uutisia, kirjeitä ja paketteja.

---

³⁴¹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.8.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:1, KIA.

³⁴² Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 14.3.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:3, KIA.

³⁴³ Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.12.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:2, KIA.

³⁴⁴ Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 31.3.1863. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:7, KIA.

³⁴⁵ ”Et saa täältä rahaa vaan Nissilän Kalle tulee sinne heti kun vesi on auki. Isä lupasi järjestää hänen mukanaan”. Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:11, KIA.

Sen sijaan 1860-luvun alkuvuosina perheen kirjeenvaihdossa on selvästi vähemmän mainintoja sosiaalisesta elämästä Kustavissa kuin Turussa, vaikka perhe kuitenkin asui Kustavissa lukukausien ulkopuolella. Kustavissa mainitaan harvoin vierailuita, mutta Janssonin perhe osallistui siellä ainakin häihin ja hautajaisiin. Hautajaisista mainintaan tältä ajalta ainakin Friisilän emännän maahanpanaiset, häistä taas Fagernäsin (Kunnaraisten) Miinan ja Eskolan Jannen sekä Millanaisten Robertin häät ”*Huju Suutar vaina flikan kans*”³⁴⁶. Uutisia erityisesti kuolemantapauksista kantautui Janssonille Turkuun usein, ja ne välitettiin edelleen Helsingissä oleville perheenjäsenille. Uutisoidut kuolemantapaukset ja hautajaiset koskivat yhtä lailla talollisia kuin muitakin pitäjäläisiä; näin vuosina joukossa olivat mm. Simolan isäntä, joka oli vanha naapuri kirkonkylästä, Friisilän Eriksson, vanha Sjöström sekä Vartsalan Norrbyn Alaskartanon isäntä.

Kuolemantapaukset olivat tärkeitä aiheita kirjeissä, ja myös perheen lapset uutisoivat niistä toisilleen. Sen sijaan lasten syntymiä ei kirjeissä pidetty uutisoinnin arvoisina tapahtumina. Ainoa uutisoitu tapaus oli poikkeuksellinen, kun Ääritalon Fiia sai kaksoiset: ”*äritalo fia har fot sig 2 gossar på en gång*”. Lasten kuolemista uutisia välitettiin silloin tällöin.

Kustavissa sijaitti venäläinen telegrafiasema Lypertön saarella, mutta siihen näyttää Janssoneilla olleen vähän yhteyksiä. Ainoa maininta on vuodelta 1864, jolloin Simon Jansson osti veneen Lypertössä sijaitsevan telegraafiaseman kapteenilta, joka oli lähdössä pois:

minä osti se
moisen paatin kuin kilesker täki Sodan
aikana Sillä tili krafin kapitanill ja hään
myi pois Siltä kuin hään leks pois [.]
se on vähäsen kutu paati kokonen [.] minä
Laitan uudet seilit [.] sen sanotan olävän
hyvä Seilaman ja pasavaine koosta [.]³⁴⁷

---

³⁴⁶ Simon Jansson ja Emil Jahnsson Waldemar Jahnssonille 11.3.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:50:1, KIA.

³⁴⁷ Simon Jansson ja Emil Jahnsson Waldemar Jahnssonille 11.3.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:50:1, KIA.

Tältä ajalta, jolloin Janssonin perhe asui osittain Kustavissa ja osittain Turussa, näyttää yksi sukulaissuhde olleen erityisen tärkeä: kirjeissä mainitaan usein Heikki tai Heikintalo, jossa Simon Janssonin sisarentytär Eeva-Stiina oli emäntänä. Kirjeistä ei selviä, miksi juuri tämä sukulaissuhde oli Janssoneille tärkeä, mutta siihen liittyi muita pitäjän taloja selvemmin myös palvelusten vaihtoa. Heikintaloa koskevat maininnat Janssonin perheen kirjeissä ovat kiinnostavia erityisesti siksi, että niissä kerrotaan tavallisessa paikallishistoriallisessa kerronnassa usein pimentoon jäävästä asiasta, naisten alkoholismista.

Wilhelmina Jansson kirjoitti keväällä 1861 pojalleen, kuinka Heikin Eeva-Stiinalla oli ollut ”epäonnea”. Hän oli ensin menettänyt kaikki rahansa ollessaan poissa Kustavista. Matkalla kotiin hänen paras hevosensa oli sairastunut ja kotiin päästyään se oli käynyt maahan makamaan ja kuollut. Vaikka kirje on osoitettu ainoastaan Waldemarille, tämä on yksi harvoista kohdista, joissa kirjeistä selvästi näkee, että asian ydintä yritetään piilottaa kiertoilmaisun taakse, ehkä ulkopuolisen lukijan pelossa. Wilhelmina Jansson kirjoitti:

ännu måste jag berätta dig huru
faslig otur hejkis Evastina har [...] sist skref
jag at henes penningar kom bort
och sen hon slap hem dog hennes besta
hest [...]den hade blivi redan siuk på
vegen men hon slap ändå hem [...] men
genast lag den sig att dö [...] det ser
svårt huru det börjar gå [...] de der om
talta fele ska bara ha till tagi [...] di
måste aldeles bli roinerade om hon
bara intte sluttar [...] dett är så fe ak
titt [felaktigt]af henne at man intte vågar
tänka på dett [...] ³⁴⁸

---

³⁴⁸ ”Vielä minun täytyy kertoa sinulle kuinka hirveää epäonnea Heikin Evastinalla on. Viimeksi kerroin että hän kadotti rahansa ja kun hän sitten pääsi kotiin, hänen paras hevosensa kuoli. Se oli sairastunut jo matkalla mutta hän pääsi kuitenkin kotiin. Mutta se paneutui heti maahan kuolemaan. Tässä näet kuinka huonoon suuntaan asiat menevät. Se tunnettu vika on vain pahentunut. He joutuvat aivan turmioon ellei hän lopeta. Hän tekee niin väärin ettei sitä uskalla edes ajatella.” Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssoonille 14.3.1861. A. W. Jahnssoonin arkisto 1014:51:3, KIA.

Wilhelmina Janssonin kirjeessä puhutaan siis vain Eeva-Stiinan ”tunnetusta viasta”, mutta perheen poikien keskinäisessä kirjeenvaihdossa seuraavalta syksyltä Eeva-Stiinan alkoholiongelmosta puhutaan suoraan – vaikuttaa siltä että kirjoittaja, teini-ikäinen Evald, piti asiaa ainakin kiinnostavana, ehkä huvittavanakin. Hän kirjoitti:

[...] ty Evastina super som
et svin. Hon har varit på Nystads mark-
nad och supit der som ett svin. allt hvad hon
hade med sig. Presten har äfven förbjudit henne
att gå till skrift. gården kommer med troligtvis att
tagas ifrån dem.³⁴⁹

Heikintalon tiheä esiintyminen kiinnittää huomion siihen, että toinen keskeinen sukulaistalo, kirkonkylän Nissilä, joka oli lähinaapuri, Simon Janssonin kotitalo ja tuona aikana hänen veljensä pojan omistuksessa, esiintyy kirjeissä selvästi harvemmin. Talon isäntää, Simon Janssonin veljenpoikaa, ei kirjeissä mainita lainkaan. Nissilästä mainitaan useimmiten Simon Janssonin veljentytär Amalia, joka 1860-luvun alkupuolella vieraili ajoittain Turussa sulhasensa, venäläisen Alexander Misewitschin luona. Misewitsch oli venäläinen aliupseeri, joka oli palvellut matkustajahöyrylaiva Furst Menschikoffilla. Kun pari vihittiin Turussa 1862, Janssonin perhe oli järjestelyissä aktiivisesti mukana. Pariskunnan ensimmäisen kuulutuksen jälkeen Janssonien kotona Turussa järjestettiin juhla; morsiamen oma perhehän asui Kustavissa. Juhlassa oli Evald Janssonin kertoman mukaan ”melkoisen mukavaa”, väkeä oli paljon ja tanssittiin ”hirmuisesti”. Nissilän Amalian häistä kirjeissä on useita mainintoja, sillä Janssonin perheen nuoremmat pojat olivat häissä ”marsalkoina”. Evald Jansson totesi kirjeessään veljelleen, että häihin aiottiin kutsua vain ”hienoa väkeä”. Jopa kuvernööriä odotettiin paikalle.³⁵⁰ Kirkonkirjojen mukaan pariskunta vihittiin ”kotona” Turussa ja morsiamella oli vihkipuku (*hemvigde, bruden i skrud*), mutta kirjeistä ei käy ilmi, kenen kotona vihkiminen tapahtui – varmasti ei kuitenkaan Janssoneilla, koska siitä ei kirjeissä ole mainintaa. Evald Jansson ironisoi kirjeessään häjärjestelyiden komeutta. Aiemmin hän oli epäillyt, että sulhanen yritti esiintyä asemaansa ylempänä: hän kertoi kuulleen, että perämiehenä esiintyvä Mise-

³⁴⁹ “[...] sillä Evastina ryyppää kuin sika. Hän oli Uudenkaupungin markkinoilla ja ryyppäsi kuin sika. Kaiken mitä hänellä oli mukanaan. Pappi on jopa kieltänyt häntä käymästä ehtoollisella. Talo otetaan luultavasti pois heiltä.” Evald Jansson Waldemar Janssonille 14.10.1861 A. W. Janssonin arkisto 1014:44:10, KIA.

³⁵⁰ Evald Jansson Waldemar Janssonille 2.11.1861. A. W. Janssonin arkisto 1014:44:15, KIA.

witsch olisi todellisuudessa laivalla kyypparina (tarjoilijana).³⁵¹ Kirkonkirjan mukaan leskimies Alexander Misewitsch oli kuitenkin aliupseeri, *underofficerare vid härvarande inre bevakningskommandot*.³⁵²

Vaikka Janssonin perheen kirjeenvaihdossa ihmisten ja ihmissuhteiden arviointi oli yleensä ainoastaan perheen äidin alaa, Nissilän Amalian kohdalla siihen osallistuivat myös Simon Jansson ja perheen pojat. Yhdessäkään kirjeessä ei kerrota mistään yksittäisestä tapahtumasta, joka olisi vaikuttanut perheen suhtautumiseen, mutta useammassa kirjeessä arvioidaan sekä Amaliaa että hänen suhdettaan tulevaan mieheensä hyvin negatiivisesti. Wilhelmina Jansson mainitsee että Amalian aikeet avioitua olivat jo kerran ”menneet pieleen”, ja syynä hän piti Amalian luonnetta ja huonoja tapoja (*hemseder*), jotka olivat pelästyttäneet sulhasen. Juuri ennen kuin pari kuulutettiin ensimmäisen kerran, Wilhelmina Jansson totesi, ettei heistä voi odottaa tulevan onnellisia, koska Amalia oli niin pahantuulinen, ettei kukaan voisi elää hänen kanssaan. Kirjeessään pojalleen hän totesi opettavaisesti, ettei koskaan pidä mennä naimisiin sellaisen ihmisen kanssa, jota ei kunnolla tunne.³⁵³ Wilhelmina Janssonilla oli kirjeissään taipumus arvostella toisinaan ankarasti nimenomaan naisia – usein hän käytti sanaa ”ilkeä” (*gemmen*) – ja ilmaista samalla sääliä näiden naisten aviomiehiä kohtaan. Tässä tapauksessa kuitenkin myös muu perhe arvioi Amaliaa ja tämän miestä samalla tavalla. Evald Jahnsson – joka tulevana kirjailijana oli taitava sanakäyttäjä ja jonka kirjeissä usein oli ironinen sävy – sanoi säälivänsä Misewitschiä, nimitti Amaliaa ”lurjukseksi” ja epäili ettei tällä ole ”kaikki ruuvit paikallaan” (*att alla hennes skrufvar ej äro i skick*).³⁵⁴ Myös Simon Jansson totesi muutamaa vuotta myöhemmin, että Amalian ja Misewitschin välit olivat edelleen ”kylmät”.³⁵⁵

4. Verkostot 1870-luvun Kustavissa

1860-luvun lopulla ja 1870-luvulla Wilhelmina ja Simon Jansson asuivat jälleen pysyvästi Kustavissa. Molemmat olivat kuusissakymmenissä, ja heidän sosiaalinen elämänsä oli kirjeiden perusteella huomattavasti hiljaisempaa kuin poikien kouluaikana Turussa. Kirjeenvaihto poikien kanssa jatkui – myös tältä ajalta säilyneet kirjeet ovat pääasiassa vanhempien esikoi-

---

³⁵¹ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:10, KIA.

³⁵² HisKi.

³⁵³ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:6, KIA.

³⁵⁴ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 31.3.1863 A. W. Jahnssonin arkisto 1014:14:17, KIA.

³⁵⁵ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:4KIA.

selleen Waldemarille lähettämiä. Sosiaalisissa verkostoissa nousee esille erityisesti Kaurissalon Istron rustholli, jonka tyttären kanssa Evald Jahnsson oli naimisissa.

Wilhelmina Jahnssonin kirjeissä kerrottiin näinä vuosina edelleen tapaamisista ja vierailuista, mutta niistä suuri osa oli nyt lukupitoja eli kinkereitä tai hautajaisia. Lukupidoissa käytiin ainakin Lypertön saarella. Hautajaisia kommentoitiin edellisen vuosikymmenen kirjeitä enemmän, ja kirjeissä näkyy tiiviimpi yhteys paikallisyhteisöön ja myötätunto kuoleman tuomia ongelmia kohtaan. Grönvikin Simolan poika haudattiin 25-vuotiaana, ”parhaassa iässään”. Kun Killeskerin väki hautasi taas kerran yhden lapsistaan, Wilhelmina Jansson totesi: ”*de har ingen lycka med sina barn*”. Ajoittain kuolemia ja hautajaisia kerrottiin suuri joukko samassa kirjeessä: Koelsuun Juvanin talon isäntä, Keskievarin isäntä, Vikatmaan Maija, Sjöström ja ”monia muita joita te ette niin tunne”. Sjöströmin perheen onnettomasta tilasta kerrotaan tarkemmin: Sjöström haudattiin yhdessä appensa kanssa samaan hautaan. Jälkeen jäi köyhä leski, joka itsekin oli sairas, ja kuusi turvatonta lasta ”äärimmäiseen köyhyyteen”.³⁵⁶

Hautajaiset olivat syynä myös vanhan perhetuttavan vierailuun Kustavissa: rouva Bergroth (*fru Bärrot*), joka oli ollut Janssonien luona piikana ja erään tiedon mukaan kasvattityttärenä ja mennyt naimisiin perheen poikien kotiopettajan kanssa, palasi Kustaviin hautaamaan isäänsä mikkelinpäivänä. Wilhelmina Jansson oli iloinen siitä, että hän joutui höyrylaivayhteyden vuoksi viipymään muutamia päiviä Kustavissa.³⁵⁷ Yhteydet Bergrotheihin olivat säilyneet, ja perheen jäseniä mainitaan sekä vanhempien että poikien kirjeissä usein. Kustavissa vieraili myös pastori Lagerstedt rouvineen, joiden perhe niin ikään kuului vuosikymmeniä Janssonin perheen lähipiiriin.

Simon Janssonin kirjeissä maininnat kustavilaisista liittyivät näinä aikoina, 1860-luvun lopulla ja 1870-luvulla, usein raha-asioihin ja – vaikka asioiden taustoja ei lyhyissä maininnoissa selitetä – hän sai ilmeisesti lainoja pitäjäläisiltä. Erityisesti vuosi 1869 näytti huonolta: Simon Jansson pyysi esikoistaan Waldemaria lähettämään rahaa, ja 245 markan lainan yhteydessä mainitaan ”herr K Martin son” ja vierailu ”Lypertö allas Talon tykönä”³⁵⁸. Raha-asioita ja kauppatarvareiden hankintaa hän hoiti myös Taivassalon Vehaksen isännän kanssa.

---

³⁵⁶ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (1.4., ei vuotta). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:13, KIA.

³⁵⁷ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:6, KIA.

³⁵⁸ Simon Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:10, KIA.

Palveluksia vaihdettiin edelleen, ja niistä on kirjeissä ajoittain mainintoja: Simon Jansson sai kyydin ainakin kylän miehiltä, jotka olivat viemässä viinapannua kruununmakasiiniin ja Turussa ollessaan kortteerin rouva Bergrothilta³⁵⁹. Kun sairaustapaus vaati lääkäriä, kyytimieheksi palkattiin lähellä asuva Vähämaan talon Kustaa³⁶⁰.

Wilhelmina Janssonin kirjeeseen sisältyy selostus tapauksesta, jossa Waldemar Jahnsson oli auttanut kaupungissa sairastunutta kustavilaista miestä ja lähettänyt tämän kotiin. Tapaus kertoo avun vastaanottamisesta ja kiitollisuuden osoittamisen tavoista. Sairauden jäljitä vielä heikko ja tärisävä mies tuli kotiin hyvin kiitollisena osakseen tulleesta ”käsittämättömän hyvästä” kohtelusta. Hänen äitinsä – ”*trappo gumman*”, mahdollisesti Taivassalon Trappulasta – ja vaimonsa pyysivät Wilhelmina Janssonia lähettämään kirjeen välityksellä terveisensä, kiitoksensa ja siunauksensa Waldemarille. Perhe, joka ilmeisesti oli hyvin köyhä, maksoi Wilhelmina Janssonille Waldemarin miehelle antamat 14 markkaa ja toi kiitollisuutensa osoituksena hänelle lisäksi kilohailia. Perhe oli sanonut, ettei heillä ollut mahdollisuutta antaa Waldemarille mitään, mutta he lupasivat pitää asian mielessä, kun tämä seuraavaksi tulisi Kustaviin. Tähän Wilhelmina Jansson oli heille huomauttanut, ettei Waldemar missään tapauksessa ollut auttanut miestä maksun vuoksi. Vielä hän lisäsi kirjeessään Waldemarille, että sairastunut mies ja hänen vaimonsa olivat hyvin onnellinen pariskunta, ”mikä nykyään on kovin harvinaista”.³⁶¹ Tässä tapauksessa kyse ei siis ollut palvelusten vaihdosta, vaan parempiosaiset auttoivat pulaan joutunutta kotipitäjän miestä, jota puolestaan osoitti auttajilleen kiitollisuutta.

Usein mainittu kustavilainen talo näinä aikoina on Friisilä, josta kansakouluja vastustanut ”Friisilän lehtori” oli kotoisin. Ainakin pastori K. A. Mittlerin kanssa, joka oli Kustavissa vuonna 1870–1872, Janssonin pariskunta oli tekemisissä ja vieraili pappilassa.

Näihin vuosiin sijoittuu Janssonin perheen kannalta keskeinen muutos, Simon Janssonin perintö. Perhekirjeenvaihdon haasteellisuutta biografisen tutkimuksen lähteenä osoittaa hyvin

---

³⁵⁹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.4.1869. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:7, KIA.

³⁶⁰ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (1.4., ei vuotta). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:13, KIA.

³⁶¹ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:12, KIA.

se, ettei tästä asiasta ole kirjeenvaihdossa minkäänlaista mainintaa; perheenjäsenet ilmeisesti keskustelivat asiasta tavatessaan ja välittivät tietoja toisilleen, niin että ainakaan arkistossa säilyneissä kirjeissä ei asiaa ollut tarpeen selittää. Wilhelmina Jahnsson tosin saattaa viitata Nissilään päiväämättömässä kirjeessään:

men han [pappa] var
så lessin på dem då han har haft
så många ut gifter [...] ännu måste
han betala åt befallnins man
2 mark [...] jag vet ej för hvad pappa
var så ond och mentte at han
aldrig slippes di ut betalningar
ne för den olyckliga gården [...] ³⁶²

Simon Janssonin vanha kotitalo Nissilä, jossa Janssonitkin olivat naimisiin mentyään muutamman vuoden asuneet, oli siirtynyt ensin Simon Janssonin veljen Juho Juhonpojan haltuun ja sen jälkeen tämän pojalle. 1860-luku koetteli Nissilän taloa ankarasti, kun talon asukkaat kuolivat yksi toisensa jälkeen. Sen jälkeen oltiin tilanteessa, jossa talonpidolle ei enää ollut jatkajaa. Nissilän taloa tarjottiin lunastettavaksi Simon Janssonille, mutta talolliseksi siirtyminen oli hänelle tuolloin jo mahdotonta: hän oli kuusikymmenvuotias laivuri, jonka kaikki pojat olivat siirtyneet oppisivistyneistöön ja asuivat kaupungissa. Nissilän talo keskellä Kustavin kirkonkylää myytiin ulkopuolisille, ja Simon Jansson sai omana osuutenaan tontin Kivimaan Pännäistenniemestä, jonne hänen esikoisensa Waldemar Jahnsson rakensi Kallioniemi-nimisen kesähuvilan, Kustavin ensimmäisen.³⁶³ Waldemar Jahnsson kiinnittyi tätä kautta veljiinsä läheisemmin vanhaan kotipitäjäänsä, mikä näkyi mm. hänen osallistumisenaan Kustavin koulukeskusteluun.

---

³⁶² ”...mutta hän [isä] oli niin pahoillaan kun hänellä on ollut niin paljon maksuja maksettavanaan. Vielä hänen pitää maksaa 2 markkaa vallesmannille. En tiedä minkä vuoksi isä oli niin vihainen ja arveli ettei hän koskaan saa maksettua sen onnettoman talon maksuja.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:8, KIA.

³⁶³ Aila Heikinheimo-Lindholmin puhe vanhan Nissilän suvun sukukokouksessa 2.8.1998. C. Käsikirjoitukset. Jahnssonien perhearkisto, KIA.

4.1. Kaurissalon Istro

Monen vuosikymmenen ajan, niin poikien kouluaihana kun sen jälkeenkin, Kaurissalon Istron asukkaat olivat Janssonin perheen verkostojen tärkeitä jäseniä Kustavissa. Heidän kautta Janssonin perheen kirjeet myös kiinnittyvät Volter Kilven tuotannossa esiintyviin henkilöihin, joista Istron isäntä oli yksi keskeisiä; Kilven teos on 1800-luvun loppupuolen kustavilaisten talonpoikaisretareiden jälkimaineen keskeinen muokkaaja.

Istro (Österå) ja sen asukkaat mainitaan Janssonien kirjeissä usein jo 1860-luvulla. Janssonien ja Istron Östermanien välille muodostui sukulaisuussuhde vuonna 1869, kun Janssonien keskimäinen poika Evald Jahnsson meni naimisiin Östermanien tyttären Kristinan kanssa.

1800-luvun loppupuolella Istro oli Kustavin viidenneksi suurin tila, jolla oli peltoa 40 tynnyrinalaa. Suurempia olivat vain Latokartano, Kunnarainen, Saminiittu ja Laupusten Simola.³⁶⁴ Taloa isännöi rusthollari Mikael Österman (1826–1904). Hänen ensimmäinen vaimonsa Henrika Kristina Hermanintytär (1824–1895) oli syntynyt Lokalahdella. Heillä oli yksi tytär, Kristina.

Istron emäntä näyttää olleen läheisissä väleissä erityisesti Wilhelmina Janssonin kanssa: vuosikymmenten varrella kuvataan monia vierailuja ja vastavierailuja. Ainakin vuonna 1860 Henrika Österman asui jonkin aikaa Turussa Janssonien perheen luona ollessaan kaupungissa saamassa lääkärin hoitoa. Wilhelmina kuvaa häntä sävyisäksi ihmiseksi, josta on paljon seuraavaa: ”*hun är bra treflig och beskelig meniska [...] jag har af henne sturt selskap*”.³⁶⁵

Istron isäntään Mikael Östermaniin Wilhelmina Jansson suhtautui huomattavasti penseämmin kuin talon emäntään. Hän paheksui ennen kaikkea isännän saituutta ja saituuden perheen naisväen elämään aiheuttamia onnettomia seuraamuksia. Kirjeessään esikoiselleen Waldemarille 1860 hän kertoi, että Istron emäntä haluaisi laittaa perheen tyttären Kristinan kouluun, mutta isäntä ei suostunut siihen, koska piti koulunkäyntiä liian kalliina. Tämä maininta on kiinnostava siksi, että koulutusmyönteisen Janssonien perheen suhtautuminen tyttöjen koulutukseen ei missään muussa kirjeessä tule esille. Perheen ainoa tytär Ida Sofia oli kuollut jo kymmenvuotiaana, joten hänen kouluttamisestaan perhe ei ehtinyt tehdä päätöksiä. Ida Sofia

³⁶⁴ Heervä ja Joutsamo 1983, 87–88.

³⁶⁵ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 11.4.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:2, KIA.

ei elänyt tarpeeksi vanhaksi päästäkseen ripille, joten mitään merkintöjä hänen luku- ja kirjoitustaidostaan ei ole säilynyt. Istron samanikäisen tyttären Kristinan kohdalla Wilhelmina Jansson arvosteli ankarasti varakasta isää, rusthollaria, joka ei suostunut kouluttamaan tyttäntään: ”*istrå värdinnan skule villa så gärna ha sin flicka i skuln men omöiligt han säger at han intte har råd [.] den är en sådan iude at man intte kan omtala hans snikenhet*”. Mikael Östermanin nimittäminen ”juutalaiseksi” johtui toisestakin saituuden osoituksesta: hän valitti vaimonsa lääkärinhoidon, lääkkeiden ja sairauden hoidosta johtuvan Turussa oleskelun kustannuksia. ”*dett svider i honom då han måste betala så mycke för värdinan hennes medicin kostar mera betydligt äfen doktorn och oppehålle så at han är aldeles på doligt humör*”.³⁶⁶

Wilhelmina Janssonin kuvaus Mikael Östermanista on myös kulttuurihistoriallisesti kiinnostava, koska se osuu hyvin yksiin sen jälkimaineen kanssa, joka Östermanille on muodostunut Volter Kilven *Alastalon salissa* -romaanin kautta. Österman, kuten monet muutkin Kustavin suurten talojen isännät, omisti useita laivaosuuksia. Hän on ollut esikuvana Mikkel Mikkelinpoika Krooklalle, joka on yksi *Alastalon salin* parkkilaivan osakkaista. Vaikka *Alastalon salissa* on fiktiivinen teos, sen katsotaan kuvaavan hyvinkin tarkasti todellisia kustavilaisia, joista kuulemiensa tarinoiden pohjalta Kilpi teoksensa kirjoitti³⁶⁷.

Volter Kilven tekstissä Krooklaa kuvaillaan pitkäksi ja laihaaksi mieheksi ja luonteeltaan saadaksi, ahneeksi ja itaraksi. Saituus ei johtunut köyhyydestä, vaan päinvastoin Krookla oli lainannut rahaa muille ja Krooklan tupakamarissa ovat visussa tallessa monien pitäjän isäntien velkakirjat.

Kirjeenvaihdon perusteella on selvää, että Janssonin ja Östermanin perheiden välit olivat läheiset jo ennen Evald Jahnssonin ja Istron ainoan tyttären Kristinan avioliittoa. Säilyneiden kirjeiden joukossa ei kuitenkaan ole yhtään sellaista tekstiä, jossa Janssonin perheen vanhemmat kertoisivat itse siitä, miten he Evaldin avioliittoon suhtautuivat. Siitä on jäljellä vain Evaldin oma kuvaus. Kirjeessään isoveljelleen Waldemarille vuonna 1867 Evald kertoi Istron isännän ja emännän vierailusta perheensä luona Fredsbossa. Tässä vaiheessa nuoret olivat jo

---

³⁶⁶ ”Istron emäntä haluaisi kovin mielellään laittaa tyttärensä kouluun mutta se on mahdotonta. Hän [isäntä] sanoo ettei hänellä ole rahaa. Hän on sellainen juutalainen ettei hänen saituuttaan voi sanoin kuvailla.” ; ”Häntä kirvelee se että hänen pitää maksaa niin paljon emännän kuluja. Hänen lääkkeensä maksaa paljon ja lääkäri myös ja ylläpito niin että isäntä on kovin huonolla tuulella.” Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 26.3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:3, KIA.

³⁶⁷ Tästä mm. Veräjänkorva 2001.

päättäneet avioliitosta, mutta heidän suhteensa oli syystä tai toisesta pidetty kokonaan salassa Kristinan isältä. ”Istron ukko” oli vasta tämän vierailun yhteydessä päässyt selville Evaldin ja Kristinan seurustelusta – Evaldin mukaan hän ei ollut siitä aikaisemmin tiennyt, koska ei ollut ollut paikalla nuorten tavatessa toisiaan, ”*emedan han icke war närvarande wid mitt frieri*”. Evaldin mukaan isäntä oli kuitenkin tapahtuneesta hyvin iloinen ja tyytyväinen. Tyytyväisiä olivat Evaldin mukaan myös hänen vanhempansa: äiti oli Östermanien vierailun aikana loistavalla tuulella ”eikä väsynyt ylistämään tulevaa miniäänsä”. Isä oli myös hyvin iloinen – hänestä ”kaikki oli kuin unta”.³⁶⁸

Jansson-perheen kirjeenvaihdossa ei ole säilynyt yhtään kirjettä, jossa Evald kuvailisi Kristinaa tai heidän välistään suhdetta. Myöskään heidän keskinäistä kirjeenvaihtoaan tai ylipäätään yhtään Kristinan kirjoittamaa tekstiä ei ole säilynyt, vaikka hän oli kirjoitustaitoinen ja kirje-mainintojen perusteella hänen tiedetään käyneen kirjeenvaihtoa Evaldin kanssa. Yllä kuvatussa kirjeessäänkään, jossa nuoren parin tuleva avioliitto on pääaiheena, Evald ei sanonut mitään Kristinasta. Sen sijaan hän, vanhempien tyytyväisyydestä kerrottuaan, kuvasi omia tunteuksiaan veljelleen silmiinpistävän ulkopuolisesti:

Mycket skulle jag ännu hafva att säga, men jag är så underbart konfus, allt sin den famösa dagen den 30 Sept, att jag knappast vet hvad jag skulle tänka. Rikedom å ena sidan, otillfredsställda hjärnan å den andra jemte fruktan för allt det obehagliga kraket de kunde åstadkomma, brist och dock icke brist. Se der saker, som göra, ett jag af min lycka knappt kan njuta en åttandedel.³⁶⁹

Evald viittasi suorasukaisesti rikkauksiin, joiden ainoa perijä Kristina vielä tässä vaiheessa oli, ja toisaalta ilmeisesti Kristinan talonpoikaiseen taustaan puhuessaan ”tydyttämättä jäävistä aivoista”. Kirjeestä saa sen kuvan, että taloudellisilla seikoilla oli osansa avioliitossa. Vaikka Evald ei tässä kirjeessä maininnut mitään omasta taloudellisesta tilanteestaan, muista perheen kirjeistä selviää, että Evald oli vakavasti velkaantunut jo ennen kuin kirjoitti Turussa

---

³⁶⁸ Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1867. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:4:24, KIA.

³⁶⁹ ”Minulla olisi vielä paljon sanottavaa, mutta olen niin ihmeen pyörällä päästäni sen kuuluisan syyskuun 30. päivän jälkeen, etten tiedä mitä ajatella. Toisaalta on rikkauksia, toisaalta tyydyttämättä jäävät aivot ja pelko niistä epämiellyttävistä riidoista joita he voivat saada aikaan, puutetta eikä kuitenkaan puutetta. Näiden asioiden vuoksi pystyn tuskin nauttimaan kahdeksasosaakaan onnestani.” Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 14.10.1867. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:4:24, KIA.

ylioppilaaksi, ja velkaantuminen ja taloudelliset ongelmat seurasivat häntä läpi elämän. Juuri velkaantuminen oli ilmeisesti taustalla, kun Evald viittasi epämiellyttäviin riitoihin, joita Kristinan vanhemmat voisivat saada aikaan. Kihlauksen aikaan Evald, joka oli juuri täyttänyt 23 vuotta, opiskeli Helsingin yliopistossa. Kristina oli 18-vuotias. Pariskunta solmi avioliiton vuonna 1869, jolloin Evald suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon ja tuli maisteriksi. Heidän ainoa lapsensa, tytär Aini, syntyi 1870.

Istrossa kävivät vuosiin varrella vierailulla sekä Simon että Wilhelmina Jansson, joskus yksin, toisinaan yhdessä muiden kustavilaisten kanssa. Istroon oli matkaa vain runsaat kymmenen kilometriä, mutta koska se sijaitsi toisella saarella, matka tehtiin veneellä. Wilhelmina Jansson viipyi vierailuillaan joskus useita päiviä. Luultavasti 1860-luvun lopulla kirjoitetussa päiväämättömässä kirjeessä hän kertoi olleensa Istrossa vierailulla perjantaista sunnuntaihin pitäjän entisen kappalaisen vaimon, rouva Lagerstedtin kanssa, joka oli käymässä Kustavissa. Seuraavana sunnuntaina hän oli lähdössä Istroon viikoksi. Näistä tiedoista näkyy, että lähiseudullekin suuntautuvat vierailut saattoivat kestää pitkään. Tällä erää pitkien vierailuiden syynä oli ilmeisesti Istron tyttären Kristinan sairaus. Kristina vaikuttaa olleen Wilhelmina Janssoniin kovin kiintynyt, ja pitkä vierailu johtui hänen toiveestaan. Tässä vaiheessa perheiden nuoret olivat jo kihloissa keskenään. Välit näyttivät olevan kaikin tavoin läheiset: Wilhelmina Jansson kertoi käyneensä keskustelua kahden kesken Kristinaa hoitavan lääkärin kanssa tämän terveydentilasta.³⁷⁰

Simon Jansson kertoi käyneensä Istrossa pitäjän kappalaisen kanssa, joka kävi katsomassa luotoa, jolle laittaisi varsansa kesäksi. Tämä vierailun uutisina hän kertoi pojilleen sekä taloon että sen asukkaisiin liittyviä tietoja. Kuvailtuaan melko yksityiskohtaisesti Kristinan sairautta ja sen hoitoa hän kertoi kirjeessään poikkeuksellisen suuresta ja komeasta kivinavetasta, jota Istroon parhaillaan oltiin rakentamassa: ”*Sielä Rakenetin semaista kivi pihatoa kuin oli 19. Sylde pitke, niin kuin joku kirko*”.³⁷¹

---

³⁷⁰ Wilhelmina Jansson Evald Jahnssonille (ei päiväystä). Jahnssonin perhearkisto, Evald Jahnssonin kirjeenvaihto 1015:58:1, KIA. Kirjeessä mainitaan Kristinan täyttävän 17 vuotta; vuosi ei kuitenkaan välttämättä ole 1868, koska Istron emännän mukaan Kristinan syntymäaika on merkitty kirkonkirjaan väärin.

³⁷¹ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 14.4.1869. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:9, KIA.

Istron rustholli, joka 1860-luvulla oli näyttäytynyt Janssonin perheen kirjeissä sosiaalisen kanssakäymisen ja vierailujen kautta, on Evaldin ja Kristinan avioliiton solmimisen jälkeenkin kirjeissä usein esillä, mutta sitä koskevien mainintojen sävy muuttui. Istrossa kävi useimmiten Evald Kustavissa ollessaan. Istroa koskevat tekstit liittyvät 1870-luvulta alkaen usein huoliin, murheisiin ja ongelmiin, ja Wilhelmina Jansson käyttikin talosta eräässä kirjeessään nimitystä ”onneton Istro” (*”det olycksaliga Istro”*).

Evaldin ja Kristinan avioliittoa kuormittivat monet ongelmat: toisaalta Evaldin levoton elämä ja usein toistuva taloudellinen ahdinko, toisaalta Kristinan vaikeat perhesuhteet ja ilmeinen taipumus mielenterveyden järkkymiseen – käytettävissä olevista vähäisistä lähteistä on mahdotonta päätellä, kuinka nämä olivat yhteydessä toisiinsa tai mitkä muut tekijät olivat pariskunnan vaikeuksien taustalla. Joka tapauksessa pariskunnan tyttären Ainin syntymän jälkeen lukuisista Wilhelmina Janssonin kirjeistä – jotka tältä ajalta ovat useimmiten vailla päiväystä – näkyy, että perhe eli ainakin ajoittain erillään. Evald toimi opettajana muun muassa Viipurissa, Käkisalmessa ja Uudessakaupungissa, Kristina oli vanhempiansa luona Istrossa ja pikku Aini oli isoäitinsä Wilhelmina Janssonin hoivissa Fredsbossa. Järjestelyn syynä oli mitä ilmeisimmin Kristinan sairaus. Wilhelmina Jansson näyttää omaksuneen tyttärentyttäreensä nähden jonkinlaisen holhoojan roolin. Aini asui isoäitinsä luona jo aivan pienenä, ennen kuin vielä oli oppinut kävelemään. Kristina ei päässyt usein naapurisaarella sijaitsevasta Istrosta lastaan katsomaan, etenkin säittenriidan eli kelirikon aikaan. Lapsen asumisesta näytti päätävän isoäiti: hän tiesi, että Kristina toivoi saavansa lapsensa luokseen Istroon mutta kertoi kuulleensa, etteivät tämän vanhemmat olleet asiasta samaa mieltä. Hän suunnitteli kuitenkin antavansa Ainin äitinsä luo ”kokeeksi” (*”så täncker jag ge henne till den tiden på för sök”*) joulun aikaan, kun myös Evald olisi Istrossa.³⁷²

Rippikirjoissa koko Evald Janssonin perhe on merkitty Fredsbon asukkaiksi, Kristina vuoteen 1886 ja Evald sekä Aini vuoteen 1891 asti; todellisuudessa siellä ilmeisesti asui vain Aini. Evald ja Kristina Janssonin avioliitto purettiin kuudentoista vuoden jälkeen 1886, ja molemmat solmivat vielä uuden avioliiton.

Evald Janssonin tyttären Ainin kautta Janssonin perhe oli mukana pitkään jatkuneessa oikeudenkäyntien sarjassa, joka käytiin Istron isännän Mikael Östermanin kuoleman jälkeen hänen

---

³⁷² Wilhelmina Jansson pojilleen (ei päiväystä). A. W. Janssonin arkisto 1014:52:12, KIA.

mittavasta perinnöstään. Mikael Östermanin ensimmäinen vaimo, Wilhelmina Janssonin kanssa paljon tekemisissä ollut Henrika Kristina Österman, Kristina Jahnssonin äiti, kuoli vuonna 1895. Mikael Österman meni seuraavana vuonna, jo kuudenkymmenen vuoden ikään ehtineenä, uusiin naimisiin. Toinen vaimo, Naima Johanna Österman, oli vain 23-vuotias. Ikäero oli niin suuri, että uusi vaimo oli nuorempi kuin Mikael Östermanin oma lapsenlapsi Aini. Kun Mikael Österman sitten vuonna 1904 kuoli, oli hänen omaisuudellaan kaksi perijää, joista kumpikaan ei ollut oikeustoimikelpoinen: ensimmäisestä avioliitosta syntynyt tytär Kristina oli julistettu holhouksen alaiseksi, ja toisesta avioliitosta syntynyt tytär oli alaikäinen. Testamentti kiistettiin, ja oikeudenkäynnit jatkuivat pitkään.

Oikeuspöytäkirjoissa – joissa monilla kuulluista saattoi olla perintöriidassa oma intressi – on myös tietoja, jotka antavat lisävalaistusta Janssonin perheen kirjeenvaihdossa käsiteltyihin asioihin. Niistä selviää, että kun Wilhelmina Jansson ajoittain 1870-luvulla ja sen jälkeen kirjoitetuissa kirjeissään sanoi miniänsä käyttäytyvän ”kuin hullu ihminen” (*”så hade hon betet sig som en galn meniska”*) kyseessä ei ollut vain kuvainnollinen ilmaus: useat oikeudessa kuullut todistajat kertoivat mielipiteenään, että Kristina oli ”raivohullu”, ”hyvin heikkopäinen” tai ”täydellisesti mielisairas”. Jotkut sanoivat myös, että tilanne oli hänen nuoruudessaan ollut huonompi ja että hän nykyisellään oli ”paljon parempi”. Mielenterveyden järkkymisestä todistaa myös se, että hän oli holhouksen alainen. Kristinan mielenterveydestä antoivat oikeudessa lausuntojaan lähinnä Istron torpparit ja palvelusväki.³⁷³

---

³⁷³ Ote Vehmaan kihlakunnanoikeuden pöytäkirjasta 3.2.1905. Itätalon talonpoikaiskartanon arkisto.

IX Terveys, sairaus ja kuolema

Keskeinen aihe Janssonin perheen kirjeissä, niin lasten kuin aikuisten, oli perheen jäsenten itsensä ja heidän verkostoihinsa kuuluvien ihmisten terveydentila, sairaudet ja kuolemantapaukset. Perheenjäsenet kommentoivat poikkeuksetta kaikissa kirjeissään omaa ja toistensa terveydentilaa, tiedustelivat vointia, päivittivät tietoja mahdollisten sairauksien edistymistä ja esittivät kirjeiden lopussa toivotuksen hyvästä voinnista ja terveydestä. Saman piirteen ovat monet kirjeenvaihdon tutkijat havainnet omissa aineistoissaan. Britt Liljewall on nimennyt tämän yhdeksi kirjeenvaihdon perusfunktioista, rituaaliseksi funktioksi. Kirjeiden avulla saatiin varmistus siitä, että poissa oleva tärkeä ihminen oli elossa; kirje jo esineenä todisti, että poissaoleva oli sellaisessa kunnossa ja sellaisissa olosuhteissa, että hän saattoi kirjoittaa kirjeen.³⁷⁴

Verkostoihin kuuluvien ihmisten voinnista ja kuolemantapauksista uutisoiminen puolestaan oli osa kirjeiden sosiaalista funktiota, jolla vahvistettiin tunnetta kuulumisesta ryhmään ja verkostoon. Samalla kyse oli tiedonvälityksestä: kuolema ja sairaus, joka sisälsi kuoleman uhan, oli vakavimpia ja tärkeimpänä pidettyjä henkilöitä koskevia uutisoinnin aiheita Janssonin perheen kirjeissä.

Sairauden ja kuoleman merkitys korostuu perheen kirjeissä myös sen vuoksi, että suuri osa kirjeenvaihdosta ajoittuu 1860-luvulle, jolloin koettiin useita peräkkäisiä nälkävuosia ja niiden seurauksena kulkutautiepidemioita. Taloudellinen kehitys oli Kustavissa päässyt hyvään vauhtiin Krimin sodan jälkeen, mutta 1860-luvun lopulla koko Suomen maataloutta kohtasi ankara kato. Ruissadon pieneneminen lähes puoleen vuonna 1867 merkitsi alkua nälänhädälle. Rannikkoalueilla nälänhätää lievensivät kalastus ja siitä saadut ansiot sekä mahdollisuus tuoda viljaa ulkomailta. Saaristolaisten ruokavalioon kuuluivat kala, ruisleipä, peruna, puuro, velli, maito ja joskus liha ja voi. Lisäksi saatiin hylkeen lihaa ja merilintuja kevättalvella ja keväällä. Kustavissa ei katovuosinakaan ollut suoranaista elintarvikepulaa, mutta puutteelli-

---

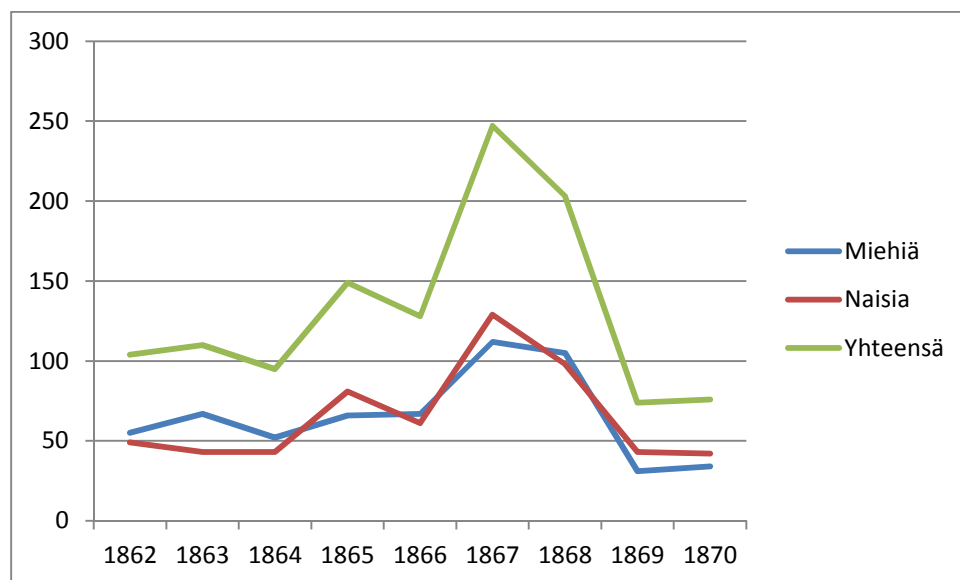
³⁷⁴ Liljewall 2007, 16.

nen hygienia, tietämättömyys, puutteellinen lääkintä ja kiertävät tautiepidemiat nostivat kuolleisuutta huomattavasti.³⁷⁵

Koko 1860-luvun alun sato oli Kustavissa normaali, mutta vuonna 1866 se jäi alle keskiarvon ja vuosi 1867 oli katovuosi. Seuraavana vuonna sato oli hyvä ja sitä seuraavinakin normaali. Kesä 1867 oli poikkeuksellinen: kesäkuun toisena päivänä satoi vielä lunta, heinäkuun lopulla kaatosade löi viljan maahan ja syyskuun alussa halla vei kevätviljan. Samaan aikaan kalansaa- liit jäivät normaalia pienemmiksi. Kato ei kuitenkaan ollut täydellinen, vaan Kustavin ravinto- tilanne on arvioitu suhteellisen tyydyttäväksi. Yhtenä osoituksena tästä on pidetty sitä, että Kaurissalon Istron rustholliin otettiin 1867 iso joukko pohjalaisia rakentamaan suurta ki- vinavetta ruokapalkalla.³⁷⁶

Taulukko 2: Kuolleisuus Kustavissa vuosina 1862–1870.

Lähde: Luettelo syntyneistä, vihityistä ja kuolleista Taivassalon kruununnimismiespiirissä 1862–1879. Taivassalon piirin nimismiehen arkisto BI 2. Turun maakunta-arkisto.

Keväästä 1867 alkaen kustavilaisia kuoli eniten hermokuumeeseen, joka lienee ollut influenssaepidemia. Kesällä 1868 kuolleisuus nousi äkkiä, mutta silloin kyseessä ei ollut yksittäinen

³⁷⁵ Heervä ja Joutsamo 1983, 21 sekä Moring 1994, 134. Uudenkaupungin saaristosta on säilynyt ja julkaistu kalastajatorppaa asuneen Eva Christina Lindströmin päiväkirja. Vuoden 1867 talvella hän kirjasi, että paljon ihmisiä ja kotieläimiä kuolee, pyytäjiä on paljon ja nälkää nähdään sekä luodolla että mantereella. Kesällä torilla oli ruokaa myytävänä, mutta kenelläkään ei ollut rahaa ostaa sitä. Talvella 1868 hän kirjoitti, että kerjäläisiä on paljon liikkeellä ja mantereella ihmiset kuolevat nälkään ja pakkaseen. Luotolaisnaisen päiväkirja, 29–30 ja 37–39.

³⁷⁶ Heervä ja Joutsamo 1983, 21–22.

epidemia, vaan eri taudit kuten (iso)rokko, punatauti ja vesipöhö surmasivat heikentyneitä ihmisiä. Isorokko oli hermokuumeen jälkeen suurin kuolinsyy, mutta lavantaudilta – lavantauti ja punatauti olivat tuhoisimmat sairaudet koko Suomessa – koleralta ja tuhkarokkoepidemiaoilta Kustavissa vältyttiin. Olot palasivat normaaliksi vuonna 1869, ja Kustaviin muualta nälänhätää pakoon tulleet ihmiset palasivat kotiseuduilleen.³⁷⁷

1. Kivulloiset ajat

Janssonin perheen kirjeissä sairastuneista ja kuolleista ihmisistä kerrotaan usein jossakin kohdassa kirjettä yhtenäisenä aiheena, joista muodostui sairaiden ja kuolleiden luetteloita sellaisina aikoina, kun tapauksia sattui paljon samaan aikaan. Kirjeissä ei koskaan mainittu kulkutautiepidemioita ja vain harvoin yksittäisten ihmisten sairastumisen tai kuoleman syitä. Sairaudet ja kuolemantapaukset näyttäytyivät Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeissä ”ajan” ominaisuutena, johon yksittäiset sairastumiset tai menehtymiset liittyivät. ”[V]ähä kivuloista aika sanovat olävan turusa”, kirjoitti Simon Jansson helmikuussa 1862³⁷⁸. ”Här är i allmänhet sjukligt”³⁷⁹, kirjoitti Wilhelmina Jansson maaliskuussa 1860 ja samoin maaliskuussa kolme vuotta myöhemmin: ”här i åbo säger vara siukligt äfven dör här bra mycke folk men vi har gud vare lofvad vari bra friska”³⁸⁰.

Erityisesti Simon Jansson raportoi ajoittain hyvinkin tarkkaan sairastamiseen ja kuolemaan liittyvistä ajan määreistä:

Åbo den 14. Februar 1862

Rakas valdemar

Nytt saan minä Sinulla ilmoita että vik

tor Beckman kuoli se 3. päivä tätä kuuta

se on se kirkoherran algrenin kasvatus poikka

---

³⁷⁷ Heervä ja Joutsamo 1983, 23–24.

³⁷⁸ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 17.2.1862. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:2, KIA.

³⁷⁹ Evald Jahnsson sekä Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 8.–9. 3.1860. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:48:1, KIA.

³⁸⁰ ”Täällä Turussa sanotaan olevan sairaalloista, paljon ihmisiä kuolee mutta me olemme Jumalan kiitos olleet oikein terveinä”. Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 31.3.1863. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:7, KIA.

5 päivän sairastetus, Forstbergin Frouva
kuoli 9 päivä tätä kuuta 7 päivän saidastetua.
ja Lunholmin nuorin Lapsi kuoli se
13. päivä [.] nytt on kolme vehellä aialla kuolu [vähällä ajalla kuollut]
meidän talos [Turussa]. Pastor Lagerstedt [Kustavista] kirjoiti
että meidän kylän simola oli se 7 päivä
tetä kuuta Loppetan pitkelisen saidauden
ja nukui kuoleman unen. Beckmanin
kaikki poiat ovat olet kipiät mutta nytt hä
ovat jo paremat että on toivo että nä paraneva [...]
Eilän minä oli Forstbergi frou-
van maahan panjaisis [...] vaalberg
oli vielle kipiä [.]

Simon Janssonille olivat tärkeitä päivämäärät, kellonajat ja sairauden kesto. Tämän tarkkuuden voidaan ajatella liittyvän kuoleman merkityksellisyyteen ja suuruuteen. Siinä näkyy heijastuma vanhasta tavasta mitata vainajan maallista vaellusta vuosien, kuukausien ja päivien tarkkuudella. Aikaa kohtaan osoitettu tarkkuus kiinnittää myös huomiota siihen, että kirjoittaja ei lainkaan kirjoita siitä, *miksi* kukin on sairastunut tai kuollut. On mahdollista, että sairauksien syitä ei tiedetty – vaikka kirjeissä on kyllä paljonkin tietoja siitä, että sairastuneet saivat lääkärin hoitoa. Kun muualla kirjeissä terveyttä pidetään jumalan antamana kalliina lahjana, yksi tulkintapa on, että sairautta ja kuolemaa pidettiin yksinkertaisesti jumalan tahtona, jolloin sen lääketieteellinen syy ei ollut erityisen tärkeä.

Toisaalla on todettu, että Janssonin perheen pojat opetettiin jo koululaisina kirjeenvaihdon kulttuuriin ja heidän edellytettiin osallistuvan perheen yhteiseen kirjeenvaihtoon. Pojat näyttivät oppineen jo nuorina myös sen, että sairaus ja kuolema olivat kirjeenvaihdossa keskeinen uutisoinnin aihe, ja he kirjoittivat niistä myös toisilleen, hyvin samaan tapaan kuin vanhempansa. Evald Jahnsson oli 15-vuotias, kun hän kirjoitti Waldemarille:

Frisilä värdinnan är äfven död, men inte tycktes Kasper vara alls sorgsen,
äfven har Grönroos redan blifvit nästen alldeles åter stäld till helsan. pappa skall
i dag fara hem, äfven är Pastor Lagersteds gamla moster död. Stansholms stor-

gårds värdinnan dog äfven uti barnsängen och den Israeli Pavali är afven död och några andra, de sistnämnda dogo alla på en vecka. Ingentin annat hvarken hinner eller har jag att berätta.³⁸¹

2. Terveys kalliina lahjana

Lähettäjän, vastaanottajan tai lähipiirin muiden ihmisten terveyttä käsitellään käytännöllisesti katsoen jokaisessa Janssonin perheen jäsenten kirjoittamassa kirjeessä. Terveenä pysymiseen ei kirjeissä juurikaan annettu neuvoja – niissä ei esimerkiksi kehoitettu välttämään kylmetymistä, joka ymmärrettiin mitä erilaisimpien tautien syyksi – vaan terveys ymmärrettiin lahjana, joka ihmiselle annettiin, jos annettiin, hänen omasta toiminnastaan riippumatta. ”[H]ollen gud honom frisk”, ”vi är gud vari lof alla friska” ja ”om gud ger helsan” ovat kirjeissä usein toistuvia ajatuksia Wilhelmina Janssonin kirjeissä. ”[M]e voime kaikki hyvin ja ollan tervät [...] toivotan Sinula samma kalista Laihia [toivotan sinulle samaa kallista lahjaa.] toivotan tervänä trefata Huitisisa [...]”, kirjoitti Simon Jansson esikoispojalleen. Perheen pojat korvasivat kirjeissään uskonnolliset toivotukset passiivilla: ”*Mätte Mamma hållas frisk.*”

Vaikka erilaisten sairauksien hoitamisesta on kirjeissä ajoittain mainintoja, terveyden ylläpitämisestä ja hoitamisesta tai tavoista välttää sairastuminen silloin, kun ajat olivat erityisen ”sairaalloisia”, ei kirjeissä juuri ole. Kun terveenä pysymistä ei ajateltu asiana, johon itse voi vaikuttaa, ja kun perhe joutui todistamaan lähipiirissään useita odottamattomia ja äkillisiä kuolemantapauksia, sairastuminen ja kuoleman vaara olivat alituinen huolen aihe silloin, kun osa perheenjäsenistä oli toisella paikkakunnalla. Simon ja Wilhelmina Jansson ilmaisivat ajoittain kirjeissä huolensa toistensa terveydentilasta, mutta eivät koskaan sanoneet omalla kohdallansa pelkäävänsä esimerkiksi kulkutautien leviämistä. Sen sijaan äidin huoli kohdistui perheen poikin, erityisesti Waldemariin, joka ensimmäisenä muutti pois perheen luota lähtiesään Helsinkiin opiskelemaan.

---

³⁸¹ ”Friisilän emäntäkin on kuollut, mutta Kasper ei näytä yhtään surulliselta, ja Grönroos on melkein tervehtynyt. Isä matkustaa tänään kotiin, pastori Lagerstedtin vanha tätikin on kuollut. Stansholman emäntä kuoli lapsivuoteeseen ja Israeli Pavali on myös kuollut ja muutamia muita, viimeksi mainitut kuolivat kaikki viikon sisällä. Muuta kerrottavaa minulla ei ole enkä ehtisikään.” Simon ja Wilhelmina Jansson sekä Evald Jahnssoon Waldemar Jahnssoonille 11.4.1860. A. W. Jahnssoonin arkisto 1014:48:2, KIA.

Erityisesti näinä vuosina kirjeiden tärkeä ja kirjeteksteissä julkilausuttukin tehtävä oli lieventää vanhempien huolta ja pelkoa omaisten mahdollisesta sairastumisesta:

för dig är jag alltid räd [.] måtte
du hållas frisk som är der så ensam [.]
bara det litte ock så länge dröiger
för än du skrifver så börjar jag
frukta huru dett må vara med dig [.]
men det är bra at du skrifver ofta
för hvilket jag af grutta [?] får tacka
dig [.]³⁸²

Kirjeen viipyminen tulkittiin kotona merkiksi siitä, että jokin saattoi olla vialla. Tätä pelkoa lisäsi se, että Waldemarilla ei ollut sukulaisia Helsingissä, ennen kuin hänen veljensä tulivat sinne opiskelemaan. Huoleen sisältyi ajatus, että jos hän sairastuisi, ei ollut ketään, jonka voisi varmasti tietää välittävän tiedon perheelle. Wilhelmina Jansson kirjoitti Waldemarin lähdettyä Helsinkiin, että kun Turussa perheenjäseniä on niin monta, joku välittäisi aina tiedon eteenpäin, jos yksi sairastuisi tai jos jotakin muuta huolestuttavaa tapahtuisi. Waldemar sen sijaan oli Helsingissä ”yksin” – siis ilman perhettään – ja kirjeiden viipyminen herätti aina pelkoa. Tämä vuoksi hän sai äidiltään kehotuksen kirjoittaa aina perheeltään kirjeen saatuaan useampaan kertaan ennen seuraavan kirjeen tuloa. Aivan saman huolen kirjeen viipymisestä on mm. Mireille Bossis havainnut tukiessaan samanaikaista normandialaista kirjeenvaihtoa³⁸³. Waldemarin lähdettyä opiskelemaan äidin huoli oli niin suuri, että hän kirjoitti pojallensa nähneensä unta siitä, että tämä oli kuollut: ”[J]ag drömde sista nat at du var död [.] Jag var i en ryslig nöd när jag vackna [.] dett kan inte beskrifvas huru glad jag var at dett värkligen var dröm [.] gud gifve at du skule hollas frisk älskade barn [.]”³⁸⁴.

1870-luvulla, kun Wilhelmina Jansson oli jo yli 60-vuotias, Waldemar Jahnsson teki useita opintomatkoja ulkomaille. Saatuaan tiedon tulevasta pitkästä matkasta Wilhelmina Jansson oli

---

³⁸² Wilhelmina ja Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 31.3.1863. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:7, KIA.

³⁸³ Bossis 1998, 121.

³⁸⁴ ”Näin viime yönä unta että olit kuollut. Heräsin hirmuisen hädissäni. En voi kuvailla kuinka iloinen olin siitä että se oli vain unta. Jumala suokoon että pysyt terveenä rakas lapsi.” Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 14.3.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:3, KIA.

huolissaan siitä, eläisikö hän niin kauan, että ehtisi vielä nähdä poikansa palaavan kotimaahan. Pojan ulkomaanmatkan yhdistämisen äidin mahdolliseen kuolemaan voisi tulkita myös pojan syyllistämiseksi pitkästä poissaolostaan. Samassa kirjeessä hän kuitenkin sanoi olevansa äärettömän iloinen poikansa suunnitelmista, jotka ylittävät kaikki odotukset, mutta ei tarkentanut, tarkoittiko hän juuri matkasuunnitelmia vai muita, mahdollisesti virkoihin tai tohtorinväitökseen liittyviä suunnitelmia.³⁸⁵

3. Tietoja sairauksista, niiden syistä ja hoidosta

1860-luvulla Janssonin perhekirjeenvaihdossa mainitaan sairauksia usein vain ohimennen ja sairauden laatua erikseen tarkentamatta. Omat ja muiden sairaudet tulivat yhä tärkeämmäksi Wilhelmina ja Simon Janssonin kirjeissä heidän ikääntyessään ja asuessaan jälleen pysyvästi Kustavissa 1870-luvulla. Molempien kirjeissä on useita seikkaperäisiä selostuksia sairastamisesta ja lääkitsemisestä, ja kirjeissä käsitellään myös jonkin verran sairauksien syitä ja mahdollisuuksia saada lääkärin hoitoa tai lääkkeitä.

Kirjeissä sairauden laatu jätetään usein mainitsematta tai henkilön sanotaan olevan sairas tai sairaalloinen tai kuolleen pitkällisen sairauden jälkeen. Kuolinsyyn määrittelemisen jäi Kustavissa vielä 1860-luvulla kirkkoheran tehtäväksi, joten kirkonkirjojen tiedot kuolinsyistä eivät ole tarkkoja. Vanhan ihmisen kuolinsyiksi merkittiin usein vanhuus. Yksi yleisimmistä kuolinsyistä oli keuhkotauti. Epidemioiden aikana lääkärit määrittivät kulloinkin levinneen taudin, ja vainajat todennäköisesti merkittiin taudin uhreiksi, jos oireet siihen vähänkään viittasivat.³⁸⁶ Kirjeissä kuitenkin kerrotaan useista sairauksista myös tarkemmin. Näitä ovat mm. hammassärky, kihti, rintakivut, kasvojen ajettuminen, kolera, pikkulapsen jäsenten heikkous, horkka, peräpukamat, lapamato sekä erilaiset vilustumiset. Wilhelmina Jansson kuvasi usein sairauden aiheuttajaa ”piinaavaksi”: ”*jag trur att det är gikten som plågar mig*”; ”*det var pinge masken [binnikemask, lapamato] som så rysligt plåga honom*”.

Kolerasta kerrotaan Wilhelmina Janssonin kirjeessä 1870-luvun alussa. Tämä on ainoa kirje, jossa puhutaan tartuntavaarasta. Se osoittaa, että vaikka kulkutautiepidemioiden aikana puhut-

---

³⁸⁵ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:9. KIA.

³⁸⁶ Heervä ja Joutsamo 1983, 32.

tiin ”sairaalloisista ajoista”, tartuntataudit ja jossakin määrin myös toimet niiden välttämiseksi olivat ainakin Wilhelmina Janssonilla hyvin tiedossa. Myöhäissyksystä kirjoitetussa kirjeessä kerrotaan ensin, että Simon Jansson oli ollut laivallaan viemässä syyslastia Tukholmaan. Sen jälkeen Wilhelmina Jansson totesi, että oli ihme, ettei kolera ollut tarttunut, kun ”ne hullut” – kaikesta päätellen Simon Jansson ja hänen laivansa muutaman miehen miehistö – toivat ruumiin kotiin ilman arkkua. Kyse oli kustavilaisesta merimiehestä, joka oli kuollut Tukholmassa koleraan. Kotimatka Tukholmasta oli kestänyt kaksi viikkoa, ja sen ajan ruumis oli ollut laivan ruumassa. Kotirannassa ruumis oli riisuttu, kääritty kankaaseen ja siirretty arkkuun. ”[...] *än då smittade intte [...] dett var s[t]urt under [...]*”. Wilhelmina Jansson oli kutsuttu miehen hautajaisiin ja kertoi, että tämän vaimo, ”*gumman stackare*”, suri kauheasti miestänsä, joka oli kuollut kaukana kotoa ja kovin äkillisesti.³⁸⁷ Muun muassa Lönnrot varoitti *Suomalaisen talonpojan kotilääkärissä*, että kolera saattoi tarttua myös kuolleista ihmisistä. Hautajaisväki oli vaarassa saada tartunnan, erityisesti jos he nauttivat hautajaisissa liikaa väkijuomia ja vilustuttivat sitten itsensä kotimatalla.³⁸⁸

Kirjeissä kerrotaan myös vilutaudista tai horkasta (*fråssa*), jolla on tarkoitettu malariaa³⁸⁹. Wilhelmina Jansson kertoi horkan vaivaamasta Maijusta, jota hän oli hoitanut ja joka kaikesta päätellen asui Fredsbossa; todennäköisesti hän oli Janssonien piika. Maijuun oli horkka iskenyt jo kolmannen kerran. Parhaana hoitona Wilhelmina Jansson olisi pitänyt uimista syksyn kylmässä merivedessä, mutta se oli mahdotonta, koska tautikohtaukset iskivät aina myöhään illalla. Sen sijaan sairaan päälle kaadettiin saunassa kylmää vettä. Tämä ei kuitenkaan auttanut itsepäiseen tautiin, ja Wilhelmina Jansson oli murheissaan siitä, että Maiju sai selvitä horkansa kanssa talven yli.³⁹⁰

Toisinaan kuolemantapauksia kuvaillaan kirjeissä ilman tietoa tai arvailuja kuoleman syystä, kuten Antin ukon, ”*Anttis gubbe*”, kuolemaa. Wilhelmina Jansson oli käynyt hänen kotonaan puolenpäivän aikaan, jolloin ukko oli ollut täysin terve ja menossa sahaamaan puita. Työn tehtyään hän tuli kotiinsa ja sanoi, ”ettei näillä käsillä sahata koskaan enää”; kädet olivat ai-

---

³⁸⁷ Kirje on päiväämätön, mutta siinä mainitaan 1871 syntynyt Aini Jahnsson, joka ei vielä osaa kävellä. Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:6, KIA.

³⁸⁸ Lönnrot 1838 (1981), 81.

³⁸⁹ Arno Forsius: Kuolinsyyt vuosien 1749–1877 väkilukutauluissa http://www.saunalahti.fi/arnoldus/kuol_syy.html

³⁹⁰ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:7, KIA.

van koukkuiset. Siinä samassa ukko oli tuntenut itsensä sairaaksi ja kuollut vielä samana päivänä.³⁹¹ Tässä kertomuksessa pääaiheena oli kuoleman äkillisyys, ja sen syy jää epäselväksi.

Koleraa koskeva kertomus osoittaa, että kulkutautien tarttumisesta oltiin hyvin selvillä. Myös muille sairauksille etsittiin syitä, ja perheen kirjeenvaihdossa nousee kaksi syytä ylitse muiden: kylmettyminen sekä murhe ja huoli.

Kylmettyminen nähtiin syynä mitä erilaisimmille sairauksille. Simon Jansson kirjoitti maaliskuussa 1869:

kuin mä
tulime Lypertö luku pidoista se 11. niin
niin mamma tuli vähä vilun
kansa kipieksi se 13. päivä, hännälä on
niin kova yske [.] toisena päivänä hään
maka ja toisena päivänä on hään
keinus tuolisa että on semoista
puolipresi [?] henän kansansa³⁹²

Tauti jatkui vielä huhtikuussa, ja yskään haettiin lääkäriltä lääkkeitä. Kylmän vaikutusta tautiin pelättiin: Wilhelmina Jansson oli suunnitellut matkustavansa poikiensa luo Helsinkiin, mutta perhe pelkäsi, että laivalla matkustaminen kevätkylmällä tekisi hänen taudilleen pahaa, vaikka laivan kajuutta olisikin lämmin.³⁹³ Ainakin kerran Simon ja Wilhelmina Jansson katsoivat parhaaksi olla osallistumatta häihin, joihin heidät oli kutsuttu, koska he pelkäsivät kylmetymistä matkalla – kirjettä ei ole päivätty, mutta siitä selviää, että kelirikkoaika oli lähellä³⁹⁴. Ajatus kylmetymisestä sairauksien syynä siirtyi myös perheen pojille: ”*Jag har ändock varit litet sjuk, jag har neml: en duktig hosta, som jag ådrag mig genom att dansa för mycket*

---

³⁹¹ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:6, KIA.

³⁹² Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 22.3.1869. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:6, KIA.

³⁹³ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.4.1869. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:7 sekä 14.4.1869, A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:9, KIA.

³⁹⁴ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:12, KIA.

på en bjudning hos Pfalers. Jag blef först alldeles svettig och sedan åter kall”, kirjoitti Evald Jahnsson lukiolaisena³⁹⁵.

”Vatsan kylmettyminen” nähtiin syynä peräpukamiin, joiden syistä ja parantamisesta keskusteltiin sukulaisten kesken vertaillen lääkäreiltä saatuja neuvoja ja lääkkeitä. ”Vaikea kylmettyminen” saattoi johtaa taudin itsepäiseen jatkumiseen.³⁹⁶

Kustavin naapurisaarten kuolleisuutta vuoteen 1825 asti tutkinut Beatrice Moring on todennut, että yksi saariston yleisimmistä kuolinsyistä oli juuri vilustuminen ja hengitystiesairaudet sekä niiden aiheuttamat komplikaatiot, joista kirkonkirjoihin kirjattiin mm. rintakuume, rintakipu, angiina tai kurkkutulehdus (*halsfluss*), keuhkotulehdus ja hengenahdistus.³⁹⁷

Toinen, erityisesti Wilhelmina Janssonin kirjeissä mainittu sairastumisen syy oli suru ja huulet. Tämä syy näyttää kuitenkin liittyvän yhtä lailla kasvatukseen kuin todelliseen käsitykseen sairauksien aiheuttajasta, sillä hän käytti sitä ainoastaan silloin, kun perheen pojat ovat tuottaneet vanhemmilleen pettymyksiä huonolla käytöksellään: kenenkään perheen ulkopuolisen sairastumisen syyksi ei kirjeissä mainita ”surua”. Kun perheen keskimäinen, Evald, juopoteli lukiolaisena, Wilhelmina Jansson kirjoitti, että tapahtuman muisto seurasi vanhempia kuin varjo ja sen aiheuttama sydänsuru lyhensi heidän elämäänsä ”merkittävästi”:

vi har vari
så olyckliga påde [både] pappa och jag [...] om man
skule kunna glömma men omöjligt [...] men
hans minne följer som skugan [...] om man
somnar eller vaknar så är hjertta alltid
siukt [...] nu för korttar han betydligt ens
lifs lid [tid?] huru länge kan man leva med en

---

³⁹⁵ ”Olen kuitenkin ollut vähän sairaana, minulla on kunnon yskä, jonka sain tanssittuani liikaa kutsuilla Pfalereiden luona. Tulin ensin aivan hikiseksi ja kylmetyin sitten.” Evald Jahnsson Waldemar Jahnssonille 13.2.1862. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:44:11, KIA.

³⁹⁶ Wilhelmina Jansson Waldemar ja Evald Jahnssonille 1.4 (ei vuotta). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:13, KIA.

³⁹⁷ Moring 1994, 137.

så rysligt järt sorg [...] ³⁹⁸

Esikoisen Waldemarin ensimmäinen ja kirjeenvaihdon perusteella ainoaksi jäänyt vakava tottelemattomuus aiheutti täsmälleen samanlaisen reaktion: ”*sådana här stöttar väl för korta lifs tiden så mycket [...]*”³⁹⁹. Tässä kirjeessä on hyvin kiinnostava maininta siitä, että suru voisi aiheuttaa Simon Janssonille hänen suvussa esiintyneen sairauden puhkeamisen. Wilhelmina Jansson sanoi kirjeessä, että hän joutui valehtelemaan miehelleen, jättämään osan tapah-tuneen yksityiskohdista kertomatta, jottei tämä surisi niin kauheasti, että saisi ”Nissilän tau-din” (”*nisilä siukan*”), jonka sanottiin aiheutuvan surusta. Taudin nimeäminen Simon Jansso-nin kotitalon mukaan viittaa (erheellisen) käsitykseen taudin perinnöllisyydestä. Nissilän asukkaista kuoli hyvin moni runsaan vuosikymmenen sisällä. Rippikirjassa 1856–1862 sekä Simon Janssonin veljen eli Nissilän isännän että tämän pojan kohdalla on merkintä ”*Besväras av Elfkarleby Sjukan*”. Arno Forsiuksen mukaan *Elfkarlebysjukan* tai *elephantiasen* (Älvkar-lebyn tauti, elefanttitauti) oli termi, joka korvasi Suomen seurakuntien väkitauluissa 1800-luvun alkupuolella termin *spetälska* (spitaali, lepra). Suomessa ja Pohjoismaissa lepra esiin-tyi erityisesti rannikkoseuduilla, ja *Elfkarlebysjukan*-nimitys viittaa taudin yleisyyteen Älvkarlebyn seudulla Ruotsissa; elefanttitauti puolestaan viittaa taudin aiheuttamaan ihon pak-suuntumiseen.⁴⁰⁰

Tärkeä seikka sairastamisen ja parantamisen kuvauksissa Janssonin perheen kirjeissä on se, että heidän verkostoihinsa kuuluneet ihmiset näyttävät varsin usein saaneen sairauteensa joko lääkärin hoitoa tai lääkkeitä tai molempia. Maininnat lääkäriä käynnistä liittyvät useimmiten Turussa vietettyyn aikaan. Perheen jäsenet saivat itse tarvitessaan lääkärin hoitoa, myös sil-loin, kun kyse ei ollut henkeä uhkaavasta sairaudesta. Vuonna 1859 Turussa koulua käynyt Evald kirjoitti vanhemmilleen:

Jag har
ännu icke varit nogons-
tans, ty Dok släpper icke

---

³⁹⁸ ”Olemme olleet isän kanssa niin onnettomia. Jos voisimmekin unohtaa mutta se on mahdotonta. Hänen muis-tonsa seuraa kuin varjo. Unessa ja valveilla sydän on aina sairas. Hän lyhentää huomattavasti [meidän] elinikää. Kuinka pitkään voi elää niin hirveän sydänsurun kanssa.” Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.9. (ei vuotta). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:14, KIA.

³⁹⁹ Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 22.12.1858. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:1, KIA.

⁴⁰⁰ Arno Forsius: Lepra eli spitaali. <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/lepra.html>

ut fast man skulle huru
begära, han säger, att om
jag går ut så blir jag
genast igen sjuk. Jag är
alldeles svullen i magen
och bröstett [...] ⁴⁰¹

Kun Waldemar Jahnssonilla oli ongelmia ”kaulansa” kanssa Helsingissä, isä kehotti häntä kääntymän lääkärin puoleen:

me olläma kovasti murhelisett sinun
kaulastas kuin se niin pitkelisesti
sinua vaiva, äikosta [eikö] Sielä olla viisa
ta Doktoreita jotka taidasivatt neuvota
mikä sihän paras olis. ⁴⁰²

Useimmat tapaukset, joissa Turussa mainitaan jonkun saaneen lääkärin hoitoa, liittyivät vakaviin sairaskohtauksiin: luutnantti Kronström sai ”slaakin” ja mamsell Windell tuli niin kipeäksi, että lääkäri kävi hänen luonaan kaksi kertaa päivässä.

Kuten aikaisemmin on mainittu, ainakin kaksi kustavilaista, Istron emäntä ja Millanaisten piika, tulivat Turkuun saamaan lääkärinhoitoa, ja asuivat silloin Janssonien luona. Kustavissa sen sijaan lääkärin avun saaminen oli huomattavasti vaikeampaa ja kelirikkoaikana mahdollonta. Sairaahan kuljettaminen pitkien matkojen päähän lääkärin luo oli riskialtista. Ongelmaa on kirjeiden perusteella ratkaistu niin, että sairaahan sijaan joku muu lähti kaupunkiin lääkärin vastaanotolle, kuvaili oireet ja sai mukaansa lääkkeitä sairaalle vietäväksi. ⁴⁰³

---

⁴⁰¹ ”En ole vielä ollut missään, lääkäri ei anna minun mennä ulos vaikka kuinka pyytäisin. Hän sanoo että jos menen ulos tulen heti uudelleen sairaaksi. Vatsani ja rintani on aivan turvonnut.” Evald Jahnssonin Wilhelmina Janssonille 29.9.1859. Jahnssonin perhearkisto, Evald Jahnssonin kirjeenvaihto 1015:60:1, KIA.

⁴⁰² Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.3.1866. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:5, KIA.

⁴⁰³ Tapa käydä lääkärissä sairaahan puolesta on ollut yleisemminkin tunnettu. Elias Lönnrot antaa *Suomalaisen talonpojan kotilääkärissä* ohjeita siitä, mitkä tiedot on valmistauduttava antamaan lääkärille, joka ei voi itse tutkia potilaan tilaa. Lönnrot 1838 (1981), 61–62.

Kun Wilhelmina Jansson kärsi Kustavissa yskästä vilustuttuaan matkalla lukupitöihin, Simon Jansson hankki hänelle lääkkeitä Turusta:

mammala minä Lehätän yskän Lääketä [.]
minä kevin Doktor Bunstofin tykenä
ja hään orti nerasi yhtä lai Tropi ja
pulveri. koskei se yske tahdo lakata [.]⁴⁰⁴

Lääkärissä käymisestä toisen puolesta on tarkempia tietoja Janssonien verkostoon keskeisesti kuuluneen Istron rusthollin isännän osalta. Istrosta ei ole säilynyt kirjeenvaihtoa, mutta sen isännän Mikael Östermanin perintöön liittyvän pitkän oikeudenkäyntien sarjan asiakirjoissa kerrotaan iäkkään isännän sairaudesta ja hänen saamastaan hoidosta. Mikael Österman oli Simon ja Wilhelmina Janssonia vain kymmenisen vuotta nuorempi, mutta hän eli hyvin vanhaksi, joten tapahtumat ajoittuvat 1900-luvun alkuvuosiin. Istron torppari Anton Herman Holmberg kertoi oikeudessa, että isäntä Mikael (Mikko) Österman oli ollut hyvin huonossa kunnossa ja että hän oli ”ainakin joka toinen viikko ollut Mikael Östermanin puolesta lääkärin luona, joka oli lääkäri Rostedt, joka myöskin useasti oli käynyt Östermanin kotona”⁴⁰⁵. Kyseessä lienee Karl Edvard Rostedt, joka toimi lääkärinä Uudessakaupungissa.

Kun Simon Jansson sairastui vaikeisiin vatsavaivoihin – jotka osoittautuivat lapamadon aiheuttamiksi – oli vuorokauden kuluttua jo valmistauduttu Uudenkaupungin-matkaan: ”*dett räckte den natten och andra dagen hade det då ej gåt om så hade vi redan bestält vähama gustaf at fara till nystad* [.]”⁴⁰⁶ Oletettavasti Vähämaan Kustaa olisi lähetetty lääkärin luo hakemaan lääkettä ja saamaan neuvoja. Kirjeen perusteella potilas ei ollut siinä kunnossa, että häntä olisi voitu kuljettaa viidenkymmenen kilometrin päähän.

---

⁴⁰⁴ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 2.4.1869. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:7, KIA.

⁴⁰⁵ Ote Wehmaan kihlakunnanoikeuden pöytäkirjasta 3.2.1905. Itätalon talonpoikauskartanon arkisto.

⁴⁰⁶ ”Sitä kesti sen yön ja seuraavana päivänä kun se ei ollut mennyt ohi olimme jo tilanneet Vähämaan Kustaan kuljettamaan meitä Uuteenkaupunkiin.” Wilhelmina Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille 1.4. (ei vuotta). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:13, KIA.

4. Sairaus ja kuolema yhteisöllisinä tapahtumina

Sairastamiseen ja kuolemaan kuului auttamista, myötäelämistä ja läsnäoloa, joihin liittyvät kertomukset kirjeissä kuvaavat osaltaan sosiaalista läheisyyttä. Suurin osa kirjeiden sairauksiin tai kuolemaan liittyvistä uutisista on lyhyitä mainintoja (*”Wähäman Eva on kuoleman kielis”*); niiden lyhyys voi johtua sekä uutisoitavien sairastumisien ja kuolemantapausten runsaudesta että siitä, että Turussa ollessaan Janssonin perheen jäsenet olivat itsekin saaneet tiedon välikäden kautta eivätkä tienneet yksityiskohtia. Tosinaan taas tapauksista kerrottiin pitkään ja tarkasti, jolloin teksteistä käy myös ilmi, kuinka Janssonin perhe oli tapaukseen osallistunut. Simon Jansson kirjoitti vuonna 1863 turkulaisen luutnantti Kronströmin, ilmeisesti naapurin, sairaudesta ja kuolemasta pitkän selostuksen, josta ilmenee, että hän oli hankkinut sairaalle lääkkeitä ja istunut perheensä kanssa tämän kuolinvuoteen äärellä loppuun asti. Kirje on yksi harvoista, joissa kuoleman yhteydessä ilmaistaan monisanaisesti surua ja järkytystä:

Löitnant

Krunström sai iken kuin

Slaakin se 2. päivä mutta se

meni pian ohitän [.] Sittä hään

Sai se 5. päivä ja Se kesti vähe

ennempi mutta Sittä hään

Sai 9 päivä klo 3. j p.päivä

ja se oli kova että Docktorikin

oli hänen tyköns,

mutta Sittän hään olli

ehtola parempi [.] kelo ½ 12 yölä

tulli niin kova Slaki että

hään huusi niin kovin [.]

Rysin Docktori tuli kohta

ja minä menin Sittä apoke-

kiste otaman leekitä, mutta

äi mikän autanut, Dokto-

ri olli niin kauvan jttä [itse]
kansa Saidan [sairaana] tykönä että hään
nukui kuoleman unnen,
joka tapatui niin pikasesti
että kelo oli ½ 1. se tuska
vaan kesti yhdän tuntin [.]
Evald ja Satenius ja mam-
ma ja minä olime sapuila [saapuvilla]
kuin hään ylön antoi
henkense, niin pikaista lehdentö [lähtöä]
en olä viellä eläseni Nehnytt [.] se tapa-
tui vähä yli puolen yön 9. ja 10.
päivän veellä [välillä], murhä tahto kovin
Runnela hänan omases [.]⁴⁰⁷

Luutnantti oli ollut aikeissa mennä naimisiin: Simon Jansson totesi kolkosti, että maahanpanijaiset tulivat häiden sijaan (*”maahan panjaise tulit heiten sian”*).

Vaikka Wilhelmina Jansson hoiti yleensä perhekirjeenvaihdossa tunnekirjoittamisen – ilon ja pettymyksen ilmaisut poikien elämään liittyvistä tapahtumista – myös Simon Jansson kirjoitti myötäeläen lähipiirin surusta kuolemantapausten yhteydessä ja liitti tekstiinsä usein uskonnollisia ilmauksia (*”Satul maakari Lindström on tännä pän aamula kelo 4. herrasa edäs me-nytt”*). Hänen kirjeistään näkyy myös, että surua ilmaisiin avoimesti toisten seurassa. Kun perheen tuttavapiiriin Turussa kuulunut pastori Ahlgren oli menettänyt kasvatuspoikansa Viktorin, jolla oli myös omia poikia, kaikki niin ikään sairaina, Simon Jansson kirjoitti:

Kirkkoherra Algren olli täällä frouvas
kansa ja olit niin sängen kovin murhe-
liset että hä oikein Sydämmästänsä itket [.]
[...] hä veivät Ruumin kiikalan [.]
hä jutelivatt etä he ollitt jo tehnet testamen-
tin sillä poika vainneila [vainalle] että hännän piti

---

⁴⁰⁷ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 10.2.1864. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:4, KIA.

kaikki saaman heidän jekensä [...] ⁴⁰⁸

Wilhelmina Jansson kirjoitti kirjeissään hyvin vähän omasta arkisesta työstään. Hänen kirjeessään on vain harvoin suoria mainintoja siitä, että hän olisi hoitanut sairaita, mutta niistä kuitenkin käy ilmi, että hän hoiti hoitoa tarvitsevat perheen jäsenet ja auttoi tarvittaessa muitakin. Simon Jansson mainitsi kirjeessään, että hänen vaimonsa oli Turussa hoitamassa naapurin pikkupojan lasta: ”*mama on tällä haava Sundelin picku poian päällä panemas lavemangi [peräruiske] se on kovasti kipiä [...]*”⁴⁰⁹. Kirjeissä mainitaan horkkaan sairastuneen Maijun hoitamisesta, ja Wilhelmina Jansson hoiti myös miestänsä tämän sairastuessa äkillisesti. Ikääntynyt Anna Sofia Hyllegren, Wilhelmina Janssonin tati ja kasvatusäiti, asui perheen luona ja eli lähes 90-vuotiaaksi. Kirjeistä käy epäsuorasti ilmi, että hän oli loppuvuosina hyvin heikko ja vaati hoitoa, mutta hänenkään kohdallaan Wilhelmina Jansson ei kirjeissään kerro tästä arkisesta työstä. Ajoittain kuitenkin sattui, ettei Wilhelmina Jansson päässyt matkustamaan muun perheen kanssa Turusta Kustaviin, koska hänen tätinsä oli liian heikko matkustamaan eikä olisi selvinnyt yksinään Turussa. ”*[M]amma äi taida tulla kotio [...] musterin huus holi on niin huono ettäi mamma pääse kotio [...]*”, kirjoitti Simon Jansson. Wilhelmina Jansson totesi itse, että tati oli niin heikko, ettei hänestä ollut juuri mihinkään.⁴¹⁰ Anna Sofia Hyllegren kuoli 1864, perheen vielä asuessa lukukausien aikana Turussa, ja hänet haudattiin Kustaviin.

1870-luvulla, kun Wilhelmina Janssonin omat pojat olivat jo kaikki aikuisia, hän sai hoidettavakseen Evald ja Kristina Janssonin pienen Aini-tyttären. Kirjeistä ei selviä, miksi lapsi asui isoäitinsä luona, mutta niistä näkyy, että tämä halusi pitää lapsen itsellään. Ainia ja hänen kehitystään kuvataan tämän ajan kirjeissä usein sedälle, Waldemar Jahnssonille, joka myös lähetti lapselle pieniä lahjoja. Evald Jahnssonin vähäiseen yhteydenpitoon perheensä kanssa Wilhelmina Jansson sen sijaan oli näinä aikoina hyvin tyytymätön. Lapsi oli pienenä ollut sairas, ja sen vuoksi hänen kävelemään oppimisensa oli viivästynyt. Kaikesta päätellen lapsen heikkoutta hoidettiin viinillä (*vine*) jota Waldemar Jahnsson lähetti kaupungista. Wilhelmina Jahnsson kiitti kirjeessään viinistä ja jatkoi:

vine har nog gurt got åt henne

---

⁴⁰⁸ Simon Jansson Waldemar Jahnssonille 17.2.1862. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:49:2, KIA.

⁴⁰⁹ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 1.4.1861. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:4, KIA.

⁴¹⁰ Simon ja Wilhelmina Jansson Waldemar Jahnssonille 11.11.1862. A. W. Jahnssonin arkisto 1014:51:6, KIA.

hon har vuxsi och blivi fet men går
ännu inte [...] dett är väl ursaken
då hon var så länge sjuk at hon
intte har kraften i lederna men
jag hoppas at hon snart börjar [...] ⁴¹¹

Alkoholin antaminen lapsille lääkkeeksi ei ollut 1800-luvulla harvinaista. Elias Lönnrotin vuonna 1838 ensimmäistä kertaa ilmestynyt *Suomalaisen talonpojan kotilääkäri* totesi, että jotkut vanhemmat antavat joko kevytmielisyyttään tai ”tuhmasta hyväntahtoisuudesta” pienille lapsilleen paloviinaa luullen sitä hyväksi, lämmittäväksi ja virvoittavaksi aineeksi. Lönnrot hyväksyi kaksi vuotta täyttäneiden lasten hoidoksi ainoastaan hyvin käyneen sahdin antamisen, jos lapset olivat ”kivulaisia” tai ”heikkohenkisiä”. ⁴¹²

---

⁴¹¹ ”Viini on tehnyt hänelle hyvää. Hän on kasvanut ja lihonut muttei vielä kävele. Se johtuu varmaan siitä että hän on niin pitkään ollut sairaana ettei hänellä ole voimaa jäsenissä mutta toivon että hän pian aloittaa.” Wilhelm Jansson Waldemar ja Emil Jahnssonille (ei päiväystä). A. W. Jahnssonin arkisto 1014:52:6, KIA.

⁴¹² Lönnrot 1838 (1981), 48.

X Johtopäätöksiä

Janssonin perheen kirjeistä hahmottuu kuva prosessista, jossa itse kouluja käymättömät, maaseudulla asuvat vanhemmat määrätietoisesti siirsivät lapsensa koulutuksen kautta suomalaiseen, ja myös suomenkieliseen ja -mieliseen, oppisivistyneistöön – prosessista jonka kautta toteutuivat ne mahdollisuudet, jotka murtuvassa sääty-yhteiskunnassa olivat auenneet myös säätyläistön ulkopuolella oleville perheille. Kirjeiden kautta on mahdollista vastata siihen, miksi ja mitä keinoja ja resursseja käyttäen Janssonin perhe saattoi toimia muista kutakuinkin samanlaisessa asemassa olevista kustavilaisista perheistä poikkeavalla tavalla, kuinka, Natalie Zemon Davisin termein, mahdollinen toteutui sosiaalisissa prosesseissa.

Keskeiseksi taustatekijäksi nousee perheeseen Wilhelmina Janssonin kautta tullut kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma: säätyläistön läheisyydessä ja rajalla vietetyn nuoruuden tuomat ajattelumallit, tahto kouluttaa omat lapsensa sekä läheiset suhteet Kustavin säätyläistöön, joita lapsia koulutettaessa saattoi käyttää hyväksi. Perheen verkostojen luomisessa tärkeä linkki oli Wilhelmina Janssonin täti ja kasvatusäiti Anna Sofia Hyllegren, Kustavin kappalaisen leski. Nämä tärkeät verkostot sijoittuivat pääosin Kustaviin; Wilhelmina Janssonin isän suvulla Widbomeilla ei näytä olleen niissä juurikaan merkitystä. Wilhelmina Janssonin kautta tullessa kulttuurisena pääomana voidaan pitää lasten ruotsinkielen taitoa. Vaikkei ruotsinkielen opetteleminen ollut suomenkielisten kustavilaisten nuorukaisten keskuudessa epätavallista – merenkulku ja kauppa tekivät siitä hyödyllisen taidon – toisena äidinkielenä opittu sujuva ruotsi helpotti olennaisesti koulutielle siirtymistä. Wilhelmina Janssonin taustan lisäksi keskeiseksi tekijäksi nousi vanhempien ja myöhemmin myös perheen poikien yhteinen sitoutuminen koulutuksen projektiin, joka keskeisellä tavalla määritteli perheen elämää yli vuosikymmenen ajan.

Taloudellisesti perheen kolmen pojan kouluttamisen teki mahdolliseksi se, että talonpoikaiseen sukuun kuulunut Simon Jansson ei perheensä nuorimmaisena lapsena jäänyt maatalouselinkeinon piiriin vaan ryhtyi laivuriksi. Näin hän pääsi osalliseksi siitä kustavilaisen talonpoikaispurjehduksen nousukaudesta, joka ajoittui Krimin sodan jälkeisille vuosille, ja pystyi

sen avulla kustantamaan poikiensa koulutuksen. Perheen kirjeistä käy ilmi, etteivät Simon ja Wilhelmina Jansson olleet suunnitelleetkaan varojensa riittävän kolmen pojan koko koulutuksen kustantamiseen akateemiseen loppututkintoon saakka, vaan poikien odotettiin jo lukiosta alkaen osallistuvan itse koulutuskustannustensa kattamiseen opetustyötä tekemällä – mikä koulupoikien keskuudessa ei ollut lainkaan harvinaista. Taloudelliselta kannalta kyseessä oli laivuriperheelle suuri ponnistus, ja sekä perheen vanhemmat että pojat olivat ajoittain taloudellisissa vaikeuksissa. Perheen verkostot Kustavissa ja niihin liittyvä yhteistyö ja palveluksen vaihto tukivat hankkeen onnistumista.

Janssonin perheen kirjeistä nousee esille useita keskeisiä sisällöllisiä teemoja, jotka tässä tutkimuksessa ryhmiteltiin viideksi erilliseksi, vaikkakin toisiinsa kietoutuvaksi, kokonaisuudeksi.

Arki – asuminen, vaatteet ja elintarvikkeet, raha sekä matkat paikasta toiseen – sekä arkeen liittyvät järjestelyt olivat yksi syy, miksi kirjeiden kirjoittaminen oli välttämätöntä. Käytännöllisistä asioista sopiminen oli kirjeenvaihdon keskeinen ulottuvuus. Kirjeiden täytyminen arjen pikkuasioista osoittaa, ettei kirjeiden kirjoittamisen motiivi ollut ainoastaan abstrakti halu säilyttää yhteys poissaolevaan perheenjäseneseen, vaan usein ennen kaikkea tarve hoitaa kirjeenvaihdon molempia osapuolia koskevia arkisia asioita. Käytännölliseen ulottuvuuteen liittyy kuitenkin myös emotionaalinen ulottuvuus: perheen sisäinen kiintymys ja poissaolevan kaipuu sai ilmauksensa käytännöllisessä huolenpidossa. Paitojen tai perunoiden lähettäminen osoitti poissaolevalle perheenjäsenelle, että tämä kuului edelleen perheen ja sen tarjoaman hoivan piiriin. Arjen asioiden hoitaminen oli usein sidoksissa perheen sosiaalisiin verkostoihin, joita tarvittiin kirjeiden tai lähetysten kuljettamiseen.

Koulutus ja siihen liittyvät järjestelyt, toiveet ja pettymykset sekä ajoittain myös koulukäyvien poikien ja heidän vanhempiensa väliset konfliktit ovat toinen kirjeiden keskeinen teema. Myös tämä aihepiiri kiinnittyi Janssonin perheen kirjeissä käytännöllisiin järjestelyihin. Vaikka vanhemmat ovat kiinnostuneita poikiensa koulunkäynnin edistymisestä, itse opintojen sisällöistä kirjeissä ei vanhempien kanssa keskustella. Koulutukseen liittyvät odotukset eivät näy perhekirjeissä yhteisenä tulevaisuuden suunnitteluna tai keskusteluna tavoitteista. Sen sijaan ne tulevat selvimmin esille sellaisissa konfliktitilanteissa, jossa perheen pojat rikkoivat vanhempien heille asettamia odotuksia tai sääntöjä. Näissä tilanteissa vanhemmat toivat esiin ne tavoitteet, joiden vuoksi he olivat olleet valmiit suuriin taloudellisiin ja muihin ponnistuk-

siin poikiensa kouluttamiseksi. Keskeinen päämäärä oli poikien tulevaisuuden turvaaminen, virka ja vakituiset tulot. Omien taipumusten toteuttaminen ei kuulunut vanhempien tavoitteisiin.

Uskonto on käsitelty omana kokonaisuutenaan, ja se on ainoa alue, jonka kautta perheen maailmankuvaa on mahdollista kirjeiden avulla hahmottaa. Myös se tulee perhekirjeissä esille arjen tapahtumista kerrottaessa ja niitä kommentoitaessa; varsinaista uskonnollista pohdintaa vanhempien ja heidän poikiensa kirjeisiin ei sisälly. Poikien keskinäisessä kirjeenvaihdossa uskonnollisista kysymyksistä ajoittain keskustellaan, mutta enemmänkin akateemisessa kuin hengellisessä sävyssä. Uskonto kietoutuu perhekirjeiden kielelliseen ilmaisuun tiiviisti, ennen kaikkea niissä kohdissa joissa kirjoittajan voi ajatella puhuttelevan vastaanottajaa suoraan: kirjeiden aloituksissa ja lopetuksissa. Uskonnolliset ilmaukset liittyvät näissä kohdin usein kiintymyksen ilmaisuihin.

Neljäs, kirjeissä ajoittain hyvinkin keskeinen aihepiiri olivat perheen *sosiaaliset suhteet ja verkostot*, tapaamiset ja vierailut sekä verkostoihin kuuluvien ihmisten kuulumisien välittäminen. Janssonin perheen verkostot laajenivat moneen suuntaan. Poikien kummissuhteiden kautta luotiin yhteyksiä Kustavin säätyläistöön ja talonpoikaiseen lähiyhteisöön. Näistä suhteista erityisesti Wilhelmina Janssonin pappilassa vietetystä nuoruudesta peräisin olevat säätyläissuhteet näyttäytyvät perheen poikien koulutiellä tärkeinä. Toisaalta Simon Janssonin kautta tulevat laajat verkostot Kustavin talollisten ja merenkulkijoiden keskuudessa autoivat monien poikien kouluttamiseen liittyvien arkisten tehtävien hoitamisessa.

Terveys, sairaus ja kuolema on nostettu viidenneksi aihekokonaisuudeksi, koska sen osuus kirjeiden sisällöstä on hyvin suuri, mutta se limittyy osittain sosiaalisiin suhteisiin. Terveyskeskustelun laajuus on kirjeenvaihdossa yleinen piirre, mutta tässä tapauksessa sitä korostaa Janssonin perhekirjeenvaihdon osuminen osin 1860-luvun nälkävuosiin. Vaikka osa lähipiirin tärkeiden ihmisten sairauksia koskevasta kerronnasta on lyhyttä ja uutisenomaista, sairaus ja kuoleman läsnäolo nostavat kirjekerronnan myös arjen yläpuolelle. Kirjeiden kautta on myös mahdollista saada yleisempiä tietoja terveyttä ja sairautta koskevistä käsityksistä ja sairauksien hoidon tavoista suomalaisella maaseudulla.

Kaksi viimeksi mainittua kokonaisuutta muodostavat kirjeenvaihdosta se osan, jota voidaan kutsua yhteisölliseksi tiedonvälitykseksi. Simon ja Wilhelmina Janssonin kirjeissä tiedonväli-

tys kiinnittyi poikkeuksetta heidän verkostoihinsa kuuluviin ihmisiin, heidän vointiinsa tai heille sattuneisiin tapahtumiin. Kirjeistä puuttuu kokonaan sellainen uutisten välitys, joka olisi liittynyt esimerkiksi valtiollisiin tai paikallisiin tapahtumiin, josta on esimerkkejä mm. Aleksis Stenvallin isälleen lähettämässä kirjeissä. Lähimmäksi tapahtumien uutisointia nousevat Simon Janssonin kirjeissä olevat tiedon laivojen haaksirikoista, mutta nekin kerrottiin nimeltä mainittujen ihmisten kohtaloita painottaen.

Sosiaalisten verkostojen tarkempi systemaattinen tutkimus sekä samalla saaristoyhteisön sosiaalisen rakenteen tutkimus on aihe, jossa tämä tutkimuksen perusteella aukeaa uusia kiinnostavia tutkimuskysymyksiä. Perheen monimuotoisten verkostojen kautta on mahdollista hahmottaa 1800-luvun loppupuolen sosiaalista murrosta. Perinteinen säätyläistön ja rahvaan välinen raja on huonosti sovellettavissa Janssonin perheeseen, erityisesti Wilhelmina Janssoniin. Rajanveto kuvaa huonosti myös kustavilaista sosiaalista yhteisöä, jossa säätyläistön määrä oli hyvin vähäinen ja esimerkiksi papiston asema vaatimaton, mutta jossa toisaalta ”rahvaaseen” kuului laaja kirjo saaristolaisia tilattomasta väestöstä koulutustahtoiisiin, vauraisiin, valtamerilaivojen osuuksia omistaviin talollisiin ja rusthollareihin.

Kirjeenvaihdon tutkijat ovat paljon kirjoittaneet siitä, mikä on kirjeiden sisällön suhde todellisuuteen. Maarit Leskelä-Kärjen mukaan kirjeiden kerronta ei koskaan ole yhtenevä eletyn elämän kanssa, vaan rajattu ja tulkittu maailma, jolle on oleellistadialogisuus.⁴¹³ Liz Stanley toteaa, etteivät kirjeen koskaan sisällä todisteita ”todellisen ihmisen” elämästä, vaan ne ovat jälkiä ihmisestä tiettyssä kirjeenkirjoittajan roolissa, joka on sidoksissa tiettyihin hetkiin ajassa ja kirjeiden vastaanottajaan.⁴¹⁴ Myös Britt Liljewall toteaa, ettei kirjekerronta heijasta suoraan kirjoittajansa todellisuutta, elämää ja tunteita. Se sijaan kirjoittaja strukturoi elävää elämää, valitsee todellisuudesta tapahtumia ja kokemuksia ja tulkitsee niitä sen mukaan, minkälaisen kuvan haluaa vastaanottajalle antaa. Kirjeenvaihto on kommunikaatiota, jossa vastaanottajan merkitys on hyvin suuri; vastaanottajaa voidaan pitää kirjeen ”kanssakirjoittajana”.⁴¹⁵ Näin ollen on huomattava, että nämä esiin nostetut kokonaisuudet eivät kuvaa Janssonin perheen jäsenten elämää vaan heidän kirjeenvaihtoaan: ne ovat teemoja, jotka perheen keskeisessä kommunikaatiossa – ja nimenomaan perheenjäsenten poissaoloon kytkeytyvässä kirjallisessa kommunikaatiossa – on koettu tärkeiksi ja kirjoittamisen arvoisiksi.

---

⁴¹³ Leskelä-Kärki 2006, 66.

⁴¹⁴ Stanley 2004, 223.

⁴¹⁵ Liljewall 2007, 15.

Koulutus on näistä teemoista ainoa, joka osuu yksin Britt Liljewallin ruotsalaisten talonpoikien ja muiden kansanhmisten 1800-luvun kirjeenvaihdossa korostuvien teemojen kanssa. Muista Liljewallin löytämistä teemoista, kuten kirjoitustaito, siirtolaisuus, muuttuvat näemykset naiseudesta ja mieheydestä, rakkaudesta ja perheen perustamisesta, ei Janssonin kirjeiden perusteella voi saada selkeää käsitystä. Tämä johtunee osin siitä, että Liljewall on tutkinut muutakin kuin perheiden lasten ja aikuisten välistä kirjeenvaihtoa. Mireille Bossisin tutkiman, Janssonin perhekirjeenvaihdon kanssa samanaikaisen normandialaisten Ursin Thomasin ja Ernestine Lebatardin kirjeenvaihdon kanssa yhteneväinen tema on raha ja työtulot. Esimerkiksi aikaan ja kalenteriin tai uskonnollisiin tapoihin ja kansankulttuuriin, joita Bossis on heidän kirjeidensä kautta tutkinut, ei Janssonin perheen kirjeistä juuri saa valaistusta.

Koska kirjeenvaihto on kommunikaatiota, se vaikenee sellaisista asioista, jotka molemmat osapuolet ennestään tietävät tai tuntevat ja joista ei sen vuoksi ole tarpeen kertoa. Kirjeenvaihdon aukot kertovat, mitä asioita kirjeenvaihdon osapuolet pitävät itsestään selvinä, mistä ei tarvitse kirjoittaa; niihin liittyy usein kontekstuaalista tai kulttuurista tietoa ihmisten välisistä suhteista ja molempien tuntemista tapahtumista. Lisäksi merkittävä osa ihmisten elämästä jatkaa omaa kulkuaan kirjeenvaihdon ulkopuolella, eikä siitä jää jälkiä edes kokonaisina säilyneisiin kirjekokoelmiin, saatikka yksittäisiin säilyneisiin kirjeisiin.⁴¹⁶ Vaikka arki on Janssonin perheen kirjeissä keskeisesti esillä, osa siihen kuluvista asioista jää kommunikaation ulkopuolelle. Näihin kuuluvat jokapäiväiset tavat ja arjen rytmi. Kirjeissä mainitaan ajoittain tarkkojakin kellonaikoja, ja perheen aika on maallakin selvästi rytmittynyt kellonaikojen mukaan. Mitään mainintoja kirjeistä ei kuitenkaan löydy esimerkiksi siitä, millaisiin aikoihin perheessä herättiin ja mentiin nukkuman ja kuinka usein ja mihin aikoihin ruokailtiin. Ruoasta mainitaan kirjeissä vain silloin, kun vanhemmat lähettävät pojilleen maalta elintarvikkeita. Muutoin kirjeissä ei ole mainintoja perheen ruokavaliosta, syömiseen liittyvistä tavoista tai yhdessä syömisestä sosiaalisena tapahtumana; nämä ovat asioita, joista esimerkiksi ranskalaisessa kirjeenvaihdossa keskustellaan⁴¹⁷. Samoin kaikkalainen juhlapäivien vietto ja niihin liittyvät tavat jäävät kokonaan pimentoon. Perheen asuinoloista mainitaan vain silloin, kun uuden asunnon vuokraaminen Turussa seuraavan lukukauden ajaksi on ajankohtaista ja siitä on neuvoteltava poissaolevan perheenjäsenen kanssa. Perheen talosta Fredsbosta Kustavissa

---

⁴¹⁶ Tästä mm. Stanley 2004, 213 ja 221.

⁴¹⁷ Bossis 1998, 214.

tai sen asukkaista kirjeet eivät kerro mitään, eivät myöskään perheen poikien asumisjärjestelyistä yliopistokaupungissa Helsingissä.

Kaiken kaikkiaan suuri joukko perusfaktoja jää samasta syystä kirjeissä kokonaan vaille mainintaa. Pelkkien kirjeiden perusteella perheen elämän kokonaisuuden hahmottaminen on käytännössä katsoen mahdotonta: kirjeistä muodostuu järkevää, koherentti kertomus vasta kun ne asetetaan yhteyteen sen kanssa, mitä muut lähteet, kuten rippikirjat, kertovat perheestä ja siitä yhteisöstä, johon se kuuluu. Sellaisia perustietoja, jotka itse kirjetekstien perusteella eivät selviä, ovat esimerkiksi perheen lasten lukumäärä tai perheenisän ammatti. Kaspar von Greyerz on huomauttanut, että egodokumenttien käyttö on hyvin ongelmallista sellaisissa tapauksissa, jossa dokumentin kirjoittajaa koskevat suorat historialliset lähteet puuttuvat – siis jos tekstissä olevia tietoja ei voi varmistaa tai täydentää muiden lähteiden avulla: pelkän tekstin perustella ei yksinään saada järkevää informaatiota menneisyydestä. Von Greyerzin huomautus koskee kaikkia egodokumenttien tyyppisiä, mutta kirjeenvaihtoon se näyttää soveltuvan erityisen hyvin. Esimerkiksi muistelmakerronnassa tai omaelämäkertoissa kirjoittajan voi ajatella yrittävän sijoittaa itsensä aikaan, paikkaan ja yhteisöön ajateltua lukijaa varten. Ajateltu lukija on usein jälkeläiset tai seuraavat sukupolvet, joille jokapäiväinen arki ei ole itsestään selvää. Perhekirjeenvaihdon kohdalla sekä kirjoittaja että vastaanottaja elävät tai ovat eläneet samassa todellisuudessa, joten sen selittäminen tai kuvaaminen ei ole tarpeellista eikä edes järkevää.

Janssonin perheen kirjeet vaikenevat myös sellaisista asioista, jotka kuuluvat vain toisen osapuolen elämään mutta eivät yhteiseen elämänpiiriin. Kuten edellä on todettu, vaikka koulutus ja siihen liittyvät järjestelyt ovat merkittävä osa kirjeenvaihtoa, vanhempien ja poikien välisessä kirjeenvaihdossa ei ole minkäänlaista pohdintaa poikien uravalinnasta ja siihen liittyvistä tukevaisuudennäkymistä, kiinnostuksen kohteista, taipumuksista jne. Jos perheessä on näitä pohdittu, se on tapahtunut suullisesti perheen ollessa koolla. Toinen kokonaan kirjeenvaihdon ulkopuolelle jäävä aihealue on Wilhelmina Janssonin arkipäivä, naisten jokapäiväinen työ. Samanlaisen tulokseen on tullut myös Mireille Bossis tutkiessaan pitsinnyplääjä Ernestine Lebatardin kirjeenvaihtoa sulhasensa kanssa⁴¹⁸. Se sijaan naisten keskinäistä kirjeenvaihtoa useamassa sukupolvessa tutkinut Hilikka Helsti on löytänyt naisten arkisesta työstä kuten vaat-

---

⁴¹⁸ Bossis1998, 214.

teiden valmistamisesta aineistoa, jota hän on voinut tarkastella perhestrategian muotona⁴¹⁹. Janssonin perhekirjeenvaihdon kohdalla keskeinen syy tähän naisten työn ja arjen näkymättömyyteen lienee se, ettei perheessä ollut (aikuisiksi eläneitä) tyttäriä eikä siten myöskään naisten keskeistä kirjeenvaihtoa. Wilhelmina Jansson ei ilmeisestikään pitänyt omaa kotona tekemäänsä työtä aiheena, josta olisi kannattanut kertoa perheen opiskeleville pojille. Lisäksi on huomattava, ettei vuoteen 1864 elänyt Wilhelmina Janssonin täti Anna Sofia Hyllegren lainkaan osallistunut perhekirjeenvaihtoon, vaikka hän oli kirjeitä kirjoitettaessa paikalla ja lähetti terveisensä ja vaikka kaikki muut paikalla olleet perheenjäsenet osallistuiivat kirjeen kirjoittamiseen. Vaikka hän oli 1700-luvun puolella syntynyt talollisen tytär, hänen on kappalaisen leskenä täytynyt olla kirjoitustaitoinen. Mahdollisesti korkea ikä on estänyt hänen osallistumisensa kirjeenvaihtoon. Naisten arjen lisäksi kokonaan kirjeenvaihdossa näkymätön asia on myös Simon ja Wilhelmina Janssonin avioliitto. He viittaavat toisiinsa ystävällisessä ja huolehtivassa sävyssä nimillä "mamma" ja "pappa", yleensä käytännöllisistä asioista puhuttaessa, mutta heidän keskinäisestä suhteestaan ei kirjeiden kautta ole mahdollista juurikaan saada tietoa.

Janssonin perhekirjeenvaihto oli suurelta osin käytännölliseen elämään liittyvää kommunikaatiota, tarvetta välittää tietoja ja ajatuksia poissaoleville perheenjäsenille arjessa tärkeistä asioista. Myös ruotsalaisten kansankirjoittajien 1800-luvun kirjeenvaihdossa pieni, yksityinen ja arkinen ovat yhteydenpidon keskeistä sisältöä suurten, esimerkiksi yhteiskunnallisten asioiden sijaan⁴²⁰. Arkinen, käytännöllinen kommunikaatio, asiat jotka myöhemmin olisi hoidettu puhelimitse, on kirjeissä selvästi tärkeämpää kuin pyrkimys itsensä ilmaisemiseen tai minän rakentamiseen dialogissa toisen kanssa, joista esimerkiksi Maarit Leskelä-Kärki sivistyneistökirjeenvaihdon kohdalla on tutkinut. Tässä voidaan nähdä yhteys Susan Whymanin kirjeenvaihtotaidon (*epistolary literacy*) käsitteeseen. Whymanin mukaan kirjoittamaan tottumattomien ihmisten kirjeenvaihto on aluksi ennen kaikkea käytännöllisiä tarpeita palvelevaa. Vasta pidemmälle kehittyessään siitä tulee apuväline, jolla kirjoittaja täyttää psykologisia tarpeitaan ja kulttuurisia toiveitaan.⁴²¹

Janssonin perheen kirjeenvaihtoa on vaikea tutkia suoraan kommunikaation näkökulmasta. Säilyneestä kirjeenvaihdosta ei suoraan voi päätellä, kuinka aukkoista aineisto on. Joukossa ei

---

⁴¹⁹ Helsti 2006, Helsti 2008.

⁴²⁰ Liljewall 2007, 9.

⁴²¹ Whyman 2009, 10.

juuri ole kirjeitä, jotka voisi päätellä vastaukseksi johonkin toiseen säilyneeseen kirjeeseen. Näin ollen niistä ei pysty hahmottamaan kuviota, jossa ensimmäisen kirjeen kirjoittaja esittää ajatuksen ja vastauksen kirjoittaja reagoi siihen. Kommunikaatiota voidaan tarkastella vain yleisellä tasolla, siitä näkökulmasta, kuinka perheen pojat yleensä kirjoittavat vanhemmilleen ja vanhemmat lapsilleen.

Sukupuolten väliset erot näkyvät kirjeenvaihdossa selvästi. Simon Janssonin teksti on enemmän tapahtumiin ja faktoihin kiinnittyvää, vaikka myös siinä ilmaistaan perhekiintymystä ja kuolemantapausten yhteydessä myös surua. Tunnekirjoittaminen sekä lasten kasvattaminen kirjeiden välityksellä ovat selvästi Wilhelmina Janssonin tehtävänä. Tämän vuoksi hänestä nousee persoonana selkeämpi kuva kirjeenvaihdon perusteella kuin hänen miehestään.

Monet tutkijat ovat korostaneet miesten ja naisten kirjeidenkirjoittamisen eroja: naisten kirjeitä on pidetty lähempänä puhekieltä olevina, vapaampina, epämuodollisempina ja puheenomaisempina kuin miesten kirjeitä.⁴²² Tämä ero on osin syntynyt siitä, että miehet ovat usein saaneet naisia enemmän koulutusta kirjeiden kirjoittamiseen. Toteamus sopii kuitenkin varsin hyvin Simon ja Wilhelmina Janssonin tapaan kirjoittaa, vaikkei heistä kumpikaan ollut saanut muodollista koulutusta. Erityisesti Wilhelmina Janssonin tapa kirjoittaa kokemuksistaan on tämän tutkimuksen kannalta tärkeä.

Mitä Janssonin perhekirjeenvaihto sitten kertoo kirjeenvaihdon merkityksestä, siitä, miksi kirjeiden kirjoittaminen poissaoleville perheenjäsenille oli tärkeää ja minkälaisia funktioita kirjeiden kirjoittaminen perheen sisällä palveli? Britt Liljewallin ruotsalaisen 1800-luvun aineiston perusteella luoma malli kirjeenvaihdon funktioista soveltuu näihin kirjeisiin hyvin. Kirjeenvaihdon rituaalinen funktio, huoli poissaolevasta ja tarve saada vahvistus siitä, että hän oli terveenä ja voi hyvin, näkyy jokaisessa kirjeessä. Myös kirjeiden informatiivinen funktio on hyvin keskeinen: vanhasta yhteisöstään lähteneille perheen pojille välitettiin tietoja niistä muutoksista, joiden edelleen ajateltiin koskevan tai kiinnostavan heitä. Kirjeissä korostuvat voimakkaasti yhteydet opintielle lähteneiden poikien vanhaan yhteisöön, Kustaviin, ja sen tärkeisiin tapahtumiin. Vanhemmat halusivat tietoja välittämällä pitää heidät edelleen yhteisön osana, ja kaikesta päättäen he olivat myös itse näistä tiedoista kiinnostuneita, koska he

---

⁴²² Liljewall 2007, 18. Liz Stanley kuitenkin huomauttaa, että kirjeet muistuttavat keskustelua mutta eivät ole sitä: kirjeet ovat puhetta tai keskustelua sidotumpia tiettyyn muotoon. Stanley 2004, 209

välittivät niitä myös toisilleen. Kustaviin ja kustavilaisiin ulottuvat verkostot olivat kirjeissä keskeinen keskustelun aihe ja myös uutisten välittämisen kohde. Kirjeissä sosiaalinen funktio ja informatiivinen funktio kietoutuvat läheisesti toisiinsa: usein hyvin yksityiskohtainen uutisointi koskee nimenomaan perheen lähimpiin ihmisiin ja Kustavin keskeisiä henkilöitä, heidän tekemisiään ja vointiaan. Lasten ja vanhempien väliselle kirjeenvaihdolle ominainen normien välittämisen funktio tiivistyy Wilhelmina Janssonin kirjeisiin, joissa hän vielä pyrkii ulottamaan vanhempien kasvatustuun kotoa lähteneisiin poikiinsa.

Liljewallin mallin viimeinen funktio, identiteetin luominen, jää kuitenkin Janssonin perheen kirjeissä hyvin vähäiseksi. Vanhemmat eivät juurikaan kerro itsestään ja ajatuksistaan vaan kommentoivat enemmänkin lähiyhteisön tapahtumia ja poikiensa koulunkäyntiä. Säilyneestä kirjeenvaihdosta puuttuu myös se opintielle lähteneiden ihmisten kirjeenvaihdossa tavallinen osa, jossa pois lähtenyt kertoo uudesta elämästään ja olosuhteistaan, luo itselleen uutta roolia – juuri tällaisiin aineistoihin Liljewall on mallia luodessaan viitannut.

Egodokumenttien käytöstä käydyssä keskustelussa, ja myös termiin kohdistuneessa kritiikissä, on nostettu keskeisesti esille kysymys siitä, miten kirjoittajan minuus ja persoona tulevat kirjeissä esille. Janssonin perhekirjeenvaihdossa kirjeenkirjoittamisen konventiot – sellaiset seikat jotka eivät ole yksilöön vaan kirjeenkirjoittamisen kulttuuriin liittyviä – näkyvät lähinnä kirjeiden aloituksissa ja lopetuksissa, jotka toistuvat Simon ja Wilhelmina Janssonilla vuodesta toiseen kutakuinkin samanlaisina. Ne näkyvät myös perhekirjeenvaihtoon kuuluvassa pikkulapsen harjoituskirjeessä. Valtaosa kirjeiden tekstistä on kuitenkin hyvin vapaamuotoista, ja niissä on vaikea nähdä esimerkiksi kirjeenkirjoitusoppaiden vaikutusta. Vaikka kirjeistä ei siis ole selvästi erotettavissa yksilön ulkopuolisen diskurssin – tässä tapauksessa kirjeen kirjoittamisen konventioiden – vaikutusta, monesti kritisoiu ajatus kirjeistä tai muista egodokumenteista suorana lähteenä menneisyyden ihmisen minuuteen tai persoonaan näyttää myös näiden kirjeiden perusteella mahdottomalta saavuttaa. Molempien vanhempien kirjetekstien painottuminen arkeen ja käytännön elämään on tähän keskeinen syy.

Toinen syy on se, että vanhemmat kirjoittavat pojilleen aina selvästi määritellyssä roolissa. Kirjeissä Wilhelmina Jansson on ensisijaisesti äiti, vaikka hänestä saa kuvan myös sosiaalisesti aktiivisena yhteisönsä jäsenenä. Simon Jansson on isän roolinsa lisäksi kirjekerronnassaan myös ammattinsa harjoittaja, talonpoikaislaivuri. Kun tutkimuksen kohteena ollut kirjeaineisto painottuu perheen vanhempien kirjeisiin, myös perheen kolme poikaa näyttävät

kirjeiden valossa ainoastaan niissä rooleissa, joissa heidän vanhempansa ja erityisesti äitinsä heidät näkivät. Waldemar Jansson on vanhempiensa toiveet täyttävä, huolehtiva esikoinen. Evald Jahnsson on kirjeiden valossa epäonnistuja ja vanhemmilleen monessa mielessä pettymys. Hänen julkinen roolinsa kirjailijana ei perhekirjeenvaihdon kautta välity; niitä lukemalla ei Evald Jahnssonin kirjailijanurasta saa minkäänlaista tietoa. Häntä siis käsitellään kirjekerronnassa ainoastaan suhteessa vanhempiensa toiveisiin. Perheen nuorimainen Emil jää kirjeenvaihdossa lähes näkymättömiin.

Eurooppalainen egodokumenttien tutkimuksen näkökulma voi antaa välineitä, perusteita ja hedelmällisiä näkökulmia yksityiselämän, arjen ja eliittien ulkopuolisten ihmisten tutkimukseen sekä kirjeenvaihdon tutkimuksen ongelmiin. Se tarjoaa ajattelumallin, jossa pienen mitatakaan käyttöön liittyvä edustavuuden tai selitystason ongelma jää taka-alalle. Janssonin perhekirjeenvaihdon tutkimuksessa sen keskeinen anti on ajattelutapa, jossa kirjoittaminen itsessään, sen merkitykset, funktiot ja niihin liittyvä kirjeenvaihdon kulttuuri ovat etualalla. Egodokumenttitutkimuksen kenttään kuuluva keskittyminen siihen, kuinka ihmiset itse kirjoittavat omasta elämästään, mikä heille on tärkeää ja kertomisen arvoista, on tämän aineiston kohdalla selvästi hedelmällisempi lähtökohta kuin se, mitä kirjeisiin sisältyvien faktatietojen perusteella on mahdollista saada selville esimerkiksi kustavilaisesta paikallishistoriasta, talonpoikaispurjehduksesta tai koulutuksen käytännöistä.

James S. Amelangin varoitus, että liian laajasti käytetty egodokumentti-termi voi hukuttaa alleen eri aineistotyyppien ominaispiirteet, on syytä ottaa vakavasti. Itseoppineiden kirjoittajien kirjeenvaihdon vertaileminen muuhun sellaiseen tutkimukseen, jossa on käytetty lähteinä esimerkiksi vähän tai ei lainkaan muodollista koulutusta saaneiden ihmisten muistelmia tai omaelämäkertoja, auttaa kuitenkin tuomaan esiin kirjeenvaihdolle tyypillisiä piirteitä.

Keskeinen piirre Jansson-perheen kirjeenvaihdossa on kiinnittyminen nykyhetkeen. Kirjekerronta ei pyri hahmottamaan tai kuvaamaan elämän suuria kokonaisuuksia vaan kuvaa kullakin hetkellä tärkeitä, käsillä olevia asioita yksityiskohtaisesti. Siihen eivät kulu takaumat, menneisyyden muisteleminen tai asioiden taustoitus, ja juuri sen vuoksi tekstin kontekstualisointi on haasteellista. Kirjekerronta kuvaa tilanteita ja niihin liittyviä mahdollisuuksia ja uhkia sellaisina kuin ne kirjoittamisen hetkellä koettiin, ja sen kautta näyttäytyvät myös toteutumattomat vaihtoehdot ja niiden potentiaaliset seuraamukset. Kirjeiden hetkellisyys ja välittömyys tuovat mukanaan sen edun, että niiden kerronnasta puuttuu jälkiviisuus ja myös sellainen myöhempi

tieto, joka elämän lopulla kirjoitetuissa omaelämäkerrallisissa kirjoituksissa voi värittää menneisyydestä kertomista. Niissä ei vielä näy sen vaikutus, kuinka muut ihmiset kertovat samoista tai samankaltaisista tapahtumista.

Kaikkein vahvimmillaan kirjeenvaihto on silloin kuin sen avulla tarkastellaan yksilöllistä kokemusta, kokemusten emotionaalisia ulottuvuuksia ja niiden sisäistä prosessoimista. Kuten Mary Fulbrook ja Ulinka Rublack ovat egodokumenttien käyttöä historiantutkimuksessa käsitellessään todenneet, egodokumenttien kautta voidaan parhaimmillaan saada tietoa subjektiivisista kokemuksista ilman, että niiden avulla yritetään nimenomaisesti tavoittaa yksilöllistä ”minuutta”. Niiden kautta voi tarkastella yksilön rooleja yhteisössään, hänen odotuksiaan, mahdollisuuksiaan, toiveitaan ja pettymyksiään. Ennen kaikkea egodokumenttien näkökulma tuo esiin sen, kuinka monimuotoisia ihmisten kertomukset maailmasta, yksilöllisistä kokemuksista historiallisissa prosesseissa ja omasta elämästään ovat.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

- A. W. Jahnssonin arkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto (KIA).
- Jahnssonin perhearkisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto (KIA).
  - Evald Jahnssonin kirjeenvaihto
- Itätalon talonpoikaiskartanon arkisto. Itätalo, Kustavi (yksityisomistuksessa).
  - Mikael Östermania ja hänen perhettään koskevat asiakirjat.
- Kustavin seurakunnan arkisto. Kustavi.
  - Kustavin kappelin rippikirjat 1863–1895.
- Kustavin seurakunnan arkisto. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.
  - Kustavin kappelin rippikirjat 1820–1862.
- Taivassalon piirin nimismiehen arkisto. Turun maakunta-arkisto.
  - Luettelo syntyneistä, vihityistä ja kuolleista Taivassalon kruununnimismiespiirissä 1862–1879.
- Taivassalon seurakunnan arkisto. Kansallisarkiston digitaaliarkisto.
  - Piispantarkastuksen pöytäkirja 1856.

Sanomalehdet

- Kansalliskirjaston historiallinen sanomalehtiarkisto
  - Aura 1895.
  - Suomalainen Wirallinen Lehti 1888, 1894.

Kirjallisuus

- Amelang, James S. 2005: *L'autobiographie populaire en Europe à l'époque moderne. Bi-en des questions et peu de réponses*. Teoksessa *Au plus près du secret des coeurs? Nouvelles lectures historiques des écrits du for privé en Europe du XVIe au XVIIIe siècle*. Toim. Bardet, Jean-Pierre ja Ruggiu, François-Joseph.
- Assmann, Dietrich ja Assmann, Eeva-Liisa (toim.) 2004: *Kustavi. Retkiä luontoon ja historiaan*. Volter Kilven seuran julkaisuja 10. Järvenpää.
- Assmann, Eeva-Liisa ja Assmann, Dietrich (toim.) 2001: *Kustavin muinaisia*. Volter Kilven seuran julkaisuja 8. Järvenpää.

- Austin, Frances 2000: Letter Writing in a Cornish Community in the 1790's. Teoksessa *Letter Writing as a Social Practice*. Toim. Barton, David ja Hall, Nigel. Amsterdam : John Benjamins.
- Bossis, Mireille ja Bergamasco, Lucia (toim.) 2007: *Colloque Archive épistolaire et Histoire*. Centre culturel international de Cerisy-la-Salle. Paris.
- Bossis, Mireille 1998: *Ursin et Ernestine. La parole des muets de l'Histoire*. Paris: Desclée de Bouver.
- Dekker, Rudolf M. 2002: Jacques Presser's Heritage: Egodokuments in the Study of History. *Memoria y Civilización* 5:13–37. Anuario de Historia de la Universidad de Navarra.
- Denis, Delphine 2005: Documents, textes, discours? Teoksessa *Au plus près du secret des coeurs? Nouvelles lectures historiques des écrits du for privé en Europe du XVIe au XVIIe siècle*. Toim. Bardet, Jean-Pierre ja Ruggiu, François-Joseph.
- Enckell, Gerald 1991: Kameralsläkten Vidbom från Satakunda. *Genos. Suomen Sukututkimusseuran vuosikirja* 62 (1991).
- Forsius, Arno: Kuolinsyyt vuosien 1749–1877 väkilukutauluissa. <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/>.
- Fullbrook, Mary ja Rublack, Ulinka 2010: In Relation. The 'Social Self' and Ego-Documents. *German History* 28 no 3:263-272. German History Society.
- *Genealogia Sursilliana* 2000: CD-levy (ver. 2.0). Toimittanut Iikko B. Voipio.
- Greyerz, Kaspar von 2010: Ego-Documents. The Last Word? *German History* 28 no 3:273-282. German History Society.
- Hanska, Jussi ja Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) 2010: *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. SKS:n toimituksia 1266:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heervä, Ismo ja Joutsamo, Timo 1983: *Kustavin historia*. Kustavi: Kustavin kunta.
- Heikinheimo, Rauno 2004: *Kallioniemi 1930-luvulla ja miten siihen oli tultu*. Omakustanne.
- Heikkinen, Anja ja Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) 2011: *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS:n toimituksia 1266:2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Helsti, Hilikka 2008: ”Ei äitiin tarte sitä murehtia että miinä hukun ioutun”. Kirjeiden kirjoittaminen Savalojan sisarusten perhestrategiana. *Kasvatus ja aika* 3 (2):2008. Suomen Kouluhistoriallinen Seura.
- Helsti, Hilikka 2006: "Rakkaat omaiset". Heikkilän sisarusten kirjeet ja perhestrategiat 1901–1919. Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Toim.

Helsti, Hilikka; Stark, Laura ja Tuomaala, Saara. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Helsti, Hilikka; Stark, Laura ja Tuomaala, Saara (toim.) 2006: *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. SKS:n toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hirvonen, Maija 1993: *Suomen kirjailijat 1809–1916 : pienoiselämäkerrat, teosbibliografiat, tutkimusviitteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HisKi. Suomen Sukututkimusseuran historiakirjat. Verkkojulkaisu <http://hiski.genealogia.fi/historia/>
- Hreinsson, Einar ja Nilson, Thomas (toim.) 2003: *Nätverk som social resurs. Historiska exempel*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyyrö, Tuula 2011: Alkuopetus kiertokoulusta kansakouluun. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Heikkinen, Anja ja Leino-Kaukiainen, Pirkko.
- Iisalo, Taimo 1992: *Merimies piirsi nimensä. Havaintoja Uudenkaupungin seudun merimiesväestön kirjoitustaidosta 1800-luvulla*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta A 152. Turku: Turun yliopisto.
- Jalava, Marja 2011: Kansanopetuksen suuri murros ja 1860-luvun väittely kansakoulusta. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Heikkinen, Anja ja Leino-Kaukiainen, Pirkko.
- Kaarninen, Mervi 2011: Oppikoulu yhteiskunnan rakentajana. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Heikkinen, Anja ja Leino-Kaukiainen, Pirkko.
- Kallberg, Ulla 1981: *Kustavin talonpoikaispurjehduksesta 1860–1915*. Turku: Turun yliopisto.
- Karlsson, Fred 2000: *E. N. Setälä vaarallisilla vesillä. Tieteellisen vallankäytön, käyttäytymisen ja perinteen analyysi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaukiainen, Yrjö 1964. *Suomen talonpoikaispurjehdus 1800-luvun alkupuoliskolla (1810–1853)*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kauranen, Kaisa (toim.) 2009: *Työtä ja rakkautta. Kansanmiesten päiväkirjoja 1834–1937*. Kansanelämän kuvauksia 75. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Keravuori, Kirsi 2011a: Itseoppineet ihmiset kirjeenkirjoittajina. Perhekirjeenvaihtoa 1860-luvun saaristosta. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu ja Vainio-Korhonen, Kirsi.
- Keravuori, Kirsi 2011b: Oppineet naiset sähköjunassa. Ensimmäinen suomenkielinen sci-fi-kertomus visioi 1980-lukua. *Bibliophilos* 4/2011. Bibliofiilien Seura ry.

- Kilpi, Taavi 1987: *Historian kuteita. Eteläisen Vakka-Suomen talonpoikais-purjehduksen vai-heita*. Uusikaupunki: Uudenkaupungin sanomat.
- Kilpi, Volter 2001a: Kustavin meriliike. Julkaistu Turun Sanomissa 31.10.1920. Teoksessa *Kustavin muinaisia*. Toim. Assmann, Dietrich ja Assmann, Eeva-Liisa.
- Kilpi, Volter 2001b: Kustavin muinaisia I. Julkaistu Uudessa Aurassa 30.10.1920. Teoksessa *Kustavin muinaisia*. Toim. Assmann, Dietrich ja Assmann, Eeva-Liisa.
- Kilpi, Volter 2001c: Kustavin suomalaistuminen II. Julkaistu Uudessa Aurassa 31.8.1929. Teoksessa *Kustavin muinaisia*. Toim. Assmann, Dietrich ja Assmann, Eeva-Liisa.
- Kilpi, Volter 2001d: Kustavin suomalaistuminen III. Julkaistu Uudessa Aurassa 14.9.1929. Teoksessa *Kustavin muinaisia*. Toim. Assmann, Dietrich ja Assmann, Eeva-Liisa.
- Kilpi, Volter 1909: Evald Ferdinand Jahnsson. Teoksessa *Turun suomalainen lyseo 1879–1909*. 30-vuotisen toiminnan muistoksi julkaisivat entiset oppilaat. Helsinki.
- Klinge, Matti 1989: *Helsingin yliopisto 1640–1990. Osa 2, Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808–1917*. Helsinki: Otava.
- Klinge, Matti ja Kolbe, Laura 1991: *Suomen ylioppilas*. Helsinki: Otava.
- Kotivuori, Yrjö 2005: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*. Verkkojulkaisu <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/>.
- Krohn, Julius 2004: *Nuoren ylioppilaan kirjeitä 1850-luvulta*. Suom. Helmi Krohn, toim. Sari Forsström. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuismin, Anna 2010: Hänen itsensä kertomana. 1800-luvun kansanhmiset ja oman elämän kirjoitus. Teoksessa *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Toim. Salmi-Niklander, Kirsti; Suodenjoki, Sami ja Uusitalo, Taina. Jyväskylä: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Lahtinen, Anu; Leskelä-Kärki, Maarit; Vainio-Korhonen, Kirsi ja Vehkalahti, Kaisa 2011: Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu ja Vainio-Korhonen, Kirsi
- Laine, Esko M. ja Laine, Tuija 2010: Kirkollinen kansanopetus. Teoksessa *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Toim. Hanska, Jussi ja Vainio-Korhonen, Kirsi.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 2011a: ”Nyt lasken minä pännäni tämä viherjäisen paperin päälle”. Nuoren sotilaan kirjeitä 1800-luvun lopulta. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu ja Vainio-Korhonen, Kirsi.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 2011b: Lukijoista kirjoittajiksi Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu ja Vainio-Korhonen, Kirsi.

- Leino-Kaukiainen, Pirkko 2011c: ”Kaikki oppis lukemhan ja kriivaroimhan”. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Heikkinen, Anja ja Leino-Kaukiainen, Pirkko.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 2011d: Yhteiskunta ja koulutus. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Heikkinen, Anja ja Leino-Kaukiainen, Pirkko.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 2007: Suomalaisten kirjalliset taidot autonomian kaudella. *Histori-allinen aikakauskirja* 4:420–438. Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto.
- Lejeune, Philippe 1975: *Le pacte autobiographique*. Paris: Seuil.
- Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu ja Vainio-Korhonen, Kirsi 2011 (toim.): *Kirjeet ja historiantutkimus*. Historiallinen arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leskelä-Kärki, Maarit 2006: *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. SKS:n toimituksia 1085. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Liljewall, Britt 2007: *"Ack om du vore här". 1800-talets folkliga brevkultur*. Stockholm: Nor-diska museets förlag.
- Liljewall, Britt 2001: *Självskrivna liv. Studier i äldre folkliga levnadsminnen*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Loïselle, Kenneth 2007: La correspondance entre francs-maçons au Siècle des Lumières: témoignage sur l'histoire de l'amitié. Teoksessa *Colloque Archive épistolaire et Histoire*. Toim. Bossis, Mireille ja Bergamasco, Lucia
- Lorenzen-Schmidt, Klaus-Joachim ja Poulsen, Bjørn 2002: *Writing peasants. Studies on peasant literacy in early modern northern Europe*. Odense: Landbohistorisk selskab.
- *Luotolaisnaisen päiväkirja 1859–1893. Eva Christina Lindström*. 2000. Toim. Mauno Norima. Uusikaupunki: Uudenkaupungin Sanomat Oy.
- Luukkanen, Tarja-Liisa 2005: *Sääty-ylioppilaasta ensimmäisen polven sivistyneistöön. Jumaluusopin ylioppilaiden sukupolvikehitys ja poliittis-yhteiskunnallisten näkemysten muodostuminen 1853-1918*. Historiallisia tutkimuksia 218. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lyons, Martyn 2010: *A History of Reading and Writing in the Western World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lyons, Martyn (toim.) 2007: *Ordinary Writings, Personal Narratives. Writing Practices in 19th and early 20th-century Europe*. Bern: Peter Lang.

- Lönnrot, Elias 1838 (1981): *Suomalaisen talonpojan kotilääkäri*. Näköispainos neljännessä painoksesta. Tampere: Lääketieteellinen oppimateriaalikustantamo.
- Masuch, Michael 2005: El ego-documento. Entre la escritura y la oralidad. *Cultura Escrita & Sociedad* 1:2005.
- Moring, Beatrice 1994: *Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen*. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Nordlund, Taru 2005: Miten ja miksi kansa alkoi kirjoittaa. Talonpoikien kirjeitä 1800-luvun alusta. Teoksessa *Tahdon sanoa. Kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta*. Toim. Huttunen, Sirpa ja Nuolijärvi, Pirkko. SKS:n toimituksia 1035. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Niinistö, Maunu 1954: E. F. Jahnsson. Teoksessa *Aleksis Kivestä Martti Merenmaahan. Suomalaisten kirjailijain elämäkertoja*. Porvoo: WSOY.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka 1988: *Suomen postin historia 1*. Helsinki: Posti- ja telelaitos.
- Puuska, K. V. 1896: *Länsisuomalaisen osakunnan nimikirja 1868–1879. Elämäkerrallisia tietoja osakunnan entisistä jäsenistä*. Helsinki: Länsisuomalainen osakunta.
- Päiviö, Juho 1909: Adolf Waldemar Jahnsson. Teoksessa *Turun suomalainen lyseo 1879–1909*. 30-vuotisen toiminnan muistoksi julkaisivat entiset oppilaat. Helsinki.
- Ruggiu, François-Joseph 2005: Introduction. Teoksessa *Au plus près du secret des coeurs? Nouvelles lectures historiques des écrits du for privé en Europe du XVIIe au XVIIIe siècle*. Toim. Bardet, Jean-Pierre ja Ruggiu, François-Joseph.
- Schulze, Winfried 2001: Sobre el significado de los ego-documentos para la investigación de la Edad Moderna. *Cultura Escrita & Sociedad* 1:2001.
- Schybergson, Carl Magnus 1944: Åbo Gymnasisterna. Teoksessa *Åbo gymnasii matrikel, ånyo upprättad av Folke Landgrén*. Åbo: Historiska samfundet i Åbo.
- Sihvo, Hannes 2002: *Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikanansa*. SKS:n toimituksia 889. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stark, Laura 2006: Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Toim. Helsti, Hilikka; Stark, Laura ja Tuomaala, Saara. SKS:n toimituksia 1101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Strömberg, John 2011: Oppikoulun laajentuminen ja yhtenäistyminen. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Heikkinen, Anja ja Leino-Kaukiainen, Pirkko.
- Suodenjoki, Sami 2010: *Kuriton suutari ja kiistämissen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*. Bibliotheca historica 129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Tigerstedt, Robert 1919: *Åbo gymnasium 1828–1872*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 143. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Tommila, Päiviö 2004: Opintie kiertokoulusta yliopistoon. Teoksessa *Kustavi. Retkiä luontoon ja historiaan*. Toim. Assmann, Dietrich ja Assmann, Eeva-Liisa.
- *Turun suomalainen lyseo 1879–1909*. 30-vuotisen toiminnan muistoksi julkaisivat entiset oppilaat. Helsinki 1909.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2011: Sisaruksia ja sukulaisia. Suomalaisten aatelisnaisten kirjeenvaihtoa 1600- ja 1700-luvulla Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu ja Vainio-Korhonen, Kirsi.
- Waris, Heikki 1940: *Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä. Tilastollinen tutkimus sääty-kierrosta Suomessa 1810–1867*. Helsinki.
- Veräjänkorva, Mikko 2001: Alastalon salin päähenkilöiden historialliset esikuvat. Teoksessa *Kustavin muinaisia*. Toim. Assmann, Dietrich ja Assmann, Eeva-Liisa.
- Vikuna, Olli 2012 (toim.): *Toivorikkaalla mielellä. Wilkunan suvun kirjeenvaihtoa 1883–1931*. SKS:n toimituksia 1356. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Whyman, Susan E. 2009: *The Pen and the People. English Letter Writers 1660–1800*. Oxford: Oxford University Press.
- Wirilander, Kaarlo 1974: *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Zetterberg, Seppo 1982: *Yrjö ja Hilma Jahnsson*. Helsinki: Yrjö Jahnssonin säätiö.
- *Åbo gymnasii matrikel, ånyo upprättad av Folke Landgrén*. Åbo: Historiska samfundet i Åbo 1944.